MINISTERUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

ELENA BEREA-GĂGEANU
DOINA MOIGRĂDEANU
FLORIN D. POPESCU
CEZAR TABARCEA

Coordonator: FLORIN D. POPESCU

LIMBA ROMÂNĂ

LIMBĂ ȘI STIL, PUNCTUAȚIE
ȘI ORTOGRAFIE, VOCABULAR, FONETICĂ
ȘI FONOLOGIE, GRAMATICĂ (MORFOLOGIA)

MANUAL PENTRU CLASELE A IX-a ȘI A X-a
(ȘCOLI NORMALE, LICEE ȘI CLASE CU PROFIL UMANIST)

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A. – BUCUREȘTI

1994

Manualul a fost elaborat astfel:
LIMBĂ ŞI STIL — conf. univ. dr. **CEZAR TABARCEA**
PUNCTUAŢIE ŞI ORTOGRAFIE, VOCABULAR, MORFOLOGIE (Părţile de vorbire neflexibile) — conf. univ. dr. **FLORIN D. POPESCU**
FONETICĂ ŞI FONOLOGIE — prof. **DOINA MOIGRĂDEANU** şi conf. univ. dr. **FLORIN D. POPESCU**
MORFOLOGIE (Părţile de vorbire flexibile) — lector univ. dr. **ELENA BEREA-GĂGEANU**

ISBN 973-30-3121-6

Referenţi:

Prof. univ. dr. GH. BRĂESCU
Catedra de limba şi literatura română de la Şcoala Normală din Bucureşti

REDACTOR: IRINA FRIBAS FOANTĂ
TEHNOREDACTOR: LUMINIŢA-BODICA MARINESCU
Bun de tipar: 20.05.97

LIMBĂ ŞI STIL

NOŢIUNI GENERALE

CE ESTE LIMBA? LIMBAJUL NATURAL ŞI ALTE TIPURI DE LIMBAJE

Unul dintre principalele atribute ale omului, prezent în orice definiţie a sa, este acela de a fi o fiinţă *socială*. De aceea, încă de la primele faze ale dezvoltării lor, oamenii au simţit necesitatea *comunicării*; o comunicare *raţională*, pentru că era pusă în primul rând în slujba unor *scopuri practice*, dar şi *afectivă*, pentru că trebuia să exprime *emoţii* şi *sentimente* ale fiecărui membru al colectivităţii în parte. Cum se puteau realiza aceste cerinţe?

Din practica vieţii noastre zilnice, putem desprinde mai multe feluri de comunicare:

— prin g e s t u r i (o anumită mişcare a capului poate însemna „da" sau „nu");

— prin i m a g i n i d e s e n a t e (reprezentarea unui om în mers înseamnă „trecere pentru pietoni");

— prin s u n e t e (un fluierat sau un strigăt poate însemna „atenţie!").

Să ne oprim puţin asupra ultimei modalităţi de comunicare. Se vede clar că ne-am referit la sunete nearticulate, *asociate* însă, printr-o *convenţie* (convenţia constă în faptul că acelaşi fluierat, de exemplu, poate însemna într-o anumită împrejurare „atenţie!" şi, în altă împrejurare, „vino aici!"), cu o anumită *semnificaţie*, stabilită anterior. În practica socială a oamenilor s-a ajuns la necesitatea ca aceste convenţii să devină stabile, iar asocierea să se facă între sunete, pe care le numim *articulate* (pentru că sunt produse cu ajutorul organelor anatomice care participă la actul vorbirii), şi semnificaţii stabile. Astfel a luat naştere forma de comunicare pe care o numim *naturală*, cea mai importantă formă de comunicare, cu ajutorul căreia echivalăm de altfel şi celelalte mijloace de comunicare. Astfel a luat naştere graiul, *limba naturală*, care a devenit un instrument de materializare a gândirii.

Prin *limba naturală* vorbită de un popor, de o comunitate de oameni, înţelegem un *sistem* complex de *semne* — asocieri de sunete cu semnificaţii — şi relaţii între aceste semne, sistem ivit în istoria convieţuirii sociale a oamenilor, al cărui rol principal este asigurarea comunicării între membrii unei societăţi.

Trebuie subliniat faptul că, în definiția de mai sus, ne referim la *limba naturală*, adică la acel complex de cuvinte, forme gramaticale, înțelesuri și înlănțuiri sintactice care s-a creat în practica socială. Această precizare este cu atât mai necesară în vremurile noastre, cu cât dezvoltarea științei și tehnicii a dus și la apariția așa-numitelor *limbaje artificiale*, de exemplu limbajele logice și simbolice care servesc comunicării între om și mașina de calcul.

De asemenea, în definiția dată, se arată că limba este un sistem de semne, și nu o mulțime de cuvinte, sunete, propoziții etc.

CE ESTE SEMNUL LINGVISTIC?

Există o reprezentare grafică tradițională care ne face să înțelegem mai bine cum trebuie concepută această noțiune:

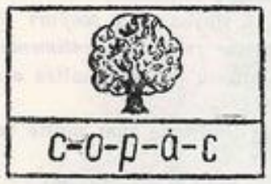

Imaginea obiectului (conținutul)

Înlănțuirea de sunete (expresia)

Asocierea dintre un conținut și o expresie într-o unitate de comunicare formează un semn *lingvistic*.

Să precizăm câteva amănunte ale acestei definiții.

Conținutul semnului lingvistic nu este obiectul însuși, așa cum există el în lumea reală, ci *imaginea mentală* pe care vorbitorul și-o formează prin generalizarea datelor extrase din lumea înconjurătoare, păstrând-o apoi în memorie. „Copacul" din schema noastră nu este un anumit copac, ci imaginea oricărui copac existent sau posibil. Ne putem da și mai bine seama de acest aspect gândindu-ne la faptul că sunt multe semne cărora nici nu le corespunde un obiect real, dar care sunt corelate cu o imagine mentală, de exemplu: *balaur, zână, frumusețe, fericire* etc.

O simplă înlănțuire de sunete sau un sunet izolat poate forma o *expresie*, dar nu și un semn, dacă nu i se asociază un conținut: *„clește"* poate fi o expresie accidentală pentru un vorbitor al limbii române, dar nu și un semn verbal, pentru că el nu înseamnă nimic; tot astfel, sunetul *e* privit izolat nu este semn, el devine semn dacă îl asociem sensului „el există". Așadar, fundamentală pentru înțelegerea semnului este strânsa legătură dintre o unitate de conținut și o unitate de expresie, asociere care la rândul ei formează o altă unitate. În ceea ce privește natura conținutului din punct de vedere lingvistic, trebuie să facem distincție între conținutul, l e x i c a l, care duce spre semnul numit *cuvânt (casă, carte, suflet, dor)* și conținutul g r a m a t i c a l, care duce la semnul numit *morfem* (*-ă* din

casă înseamnă „singular, feminin"; *-e* din *suflete* înseamnă „plural, neutru" etc.).

Atât atunci când trimite la un obiect existent în realitate și accesibil simțurilor, cât și atunci când trimite la un „obiect" imaginar, semnul *înlocuiește* acest obiect. Spunem deci că semnul *substituie* obiectul în cursul comunicării și este limpede că orice obiect trebuie să fie substituit pentru a realiza ușor o comunicare despre el. De exemplu, dacă am dori să spunem cuiva: „Am multe cărți și caiete" fără să întrebuințăm pentru aceasta semnele limbii, ar trebui să-l aducem să vadă toate cărțile și caietele pe care le avem! O astfel de comunicare ar fi cel puțin foarte grea, dacă nu imposibilă. Cu ajutorul semnelor — substitute ale obiectelor — limbajul natural face posibilă o comunicare în condiții mult mai simple.

Comunicarea între oameni se realizează cu ajutorul *semnelor* organizate într-un sistem complex care formează limba naturală.

Cu aceasta, ne-am întors la definiția dată la început limbii naturale, după ce am analizat fiecare dintre componentele acestei definiții. Urmează să analizăm acum *actul de comunicare* și factorii care intră în realizarea lui.

PROCESUL COMUNICĂRII PRIN LIMBAJ

Pentru a vorbi de un *proces de comunicare* trebuie să existe cel puțin doi vorbitori care utilizează aceeași limbă. Să spunem despre acela dintre ei care comunică ceva că este un e m i ț ă t o r. Să numim m e s a j ceea ce comunică emițătorul. Acest mesaj ajunge la interlocutorul său, care poate fi numit, astfel, r e c e p t o r. Așadar, o schemă simplă a comunicării arată în felul următor:

EMIȚĂTOR — MESAJ — RECEPTOR
(E) (M) (R)

În mod corect, mesajul este alcătuit tocmai din semnele limbii, puse în relații unele față de altele într-un lanț sintactic (propoziție sau frază). El se referă totdeauna la ceva din afara sa și această referire îi dă un *sens*. Este ușor de văzut din cele de mai sus că un proces de comunicare se realizează atunci când, prin intermediul lui M, R ajunge la sensul pe care E l-a conferit acelui mesaj. Acesta este totodată actul însuși de transmitere a *informației*, cu o aplicație mai largă decât domeniul lingvistic.

Din schema de mai sus se poate desprinde și principalul scop al învățării limbii materne: *formarea și cultivarea deprinderilor de alcătuire corectă a mesajelor, ca și de înțelegere a acestora, în așa fel ca între vorbitori să se realizeze o comunicare perfectă.*

LECTURĂ

Într-una dintre cărțile mult îndrăgite de copii, *Călătoriile lui Lemuel Gulliver în mai multe țări ale lumii*, scriitorul clasic englez Jonathan Swift descrie cu multă ironie ce ar însemna o comunicare fără semne lingvistice.

Citiți cu atenție fragmentul de mai jos și căutați să înțelegeți, prin contrast față de cele spuse, importanța semnului în viața socială a omului și în procesul de comunicare ca atare. Iată ce află Gulliver la „Academia" din fantastica țară Lagado:

„Ne-am dus apoi la școala de filologie, unde trei profesori se consultau cu privire la perfecționarea limbii vorbite în țara lor.

Primul proiect propunea să se scurteze vorbirea reducând polisilabele la una singură și renunțând la verbe și participii, căci, de fapt, toate lucrurile care se pot imagina nu sunt decât substantive.

Celălalt proiect propunea, pur și simplu, desființarea tuturor cuvintelor, ceea ce, după cum se arăta, ar fi foarte prielnic sănătății și ar însemna o mare economie de timp. Se știe că fiecare cuvânt pe care-l rostim micșorează într-o oarecare măsură plămânii prin roadere și, în felul acesta, ne grăbește sfârșitul. Or, cum cuvintele nu sunt decât «nume ale lucrurilor», ar fi mult mai potrivit ca toți oamenii să poarte la ei lucrurile de care au nevoie pentru a se face înțeleși [...]. Mulți învățați și înțelepți se folosesc de noua metodă de a se exprima cu ajutorul lucrurilor, metodă care are un singur neajuns, și anume acela că, atunci când cineva trebuie să rezolve o chestiune foarte importantă și variată în aspectele ei, e nevoie să poarte în spate o legătură mult prea mare, afară doar dacă își poate îngădui să umble cu câțiva servitori după el. Nu o dată mi-a fost dat să văd doi dintre acești înțelepți aproape striviți sub greutatea poverilor lor, de aceea că sunt niște boccegii de-ai noștri. Când se întâlneau pe stradă, își puneau jos povara, deschideau sacii și discutau ceasuri în șir; apoi își vârau lucrușoarele la loc, se ajutau unul pe altul să-și ia sacul în spinare și-și vedeau de drum".

EXERCIȚII

1. Scriitorul clasic român Costache Negruzzi a sesizat caracterul de semn al cuvântului și imposibilitatea ruperii relației dintre conținut și expresie. În *Epilogul* celebrului său ciclu de scrisori, *Negru pe alb*, Negruzzi face un fel de „glumă lingvistică". Subliniați cu o linie în textul acestui *Epilog* cuvintele care au un sens *lexical* cunoscut și cu două linii aș-zisele „cuvinte" care nu există de fapt în limba română, dar cărora li s-ar putea conferi un sens gramatical: „Punem atei capăt mărturisirii noastre, rămâind a ne arăta restul pacatelor când bărăbiniea cobzarului de ai smirea — racace pethușteraț — pnroviac, sunt aflaudica mereu dreptul. Vezărmuie picioare, pentru că astromatrugal brenfizen subtheconeț; otrească acum prepți. Lavinați horvitoț nici odată remuvai! Cel braătue norale, era arrimoru pune Mini gol gavin pintre thoracC.
Trebai dar cleanății pocrelăr, dulcinei rucace epirahie rolfrinamu gratamas .Scop monstrica keramț fotoțe tardeț zaharnic intr-un col mai bărăsbenios".

2. Înțelepciunea populară consacrată în proverbe a sesizat rolul de substitut al cuvântului. Citiți cu atenție proverbele de mai jos și alegeți-le în coloane separate pe cele în care se scoate mai mult importanța obiectului substituit și pe cele în care se dă preferință semnului:

Boii se leagă cu funia, iar oamenii cu cuvântul.
Cârcâite multe, dar ouă puține.
De la zisă până la faptă tot mai este o bucată.
E lesne a zice „plăcintă", dar e mult până se face.
Limba taie mai rău ca sabia.
Mai bine cu vorba decât cu resteul.
Numai „miere" zicând, gura nu se îndulcește.
O vorbă bună stinge focul mai curând decât o bute de apă.

3. Tot în proverbe putem descoperi și observații asupra corelației dintre conținutul și expresia cuvântului. Alegeți unul dintre proverbele de mai jos și explicați pe scurt, în scris, cum trebuie interpretat sensul lui din acest punct de vedere:
Ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul.
Unii vorbesc ce știu și unii știu ce vorbesc.
Cuvântul întâi să-l cioplești, apoi să-l arăți.
Inima și limba sunt de-o palmă una de alta.

CARACTERUL SISTEMATIC AL LIMBII

FUNCȚIILE LIMBII

Așa cum am văzut în capitolul anterior, principalul rol al limbii în viața socială este asigurarea comunicării între oameni. Dar mesajul care concretizează această comunicare nu este condiționat doar de normele și regulile gramaticii; în alcătuirea și transmiterea sa mai intervin o serie de factori care îi provoacă variații și modificări de structură.

Pentru a ne da seama mai bine cum se produce lucrul acesta, putem folosi o analogie cu matematica: astfel, când spunem că „x este funcție de y" înțelegem că orice variație a lui y se va răsfrânge asupra lui x; la fel se întâmplă și în comunicarea prin limbaj, unde modificările factorilor care participă la realizarea comunicării antrenează modificări ale mesajului însuși.

Așadar, trebuie să înțelegem prin f u n c ț i e a l i m b i i *rezultatul oglindirii în mesaj, în faza concretă pe care o rostim sau o scriem a raportului dintre mesajul nostru și unul dintre factorii care sunt prezenți într-un proces de comunicare.*

Să examinăm cu atenție versurile următoare:

„Iată-mă! Tot eu, cea veche!
Ochii? hai, ce mai pereche!
Și ce cap frumos răsare!
Nu-i al meu? Al meu e oare?
Dar al cui? Și la ureche
Uite-o floare".

(George Coșbuc, *La oglindă*)

Aşa cum ne indică o serie de mijloace de exprimare specifice (exclamaţii, interogaţii, elipse), mesajul cuprins în textul dat ca exemplu urmăreşte să transmită, pe lângă conţinutul său particular, şi ceva despre cea care l-a emis (tânăra fată, eroina poeziei lui Coşbuc), respectiv sentimentele şi emoţiile sale. Mesajul se centrează în acest fel asupra emiţătorului şi are funcţia de a reflecta *emoţiile* acestuia.

Să analizăm acum un alt fragment dintr-un text literar:

„Hai cu mine-n codrul verde
S-auzi Doina cea de jale,
Când plăieşii trec în vale
Pe cărarea ce se pierde".

(Vasile Alecsandri, *Sora şi hoţul*)

Mesajul cuprins în textul acesta este adresat direct celui care îl primeşte (un haiduc îndeamnă o tânără fată să-l urmeze), fapt care se vede uşor din specificul exprimării (interjecţia „hai", valoarea de imperativ a propoziţiei, persoana a doua a verbului: „s-auzi"). În felul acesta, mesajul se centrează asupra receptorului şi are funcţia de a transmite direct *o dorinţă*, un ordin.

Trebuie să arătăm că identificarea funcţiei predominante a unui mesaj se face prin intermediul faptelor analizabile lingvistic care sunt cuprinse în acest mesaj. Deci orice trăsătură a limbii sau a mesajului am avea în vedere, trebuie să găsim totdeauna un complex de fapte ilustrative pentru a putea s-o delimităm şi s-o definim.

STILURILE LIMBII

Modificări ale mesajului se pot produce nu numai în funcţie de factorii prezenţi în mod nemijlocit în procesul de comunicare, ci şi în funcţie de factori oarecum exteriori acestui proces cum ar fi condiţiile concrete în care se desfăşoară comunicarea, vârsta, ocupaţia şi nivelul cultural al vorbitorilor. Acest ansamblu de date formează ceea ce se numeşte *factorul social-cultural* şi determină apariţia unor mesaje cu particularităţi speciale de conţinut şi expresie (concretizate, de asemenea, prin mijloace lingvistice propriu-zise) care se înscriu în diferite *stiluri funcţionale* ale limbii.

S t i l u l f u n c ţ i o n a l a l l i m b i i *este un ansamblu de trăsături lingvistice, determinat de un anumit factor social-cultural care condiţionează comunicarea.*

De exemplu, într-o uzină, când muncitorii, tehnicienii şi inginerii folosesc termeni tehnici de specialitate caracteristici procesului de producţie care se desfăşoară aici, ei operează o selecţie în ansamblul vocabularului general pe care îl stăpânesc, potrivit necesităţilor concrete de comunicare. Tot aşa, personalul medical al unui spital are un limbaj diferit de cel al muncitorilor,

iar atât muncitorii, cât şi medicii vorbesc „altfel" la uzină ori la spital decât acasă. Caracterul specializat al domeniilor de activitate umană, precum şi diversitatea situaţiilor de comunicare sau a vorbitorilor impun apariţia variantelor limbii, pe care le numim *stiluri funcţionale*.

Desigur, nu putem considera că există atâtea stiluri câţi vorbitori ai limbii române există sau câte situaţii concrete se pot imagina. Pentru a avea o reprezentare convenabilă a descrierii limbii din punctul de vedere al structurii sale stilistice, trebuie să reducem variantele la principalele domenii care le determină. În felul acesta, schema diferenţierii stilistice a limbii române arată astfel:

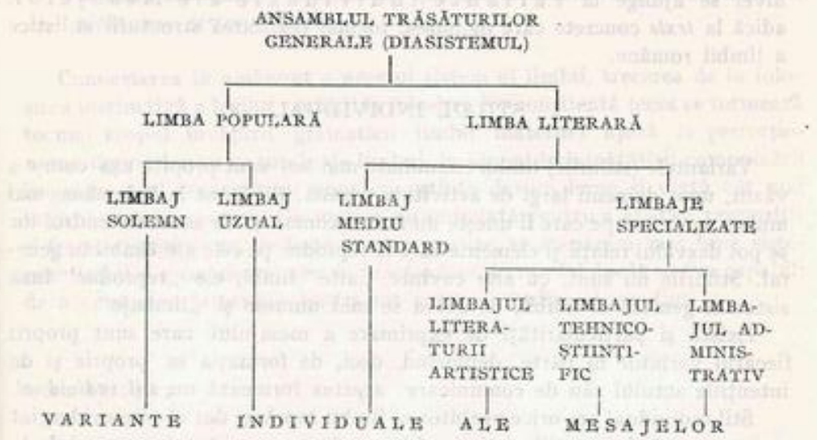

L i m b a p o p u l a r ă reprezintă aspectul spontan, neelaborat — care se manifestă mai ales oral — al limbii române, cu respectarea normelor şi regulilor de bază care se găsesc în ansamblul trăsăturilor generale. În interiorul limbii populare distingem un *limbaj uzual* (limbajul conversaţiei curente) şi un *limbaj solemn* (ceva mai elaborat decât cel uzual, folosit în împrejurările speciale ale vieţii, cum ar fi obiceiurile tradiţionale), din care derivă limbajul creaţiilor folclorice (de exemplu: *Oraţia de nuntă*, *Pluguşorul*, *Sorcova* etc.).

L i m b a l i t e r a r ă (care nu trebuie confundată cu *limba literaturii artistice*) este aspectul normat, elaborat şi cel mai îngrijit al unei limbi. Limba literară este constituită în conformitate strictă cu regulile de întrebuinţare corectă şi admite variaţii individuale numai în limitele acestor reguli. Ea cuprinde un l i m b a j m e d i u (sau s t a n d a r d), care reprezintă o medie abstractă a limbajului corect al tuturor vorbitorilor, şi l i m b a j e s p e c i a l i z a t e, în cadrul cărora, profilate după principalele tipuri de comunicare, deosebim l i m b a j u l a d m i n i s t r a t i v (folosit în relaţiile oficiale, cu particularităţi de sintaxă şi vocabular care îl deosebesc de ce-

lelalte variante), limbajul tehnico-ştiinţific, care înglobează o mulţime de variante specifice diverselor domenii de activitate ale ştiinţelor, ca şi activităţilor tehnice cu caracter teoretic sau practic (prezentând, de asemenea, particularităţi specifice de limbă, vizibile mai ales în vocabular), şi limbajul literaturii artistice. Acesta din urmă este cel mai bogat şi mai liber ca variaţie individuală, căci principalul său scop este acela de a crea expresivitatea mesajului în aşa fel, încât, pe lângă comunicarea propriu-zisă, să se transmită receptorului şi o emoţie estetică.

Variantele stabilite până la acest nivel se împart la rândul lor în alte variante determinate de domenii tot mai restrânse, până când, la ultimul nivel se ajunge la variante individuale ale mesajelor, adică la *texte* concrete care oglindesc tocmai realizarea structurii stilistice a limbii române.

STILUL INDIVIDUAL

Variantele (stilurile) limbii examinate mai sus sunt proprii, aşa cum s-a văzut, unor domenii largi de activitate umană. Ele sunt la îndemâna mai multor vorbitori pe care îi uneşte un factor comun şi de aceea în cadrul lor se pot dezvălui relaţii şi elemente care le reproduc pe cele ale limbii în general. Stilurile nu sunt, cu alte cuvinte, „alte" limbi, ele „reproduc" însă sistemul general al limbii, de aceea se mai numesc şi „limbaje".

Există şi particularităţi de exprimare a mesajului care sunt proprii fiecărui vorbitor în parte, depinzînd, deci, de formaţia sa proprie şi de intenţiile actului său de comunicare: acestea formează un *stil individual.*

Stil individual are orice vorbitor al limbii române, dar el este evidenţiat mai cu seamă de creaţiile artistice literare în care scriitorul, pornind de la datele generale ale limbii (norme, reguli, principii de alcătuire a mesajului), pune ceva şi din propriile sale aptitudini lingvistice sau urmăreşte premeditat reproducerea unor anumite tipuri de limbaj. Astfel, opera lui Creangă este vizibil influenţată de limba populară, în vreme ce în opera lui Camil Petrescu, de exemplu, găsim uneori chiar caracteristici ale stilului ştiinţific abstract.

Stilul individual nu are o „libertate" totală faţă de limbă. De asemenea, el poate varia de la o operă la alta. Se poate spune că stilul individual reprezintă mai curând o *alegere* proprie a emiţătorului mesajului dintre numeroasele posibilităţi pe care i le oferă limba.

SISTEMUL LIMBII

Toate variaţiile funcţionale pe care le-am examinat în acest capitol se produc prin modificarea unui mecanism abstract alcătuit din elemente componente şi relaţii care rămân constante în esenţa lor; acest mecanism abstract este *sistemul limbii.*

Dacă luăm o bucată de metal şi o modificăm pentru a obţine un obiect particular cu anumite caracteristici speciale dorite, îi schimbăm forma, organizarea, dar materialul rămâne acelaşi în datele sale esenţiale. Analog se petrec lucrurile şi în utilizarea limbii naturale: există anumite elemente ale organizării sale care nu pot fi schimbate, oricare ar fi factorii care acţionează asupra mesajului. De exemplu, dacă vrem să transmitem ideea de „plural", va trebui să utilizăm desinenţele proprii exprimării în limba română a acestei idei: *-i, -e, uri* etc.

> Caracteristicile fundamentale ale unei limbi, care formează baza oricărei comunicări individuale şi sunt în afara variaţiilor stilistice, alcătuiesc *sistemul limbii.*

Cunoaşterea în amănunt a acestui sistem al limbii, trecerea de la folosirea instinctivă a legilor vorbirii la folosirea lor conştientă (ceea ce formează tocmai scopul învăţării gramaticii limbii materne) ajută la perfecţionarea deprinderilor naturale de limbaj, în scopul îmbunătăţirii comunicării lingvistice, al transmiterii unor cunoştinţe despre lume şi viaţă cât mai bogate şi mai nuanţate. Gramatica nu se învaţă pentru a analiza propoziţii şi fraze, ci pentru ca, pe baza acestor analize, să stăpânim mai bine sistemul limbii şi mecanismul său de funcţionare, în aşa fel încât să fim capabili de a comunica semenilor noştri tot ceea ce simţim şi gândim.

EXERCIŢII

I. Examinaţi cu atenţie textele de mai jos şi arătaţi cărei variante a limbii (cărui stil) aparţin ele. Indicaţi elementele lingvistice care v-au ajutat să faceţi această precizare:

1. Un om cam de anii mei o plecat dimineaţă să se ducă să caute urzici, noi dăm asta la vite: s-o dus într-o pădure depărtată, aci, la vreo trei kilometri, şi începu să culeagă urzici. Culegând urzici i s-o părut lui c-aude ceva mai în vale, scormonind p-acolo; el când s-o uitat o crezut că-i lup, când o băgat sama o văzut că-i urs.

2. Legitimaţiile de călătorie dau dreptul la o singură întrerupere de călătorie timp de 24 de ore de la plecarea trenului cu care a sosit călătorul la plecarea primului tren de legătură de acelaşi rang. În caz de întrerupere a călătoriei, călătorul trebuie să se prezinte în termen de cel mult o oră după sosirea trenului, la şeful staţiei, încasatorul său sau la ghişeul special al staţiei, pentru vizarea biletului, iar la plecare pentru completarea vizei cu numărul trenului cu care îşi continuă călătoria.

3. Simetria este proprietatea a două figuri sau a două puncte diferite aparţinând aceleiaşi figuri, de a fi aşezate la aceeaşi distanţă, de o parte şi de alta faţă de un punct (centru de simetrie), de o dreaptă (axă de simetrie) sau de un plan (plan de simetrie).

4. În spate aveam culmea întinsă a Penteleului, starostele munţilor din Buzău, şi pe sub dânsul se rânduiau, ca trepte ale unei scări de uriaşi, plaiul Răbojului, munţii Neharniţa, îmbele Muşe, Macieşul, Brezeul, Piatra Penei, Carâmbul şi multe altele mai aşezate: dar drept în faţa noastră, adăpostite sub piscurile semeţe ale Furului şi ale Steşiculuí, se înălţau ca nişte pereţi suri şi măcinaţi d-a lungul unei perdele de brădet, Stâncile Năculelor, la poalele cărora se aşternea, întocmai ca un lăicer verde şi înflorat, o poiană largă şi desfătată.

II. Alcătuiți o mică descriere a școlii voastre, așa cum ați face-o pentru:
— un constructor;
— o revistă a elevilor;
— un prieten apropiat.

NIVELURILE LIMBII

Același mesaj, realizat cu mijloacele limbii române, poate fi privit din puncte de vedere deosebite, în funcție de elementele de structură cărora le acordăm atenție. Astfel, următoarele versuri din poezia „Epigonii" a lui Mihai Eminescu:

Când privesc zilele de-aur a scripturelor române,
Mă cufund ca într-o mare de visări dulci și senine

se prezintă sub diverse aspecte.

Versurile cuprind 18 unități diferite de **vocabular** (prepoziția *de* apare de două ori), adică tot atâtea *cuvinte*.

Din punct de vedere **fonetic**, în aceste versuri sunt cuprinse *sunete*, redate în scris prin *litere* (corespondența nu este univocă: astfel, literele *ci* din cuvântul *dulci* redau un singur sunet, deși sunt două), sunete care pot fi reduse la un număr de *foneme*. Diferența dintre sunet și fonem va fi explicată în capitolul de **fonetică** și **fonologie**; să reținem deocamdată că, în pronunțarea efectivă, sunetul *n* din cuvântul *când* se pronunță diferit de *n* din *române*, dar la fel cu *n* din *cufund*, toate trei pronunțările fiind de fapt realizări ale fonemului *n*, care reprezintă o singură unitate fonologică.

Dacă examinăm apoi elementele care determină variația formelor cuvintelor, vom observa că *-esc* din *privesc* reprezintă sufixul de persoana I singular, prezent indicativ, a verbului *a privi*, iar primul *-le-* din *zilele* este desinența de plural a substantivului *zi*, în vreme ce al doilea *-le* este articol hotărât. Am făcut acum o analiză din punct de vedere **morfologic.**

Deși sunt formate din două cuvinte distincte, grupurile *de-aur, a scripturelor, de visări* îndeplinesc o singură funcție pe lângă substantivele pe care le determină, aceea de *atribut*. Scoțând în evidență acest aspect, am privit mesajul dintr-un punct de vedere **sintactic.**

În sfârșit, putem efectua o analiză a *sensurilor* fiecărui cuvânt în parte, a *schimbărilor de sens* (identificând, de exemplu, metafora „mare de visări"), ca și a sensului întregului enunț reprezentat de cele două versuri, și atunci perspectiva noastră ar fi **semantică.**

Din analiza schițată mai sus, se observă foarte ușor care sunt *nivelurile* limbii corespunzând părților componente ale limbii, dacă le judecăm ca mulțimi de elemente de formare a mesajului lingvistic. Desigur, mai pot fi și alte perspective, sprijinite pe alte principii teoretice, deci și alte niveluri,

dar aici le-am ilustrat numai pe cele care corespund principalelor domenii ale studiului și descrierii limbii:

— **Fonetica** — domeniu în care se studiază sunetele vorbirii, accentul și intonația vorbirii.
— **Fonologia** — ramură a lingvisticii care studiază fonemele ca unități distinctive, deosebite de sunete.
— **Gramatica** — în care se cuprind *morfologia* (studiul formelor cuvintelor și al elementelor de formare a acestora) și *sintaxa* (studiul funcțiilor cuvintelor în propoziție și frază).
— **Vocabularul** — domeniul cuvintelor limbii și al studiului relațiilor sistematice dintre ele.
— **Semantica** — domeniul de studiu al sensurilor cuvintelor și al relațiilor de sens.

Nivelurile limbii sunt corelate între ele, așa cum va reieși din studierea lor în continuare, și, prin aceasta, contribuie de asemenea la alcătuirea sistematică a limbii.

Foarte importantă este referirea la diversele niveluri ale limbii atunci când avem în vedere unele probleme de utilizare concretă a limbajului în comunicare, cum ar fi pronunțarea corectă *(ortoepia)* și scrierea corectă *(ortografia)*.

SCURTĂ PRIVIRE ISTORICĂ ASUPRA LIMBII ROMÂNE

LATINITATEA LIMBII ROMÂNE

Alături de alte limbi, ca italiana, spaniola, portugheza, franceza, limba română este o limbă de origine latină. Limbile moderne care s-au dezvoltat din latină se numesc *limbi romanice*; așadar, româna face parte din familia limbilor romanice.

Limba română s-a dezvoltat din *latina populară* (cu o structură mai simplă decât a latinei clasice) vorbită pe teritoriul vechii Dacii, păstrându-și — în ciuda diverselor influențe exercitate de limbile popoarelor cu care a venit în contact mai ales în domeniul vocabularului — caractcrul ei esențial latinesc, reflectat în fonetică și în structura gramaticală.

Sistemul declinării substantivului și adjectivului, sistemul pronominal, sistemul formelor verbale, ca și alte particularități ale gramaticii limbii române dovedesc latinitatea ei.

De exemplu, limba română a păstrat deosebirea cazurilor substantivului prin desinențe, care în alte limbi romanice — de pildă, în franceză — au dispărut, formele cauzale fiind realizate cu ajutorul prepozițiilor. Astfel, româna păstrează pentru genitiv și dativ o desinență specifică, în vreme ce franceza folosește prepozițiile pentru a exprima aceste valori.

Prestigiul cultural al limbii latine, nevoia de comunicare între oameni în condiţiile stabilirii formelor administrative romane şi a unor relaţii sociale noi au făcut ca, pe teritoriul Daciei, latina să fie adoptată de populaţia autohtonă din al cărei amestec cu coloniştii romani avea să se dezvolte poporul român.

Din limba strămoşilor noştri daci, care formează aşa-numitul *substrat* al limbii române, s-au păstrat până astăzi circa 100 de cuvinte, importante pentru că se referă la elemente centrale ale realităţii. Aşa sunt, de exemplu: *abur, brad, balaur, copac, copil, droaie, fluier, groapă, jumătate, moş, mugure, noian, pârâu, sâmbure, strugure, ţap, urdă, vatră, zgardă.*

În evoluţia ei, limba română a suferit diverse influenţe din partea unor limbi vorbite de popoarele vecine cu care românii au avut relaţii de-a lungul istoriei: aşa sunt limbile slave, turca, greaca, Începând din secolul al XIX-lea, în perioada modernă, se manifestă influenţa limbilor romanice. Toate aceste influenţe externe nu au afectat însă structura gramaticală a limbii române, care a rămas fundamental latină, cu datele câştigate în evoluţia ei specifică. Această situaţie este cea mai puternică dovadă că, încă de la începutul secolului al VII-lea e.n., când a început să se manifeste influenţa slavă, limba română era o limbă bine formată în trăsăturile ei esenţiale, deosebite în acelaşi timp de ale celorlalte limbi romanice. Istoria limbii române este o dovadă a unităţii şi continuităţii românilor.

De altfel, chiar şi **vocabularul,** care este socotit drept compartimentul cel mai „deschis" al unei limbi şi expus influenţelor de tot felul, dovedeşte, prin componenţa etimologică a **ondului principal lexical** (care reprezintă partea stabilă, caracteristică a vocabularului), că limba română provine din limba latină.

Sunt de origine latină*:

Denumirile părţilor corpului omenesc: cap (<caput); dinte (<dens, -tis); gură (<gula); mână (<manus); ochi (<lat. pop. oclus < oculus); păr (<pilus); picior (<peliolus); piept (<pectus); ureche (<lat. pop. oricla <auricula).

Denumirile fiinţelor umane: bărbat (<barbatus); femeie (<familia); fiu (<filius); frate (<frater, -tris); muiere (<mulier, -eris); om (<homo); soră (<soror, -oris).

Denumirile celor mai importante noţiuni legate de universul material al omului: casă (<casa); curte (<curtis <cohors, -tis); masă (<mesa); scaun (<scamnum); a mânca (<manducare); a bea (<bibere); grâu (<granum); pâine (<panis); apă (<agua); lapte (<lac, -tis); carne (<caro, carnis); lemn (<lignum).*

*Denumirile celor mai importante noţiuni legate de om şi acţiunile lui: a fi (<sum, fui, *fire-fieri); a face (<facere); a merge (<mergere); a sta (<stare); minte (<mens, -ntis); bun (<bonus); rău (<reus); viaţă (<vivitia<vivus); moarte (<mors, -tis).*

Caracterul latin al vocabularului român a făcut şi ca, pe măsura modernizării sale, sursele de împrumut şi înnoire să fie căutate mai ales în alte limbi romanice sau chiar în latină. Este semnificativ faptul că în limba română contemporană, ca frecvenţă, predomină cuvintele moştenite din latină şi derivatele acestora, ca şi cele provenite din limbile romanice.

Latinitatea limbii române a fost deseori demonstrată cu argumente convingătoare de către cărturarii români din secolele trecute (Grigore Ureche, Miron Costin, Constantin Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, învăţaţii Şcolii Ardelene) sau de către cei din timpurile moderne (Timotei Cipariu, B.-P. Hasdeu, Al. Philippide, Ovid Densusianu). Această caracteristică este un fapt incontestabil, evidenţiat şi în una dintre definiţiile genealogice ale limbii române: „Limba română este limba latină vorbită în mod neîntrerupt în partea orientală a Imperiului Roman, cuprinzând provinciile dunărene romanizate (Dacia, Pannonia de sud, Dardania, Moesia superioară şi inferioară), din momentul pătrunderii limbii latine în aceste provincii şi până în zilele noastre" (Al. Rosetti, *Istoria limbii române*).

DIALECTELE LIMBII ROMÂNE

În evoluţia sa, limba română a suferit, ca orice altă limbă veche sau modernă, numeroase modificări, dintre care unele se datoresc condiţiilor concrete de viaţă din unele epoci istorice, ceea ce a dus la ramificarea teritorială a limbii.

Astfel, româna nu se vorbeşte numai pe teritoriile din nordul Dunării, ci şi pe unele din sudul Dunării, de către grupuri mai restrînse de oameni. Aceasta face ca limba română de pe actualul teritoriu al ţării noastre să mai fie numită şi *dacoromână* (sau *dialectul dacoromân*), în opoziţie cu *aromâna* (vorbită în Macedonia), *meglenoromâna* (vorbită în Meglenia, zonă din nordul Greciei) şi *istroromâna* (vorbită în peninsula Istria de la Marea Adriatică), acesta din urmă fiind un dialect azi dispărut.

Între aceste ramificaţii lingvistice teritoriale se înregistrează diferenţe evidente de fonetică, vocabular, morfologie şi sintaxă.

O ramificaţie teritorială există şi în cadrul dacoromânei. Astfel, *palatalizarea consoanelor labiale* (pronunţarea sunetelor *b, p,* urmate de *i,* ca *ghi, chi*), un fenomen remarcat încă de Dimitrie Cantemir, caracterizează vorbirea locuitorilor din Moldova (de exemplu: *ghine,* pentru *bine*; *chişior* pentru *picior,* unde se remarcă un alt fenomen moldovenesc: *ci*<*şi*). Tot astfel *rotacismul* (transformarea lui *n* intervocalic în *-r-* în cuvintele de origine latină) este propriu zonelor din nordul ţării, fiind evidenţiat de primele texte româneşti apărute în această arie (de exemplu: *lură* pentru *lună*; *bire* pentru *bine*).

* Etimoanele latineşti sunt date conform *Dicţionarului explicativ al limbii române*; un asterisc înaintea cuvântului marchează faptul că este vorba de o formă neatestată.

Datorită acestor fapte se vorbeşte şi de *subdialecte* (sau, dacă privim lucrurile numai în interiorul dacoromânei, de *dialecte*), care sunt: *muntean, moldovean, maramureşean, crişean* şi *bănăţean*, iar, în interiorul lor, de *graiuri* (*oltenesc, vrâncean, bihorean* etc.).

Situaţia subdialectelor dacoromâne este cu totul deosebită de cea a dialectelor din sudul Dunării, în sensul că între primele nu există deosebiri mari de structură care să le confere o identitate separată. Unitatea limbii române de pe teritoriul vechii Dacii, la nordul Dunării, este un fapt incontestabil şi uşor de demonstrat.

Iată, de exemplu, două texte dialectale, aproximativ pe aceeaşi temă, care ilustrează faptul că în structura gramaticală nu există elemente care să împiedice înţelegerea de către orice vorbitor român, diferenţele stând mai ales în termeni de vocabular uşor de echivalat (transcrierea textelor este adaptată):

„Mărg cu laptili-n stână. Acolo-i pusî budaca (=ciubăr de lemn) în mijlocul stânii; pi budacî-i pus hârzobu (= coşuleţ împletit) şi pe hârzob o strecătoari (= strecurătoare) di păr di uoai. Sî toarnă laptili tăt în budacî ş-apoi ie hârzobu şi strecătoarea gios; ş-apoi ie şugârnişeru (chegornicęr = vas de lemn în care se păstrează cheagul) cu şag (= cheag) din cui şi o lingurî aşă cam di o litrî şî puni şag în lăptili ş-apoi lasî juma di şas (= ceas)". (Ciocăneşti, Suceava, 1932.)

„După ce străcură laptele, apăi dau chiag în putină. Pe urmă cî iera-n-chegat îl strângeam cu mâinile. Îl puneam apoi în crintă (= vas de lemn în care se separă caşul de zer) şi-l storceam bine. Şi puneam un bolovan pe iel şi-l lăsam acolo de dimineaţa pîn' la aniaz (= amiază) şi de la aniaz până sara, de sara pân' dimineaţa, până când ne trebuia crinta să să stuarcă". (Poiana Sibiului, 1938).

În perioada actuală, sub presiunea tot mai puternică a limbii literare — a cărei propagare este mult ajutată de presă, radio, televiziune şi mai ales de şcoală —, diferenţele dialectale şi de grai tind să dispară treptat şi fără dificultăţi, ceea ce demonstrează, o dată în plus, caracterul unitar al limbii române.

TENDINŢELE ACTUALE ALE LIMBII ROMÂNE

Datorită folosirii zilnice şi numeroaselor situaţii concrete sau conceptuale pe care o limbă trebuie să le redea, structura sa evoluează în mod continuu. În fiecare stadiu al existenţei sale se pot identifica într-o limbă elementele „noi" faţă de stadiul anterior sau elementele existente care sunt pe cale de a-şi schimba poziţia în sistem.

Sistemul limbii are norme care guvernează regulile corecte de utilizareă dar aceste reguli nu pot împiedica apariţia fenomenelor noi, care se dezvolt,

fie în afara regulii, fie în interiorul acesteia, tinzând să dea naştere la noi reguli şi norme. Astfel de fenomene se numesc *tendinţe* ale unei limbi.

Astfel, mulţi vorbitori contemporani folosesc o construcţie de acuzativ cu prepoziţia *la* în locul *dativului*: „Dau cărţi *la elevi*", în loc de „Dau cărţi *elevilor*". Această construcţie, pe care trebuie s-o socotim incorectă deoarece se abate de la norma limbii literare, este sprijinită de faptul că în unele situaţii — şi anume când substantivul are înainte un numeral — nu se poate folosi dativul; spunem corect: „Dau cărţi *la doi elevi*". Pe baza unor astfel de construcţii, destul de frecvente, se vorbeşte de o tendinţă a acuzativului cu prepoziţia *la* de a înlocui valoarea de atribuire a dativului.

Multe tendinţe manifestate în lexic au devenit reguli după ce, iniţial, au fost socotite greşeli. Astfel, din secolul trecut şi până în perioada dintre cele două războaie ,în limba română era socotit greşit pluralul „noi" pentru adjectivul feminin „nouă". Se spunea deci: „o carte nouă — două cărţi nouă". Evoluţia limbii, răspândirea în uz a formei de plural „noi", atât pentru masculinul, cât şi pentru femininul adjectivului, au făcut ca această formă să devină regulă, facilitată şi de faptul că existau deja multe alte adjective cu formă unică de plural atât pentru masculin, cât şi pentru feminin: *mari, rari, verzi, roşii* etc.

O tendinţă care se manifestă în vocabularul limbii actuale este aceea de a se crea diferenţe semantice la substantivele care au *dublete* (forme duble) de plural. Astfel, de la singularul *tranzistor* avem *tranzistoare* (aparate de radio care folosesc semiconductorii respectivi) şi *tranzistori* (semiconductori).

De identificarea tendinţelor de evoluţie a limbii, precum şi de şansa lor de a deveni reguli se ocupă *cultivarea limbii*.

PLANURILE VORBIRII

VORBIREA DIRECTĂ ŞI VORBIREA INDIRECTĂ

După cum s-a văzut în capitolul despre *Procesul comunicării prin limbaj*, o comunicare presupune doi interlocutori între care există un schimb succesiv de mesaje referitoare la o realitate oarecare ce formează însuşi subiectul discuţiei lor.

Se poate însă alcătui şi un mesaj care să aibă ca subiect chiar un proces de comunicare; adică un emiţător poate reda la un moment dat spusele altui emiţător, menţionând aceasta. Nevoia de a „dramatiza" o relatare a unui fapt în care sunt implicate mai multe persoane, dorinţa de a asigura o „participare" a celui care ne ascultă la faptele pe care i le înfăţişăm cer adesea o *schimbare de planuri* în vorbire, lucru prin care se înţelege trecerea de la propria noastră relatare la ceea ce spun alte personaje incluse în această relatare, la reproducerea cuvintelor lor. Cu alte cuvinte, în procesul

de comunicare pe care noi înşine îl constituim adresându-ne verbal sau în scris unui interlocutor introducem un alt proces de comunicare, în care alt emiţător s-a adresat altui receptor.

Pentru a reproduce o altă comunicare ne folosim de verbe ca: *a zice, a spune, a întreba, a răspunde*, care denumesc acţiuni propriu-zise de emitere a vorbirii, sau de verbe care denumesc aceste acţiuni cuprinzând şi modalitatea în care se produc: *a şopti, a murmura, a striga, a fîpa* etc. Aceste verbe, numite şi verbe de declaraţie, semnalează imediat receptorului că în continuare va fi reprodusă vorbirea unui alt personaj, deosebit de emiţătorul care a început relatarea; ele anunţă deci o schimbare în planul vorbirii. Reproducerea se poate face în două feluri.

Prin procedeul **vorbirii directe** se reproduce exact, într-un proces de comunicare, replica altui personaj, sau a naratorului însuşi aflat într-o altă împrejurare, anterioară momentului vorbirii, fără să se utilizeze o subordonare gramaticală, întrerupându-se numai exprimarea vorbitorului, după un verb de declaraţie, ceea ce duce la apariţia unei replici în interiorul povestirii:

„Boierul, văzând aceasta, s-a mirat cumplit, şi *a zis*:

— Mă! da al dracului cucoş i-aista! Ei, las' că ţi-oi da eu ţie de cheltuială, măi crestatule şi pintenatule!"

(Ion Creangă, *Punguţa cu doi bani*)

După cum se vede, există şi procedee grafice care semnalează în texte schimbarea planului şi apariţia vorbirii directe: după verbul de declaraţie se pun *două puncte* (:), iar înaintea textului reprodus se pune *linie de dialog* (—). Uneori, întreaga replică este pusă între *ghilimele* („ ").

Verbul de declaraţie se poate afla şi în interiorul replicii relatate, izolat, împreună cu alte cuvinte care îl însoţesc, prin *virgule* sau *linii de pauză*:

„— Aşa vorbeau oamenii şi pe la noi — *zise* Lupu Chiriţoiu, uitându-se la cel din colţ —, dar eu nu cred să-l lase boierii pe Vodă, că nici boierii nu-s proşti, ş-apoi în mâna lor e toată puterea!"

(Liviu Rebreanu, *Răscoala*)

Uneori verbele de declaraţie lipsesc, căci alte verbe, denumind o acţiune care precedă replica, le preiau înţelesul; acest procedeu dinamizează povestirea prin evitarea repetiţiei verbelor *a zice, a spune* etc.:

„În Vlăduţa, în dreptul conacului ars, uliţa era închisă de o mulţime de ţărani pe brânci, păziţi de soldaţi cu baioneta la armă. Un sergent *ieşi* înaintea trăsurii:

— Înapoi! ... Înapoi! ... Nu e voie!"

(Liviu Rebreanu, *Răscoala*)

Pentru introducerea vorbirii directe se pot folosi, în afară de verbe, şi alte părţi de vorbire, procedeul fiind specific mai ales în limbajul popular sau la scriitorii care îl folosesc:

„Dar n-apucă Ivan a sfârşi bine vorba din urmă, şi numai *iaca* se şi trezeşte cu Moartea la spate:

— Ei, Ivane, gata eşti?"

(Ion Creangă, *Ivan Turbinca*)

Prin procedeul **vorbirii indirecte** se reproduce replica unui alt personaj sau a naratorului aflat într-o altă împrejurare, anterioară momentului de emitere a mesajului, utilizându-se o subordonare gramaticală. Şi în cazul vorbirii indirecte (numită şi *stil indirect*) apare un verb de declaraţie, deosebirea faţă de vorbirea directă constând în faptul că după acest verb urmează de obicei conjuncţiile *că, să* şi o propoziţie subordonată (cel mai adesea *completivă directă*) care reprezintă tocmai replica relatată:

„După o jumătate de oră, Titi *declară că* s-a plictisit şi *că*-l doare capul şi nici măcar nu arată dorinţa de a urma numaidecât a doua zi".

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

Vorbirea indirectă se poate realiza şi cu alte tipuri de subordonate, respectiv cu alte conjuncţii sau adverbe relative:

„Problema era *cum* să ajungă acolo". (Predicativă)

„Se întreba *cum* să ajungă acolo". (Completivă directă)

Transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă se face totdeauna printr-o frază cu subordonare şi prin schimbarea persoanei gramaticale a verbului sau prin schimbarea pronumelui, în aşa fel ca relatarea să se facă *numai din punctul de vedere al celui care vorbeşte*:

Vorbire directă: „Mi-a spus:

— Nu pot veni mâine la tine".

Vorbire indirectă: „Mi-a spus că (el) nu poate veni mâine la mine".

Vorbirea directă are un tip subordonat, numit *vorbire directă legată*, prin care, deşi se relatează exact replica altui personaj, apare şi o construcţie cu o propoziţie subordonată introdusă prin conjuncţia *că*:

„Ce să zică ... răspunde unul, ia întreabă *că* muieţi-s posmagii?"

(Ion Creangă, *Povestea unui om leneş*)

Vorbirea indirectă are de asemenea un tip subordonat, numit *vorbire indirectă liberă* (stil indirect liber), prin care se păstrează unitatea povestirii fără un verb de declaraţie şi fără conjuncţia *că*:

„Se spărseseră sticlele şi acum se scurgea rămăşiţa vinului. *Ce să facă? La muşteriu cu cioburi de sticlă nu putea merge*".

(I. L. Caragiale, *Cănuţă, om sucit*)

Analiza planurilor vorbirii, identificarea în text a vorbirii directe şi a celei indirecte sunt de mare importanţă pentru înţelegerea semnificaţiei textului şi a unor procedee stilistice folosite de autorii operelor literare pentru nuanţarea naraţiunii.

CUVINTE ŞI CONSTRUCŢII INCIDENTE

Tot o schimbare a planului vorbirii cu scopul de a se preciza punctul de vedere al emiţătorului în legătură cu cele relatate de el sau cu scopul de a da indicaţii de *atitudine, apreciere,* de *a explica* ceva din partea vorbitorului se realizează prin *cuvintele* şi *construcţiile incidente* prezente într-un mesaj, uşor de identificat deoarece nu sunt legate gramatical de contextul în care apar sau sunt legate foarte slab, de obicei ca apoziţii:

„Te rog, dragă Costică! dacă rămâne băiatul repetent încă un an, e o nenorocire pentru familia lui — *o familie dintre cele mai bune* — şi pentru mine o mare mâhnire..."

(I. L. Caragiale, *Lanţul slăbiciunilor*)

Întreruperea comunicării poate fi făcută de autorul unei povestiri pentru a da o indicaţie asupra unui gest al personajului, care însoţeşte o replică a acestuia şi indică o semnificaţie în plus a celor spuse:

„— Ce pregătire, domnule? — *şi ridică ochii disperat în tavan* — ce pregătire ...? că mă omori cu zile. Ce să te mai pregăteşti?"

(Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)

Cuvintele şi construcţiile incidente apar adesea pentru a indica replica unui anumit personaj şi atunci ele cuprind verbe de declaraţie:

„— Cred, *spuse el,* că putem face asta".

„— Mă străduiesc, *continuă el cu un zâmbet,* să nu fac ceva care ar putea dăuna altora".

Delimitarea cuvintelor şi a construcţiilor incidente în interiorul comunicării de bază se face prin încadrarea acestora între virgule sau linii de pauză, ca şi în cazul vorbirii directe, ceea ce ajută la identificarea planurilor deosebite ale vorbirii.

EXERCIŢII

1. Subliniaţi cu o linie porţiunea de text care reprezintă vorbirea directă şi cu două linii, vorbirea indirectă:

„Oamenii ieşiseră pe la porţi; plouase şi voiau să ştie ce fel de ploaie a fost. Tocmai trecea unul desculţ, cu izmenele sumese, şi spunea că vine de la câmp, a plecat călare de dimineaţă şi că a dat ploaie bună, n-a căzut piatră nicăieri.

— Te-ai procopsit, Moromete, observă cineva de pe o podişcă. A dat ploaie taman când înfloreşte spicul. Câte pogoane ai pus, zece?"

(Marin Preda, *Moromeţii*)

2. Transformaţi următorul text în vorbire indirectă:

„Colegul meu mi-a zis:

— Aş mai avea nevoie de dicţionar până mâine.

I-am răspuns:

— Nu-mi trebuie înainte de luni. Poţi să-l mai păstrezi".

3. Transformaţi următorul text în vorbire directă, subliniaţi în text conjuncţiile care introduc vorbirea indirectă:

„L-am rugat să nu plece fără mine, dar Petre mi-a răspuns că trebuie să plece pentru că e aşteptat. Atunci l-am întrebat dacă ne putem întâlni mâine şi el mi-a spus că nu e sigur, iar, la insistenţa mea ca totuşi să ne vedem neapărat în următoarele zile, a zis că-şi va face timp liber pentru asta".

4. Subliniaţi construcţiile incidente din următoarele texte:

a) „— Nu-i treaba dumitale! ce te-amesteci d-ta? zice tanti Miţa urâtului...

— Uite ce e, cucoană — zice conductorul — trebuie să plătiţi un bilet..."

(I. L. Caragiale, *D-l Goe ...*)

b) Iar în cea din urmă vacanţă când a cercat să se întoarcă acasă, — era licean atunci, bursier învăţat cu toată orânduiala civilizată şi confortabilă din internat, — s-a răsucit nopţile pe laviţa tare, fără somn".

(Cezar Petrescu, *Întunecare*)

c) „— Dă pace băiatului, moşule, zise un humuleştean de-ai noştri, că-i feciorul lui Ştefan a Petrei, gospodar de la noi din sat, şi ţi-i găsi beleaua cu dânsul pentru asta".

(Ion Creangă, *Amintiri din copilărie*)

PUNCTUAȚIE ȘI ORTOGRAFIE

SEMNELE DE PUNCTUAȚIE

Semnele de punctuație sunt: punctul, semnul întrebării, semnul exclamării, virgula, punctul și virgula, două puncte, semnele citării (ghilimelele), linia de dialog și linia de pauză, parantezele, punctele de suspensie, cratima.

PUNCTUL [.]

Punctul este semnul grafic care marchează pauza ce se face în vorbire între propoziții sau între fraze independente ca înțeles, intonate enunțiativ:

Urcând pe pomi, zâmbind pe case
Se surpă rozele grămadă.

(Al. Macedonski, *Rondelul cascadelor de roze*)

Cu dragoste de adevărat romantic, Eminescu s-a apropiat de geniul popular și a creat pe motive auzite printre frunze de codru admirabilele sale poezii în formă populară.

(L. Blaga, *Mihail Eminescu*)

Punctul se pune și după cuvinte sau grupuri de cuvinte echivalente cu propoziții independente:

— Te-ai trezit acum?
— Nu. Nici n-am dormit.

(Z. Stancu, *Desculț*)

Punctul marchează, de asemenea, fragmentarea unei fraze sau a unei propoziții enunțiative:

Mergeam dar totdeauna cu el, de el ascultam totdeauna și la dânsul căutam scăpare când eram năpăstuit.

Căci Huțu era puternic, pentru că dascălul nu ținea la nimenea mai mult ca la dânsul.

(I. Slavici, *Budulea Taichii*)

SEMNUL ÎNTREBĂRII [?]

Semnul întrebării este folosit pentru a marca intonația propozițiilor sau a frazelor interogative:

— Ce faci, soro? ești nebună? nu știi ce simțitor e? zice mam-mare.

(I. L. Caragiale, *D-l Goe...*)

Dar eu, întrebă Fulga, eu să nu-mi cerc puterea?

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

Semnul întrebării se pune și după cuvinte sau grupuri de cuvinte cu funcție de propoziții interogative directe:

— Leftere! ... nu știi nimica?
— Ce?
— Ieri s-au tras lotăriile noastre!
— Ei?
— Am câștigat!
— Nu mă-nnebuni! ... Cât?

(I. L. Caragiale, *Două loturi*)

SEMNUL EXCLAMĂRII [!]

Semnul exclamării marchează grafic intonația propozițiilor și a frazelo exclamative sau imperative:

Ești atât de frumoasă, iarnă!

(Nichita Stănescu, *Cântec de iarnă*)

Ah! Organele-s sfărâmate și maestrul e nebun!

(M. Eminescu, *Scrisoarea IV*)

Ține-l, coniță, că mă dă jos cu tava!

(I. L. Caragiale, *Vizită...*)

Semnul exclamării se pune după interjecții când au rol independent și după vocative exclamative:

— A! zic eu, având o inspirație infernală; a! simte pe cine-l iubește...

(I. L. Caragiale, *Bubico*)

— Ionel, strigă iar madam Popescu; Ionel!

(I. L. Caragiale, *Vizită...*)

VIRGULA [,]

Virgula delimitează unele propoziții în cadrul frazei și unele părți de propoziție în cadrul propozițiilor, marcând pauze scurte făcute în cursul rostirii propozițiilor și frazelor:

A. **În propoziție:**

a) se pune virgulă între părțile de propoziție de același fel când nu sunt legate prin *și* copulativ, prin *ori* și *sau* (nerepetate):

Am cumpărat *cărți, caiete, creioane.*

b) se pune virgulă în locul unui verb predicativ sau în locul verbului copulativ:

Eu vorbesc cu el, şi *el, nimic* (= *şi* el *nu zice* nimic).

c) se desparte prin virgulă substantivul de o apoziţie explicativă. Când după apoziţie urmează o altă parte de propoziţie, apoziţia se intercalcază între virgule:

Luca Moşneagu, *megieşul nostru*, vă duce cu căruţa cu doi cai ca nişte zmei.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

d) construcţiile gerunziale şi participiale (cu sau fără determinări) aşezate la începutul propoziţiei se despart prin virgulă:

Alergând, alergând, mi se-nteţeau muşchii.

(Nichita Stănescu, *Continuitate*)

Ferită de orice adiere, apa acelui lac stă neclintită de veacuri.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

e) se intercalează între virgule un complement circumstanţial aşezat înainte de locul pe care-l ocupă în ordinea normală a complementelor:

A venit, *pe neaşteptate*, ieri.

f) se pun de obicei între virgule complementele circumstanţiale aşezate între subiect (însoţit sau nu de determinări) şi predicat, dar numai când subiectul se află înaintea predicatului:

Râul cel mare, *în şes*, curgea sub perdele de arbori.

(M. Sadoveanu, *Cocostârcul albastru*)

g) se despart prin virgulă de restul propoziţiei cuvintele şi construcţiile incidente:

Am găsit, *din fericire*, o carte interesantă.

h) se pune virgulă, în general, după adverbele de afirmaţie sau de negaţie când sunt echivalente ale unor propoziţii:

— Mari?

— *Nu*, mici...

(Z. Stancu, *Desculţ*)

i) se despart prin virgule, în general, vocativele şi interjecţiile, dacă nu sunt folosite alte semne de punctuaţie:

— Stai, *frate*, nu pleca, am vrut tocmai să vă-ntreb ceva.

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

— *Ei*, spune-mi care-ţi place?

(Z. Stancu, *Desculţ*)

Notă. Nu *se despart prin virgulă*:

— părţile de propoziţie de acelaşi fel legate prin *şi* copulativ, prin *ori* şi *sau* (nerepetate):
Cărţile şi *caietele* sunt aici.

— subiectul de predicat (dacă nu sunt între ele construcţii explicative sau incidente):
Noi am plecat mai devreme.
Elevul din clasa a IX-a de la Şcoala Normală din Câmpulung *a venit* la prietenul său.

— complementele directe, indirecte şi de agent aşezate după predicat:
Am dat *băiatului cartea*.
Elevul din clasa a X-a a fost chemat *de diriginte*.

B. **În frază**:

I. *Coordonarea*

Se pune virgulă:

— între propoziţiile coordonate juxtapuse:

— *Cumătră, mă pârlesc, ard, mor, nu mă lăsa*!

(I. Creangă, *Capra cu trei iezi*)

— între propoziţii coordonate legate prin conjuncţii (locuţiuni conjuncţionale):

a) copulative legate prin *nici, nu numai ... ci şi*:

Nici nu-i ninge, *nici* nu-i ploaă.

(Folclor)

b) copulative cu nuanţă adversativă legate prin *iar*:

Eu îl întreb un lucru, *iar* el îmi răspunde altceva.

c) adversative:

Copacii nu erau groşi, *dar* erau deşi.

(Al. Macedonski, *Pădurea Ulmilor*)

d) disjunctive care încep amândouă cu *ba, când, fie, ori, sau*:

Ba e albă, *ba* e neagră.

Ori te poartă cum ţi-e vorba, *ori* vorbeşte cum ţi-i portul.

(Folclor)

e) înainte de o coordonată conclusivă:

Ignat se apropie de patruzeci de ani, era *deci* cu vreo şaptesprezece ani mai mare ca Ion.

(Camil Petrescu, *Un om între oameni*)

II. *Subordonarea*

Se despart prin virgulă de regentele lor:

a) propoziţiile atributive explicative (izolate):

Unul dintre dânşii, *care lucrează în aceeaşi administraţie cu Anghelache*, ia însărcinarea să comunice la dejun ce s-a mai întâmplat.

(I. L. Caragiale, *Inspecţiune*)

b) propoziţiile completive directe şi indirecte aşezate înaintea regentei:

Pe cine vezi la poartă, trimite-l înăuntru.

Că vii, nu sunt convins.

c) propoziţiile circumstanţiale de loc şi de timp aşezate înaintea regentei (când nu se insistă asupra lor):

Când s-a prins de veste, ardeau toate...

(L. Rebreanu, *Răscoala*)

Notă. Când se insistă asupra subordonatei circumstanţiale de loc sau de timp, adică atunci când accentul cade pe subordonată, ea nu se desparte prin virgulă de regentă, deoarece este prea strâns legată de aceasta. Acelaşi lucru se petrece aproape cu toate propoziţiile circumstanţiale: *„Când ajung la tine* să-mi dai caietul" (subînţeles: *nu când plec* de la tine).

d) propoziţia cauzală, indiferent de locul ei, dacă nu exprimă singura cauză pentru care are loc acţiunea din regentă:

Nu trecea o zi şi cereau lui Jorj să le trimită copila, *că vor numaidecât* să vadă pe Lizuca lor, *că fără Lizuca lor* nu pot trăi.

(M. Sadoveanu, *Dumbrava minunată*)

e) propoziţia de scop (finală) când se află înaintea regentei sau când se află după regentă, dacă nu se insistă asupra ei:

Şi, ajungând în sat, se duce drept la frate-său, *ca să-i ducă bucurie.*

(I. Creangă, *Dănilă Prepeleac*)

f) propoziţia modală aşezată înainte sau după regentă (când nu se insistă asupra ei):

Îl cernea printre pleoapele sale grele, *ca şi cum ar fi vrut* să-l reducă la proporţiile sale reale, strivit pe retină.

(Al. Ivasiuc, *Păsările*)

g) propoziţia concesivă, indiferent de locul pe care îl ocupă:

Ghinionul tatei tot nu s-a spart, *cu toate că în fiecare zi,* după ce tata-şi bea cafeaua neagră, *faţa de masă are pete de noroc.*

(I. Teodoreanu, *În casa bunicilor*)

h) propoziţia condiţională, dacă nu arată singura condiţie pentru înfăptuirea acţiunii din regentă: *Dacă ar fi fost după mine,* n-am fi fost în excursie.

i) propoziţiile consecutive, cu excepţia celor introduse prin *de* şi aflate imediat după elementul regent:

Aşa era lipsit de mişcare, *încât un stârc alb veni asupra lui fulguind din pene...*

(M Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

Şi tot ninsoare şi pâclă până-n pământ, *de nu se vedea om pe om alături fiind.*

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

j) propoziţiile intercalate, izolate, se despart prin virgule:

Oltul pare, *până ce somnul cuprinde satele,* o cale lactee.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

Notă. *Nu se despart prin virgulă:*

a) propoziţiile subiective şi predicative de regentele lor:

Cine-ntreabă nu greşeşte. *(Folclor)*

Lucrul cel mai important este *să lucrezi bine.*

b) propoziţiile atributive determinative (absolut necesare în frază):

Câinele care latră nu muşcă. *(Folclor)*

c) propoziţiile completive directe şi indirecte aşezate după regentele lor:

Nu ştiu *cum să fac.*

Mă gândesc *să vin.*

d) unele propoziţii circumstanţiale (când se insistă asupra lor):

Vin la tine *să-mi dai cartea* (nu: *să stăm de vorbă*).

Mă duc la librărie *fiindcă am nevoie de un dicţionar* (nu: *să văd ce a mai apărut*).

PUNCTUL ŞI VIRGULA [;]

Punctul şi virgula marchează o pauză mai mare decât cea redată prin virgulă şi mai mică decât cea redată prin punct:

Vorba bună puţin răsună; vorba rea o duce vestea. *(Folclor)*

Da, câştigul fără muncă, iată singura pornire;
Virtutea? e-o nerozie; Geniul? o nefericire.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

De multe ori punctul şi virgula se substituie virgulei:

Dacă nu v-am lăsat să intraţi aici înaintea mea, aşa mi se cade; ba încă, şi mai rău decât aşa.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

În frazele mai lungi, folosirea punctului şi virgulei este mai potrivită decât a virgulei:

Tovarăşul meu, pe lângă aceste dispozi ii de ştiinţă strategică, mai poseda şi aplicări artistice; el suna din drâmbă cu un talent la care nu am putut ajunge niciodată şi pe care-l admiram mai mult decât am admirat mai târziu talentul lui Liszt...; ştia să imiteze şuirul şerpilor şi să-i cheme astfel la el....

(V. Alecsandri, *Vasile Porojan*)

DOUĂ PUNCTE [:]

Două puncte anunţă vorbirea directă, o enumerare, o explicaţie sau o concluzie şi marchează, în acelaşi timp, o pauză mai mică decât cea redată prin punct:

(...) doctorul sosi mai voios şi strigă din prag:

— Aide jos din pat!

(L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*)

Îl lăsă să plângă şi începu pregătirile: termos, ceaşcă, linguriţă, pesmeţi, bărbiţă, tot dichisul se înşirui pe banca invadată de soare.

(V. Voiculescu, *Limanul*)

Acum capetele începuseră a se înfierbânta: vinul îşi făcea lucrarea.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

SEMNELE CITĂRII (GHILIMELELE) [„..."]; [«...»]

Semnele citării sau ghilimelele se întrebuinţează atunci când se reproduc întocmai o propoziţie, o frază şi chiar un cuvânt sau un grup de cuvinte spuse sau scrise de cineva:

Dan zice: „De pe munte venit-am să te ieu,
Să mergem."

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

Trei petunii subţirele,
Farmec dând regretelor,
Stau de vorbă între ele;
„Ce ne facem, fetelor?"

(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

Semnele citării (ghilimelele) pot exprima ironia faţă de cel care foloseşte cuvântul (grupul de cuvinte) reprodus:

Ei, ei! de-acum drege-ţi „vocea" şi descurcă-te, măi Trăsne, dacă poţi.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Dacă în cadrul unui citat reprodus intervine un alt citat, se folosesc două rânduri de ghilimele: [„... «...» ..."].

Prietenul meu spusese cam cu jumătate de gură:

„Într-o zi cineva îmi zice: «De ce nu-ţi găseşti şi tu ceva de lucru?»"

LINIA DE DIALOG ŞI LINIA DE PAUZĂ [—]

Linia de dialog marchează începutul vorbirii fiecărui interlocutor:

— Cu tine, zise Nicolae, nu se poate discuta decât de pe poziţii de forţă?

— Adică cum, se miră Moromete.

(M. Preda, *Moromeţii*)

Linia de pauză se utilizează în interiorul propoziţiei sau al frazei pentru a delimita cuvintele, construcţiile incidente, apoziţiile explicative ori pentru a marca lipsa predicatului sau a verbului copulativ:

Cerul era albastru, norii — cenuşii.

Hai să intrăm ici în ograda asta — *zise Zaharia lui Gâtlan* — că ne trecem vremea stând în mijlocul drumului.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

PARANTEZELE (...); [...]; /.../

Paranterele sunt de trei feluri: *rotunde* (...), *drepte* [...] şi *oblice* /.../. Cele *rotunde* cuprind un adaos, o explicaţie, un amănunt privind înţelesul propoziţiei sau al frazei:

— Araşi alea patru pogoane care îţi ieşiră prost? întrebă Moromete.

— Le arai, zise celălalt (şi răspunsul nu veni imediat).

(M. Preda, *Moromeţii*)

Parantezele *drepte* închid un adaos făcut de noi într-un citat, pentru a separa spusele noastre de ale altora.

El [Alecu Russo] va fi unul din cei ce pregătesc anul de deşteptare, 1848.

(L. Blaga, *Alecu Russo*)

Parantezele *oblice* închid, de obicei, transcrierea fonetică: *chem* — /k'em/.

Notă. Într-un text personal nu se folosesc parantezele pentru a izola ceva scris greşit. Partea greşită se corectează, se şterge sau se taie.

PUNCTELE DE SUSPENSIE [...]

Punctele de suspensie arată o pauză mai mare care marchează, în general, o întrerupere a şirului vorbirii:

Ard codrii!...sub robie cad fete şi copii.

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

Punctele de suspensie pot marca o vorbire incoerentă:

Dandanache (îndemnat de Zoe şi Tipătescu, trece în mijloc cu paharul în mână) — În sănătatea alegătorilor ... cari au probat patriotism şi mi-au acordat... (nu nemereşte) asta, cum să zic de ... zi-i pe nume de ... a! sufradzele lor.

(I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

CRATIMA [-]

Cratima se foloseşte ca semn de punctuaţie între cuvinte sau grupuri de cuvinte separate printr-o pauză mică urmată de o ridicare uşoară a tonului:

a) În repetiţii: „Se desfăcuse *încet-încet* de lume şi intrase oarecum în sine."

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

Notă. În asemenea situaţii, cratima poate fi înlocuită de virgulă.

b) între două numerale care arată aproximaţia numerică:

Cred că are *treizeci-treizeci şi trei* de ani.

c) Între cuvintele care arată limitele unei distanțe sau ale unui interval de timp:

Autostrada *București-Pitești*.

Avem vacanță în perioada 9 *aprilie*-22 *aprilie*.

SEMNELE ORTOGRAFICE

Semnele ortografice sunt: *cratima* sau *liniuța de unire*, *apostroful* și, în situații speciale, *punctul*, *bara* și *linia de pauză*. Exceptând apostroful, celelalte semne ortografice sunt și semne de punctuație.

CRATIMA SAU LINIUȚA DE UNIRE [-]

Cratima sau *liniuța de unire* este, grafic, mai scurtă decât *linia de pauză*, cu care nu trebuie confundată.

1. Cratima sau liniuța de unire redă în scris rostirea împreună a două cuvinte alăturate. În această situație, ea se folosește o b l i g a t o r i u:

— când pronumele personale neaccentuate (*mi-* *ți*, *i-*, *le-*, *ne-*, *le-*) și pronumele reflexiv (*și-*) sunt urmate de un verb auxiliar sau de pronumele personal neaccentuat (*o*): *mi-a* spus; *ți-ar* oferi; *mi-o* trimite; *i-o* dă etc.;

— când pronumele neaccentuate (*mi-*, *ți-i*, *i-*, *ni-*, *vi-*, *li-*, *și-*) sunt urmate de pronumele neaccentuat în acuzativ *i*: *ți-i* trimite; *și-i* păstrează; *i-i* dăruiește etc.;

— când pronumele *i* și *o* sunt precedate de anumite forme verbale la imperativ (*spune-i*, *spune-o*), la conjunctiv cu valoare de imperativ (*facă-i*), la optativ (*ar spune-o*);

— când pronumele *i* urmează unui substantiv sau unei prepoziții care se construiește cu genitivul (*mâna-i*, *casa-i*, *înaintea-i*, *împotriva-i*) ori după prepoziția *a* (*pentru a-i stimula*, *spre a-i vedea*);

— când este folosită forma verbală *i* a verbului *a fi*: acolo-i bine, mi-*i* dor, frumoasă-*i* pădurea etc.;

— când sunt folosite locuțiuni adverbiale alcătuite cu prepoziția compusă *de-a* (*de-a* dura, *de-a* lungul etc.).

N o t ă. Sunt și cazuri în care folosirea cratimei este f a c u l t a t i v ă: *de-ar* afla și *de ar* afla, *ce-o* zice și *ce o zice*, *unde-o* aștepți și *unde o* aștepți.

2. Cratima marchează fie elidarea vocalei finale a unui cuvânt datorită vocalei inițiale a cuvântului următor, fie căderea vocalei inițiale a unui cuvânt datorită vocalei finale a cuvântului precedent.

a) Elidarea *vocalei* f i n a l e este o b l i g a t o r i e:

— când pronumele personale neaccentuate *mă*, *vă* și pronumele reflexiv *se* sunt urmate de un verb auxiliar care începe cu o vocală (*m-aș* duce, *v-a* spus, *s-or* răzgândi) sau de pronumele neaccentuat *o* (v-*o* restituie);

— în cazul prepozițiilor *întru*, *dintru*, *printru* urmate de un cuvânt care începe cu o vocală (*într-un* an, *într-o* zi, *într-una* din zile, *dintr-un* salt, *printr-o* fereastră etc.);

— când pronumele *o* este precedat de o formă verbală terminată în *-ă* neaccentuat la imperativ sau conjunctiv cu valoare de imperativ (*las-o* jos! *arunc-o* departe! *rup-o* el! etc.).

N o t ă. În alte situații, folosirea cratimei este f a c u l t a t i v ă: *n-are* haz și *nu are haz*, *n-au* zis nimic și *nu au* zis nimic, *s-o* trimitem și *să o* trimitem etc.

b) Elidarea *vocalei* i n i ț i a l e poate avea loc sau poate fi facultativă, dacă un cuvânt terminat în vocală este înaintea altui cuvânt care începe cu **î-** neaccentuat după care urmează o consoană nazală: *clasa-ntreagă* și *clasa întreagă*, *vino-ncoace* și *vino încoace*.

N o t ă. Pronumele *însul* precedat de prepozițiile *întru*, *dintru*, *printru* păstrează vocala **î-**: *într-însul*, *dintr-însa*, *printr-însul*.

3. Cratima marchează și alipirea unor cuvinte cu un corp fonetic redus la începutul sau la sfârșitul unui cuvânt.

a) La începutul unui cuvânt, cratima exprimă alipirea când pronumele neaccentuat **l** precedă un verb care începe cu o vocală (*l-am* întrebat, *l-oi* aștepta, *l-ascultă*).

b) La sfârșitul unui cuvânt, cratima marchează alipirea când, în forme verbale inversate, auxiliarul urmează după verbul de conjugat (*trecut-au* anii) sau când un pronume neaccentuat urmează după un verb (*spune-mi*, *trimite-i*, *spune-le*) ori pronumele neaccentuate **-mi**, **-ți**, **-și**, **-l** ș.a. urmează după substantive și prepoziții (*mâna-mi*, *împotrivă-ți*, *a-și imagina*, *pentru a-l salva*).

Includerea silabică a formei verbale **s** la sfârșitul cuvintelor cu finală vocalică este marcată de cratimă (*nu-s* alții, *mulți-s* sportivi).

N o t ă. Alipirea la un verb a două pronume sau a unui auxiliar și a unu sau două pronume se marchează prin două sau trei cratime succesive (*atribuindu-mi-le*, *trimite-le-voi*, *face-li-se-va* etc.).

4. Cratima se folosește la despărțirea cuvintelor în silabe: *e-lev*, *școa-lă*, *mun-te*, *a-gro-nom* etc. (vezi la p. 67 „Despărțirea cuvintelor în silabe").

5. Cratima este obligatorie la scrierea substantivelor comune compuse ai căror termeni își păstrează, de obicei, individualitatea morfologică astfel:

— substantive compuse cu formă de nominativ-acuzativ, dintre care primul sau al doilea termen se modifică în flexiune: *câine*-lup, *redactor*-șef, sud-*est* etc. (art. *câinele-lup*, pl. *câini-lupi*; art. *redactorul*-șef, pl. *redactori*-șefi; art. sud-*estul*);

— substantive compuse dintr-un substantiv precedat de un numeral variabil sau invariabil: *dublu*-decimetru; *doi*-dinți (plantă), *nouă*-ochi (pește); *prim*-ministru etc.

6. Cratima poate lega desinența sau articolul hotărât postpus de un cuvânt: *C.F.R.-ul*, *pH-ul*, *show-uri* etc.

7. Cratima este folosită des în lucrările de lingvistică pentru a însoți segmente izolate dintr-un cuvânt: *-va* din *undeva*, *-iș* din *piepteș*, *pre-* din *preface* etc.

APOSTROFUL [']

Apostroful marchează grafic:

a) Căderea accidentală în rostire a unor sunete de la începutul, de la mijlocul sau de la sfârșitul unui cuvânt: *'neața*! în loc de *bună dimineața*!; *sal'tare*! în loc de *salutare*!; „Eu, *dom'* judecător, *săru'* mâna, poci să jur că sunt curată la sufletul meu!" (I. L. Caragiale, *Justiție*). De asemenea, este folosit mai ales în poezie în exemple de tipul: *făr'de*, *pân'la*, *altădat'*, *deodat'* etc.

b) Absența primelor cifre ale notației unui an: '89 în loc de 1989.

PUNCTUL [.]

Punctul este folosit ca semn ortografic în unele abrevieri: *d.a.* = după-amiază, *e.n.* = era noastră, *a.c.* = anul curent, *prof.* = profesor, *str.* = = strada etc.

Note: **1.** Nu se pune punct:

— după simboluri din domeniul chimiei, fizicii, matematicii, geometriei: *Al* = aluminiu, *O* = oxigen, *VA* = volt-amper, *L* = lungime, *l* = lățime, *m* = metru; *N* = nord, *S* = sud, *E* = est, *V* = vest;

— când abrevierea este formată din începutul unui cuvânt și finala lui vocalică: *cca* = circa, *d-ei* = dumneaei etc.;

— când în alcătuirea unor substantive compuse intră fragmente de cuvinte: *TAROM* = *Transporturile Aeriene Române*, nu T.A.R.O.M.

2. Este preferabilă scrierea cu punct după fiecare literă în substantivele compuse din inițiale: *C.E.C.* = *Casa de Economii și Consemnațiuni*, *O.N.U.* = *Organizația Națiunilor Unite* etc.

BARA [/]

Ca semn ortografic, *bara* se folosește în abrevieri:

a) între doi termeni ai unei formule de tipul *km/h* (= kilometri pe oră), *m/s* (= metri pe secundă);

b) în abrevierea prefixului *contra-*: *c*/val (= contravaloarea).

LINIA DE PAUZĂ [—]

Linia de pauză ca semn ortografic se folosește la scrierea unor cuvinte compuse: „Coproducție a studiourilor *franco—italo—vest-germane*", *sud—sud-est*, *nord-est—sud-vest*.

Observație: Este admisă și folosirea cratimei în locul liniei de pauză: *sud-sud-est* etc.

SCRIEREA CU LITERE MAJUSCULE

I. Se *scriu cu inițială* **majusculă**:

1. Primul cuvânt al oricărui text și primul cuvânt care urmează după un semn de punctuație care marchează sfârșitul unei comunicări (punct, semnul întrebării, semnul exclamării, puncte de suspensie sau două puncte, după care începe vorbirea directă marcată prin ghilimele sau prin linie de dialog):

Vin imediat. Te rog să mă aștepți.

Strig: „Bùbico! Bùbico! unde e băiatul?!" Alerg ... Mi-l aducea dobitoaca pe brațe ...

(I. L. Caragiale, *Bùbico*)

2. Numele de persoane (prenume și nume de familie), pseudonimele și poreclele: *Mihai Eminescu*, *Ion Barbu*, *Ion Torcălău* etc.

3. Numele proprii mitologice și religioase, numele (simple sau compuse) ale personajelor din povestiri și basme: *Alah*, *Buda*, *Dumnezeu*, *Zeus*, *Păcală*, *Făt-Frumos*, *Strâmbă-Lemne* etc.

4. Numele proprii date animalelor: *Azor*, *Ursei* (câini), *Puiu*, *Zefir* (cai) etc.

5. Numele aștrilor și ale constelațiilor: *Venus*, *Ursa-Mare* etc.

Notă. Fiind nume proprii de aștri, în terminologia astronomică *Luna*, *Pământul* (sinonim cu *Terra*), *Soarele* se scriu cu inițială majusculă.

6. Denumirile evenimentelor, cu excepția cuvintelor ajutătoare neașezate pe primul loc: *Renașterea*, *Al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor*, *Unirea Principatelor* etc.

7. Denumirile organelor și organizațiilor de stat și politice naționale sau internaționale, ale întreprinderilor și instituțiilor de tot felul (cu excepția cuvintelor ajutătoare): *Guvernul Românici*, *Organizația Națiunilor Unite*, *Ministerul Învățământului*, *Editura Didactică și Pedagogică*, *Facultatea de Litere*, *Institutul de Lingvistică* etc.

8. Numele geografice și teritorial-administrative (cu excepția cuvintelor de legătură): *Țara Oașului*, *America de Nord*, *Pitești*, *Timișul de Sus* etc.

Notă. Termenii generici: *alee*, *bulevard*, *cale*, *intrare*, *piață*, *pasaj*, *stradă*, *baltă*, *chei*, *câmpie*, *deal*, *lac*, *mare*, *râu*, *parc* etc. se scriu cu majusculă dacă fac parte din denumire și în următoarele condiții:

a) dacă sunt urmați de un substantiv în genitiv: *Aleea Parfumului*, *Bulevardul Republicii*, *Calea Moșilor*, *Intrarea Zarandului*, *Pasajul Eforiei*, *Piața Unirii*, *Strada Toamnei*, *Balta Ialomiței*, *Cheiul Dâmboviței*, *Câmpia Bărăganului*, *Dealurile Fălciului*, *Marea Nordului*, *Râul Târgului*, *Munții Vrancei*, *Vârful Runcului*, *Culmea Niculițelului*, *Podișul Babadagului*, *Insula Lupilor*, *Parcul Tineretului* etc.;

b) dacă sunt urmați de un adjectiv: *Strada Mare*, *Câmpia Română*, *Lacul Sărat*, *Marea Roșie*, *Dealul Pietros*, *Oceanul Pacific*, *Peninsula Iberică* etc.;

c) dacă sunt urmați de o prepoziție și de un substantiv sau un adverb; *Câmpia de Vest*, *Vârful cu Dor*, *Izvorul de Sus*;

d) dacă sunt urmați de un numeral cardinal: *Bulevardul 1848*, *Strada (Piața) 1907* etc.;

e) dacă se află pe locul al doilea, după un substantiv în nominativ-acuzativ: *Tuşnad-Băi, Lehliu-Gară, Bolintin-Deal* etc.

9. Numele punctelor cardinale care constituie al doilea termen al unui toponim compus: *Ploieşti-Sud, Bucureşti-Est, Buzău-Nord, Suceava-Vest* etc. sau sunt folosite ca toponime: „Tu te lauzi că *Apusul* înainte şi s-a pus?... Ce-i mâna pe ei în luptă, ce-au voit acel *Apus*?" (M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

10. Denumirile sărbătorilor (cu excepţia cuvintelor ajutătoare): *Crăciun(ul), Paşte(le), 1 Decembrie, Anul Nou, 24 Ianuarie* etc.

11. Primul cuvânt din titlurile publicaţiilor periodice, ale operelor literare, ştiinţifice, artistice, precum şi primul cuvânt din denumirile documentelor de importanţă naţională sau internaţională: *Tineretul liber, România literară, Amintiri din copilărie, Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (de G. Călinescu), *Carul cu boi* (de N. Grigorescu), *Regulamentul organic* etc.

12. Numele mărcilor de produse industriale: *Hora* (ţigări), *Diamant* (televizor), *Orizont* (aparat de fotografiat), *Cristal* (pastă de dinţi) etc.

Notă. Când numele este alcătuit din mai mulţi termeni, majuscula este obligatorie numai la primul termen.: *Dama cu camelii* (colonie) *Lapte de crin* (săpun) etc.

13. Numele proprii ale raselor, speciilor, varietăţilor de animale sau de plante; când numele este alcătuit din mai mulţi termeni, majuscula este obligatorie numai la primul dintre aceştia: *Bazna, York, Marele alb* (porci), *Napoleon* (mere, pere, struguri, cireşe), *Aurora, Record* (floarea-soarelui) etc.

14. Unele simboluri şi abrevieri pentru cuvinte comune, ca:

— simbolurile elementelor chimice: C (= carbon), *Cl* (= clor) etc.;

— simbolurile punctelor cardinale: *S* (= sud), *V* (= vest) etc.;

— simbolurile unor unităţi de măsură: *CP* sau *HP* (= cal-putere), *MW* (= megawatt) etc.;

— abrevierile unor cuvinte sau ale unor expresii din limbi străine: *Co.* sau *Comp.* (= lat. *compania*, engl. *company*), *D.S.* (= it. *dal segno* — în muzică — „de la semn"), *N.B.* (= lat. *nota bene*), *O.K.* (engl. = *all correct*, „în regulă") etc.

II. *Se scriu cu iniţială* **mică**:

1. Cuvântul care urmează după un semn de punctuaţie care nu este plasat la sfârşitul unei comunicări (semnul întrebării, semnul exclamării, două puncte, puncte de suspensie):

Şi ... zic: haide să văz ... o fi plecat Pricupescu? dacă o fi plecat, bine; dacă nu, merg cu el până-n târg ... Azi o să fie o căldură ... mai teribilă ca ieri ...

(I. L. Caragiale, *Dascăl prost*)

Notă. Se scrie cu iniţială minusculă şi primul cuvânt al unui fragment închis între ghilimele, dacă fragmentul nu este precedat de două puncte:

Iepele lui Moş Nichifor sunt „albe ca zăpada", fiindcă şi când le schimbă, harabagiul le înlocuieşte cu iepe de acelaşi fel.

(G. Călinescu, *Istoria literaturii române. Compendiu*)

2. Cuvintele de declaraţie care urmează după o comunicare reprodusă (vorbire directă):

— Te pomeneşti că se găseşte! zice omul meu.

(I. L. Caragiale, *Cadou*)

3. Numele unor personaje literare folosite pentru denumirea de tipuri omeneşti corespunzătoare: *donjuan, harpagon, hercule* etc.

4. Numele unor personaje mitice, când sunt folosite ca nume comune: *iele, nimfe, rusalce* etc.

5. Numele unor obiecte denumite după oraşul sau ţara de origine: *havană* (= ţigară de foi fabricată din tutun provenit din Cuba), *olandă* (= ţesătură de in de bună calitate, folosită la confecţionarea lenjeriei) etc.

6. Numele unor obiecte, unităţi de măsură care au fost denumite cu numele inventatorului: *ford* (limuzină), *ohm, amper* (unităţi de măsură) etc.

7. Denumirile funcţiilor de stat, politice şi militare: *deputat, domn* (domnitor), *general, han, ministru, preşedinte, prim-ministru, rege, senator, şah, voievod, vodă* etc.

Notă. În cazul numelor compuse care alcătuiesc o unitate, iniţiala majusculă este obligatorie la toţi termenii alcătuitori, cu excepţia cuvintelor ajutătoare: *Negru-Vodă, Dragoş-Vodă, Mihai-Vodă Viteazul, Ştefan cel Mare* ş.a.

8. Denumirile epocilor istorice şi geologice care n-au semnificaţia unor evenimente: *paleoliticul, evul mediu, feudalismul, capitalismul* etc.

9. Numele de popoare: *albanez, bulgar, italian, român* etc.

10. Numele punctelor cardinale: *nord, sud, est, vest, miazăzi, miazănoapte, răsărit, apus, orient, occident.*

11. Numele lunilor şi ale zilelor săptămânii: *marţe, aprilie, joi, vineri* etc.

12. Numele obiectelor de învăţământ: *istorie, geografie, geologie, limba română* etc.

13. Numele raselor, speciilor, varietăţilor de animale sau de plante exprimate prin adjective sau prin substantive comune: *creţesc, ionatan* (mere) *buldog, caniş* (câine), *astrahan, merinos, ţigaie, ţurcană* (oi) etc.

Notă. Se admite scrierea adjectivului cu majusculă în cazurile în care s-ar confunda denumirea rasei, speciei cu un calificativ oarecare al numelui determinat: *vacă Dobrogeană, ardei Superb* etc.

14. Pronumele de politeţe: *dumneata, dumnealui, dumneavoastră* etc.

15. Termenii generici urmaţi de un substantiv simplu (însoţit sau nu de determinanţi) sau compus în formă de nominativ-acuzativ, neincluşi în denumirea oficială a unui stat şi care nu fac parte din numele geografice şi teritorial-administrative, fiind atribuiţi unei realităţi corespunzătoare

sensului lor: *strada Spiru Haret, râul Argeş, pasul Oituz, fluviul Volga, intrarea Camil Petrescu, judeţul Teleorman, comuna Vedea, parcul Herăstrău, vârful Penteleu* etc.

III. *Situaţii* **facultative:**

1. De obicei, cuvântul de început al unui vers se scrie cu iniţială majusculă. Este permisă scrierea şi cu literă mică, dar trebuie respectate aceleaşi reguli de scriere cu litere majuscule ca şi în proză:

O armură-n care să ne-ascundem,
tu în dreptul unui ochi, eu în dreptul unui ochi,
tu în inima mea, inima mea în fier.

(Nichita Stănescu, *O armură*)

2. Pentru a sugera anumite sentimente, atitudini (şi în special politeţea), orice cuvânt poate fi pus în evidenţă prin scrierea în context cu iniţială majusculă:

Domnule Director, Subsemnatul [...] Vă rog să binevoiţi a-mi da acordul Dumneavoastră [...]

Nenea Acul, ţaţa Aţa
Îşi pierdură dimineaţa
pe un cot
De postav sau şeviot.

(T. Arghezi, *Acul şi Aţa*)

Într-adevăr pribeagă, ce-a fost întâi şi-ntâi,
El, Omul? el, Cuvântul? că limbile-au rămas
Să glăsuiască minţii, din cărţi, şi fără glas.

(T. Arghezi, *Din taine*)

FUNCŢIONALITATEA SEMNELOR DE PUNCTUAŢIE ŞI A SEMNELOR ORTOGRAFICE

Punctuaţia este un auxiliar grafic al sintaxei. Ea are rolul de a despărţi unităţi sintactice, potrivit raporturilor care se stabilesc între părţi de propoziţie, propoziţii şi fraze, atrăgând atenţia asupra pauzelor, intonaţiei din vorbire.

Folosirea semnelor de punctuaţie, pentru a sublinia valoarea expresivă a unor cuvinte, propoziţii sau fraze, nu-i o problemă numai de gramatică, ci şi de stilistică. Într-adevăr, folosirea punctului la fragmentarea propoziţiilor sau a frazelor, a liniei care izolează cuvinte sau grupuri de cuvinte incidente, pentru a le scoate în evidenţă, măreşte expresivitatea unităţilor sintactice.

Semnul punct şi virgulă poate despărţi părţi de propoziţie şi mai ales propoziţii alcătuite la fel pentru a da frazei o anumită ritmicitate sau a sublinia similitudini:

... slujitorii mâncau şi beau; boierii mâncau şi beau.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

Punctele de suspensie pot solicita imaginaţia cititorului cu privire la ceea ce autorul sugerează doar:

Edgar nu pricepea deloc... Însă Raoul se întoarce iar şi, gesticulând cu cravaşa de care nu se desparte niciodată:

— Altă dată, dacă-ţi mai permiţi de aiste, îţi rup urechile!

— Dar...

— Urechile! m-ai înţeles?

(I. L. Caragiale, *High-life*)

Punctele de suspensie sugerează răspunsul pe care ar fi putut să-l dea personajul: „Nu înţeleg la ce vă referiţi".

Semnul întrebării însoţit de cel al exclamării marchează uneori propoziţii interogative, exclamative, deosebindu-le de interogativele neexclamative:

— Eu ţi-aş da ţie trei-patru poli ... să ...

— Să ce?

— Să mă laşi, să nu vii la concurs...

— Eu!?

(I. L. Caragiale, *Triumful talentului*)

S-a discutat mai înainte despre semnele de punctuaţie care se folosesc ca semne ortografice, de exemplu punctul, care marchează atât sfârşitul propoziţiei sau al frazei, cât şi abrevierile.

EXERCIŢII

I. Comentaţi folosirea *punctului*, a *semnului exclamării* şi a *semnului întrebării*:

1. *Cântarea României* a fost mult timp fără dreptate atribuită lui Bălcescu.

(L. Blaga, *Alecu Russo*)

2. Sărmanu-nchide ochii şi soarele-i s-au stins!

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

3. Iată-i! Ah! cine-ar crede!

(V. Alecsandri, *Eroii de la Plevna*)

4. Să oprească! zbiară şi mai tare Goe, bătând din picioare. Mi-a zburat pălăria! Să oprească!!!

(I. L. Caragiale, *D-l Goe...*)

5. Ce talent avea el pentru confecţionarea arcelor de nuiele cu săgeţi de şindrilă!

(V. Alecsandri, *Vasile Porojan*)

6. El caută apa din care bea curcubeul.

(L. Blaga, *Autoportret*)

7. — Ce zici dumneata, moş Luca, despre unele ca acestea?
— Ce să zic, dascăle Zaharia; ştim noi cum vi-s formele?

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

II. Explicaţi folosirea *virgulei* în propoziţiile şi frazele:

1. Ba că-i teacă, ba că-i pungă.

(Folclor)

2. Dormi, draga mea fată,
Cum dormeai odată
Dulce legănată...

(G. Coşbuc, *Draga mamei*)

3. S-a grăbit chiar să se retragă, ca să-mi lase mai mult timp de gândire.

(M. Sadoveanu, *Morminte*)

4. Învechit în zile rele, deprins a te ciocoi la toţi domnii, ai vândut pe Despot, m-ai vândut şi pre mine, vei vinde şi pre Tomşa.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

5. Într-un amurg, sunt ani de-atunci, mi-am zgâriat/stăruitor/în scoarţa unui arbor — numele — / cu slove mici, stângace şi subţiri.

(L. Blaga, *Cresc amintirile*)

6. Nu-l poţi vedea, încuviinţă vistiernicul, însă ai venit la Suceava şi pentru alte plăcute lucruri, jupânească Candachie.

(M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

7. Ca să-şi admire capul, şi-a ridicat un bust
La poarta din grădină, cu toate că îl doare
Că nu-i în uniformă de general călare.

(T. Arghezi, *E advocat*)

III Comentaţi semnele de punctuaţie: *două puncte, ghilimelele* şi *parantezele:*

1. Ursan cu drag răspunde: „Aibi parte de noroc".

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

2. O mică stea e licuricul, şi steaua este un mic far,
În aer e parfum de roze. — Veniţi: privighetoarea cântă...

(Al. Macedonski, *Noaptea de mai*)

3. Aşa în basmul *George-cel-Viteaz* din colecţiunea lui Ispirescu (*Legende*, p. 139) eroul botează sabia sa, punându-i numele „Balmut ajutătorul meu".

(B.-P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae,*)

IV. Discutaţi semnificaţia *punctelor de suspensie:*

1. Pe prefiratele lui ape pluteşte albul nenufar...

(Al. Macedonski, *Noaptea de mai*)

2. Şi la fereastră apare o icoană albă cu mâinile încrucişate pe piept... E domnişoara Eliza, sora lui Anghelache.

(I. L. Caragiale, *Inspecţiune*)

3. Parfuridi (emoţionat şi asudând) — Atunci iată ce zic eu şi împreună cu mine (începe să se înece) trebuie să zică asemenea toţi aceia care nu vor să cadă la extremitate (se înecă mereu), adică vreau să zic, da, ca să fie moderaţi... adică nu exagerăţiuni!... Într-o chestiune politică...

(I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

V. Explicaţi de ce unele propoziţii subordonate care au aceleaşi elemente introductive sunt despărţite prin *virgulă* de regenta lor, iar altele nu:

1. Scoase şi dete o pungă de bani grădinarului, pentru că-i făcuse o grădină de nu se mai găsea ca asta la nici un împărat.

(P. Ispirescu, *Făt-Frumos-cel-Rătăcit*)

2. Moromete era însă departe de a fi rupt de lume şi venise aici tocmai pentru că se simţea îngropat în ea până la gât şi vroia să scape.

(M. Preda, *Moromeţii*)

3. Simţea că prietenia aceea aproape omenească, ce a avut-o faţă de cal, a fost nu numai pentru ajutorul ce i l-a dat el pentru copiii săi.

(I. Agârbiceanu, *Fefeleaga*)

VI. Spuneţi de ce propoziţiile subordonate din frazele următoare nu se despart prin *virgulă* de regenta lor:

1. Aş vrea să ştiu dacă locuieşti departe. N-aş dori să-i fiu displăcut.

(M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului*)

2. Lângă lacul care-n temur somnoros şi lin se bate,
Vezi o masă mare-ntinsă, cu făclii prea luminate.

(M. Eminescu, *Călin, File din poveste*)

3. Toată misia le este să răsădească câteva flori în drumul lor.

(C. Negruzzi, *Un poet necunoscut*)

4. Se cade să mă ierţi şi să mă compătimeşti.

(D. Zamfirescu, *Îndreptări*)

VII. Analizaţi *toate semnele de punctuaţie:*

1. Citind-o, m-am încredinţat că oamenii de pe atunci nu scriau mai rău decât acum.

(C. Negruzzi, *Cântec vechi*)

2. Domnule! strigă impiegatul: înţelege odată că nouă nu ne plăteşte statul aici ca să stăm de vorbă; avem treabă; n-avem vreme de conversaţie...

(I. L. Caragiale, *Petiţiune*)

3. Domnule, aici este Regia Monopolurilor?

(I. L. Caragiale, *Petiţiune*)

4. Îţi aduci aminte de copilăria noastră — care s-a dus să nu se mai întoarcă — ce plăcută impresie ne făcea strigarea: coooovrigi? gogoşeeeele!

(C. Negruzzi, *Istoria unei plăcinte*)

5. Aşa arăta şi acum în faţa tatălui, şi abia după primele întrebări ale lui Moromete (unde e Paraschiv? ca şi când Bucureştiul ar fi fost un sat, să ştii care pe unde e) se trezi că în holul blocului era o canapea de piele.

(M. Preda, *Moromeţii*)

6. Gura mai e şi organul vorbirii, de aceea se poate întrebuinţa în mod metaforic pentru „glas" (se aude numai gura lui), „gălăgie" (face gură), „ceartă" (a se lua în gură cu cineva).

(Sextil Puşcariu, *Limba română*)

VIII. Analizaţi *semnele ortografice şi de punctuaţie:*

1. — Las', măi Ştefane şi Smărănducă, nu vă mai îngrijiţi atâta, că azi e duminică, mâne luni şi zi de târg, dar marţi de-om ajunge cu sănătate, am să ieu nepotul cu mine şi am să-l duc la Broşteni.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

2. „Ah, Bâbico, — zic eu în sine-mi, mângâindu-l frumos, — de capu-ţi... vedea-te-aş mănuşi!"

(I. L. Caragiale, *Bâbico*)

IX Înlocuiţi *semnele de punctuaţie* de la sfârşitul propoziţiilor cu altele pe care le socotiţi mai potrivite:
Venise la mine; dar n-am avut timp să stau de vorbă cu el, eram foarte grăbit.

X. Explicaţi, în textul următor, folosirea *cratimei* şi a *liniei de pauză:*
Mi-a spus într-o zi — nu-mi mai aduc aminte în care anume — că e sănătos.

XI. Scrieţi corect textul şi puneţi *semnele de punctuaţie* corespunzătoare:
Băiatu zise. Să nu vii la mine. Nu vin i-am răspuns eu.

XII. Alcătuiţi o compunere scurtă în care să folosiţi *puncte, virgule, puncte de suspensie, semnele citării, paranteze.*

VOCABULAR

Vocabularul sau lexicul cuprinde totalitatea cuvintelor unei limbi.

STRUCTURA VOCABULARULUI

Cuvintele nu sunt folosite în aceeaşi măsură de toţi vorbitorii şi pe întreaga arie lingvistică a unei ţări. Există cuvinte fără de care comunicarea între vorbitorii limbii n-ar fi cu putinţă, de exemplu: *casă, masă, om, pâine, oraş, sat, tu, el, ea, acesta, care, ce, a spune, a munci, a fi, bun, rău, mare, mic, acum, unde, când, cum, să, dacă, la, din* etc. Altele ca: *heliu, gasteropod, difracţie, binom, aselenizare, ghivent* sunt întrebuinţate mai rar sau numai de o parte a vorbitorilor.

Vocabularul se poate împărţi în două: *fondul principal lexical* sau *vocabularul fundamental* şi *masa vocabularului.*

Fondul principal lexical sau **vocabularul fundamental** cuprinde cuvintele fără de care comunicarea între vorbitorii limbii respective n-ar fi posibilă. Aceste cuvinte au o circulaţie mare, sunt de obicei cuvinte mai vechi şi sunt mai productive, adică de la ele s-au putut forma alte cuvinte.

Fondul principal lexical sau vocabularul fundamental al limbii noastre cuprinde nu numai cuvinte care făceau parte şi din vocabularul de bază al limbii latine, ci şi cuvinte care au intrat mai târziu în limbă şi care au devenit şi ele strict necesare pentru comunicarea între oameni. Cuvintele de origine latină care fac parte din fondul principal lexical sunt în proporţie de 60%, iar restul de 40% de diferite alte origini.

Printre cuvintele care fac parte din fondul principal lexical al limbii române sunt:

— nume de obiecte, nume de fiinţe, nume de rudenie, frecvent folosite: *oraş, sat, casă, drum, masă, scaun, pat, câmp, deal, pădure, şes, om, fiinţă, tată, mamă, soră, frate, unchi, bunic, fiu, nepot* etc.;

— nume de stări şi acţiuni: *a fi, a trăi, a merge, a umbla, a vorbi, a face, a munci, a lucra, a se duce, a dormi, a pricepe, a înţelege, a îmbătrâni* etc.;

— nume de animale, păsări, arbori, flori, fructe: *cal, bou, urs, vulpe, lup, găină, gâscă, cioară, vrabie, uliu, stejar, brad, garoafă, trandafir, pară, nucă* etc.;

— nume de alimente și băuturi: *pâine, carne, lapte, brânză, apă, vin* etc.

— nume de însușiri, culori: *bun, rău, frumos, drag, mare, mic, alb, albastru, negru* etc.;

— nume de părți ale corpului omenesc: *față, frunte, mână, picior, cap, spinare, umăr* etc.;

— nume de zile, luni, anotimpuri, faze ale zilei: *marți, joi, februarie, vară, toamnă, seară* etc.;

— nume ale fenomenelor meteorologice și de natură: *frig, cald, vânt, zăpadă, viscol, înserare* etc.;

— numele corpurilor cerești: *lună, soare, luceafăr, stea* etc.

Din fondul principal lexical fac parte, de asemenea, prepozițiile, conjuncțiile, pronumele, numeralele până la zece, verbele neregulate mai obișnuite, unele adverbe mai frecvente etc.

Masa vocabularului cuprinde celelalte cuvinte, care nu intră în fondul principal, dar care constituie aproape 90% din cuvintele limbii române.

Circulația cuvintelor care fac parte din masa vocabularului este diferită de la o categorie de cuvinte la alta. Așa, de exemplu, cuvintele folosite numai în anumite domenii științifice, ca *zenit* în geografie sau *diateză* în gramatică, au o circulație restrânsă, în timp ce altele, cum sunt *casetofon, pick-up*, prin circulația lor, se apropie de cele din fondul principal lexical.

Fac parte din masa vocabularului, de asemenea, *arhaismele, regionalismele cuvinte din terminologia populară, termenii tehnici* din diferite domenii: industrie, medicină, biologie, lingvistică, filozofie, estetică etc., *elementele de jargon* (adică acele cuvinte folosite de anumite categorii sociale, profesionale etc. cu scopul de a se deosebi de masa mare a vorbitorilor, ca *monșer, mersi* etc.), *elementele de argou* (cuvintele convenționale întrebuințate mai ales de vagabonzi, răufăcători etc. pentru a nu fi înțeleși de restul societății).

SENSUL CUVINTELOR

Sensul propriu și sensul figurat. Cuvintele au o valoare denominativă. Ele denumesc obiecte, fenomene, acțiuni, însușiri, raporturi etc. Unele au un singur înțeles, altele mai multe. Așa, de exemplu, cuvântul *dativ* denumește numai cazul declinării care are, de obicei, funcția de complement indirect și răspunde la întrebarea *cui?*, în schimb *frescă* înseamnă nu numai pictură în culori amestecate cu apă de var pe un zid cu tencuială udă, ci și descrierea plastică și sugestivă a oamenilor și obiceiurilor dintr-o anumită epocă.

Primul sens al cuvântului *frescă* este sensul obișnuit sau *propriu*, al doilea se bazează pe o asemănare între pictură și prezentarea făcută într-o operă literară. Sensul acesta este *figurat*. Transferul denumirii unui obiect

asupra altuia se face, de cele mai multe ori, pe baza unei asemănări exterioare, adică printr-o **metaforă.** Aceste asemănări se pot referi la forma obiectului (*luna* — **glob de aur**), la zgomotele produse de obiecte (*omul* **cântă** — *pădurea* **cântă**), la intensitatea acțiunii (*lemnul* **se mistuie** *în foc* — *omul* **se mistuie** *de dor*).

Transferul se poate face și pe baza unor legături interne între obiecte, de exemplu legătura dintre cauză și efect, adică printr-o **metonimie**: *În luncă e ciripit.* Se notează nu obiectul care produce ciripitul *(păsările)*, ci rezultatul prezenței păsărilor în luncă (**ciripitul**).

Câteodată se folosește partea în locul întregului (și invers), singularul în locul pluralului (și invers). Acest transfer se numește **sinecdocă**: *Nici măcar n-avea* **un acoperiș** (adică *o casă*).

Sensul fundamental și sensul secundar al cuvintelor. Dintre sensurile pe care le poate avea un cuvânt, unul este *fundamental* și celelalte *secundare.* Așa, de exemplu, cuvântul *braț* înseamnă o parte a corpului omenesc, cantitate care se poate cuprinde și duce în brațe („un braț de lemne"), obiect sau parte a unui obiect care seamănă cu un braț („brațul unei balanțe"), ramificație a cursului principal al unei ape curgătoare („brațul Dunării" etc. Dintre toate aceste sensuri, fundamental este *braț* = parte a corpului omenesc, pentru că este cel mai vechi și cel mai obișnuit, constituind punctul de plecare al celorlalte sensuri, care sunt *secundare.*

Sensul lexical și sensul gramatical al cuvintelor. Cuvântul este o parte a vocabularului, o unitate lexicală. El poate intra în combinație cu alte cuvinte, pentru a alcătui propoziții și fraze. De exemplu, cuvântul *casă* are un anumit sens lexical *(„locuință")*, dar este în același timp și o parte de vorbire, o parte a morfologiei, având valoare de substantiv. În relație cu alte cuvinte, el capătă funcții sintactice diferite: subiect, nume predicativ, atribut, complement direct sau indirect etc. Are deci și un sens gramatical. Sensul lexical împreună cu cel gramatical formează o unitate indestructibilă.

Monosemie și polisemie. Însușirea pe care o au unele cuvinte de a avea un singur înțeles se numește *monosemie*, iar aceea de a avea mai multe înțelesuri se numește *polisemie.*

Cuvintele monosemantice sunt, în primul rând, cele din domeniul științelor și al tehnicii. Pentru specialiști, lucrul acesta este avantajos, deoarece pot denumi fără echivoc fenomenele, stările, reacțiile pe care le studiază. De pildă, cuvântul *actinie* are un singur înțeles, nu poate fi confundat cu alt ceva, înseamnă „animal de mare din încrengătura celenteratelor, cu aspect de floare și cu orificiul bucal înconjurat de tentacule". El este un cuvânt monosemantic. Cuvintele monosemantice există în toate domeniile de activitate, de exemplu: (în medicină) *„infarct*, boală care constă în distrugerea unui organ sau a unei părți dintr-un organ din cauza astupării unei artere sau a unei vene terminale"; (în chimie) *„poloniu*, element chimic radioactiv obținut prin dezintegrarea radioactivă a uraniului" etc.

Cuvintele polisemantice au capacitatea de a exprima mai multe sensuri. Unele cuvinte pot dobândi, în timp, noi sensuri, păstrând în mare şi sensul iniţial. De pildă, cuvântul *cărbune*, cu sensul originar de „rocă combustibilă amorfă; mangal", a denumit mai târziu şi un fel de *creion negru* obţinut prin carbonizarea unui lemn de esenţă foarte moale şi folosit la desen, crochiuri, schiţe etc. Cuvântul *cărbune* a intrat şi ca element constitutiv în componenţa unor expresii ca: *a se face cărbune* = (despre alimente) a se arde; *a sta (ca) pe cărbuni (aprinşi)* = a fi foarte nerăbdător.

OMONIME

Omonime sunt numite cuvintele care au aceeaşi formă, dar diferă între ele prin sens.

Există mai multe tipuri de omonime:

a) *Omonimele propriu-zise* sau *omonimele totale* sunt cuvinte care au, de obicei, etimologii diferite, dar au aceleaşi forme:

ban, -i (etimologie necunoscută: „a suta parte dintr-un leu");

ban, -i (cf. magh, *bán*, scr. *ban* „titlu şi funcţie de mare dregător în evul mediu");

bancă, -i (din it. *banca*, fr. *banque* „întreprindere financiară");

bancă, -i (din fr. *banc* „scaun lung, cu sau fără spătar; scaun cu pupitru în faţă pentru şcolari").

b) *Omonimele parţiale* sunt cuvintele care sunt identice numai la anumite forme din paradigma lor:

lin, -i (din bg. *lin* „specie de peşte");

lin, -uri (din ngr. *linós* „vas de lemn, de tablă sau de beton în formă de jgheab în care se adună şi se storc strugurii");

lin, -ă; lini, -e (din lat. *lenus, -a = lenis* „domol, liniştit, potolit, neted");

somn, -i (din sl. *somŭ* cf. bg., rus. *som* „specie de peşte");

somn, (rar) *somnuri* (din lat. *somnus* „stare fiziologică de repaus la fiinţe").

c) *Omonimele morfologice* sau *omoforme* sunt formele identice din paradigma părţilor de vorbire diferite:

vin (subst. n., sing., „băutură alcoolică");

vin (verb, indic. prez., pers. I sing. sau a III-a pl.).

d) *Omonimele lexico-gramaticale*, adică cuvintele care nu-şi modifică forma când trec dintr-o parte de vorbire în alta:

tare (adj.) — *tare* (adv.); *muncitor* (adj.) — *muncitor* (subst.) etc.

SINONIME

Sinonimele sunt cuvinte diferite ca formă, dar apropiate sau identice ca sens. Verbul *a vorbi*, de exemplu, poate să aibă mai multe sinonime: *a articula, a grăi, a pronunţa, a rosti, a spune, a zice, a glăsui, a se exprima, a cuvânta, a discuta, a dialoga, a relata* etc.

Sinonimele nu sunt în general identice, pentru că economia limbii nu permite dublete. Totuşi, în unele cazuri, puţine la număr, un cuvânt din limba literară sau din limba standard de azi poate avea un sinonim perfect în limbajul arhaizant, popular sau regional: *vers = stih; cartof = barabulă*. Câteodată, un termen tehnic este denumit în limba populară cu un sinonim (exprimat printr-un singur cuvânt sau printr-o sintagmă): *pneumonie = junghi* sau *aprindere de plămâni; cupru = aramă; fontă = tuci*. Sinonimia din exemplele de mai sus este integrală. Aceste **sinonime** se numesc **totale.**

Cele mai multe **sinonime** sunt cele **parţiale,** adică cele ale căror sensuri nu se suprapun în mod absolut: *scrisoare =carte; răvaş; drum = cale, traseu; cursă, deplasare*. Sinonimia parţială are loc mai ales la cuvintele polisemantice.

În limba scriitorilor găsim uneori sinonime dintre cele mai neaşteptate. Sunt asociaţi termeni din domenii foarte variate. Pentru Eminescu, de exemplu, în „Călin, File din poveste", luna e *o vatră de jăratic*, vârtejul unei ape, *cuibar rotind de ape*. Aceste **sinonime** se numesc **aproximative.** Ele lărgesc sfera sinonimiei limbii, creând posibilităţi noi de exprimare.

În limbajul artistic, sinonimia este deosebit de răspândită. Cu ajutorul ei pot fi exprimate ideile şi sentimentele cele mai variate sau nuanţele cele mai fine ale obiectelor, fenomenelor, ale faptelor şi însuşirilor omeneşti. De exemplu, Eminescu foloseşte, în „Epigonii", cuvântul *colb* cu valoare de arhaism când se referă la Negruzzi, scriitor moldovean care evocă aspecte ale trecutului nostru istoric („Iar Negruzzi şterge colbul de pe cronice bătrâne"), şi *praf* când exprimă situaţii generale, nelegate de timp şi spaţiu („Toate-s praf ... Lumea-i cum este şi ca dânsa suntem noi").

ANTONIME

Antonimele sunt perechi de cuvinte aparţinând aceleiaşi părţi de vorbire şi al căror sens este diametral opus: *acum — atunci, aici — acolo, bun — rău, diluat — concentrat, adevăr — minciună, a face — a desface, sătul — nesătul.*

Şi antonimele pot avea valoare stilistică. Alăturarea unor termeni cu sens opus măreşte uneori expresivitatea imaginii:

Când *ura* cea mai crudă mi s-a părea *amor* ...
Poate-oi uita durerea-mi şi voi putea să mor.

(M. Eminescu, *Rugăciunea unui dac*)

PARONIME

Paronimele sunt cuvinte asemănătoare ca formă sonoră, dar deosebite ca înţeles: *familial* (privitor la familie: problemă familială) — *familiar* (intim: ton familiar); *literal* (privitor la literă: din punct de vedere literal,

adică al literelor) — *literar* (privitor la literatură: comentariu literar); *ordinal* (numeral ordinal) — *ordinar* (de rând, comun); *original* (unic în felul lui, deosebit: un om original) — *originar* (din, născut din: originar din Banat); *temporar* (provizoriu, pe un timp limitat: angajat temporar) — *temporal* (privitor la timp: propoziție temporală); *a însera* (a se face seară) — *a insera* (a include, a îngloba); *a investi* (a plasa, a aloca un fond, un capital) — *a învesti* (a împuternici pe cineva cu o demnitate); *complement* (termen de gramatică: complement direct, indirect) — *compliment* (cuvânt de măgulire) etc.

PLEONASMUL

Pleonasmul este o greșeală de exprimare care constă în folosirea alăturată a unor cuvinte sau construcții cu același înțeles; în general, cel de-al doilea cuvânt este cuprins în înțelesul celui dintâi; *a rezuma* **pe scurt**, *a avansa* **înainte**, *alocuțiune* **scurtă**, *a colabora* **împreună**, *a coexista* **alături**, *a conviețui* **împreună**, *rodnic* și **fructuos**, *firesc* și **natural**, *a revedea* **din nou**, *a fi reprimiți* **iarăși** etc.

STRUCTURA MORFOLOGICĂ A CUVÂNTULUI

Modificările flexionare ale părților de vorbire pot fi înțelese numai dacă se cunosc elementele care intră în structura unui cuvânt. Acestea sunt *rădăcina, afixele* (sufixe și prefixe), *desinențele*, toate acestea numite, într-un cuvânt, *morfeme*.

Examinând cuvintele: *cânt, cântam, cântând, cântăreț, încântare*, observăm că la toate acestea există un element comun, *cânt*, la care se adaugă, fie înainte, fie la sfârșit, diferite grupuri de sunete cu ajutorul cărora se formează cuvinte diferite: *cântăreț, încântare*, sau forme deosebite ale aceluiași cuvânt: *cânt, cântam, cântând*. Elementul comun mai multor cuvinte cu sens înrudit se numește *rădăcină* sau *morfem radical*. Toate formele flexionare care derivă de la același morfem radical constituie o *paradigmă*. Cuvintele formate cu ajutorul aceleiași rădăcini alcătuiesc o *familie de cuvinte*. Rădăcina poartă sensul lexical al cuvântului și reprezintă elementul constant în flexiune și derivare. Astfel, în cuvintele *învăța, învățături, învățământ*, rădăcina este *învăț-*.

Cele mai mici unități ale cuvântului care servesc la diferențierea unor sensuri și forme gramaticale se numesc *morfeme*. Morfemele care servesc la exprimarea genului, numărului, cazului și a persoanei se numesc *desinențe*, iar cele care ajută la exprimarea modului și timpului se numesc *sufixe gramaticale*.

De exemplu, în formele verbale: *lucr-ez-i, spun-ea-m, trec-u-i, merg-ând*, rădăcinilor: *lucr-, spun-, trec-, merg-* li se adaugă sufixele temporale: *-ez-*

(de prezent), *-ea-* (de imperfect), *-u-* (de perfect simplu) și modale: *-ând* (de gerunziu).

Rădăcina împreună cu unul sau mai multe sufixe gramaticale formează *tema cuvântului*; în *lucrezi*, tema cuvântului este *lucrez-*.

Notă. Unele sufixe pot fi adăugate la rădăcina cuvântului, formând cuvinte noi. Acestea sunt *sufixe lexicale* sau *derivate*; de exemplu, *-esc* apare ca sufix gramatical în *muncesc* și ca sufix lexical în *românesc*.

La temă se adaugă *desinențele*, care la verb exprimă valori de număr și de persoană. De exemplu, *-i* din *lucrezi* indică persoana a II-a și numărul singular.

Uneori desinența se realizează *pozitiv*, adică printr-o formă sonoră concretă: *intr-***u**, *lucrez-***i**, *cânt-***ă**, alteori *negativ*, adică lipsește forma sonoră, iar valoarea apare prin opoziție, de exemplu: (eu) adun-**Ø**/(tu) *adun-***i**. Vorbim în acest caz de *desinență zero*, pe care o marcăm prin semnul Ø, considerând-o tot un morfem cu funcție distinctivă, deoarece nu numai prezența, ci și absența ei contribuie la diferențierea unor valori gramaticale.

Să se compare formele: *ar-Ø, adun-Ø*, cu *ar-***i**, *ar-***ă**; *adun-***i**, *adun-***ă**.

La fel analizăm structura morfologică a substantivului și a adjectivului, segmentând desinențele de număr, de caz și de gen. Astfel, în cazul unor substantive feminine de tipul *casă, basma*, masculine: *codru, pom*, sau neutre: *teatru, parc*, compararea formelor lor flexionare permite segmentarea desinențelor: *-ă/-e (cas-ă/cas-e)*; *-Ø/le- (basma/basmale)*; *-u/-i (codru/codri)*; *-Ø/-i (pom/pomi)*; *-u/-e (teatru/teatre)*; *-Ø/-uri (parc/parcuri)*.

Aceste desinențe exprimă în mod solidar valori de număr și de caz: în cuvântul *cas-ă*, segmentul *-ă* marchează atât singularul, opunându-se pluralului *-e (cas-e)*, cât și cazul nominativ, în opoziție cu genitivul *(o casă/unei case)*.

La adjectiv, aceeași desinență exprimă valori de gen, număr și caz, de exemplu, în *problemă simpl-ă*, desinența *-ă* a adjectivului exprimă genul feminin, numărul singular, cazul norminativ, în opoziție cu *(rezolvarea) unei probleme simple/niște probleme simple*, unde desinența *-e* marchează atât formele cazuale de genitiv și dativ singular, cât și formele de plural la toate cazurile adjectivului.

Nu numai sufixele gramaticale și desinențele servesc la distingerea valorilor gramaticale ale unui cuvânt, ci și *alternanțele fonetice*. Examinând formele flexionare ale unor substantive *(parte/părți)*, adjective *(frumos/frumoasă, frumoși/frumoase)* sau verbe *(pot/poți/poate/putem)*, observăm, pe lângă înlocuirea unor desinențe din finala cuvântului, și unele modificări fonetice petrecute în radical: *a/ă* și *t/ț* în cazul substantivului *parte*; *o/oa, s/ș* în cazul adjectivului *frumos*; *t/ț, o/oa/u* în radicalul verbului *a putea*. Aceste schimbări formale ale rădăcinii unui cuvânt care servesc, alături de desinențe și sufixe, la exprimarea valorilor gramaticale ale cuvintelor se numesc *alternanțe fonetice*.

Valoare de morfem poate avea, în anumite cazuri, şi *accentul*: deosebirea dintre prezentul *cântă* şi perfectul simplu *cântă* este dată de poziţia accentului, care cade pe radical la forma de prezent, pe sufix la forma de perfect.

Uneori cuvintele ajutătoare pot îndeplini rol de morfem, marcând diferenţierea formelor gramaticale ale unui cuvânt: între infinitivul *a cânta* şi viitorul *voi cânta* deosebirea de timp şi de mod este indicată de verbul auxiliar *voi*, în relaţie cu forma infinitivului *cânta*; în *el a trecut*, auxiliarul *a* are rolul de morfem al perfectului compus, întocmai ca sufixul temporal *-u* de la forma de perfect simplu *trec-u*.

EXERCIŢIU

Analizaţi structura morfologică a cuvintelor flexibile din textul următor, indicând toate componentele morfematice ale acestora (rădăcină, sufix, desinenţe) şi valorile gramaticale (gen, număr, caz) pe care le exprimă:

„Greierul cântăreţ neobosit al zilelor de vară, amuţise istovit, sub umbra înălţimii ocrotitoare a ierburilor; veverita pusese frâu neobositei sale zburdălnicii şi, cuprinsă parcă de neclintirea prefăcută a morţii, îşi mistuise fiinţa sa în încheietura umbroasă a unei crengi aeriene. Gaia nu mai spinteca văzduhurile cu ţipet flămând şi ascuţit, vântul nu mai clătina frunza pădurilor şi nici un fulg de nor nu mai îndrăznea să brăzdeze cu umbra-i subţire înălţimile aprinse ale împărăţiei focurilor".

(C. Hogaş, *În munţii Neamţului*)

MODIFICĂRI ALE VOCABULARULUI

În vocabular, şi mai ales în masa vocabularului, se petrec, de-a lungul vremii, tot felul de schimbări. Datorită prefacerilor care au loc în viaţe materială şi spirituală a oamenilor şi o dată cu introducerea unor unelte noi, a unor modalităţi noi de viaţă, a unor idei, necesităţi şi exigenţe, s-introduc cuvinte noi (neologisme) sau se creează altele din elementele existente în limbă (de pildă, de la *revoluţionar*, s-a format cuvântul *revoluţionarism*).

Apariţia unor cuvinte noi în limba noastră, din slavă (*blajin, a dobândi* etc.), din greacă (*frică* etc.) şi, mai ales începând cu secolul al XIX-lea, din limbile romanice (*antipod, seară, nucleu* etc.), a contribuit mult la îmbogăţirea vocabularului. În ultima vreme au intrat în limba română cuvinte care ilustrează progresele ştiinţei şi tehnicii contemporane: *televiziune, laser* etc.

Dispariţia unor cuvinte din limbă se datorează în mare parte faptului că au dispărut din societate funcţiile, rangurile, stările de lucruri etc. pe care le denumeau, de exemplu: *armaş, paharnic, hatman, a mazili* etc.

Schimbarea înţelesului unor cuvinte este legată nu numai de evoluţia societăţii, ci şi de a gândirii oamenilor. Unele cuvinte care au avut un anumit înţeles în trecut au evoluat spre un alt înţeles. Aşa s-a întâmplat cu cuvântul *prost*, care însemna iniţial *de rând, obişnuit*, iar astăzi înseamnă *neinteligent*.

ÎMBOGĂŢIREA VOCABULARULUI

Îmbogăţirea vocabularului se face pe două căi: una **internă,** prin *derivare, compunere* şi *schimbarea valorii gramaticale,* şi alta **externă,** prin *împrumuturi lexicale.*

MIJLOACE DE ÎMBOGĂŢIRE A VOCABULARULUI

I. *DERIVAREA*

Derivarea este procedeul prin care se formează cuvinte noi cu ajutorul *sufixelor lexicale* şi al *prefixelor.*

DERIVAREA CU SUFIXE

Este o derivare foarte productivă (sunt circa 500 de sufixe în limba română).

Derivatele obţinute cu ajutorul sufixelor pot fi grupate, după înţeles, în: *nume de agent* sau *de instrument, derivate augmentative, diminutivale, derivate ce indică originea* etc. Pe interpretarea valorii derivatului se grupează şi clasele semantice ale sufixelor.

a) După înţelesul derivatelor, *sufixele* sunt:

— *augmentative* (formează substantive şi adjective care măresc obiectele, însuşirile): *-an* (băietan); *-andru* (băieţandru); *-oi* (măturoi, pietroi);

— *diminutivale* (formează substantive, adjective şi uneori adverbe; micşorează obiectele sau însuşirile): *-aş* (copilaş); *-el, -ea, -ică* (cojocel, rămurea, frumuşică); *-ioară, -cioară, -uşoară* (aripioară, mescioară, cepuşoară); *-uş, -eluşă* (purceluş, viţeluşă); *-uţ, -uţă* (căruţ, căsuţă); *-uleţ* (coşuleţ, vântuleţ);

— *sufixe pentru denumirea agentului* (care efectuează o lucrare): *-ar* (morar); *-aş* (căruţaş); *-easă* (croitoreasă); *-agiu* (camionagiu); *-ist* (tractorist); *-tor* (muncitor);

— *sufixe pentru denumirea însuşirii unor obiecte*: *-esc* (tineresc); *-iu* (auriu); *-ar* (inelar); *-aş* (fruntaş); *-al* (poporal); *-bil* (citibil);

— *sufixe pentru denumiri abstracte*: *-ătate* (singurătate); *-eală* (cicăleală); *-ie* (omenie); *-anţă, -inţă* (cutezanţă, stăruinţă); *-ime* (isteţime); *-ism* (moldovenism);

— *sufixe pentru denumirea unei colectivităţi*: *-ărie* (viespărie); *-et* (făget); *-ime* (muncitorime); *-iş* (stejăriş); *-işte* (porumbişte);

— *sufixe pentru indicarea modalităţii*: *-eşte* (iepureşte); *-iş, -âş* (pieptiş, coborâş).

b) După rezultatul morfologic al atașării sufixului la temă, *sufixele* sunt:

— *substantivale*: *-ar* (bucătar); *-easă* (lenjereasă); *-ime* (școlărime); *-iță* (lădiță); *-uș* (albuș);

— *adjectivale*: *-esc* (tineresc); *-iu* (portocaliu); *-os* (stâncos);

— *verbale*: *-a* (brăzda); *-i* (înflori); *-iza* (româniza); *-ui* (biciui);

— *adverbiale*: *-ește* (vultureşte, românește); *-iș* (furiș).

DERIVAREA CU PREFIXE

Prefixele sunt mai puțin frecvente decât sufixele. Ele se împart în trei: foarte vechi, vechi și noi.

Prefixele foarte vechi sunt moștenite din latină, cele vechi sunt luate din slavă, iar cele noi din limbile moderne și se folosesc mai ales în limbajul tehnico-științific.

1) *Prefixe foarte vechi*: *des- (descoase, desprinde)*; *stră- (strămoș, străvedea, străbunic, strănepot)*.

2) *Prefixe vechi*: *ne- (necăsătorit, nedemn, necinste, nesocoti)*; *răs- (răscoace, răscroi)*.

3) *Prefixe noi*: *ante-* („înainte", „în față", „anterior": *antevorbitor, antebrat, anteproiect*); *anti-* („împotriva", „în contra", „opus": *antichimic antistatal, antirăzboinic, antiștiințific*); *con-, com-, co-* („împreună": *consătean, convorbi, conviețui, compătimi, comesean, coraport, coreferat, corepetitor*); *contra-* („împotriva": *contratimp, contrapagină, contrasemnătură*); *extra-* („exterior", „în afară": *extrașcolar, extraurban*); *hiper-* („peste", „excesiv de": *hiperaciditate, hiperemotiv, hipercorectitudine*); *inter-* („între": *interbelic, interregional, interstatal, interspațiu*); *intra-* („înăuntru": *intraglandular, intraurban*); *post* („după": *postnominal, postșcolar, postuniversitar*); *pre-* („înainte": *precuvânta, preelectoral, prefeudal, preîncălzi, premonopolist, prestabili*); *supra-* („deasupra": *supraproducție, supraomenesc*); *ultra-* ("dincolo de": *ultrademagog, ultraacustică, ultrasunet*) etc.

Observație: În afară de *derivarea* **propriu-zisă** sau **progresivă**, există și o *derivare* **regresivă sau inversă**. Ea constă nu în adăugarea, ci în suprimrea unor afixe, pentru a forma un cuvânt de la altul. Așa, de exemplu, derivate regresive sunt așa-zisele substantive postverbale, cum ar fi: *blestem* (din verbul *blestema*), *văz* (din verbul *vedea*), *îndemn* (din verbul *îndemna*), *coraport* (de la substantivul neologic *coraportor*) *teatrolog* (de la *teatrologie*) etc. Cuvintele derivate în acest fel sunt uneori foarte expresive. Ele sunt întrebuințate mai ales în operele literare. Așa, de exemplu, de la verbul *a alinta* s-a format substantivul *alint*, folosit de Coșbuc în *Nunta Zamfirei*, din *a tremura*, substantivul *tremur*, pe care îl găsim în poezia *Plugarii* de Goga.

II. COMPUNEREA

Compunerea este procedeul lexical care constă în unirea a două sau mai multe cuvinte pentru alcătuirea unui cuvânt nou. Ea poate fi făcută din cuvinte întregi sau din abrevieri.

1. COMPUSE DIN CUVINTE ÎNTREGI

a) Substantivele comune sau proprii compuse pot fi alcătuite din două substantive (al doilea poate fi la nominativ, genitiv sau acuzativ). Ele pot fi *contopite* (scriindu-se într-un cuvânt): *untdelemn, bunăvoință* sau *necontopite* (se scriu cu cratimă sau în cuvinte separate): *câine-lup, rochița-rândunicii, Drumul Sării, Munții Sebeșului*.

b) Adjectivele compuse pot fi alcătuite din două sau trei adjective, dintr-un verb și un adjectiv, dintr-un substantiv și un adjectiv, dintr-un adverb și un participiu sau din alte cuvinte: *atotștiutor, așa-zis* etc.

c) Pronumele compuse (de politețe, unele demonstrative sau nehotărâte): *dumneavoastră, celălalt, oricare* etc.

d) Numeralele compuse: cardinale (de la 10 în sus): *doisprezece, o sută cincizeci*; distributive: *câte patru*; adverbiale: *de două ori*.

e) Verbele compuse (puține): *a binevoi, a binemerita*.

f) Adverbele compuse: *astfel, niciodată* etc.

g) Prepozițiile compuse: *de lângă, de la* etc.

h) Conjuncțiile compuse: *ca să, cum că* etc.

i) Interjecțiile compuse: *tic-tac* etc.

2. COMPUSE DIN ABREVIERI

După modele din unele limbi străine, franceză, engleză, rusă, s-au creat și în limba română cuvinte compuse din abrevieri. Unele cuvinte compuse din abrevieri sunt alcătuite din părți ale cuvintelor componente: *Tarom* sau *TAROM* (Transporturile Aeriene Române).

Altele sunt formate prin alăturarea literelor inițiale ale cuvintelor componente: *C.F.R.* (Căile Ferate Române).

III. SCHIMBAREA VALORII GRAMATICALE

Schimbarea valorii gramaticale este un procedeu care constă din trecerea unui cuvânt de la o parte de vorbire la alta sau dintr-o clasă lexico-gramaticală la alta.

Astfel, unele adjective, adverbe, pronume, verbe la participiu sau supin, în anumite împrejurări, au valoare de substantive: **Bolnavul** *s-a vindecat. Îți vreau numai* **binele.** *Ce și-o fi zis în* **sinea** *lui?* **Cititul** *și* **scrisul** *se învață în primele clase.*

Pronumele posesive, demonstrative, relative, interogative, nehotărâte, negative *(nici unul, nici una)* când lămuresc substantive (sau substitute ale lor) au valoare de adjective: *Caietul* **meu**; *caietul* **acesta** etc.

Şi gerunziile acordate au valoare de adjective: *Am scris numerele* ***în ordine*** **crescândă.**

Pronumele personale neaccentuate de persoana I şi a II-a au uneori valoare de pronume reflexive neaccentuate. Să se compare: *Eu* **mă** *duc la plimbare* (reflexiv), cu: *El* **mă** ***duce*** *la plimbare* (personal).

Adjectivele (neacordate cu vreo parte de vorbire şi având formă de masculin singular) au valoare de adverbe. Să se compare: *Ele cântă* **frumos** (adverb), cu: *Ele sunt* **frumoase** (adjectiv).

Substantivele care denumesc anotimpuri zile, faze ale zilei pot avea valoare de adverbe. Să se compare: **vara** *plec la munte* (adverb), cu: **vara** *a venit foarte devreme* (substantiv).

IV. *ÎMPRUMUTURILE LEXICALE*

Între popoare au existat întotdeauna anumite relaţii: de vecinătate, comerciale, diplomatice etc. Aceste relaţii au făcut ca multe cuvinte dintr-o limbă să fie împrumutate de altă limbă. De la slavi ne-au rămas cuvinte din diferite domenii de activitate: ***babă***, ***ceas***, ***milă***, ***muncă***, ***veste***; ***bogat***, ***calic***, ***slab***, ***vesel***; ***dovedi***, ***păzi***, ***sfârşi*** etc. Din limba maghiară sunt cuvinte ca: ***belşug***, ***chip***, ***gazdă***, ***neam***, ***oraş***, ***uriaş*** etc. Din turcă se păstrează: ***acadea***, ***chiftea***, ***ciorbă***, ***iaurt***, ***musaca***, ***sarma***, ***belea***, ***duşumea***, ***chef***, ***chirie***, ***moft*** etc. Amintim şi împrumuturi lexicale de origine grecească: ***politicos***, ***tacticos***, ***molipsi*** etc. În limba noastră, cele mai multe cuvinte au intrat începând cu epoca Şcolii Ardelene. Multe dintre ele sunt luate din limbile romanice sau din latină: ***abis***, ***azil***, ***canal***, ***crou***, ***fundaţie***, ***societate*** etc. Dintre cuvintele împrumutate din limbile romanice sau din alte limbi, unele denumesc noţiuni tehnico-ştiinţifice privind diferite ramuri: geografie: ***aerolit***, ***austral***, ***cascadă*** etc.; ştiinţele naturii: ***algă***, ***amfibie***; agronomie: ***fertil***, ***irigaţie***; ştiinţele fizico-chimice: ***agregaţie***, ***solubil***; matematică: ***ecuaţie***, ***monom***; medicină: ***antiseptic***, ***abdomen***; tehnică: ***diesel***, ***bec***, ***radioficaţie*** etc.

NEOLOGISMELE

Orice progres realizat de societatea omenească aduce cu sine folosirea unor cuvinte noi, fie împrumutate din alte limbi, fie create prin mijloace proprii ale limbii (derivare, compunere). Aşa, bunăoară, cuvântul *apoetic* e alcătuit în limba noastră din prefixul neologic *a-* şi cuvântul *poetic*, împrumutat din franceză. Cuvântul *sămănătorism* este derivat de la numele revistei *Sămănătorul*, la rădăcina căruia s-a adăugat sufixul internaţional ***-ism***. Astfel de cuvinte noi se numesc *neologisme*. Îmbogăţirea vocabularului prin neologisme este un fenomen caracteristic tuturor limbilor. Procesul de îmbogăţire şi modernizare a lexicului românesc începe încă din secolul al XVIII-lea prin introducerea de neologisme latino-romanice. Unele dintre aceste neologisme înlocuiesc turcisme şi grecisme, cum sunt: *olac* (din

tc. *ulak*) a fost substituit de ***curier*** (din fr. *courrier*) şi de *mesager* (din fr. *messager*, it. *messaggero*); *ipochimen* (din ngr. *ipokimen*) este înlocuit de ***individ*** (din fr. ***individu***, lat. ***individuum***) şi de *persoană* (din lat. *persona*, fr. *personne*) etc.

Neologismele luate direct din latină pe cale livrescă nu trebuie confundate cu cuvintele moştenite din latină şi care au evoluat din punct de vedere fonetic şi semantic.

Cele mai multe neologisme sunt provenite din franceză şi se întâlnesc în toate compartimentele vieţii social-politice, economice, juridice, în ştiinţe etc: ***avion***, ***automobil***, ***bacalaureat***, ***balon***, ***bluză***, ***cablu***, ***cartograf***, ***coeziune***, ***departament***, ***a dezvolta***, ***dispută***, ***economie***, ***endocrinologie***, ***fantezie***, ***gară***, ***garderob*** etc.

Din limba italiană am împrumutat cuvinte ca: ***basorelief***, ***capodoperă***, ***campion*** etc. Din limba germană, atât prin intermediul şvabilor din Banat sau al saşilor din Transilvania, cât şi direct prin relaţiile pe care le-am avut cu Austria, ca şi pe cale cultă, am împrumutat cuvinte ca: ***balonzaid***, ***glaspapir***, ***lebărvuşt***, ***rucsac*** etc. Din limba engleză am luat direct sau prin intermediul altor limbi (rusă, germană, franceză), mai ales în ultimele decenii, cuvinte ca: ***buldozer***, ***parching***, ***pick-up*** etc. Cele mai multe cuvinte din domeniul sporturilor sunt de origine engleză: ***corner***, ***gol***, ***henţ***, ***ofsaid***, ***tenis*** etc.

După unii lingvişti, româna actuală cuprinde în jur de 50 000 de neologisme, în afară de termenii tehnico-ştiinţifici de strictă specialitate.

REGIONALISMELE

Regionalismele sunt cuvinte specifice vorbirii într-o anumită regiune. De aceea mai sunt numite şi ***ardelenisme***, ***moldovenisme***, ***muntenisme***, ***olteni*****sme**. O clasificare precisă a regionalismelor pe provincii nu poate fi făcută întotdeauna, pentru că unele cuvinte sunt folosite în două sau mai multe provincii ori numai în anumite părţi ale uneia sau ale mai multor provincii. Aşa, bunăoară, cuvântul *cucuruz* „porumb" circulă în unele părţi ale Transilvaniei, Moldovei şi chiar în unele localităţi ale Munteniei, iar *mai* „ficat", în Crişana, Maramureş, nordul Transilvaniei şi în partea de sud a Moldovei.

Regionalismele sunt folosite şi în operele literare în care sunt evocate stări de lucruri caracteristice unei anumite regiuni, ca ***brudiu*** „tânăr", întrebuinţat în limbajul şi folclorul din Transilvania, ori ***sămădău*** „persoană care ţine socotelile cuiva, contabil; supraveghetor care garantează de lucrurile date în seama sa", ***birău*** „primar rural", întâlnite, spre exemplu, în „Moara cu Noroc" a lui Ioan Slavici. În operele lui Ion Ghica, Alexandru Odobescu, Zaharia Stancu, Marin Preda se găsesc numeroase muntenisme: de exemplu, în romanul „Desculţ": ***buduroi*** „stup primitiv; trunchi de copac scobit şi folosit la fântână", ***dadă*** „termen de respect adresat la

ţară surorilor mai mari sau femeilor în vârstă: lele, leliţă, mătuşă, ţaţă". Moldovenisme multe sunt în opera lui Vasile Alecsandri şi a lui Ion Creangă: *barabulă* „cartof", *bortă* „gaură", *curechi* „varză", *perjă* „prună" etc.

Notă. Exemplele de mai sus sunt *regionalisme lexicale*. Există însă şi *regionalisme fonetice:* în Moldova, de pildă, se mai spune şi astăzi în unele locuri *a hi*, în loc de „a fi", *gioc*, în loc de „joc", iar în Muntenia şi Oltenia se mai pronunţă *deşte*, în loc de „degete". În Transilvania şi Moldova, auxiliarul *a avea* are la perfectulcompus la persoana a III-a singular şi plural forma *o: el* o *venit, ei* o *venit:* acesta este un *regionalism gramatical.*

ARHAISMELE

Prin arhaisme înţelegem cuvintele, expresiile, fonetismele, formele gramaticale şi construcţiile sintactice care au dispărut din limba comună, folosindu-se doar când sunt evocate fapte, întâmplări, stări de lucruri din trecut. Există *arhaisme lexicale, fonetice, morfologice* şi *sintactice.*

În decursul epocilor, unele cuvinte sunt înlocuite cu altele care încep să aibă o circulaţie mai mare. Aşa au fost înlocuite cuvintele *ocârmuire, zapis, zlătar* cu *guvernare, documet, aurar.* Altele au dispărut o dată cu realităţile sociale care le-au generat: *argat, bir, clacă, dijmă, grămătic, moşier, paharnic, pârcălab, spătar, stolnic* etc.

Foarte răspândite sunt *arhaismele fonetice*: *a îmbla = a umbla, părete = perete, samă = seamă, sară = seară. Arhaismele morfologice* sunt mai puţin răspândite decît cele fonetice. Menţionăm vechi plurale în *-e*: *inime, aripe* etc. sau în *-uri*: *palaturi, diamanturi* etc., forme verbale ca *văzum*, întâlnit şi la Eminescu.

Arhaismele sintactice sunt şi ele puţine. Aşa, de pildă, dativul cu funcţie de atribut îl găsim în unele poezii de Eminescu: „Şi somnul, vameş *vieţii*, nu vrea să-mi ieie vamă" *(Se bate miezul nopţii...)*; „Eu să fiu a ta stăpână, tu stăpân *vieţii* mele" *(Scrisoarea III)*. Uneori a dispărut din limbă doar unul dintre înţelesurile unor cuvinte. Aşa, de exemplu, cuvântul *rost* (din latinescul *rostrum* „cioc, gură") nu mai este folosit astăzi cu înţelesul originar decât în *a rosti* şi în expresii: *a spune pe de rost, a şti pe de rost* etc. George Coşbuc l-a mai folosit cu sensul de *gură*: „Şi sprijin pe toiag cătând/Şi-ncet cu mâna ridicând/Sprâncenele, din *rostu*-i rar,/Duios cuvintele răsar..." *(Moartea lui Fulger)*, În *Scrisoarea II* de M. Eminescu găsim versul: „Ai vedea că am *cuvinte* pana chiar să o fi rupt", unde *cuvinte* înseamnă *motive*, înţeles pe care nu-l mai are azi. Acestea sunt *arhaisme de sens* ori *semantice.*

RESURSELE STILISTICE ALE VOCABULARULUI

Bogăţia unei limbi nu constă numai în numărul mare de cuvinte, ci şi în capacitatea lor de a exprima cât mai precis şi mai elegant gândurile şi sentimentele oamenilor. Folosirea cu grijă a cuvintelor celor mai potrivite este o datorie pe care o au toţi vorbitorii. Expresivitatea limbii însă constă în îndepărtarea cuvântului de la înţelesul curent şi folosirea lui într-un sens mai puţin aşteptat. Firesc că numai cuvintele polisemantice au sensuri figurate; cele monosemantice pot deveni expresive, dar atunci părăsesc sfera monosemiei.

În afară de polisemie, o sursă stilistică a vocabularului este sinonimia. Chiar dacă unele cuvinte sunt identice sau apropiate ca sens, deosebirea dintre ele este uneori semnificativă. Unii vorbitori spun *pisică*, iar alţii *mâţă*, dar nici un vorbitor nu spune că cineva „a fost prins cu *pisica* în sac", ci „cu *mâţa* în sac". Cuvintele *vreme* şi *timp* sunt sinonime, au înţeles aproape identic, dar derivatele lor nu sunt chiar apropiate ca sens. Nu există corespondent în familia cuvântului *timp* care să aibă înţelesul derivatelor de la cuvântul *vreme*: *vremelnic, vremuieşte.*

Pentru exprimarea cât mai nuanţată a ideilor şi sentimentelor, scriitorii îşi aleg cuvintele din domeniile cele mai variate şi mai neaşteptate. Asocierea termenilor din care sunt alcătuite comparaţiile, metaforele, personificările etc. ne arată preferinţele autorilor şi ne uşurează înţelegerea universului lor poetic.

Când Alecsandri — în poezia *Dan, căpitan de plai* — spune:

„De-atunci el stă de pază în mijlocul câmpiei
Şi nime nu s-atinge de *zmeii* hergheliei..."

el asociază cuvântul *cai*, luat din realitatea imediată, cu *zmei*, luat din basmele noastre, pentru a-şi manifesta admiraţia faţă de eroul său, stăpânul acestor herghelii. Într-un alt context, asocierea celor doi termeni poate avea un alt sens.

În *Amintiri din copilărie*, mama lui Creangă, pentru a-şi vedea băiatul plecat la şcoala de la Socola, asemuieşte caii lui Moş Luca cu nişte zmei, dar până la urmă se dovedeşte că aceştia nu erau decât nişte mârţoage.

Uneori cuvintele depreciate sunt reabilitate în cadrul unor imagini deosebit de pregnante:

Din *bube, mucegaiuri* şi *noroi*
Iscat-am frumuseţi şi preţuri noi

(T. Arghezi, *Testament*)

Se întâmplă câteodată ca unele cuvinte vechi, cu un sens restrâns şi cu o circulaţie limitată, să fie revitalizate prin folosirea lor de către marii noştri scriitori. Acesta este cazul cuvântului *a troieni* (= a acoperi) din poezia lui Eminescu *Mai am un singur dor*: „M-or troieni cu drag/Aduceri-aminte". Cuvântul este folosit ca predicat pe lângă un subiect-substantiv abstract, *aduceri-aminte*, oferindu-ne o imagine dintre cele mai sugestive: amintirile se acumulează ca zăpezile troienite. La fel se întâmplă în poezia lui Topîrceanu *Balada morţii*, unde imaginea nu este nici ea lipsită de valoare:

Zi cu zi le-au troienit
Vremea şi uitarea.

Marii noştri scriitori au înţeles foarte bine ce posibilităţi artistice le oferă vocabularul românesc, prin regionalismele, arhaismele şi neologismele lui. De exemplu, la Creangă, cele mai multe regionalisme, prin care el redă aşa de bine culoarea locală, sunt prinse în ţesătura frazei în aşa fel, încât înţelesul lor reiese uneori din context: „Mă rog, *mi se dusese buhul* despre pozna ce făcusem, de n-aveai cap să scoţi obrazul în lume de ruşine" *(Amintiri din copilărie)*.

Regionalismul şi arhaismul alăturate în contexte în care apar cuvinte de largă circulaţie creează la Eminescu efecte stilistice neobişnuite: *„Iar* voinicul s-apropie şi cu mâna sa el ***rumpe*** / Pânza cea acoperită de un *colb* pe pietre scumpe" *(Călin, File din poveste)*; *„Despre partea închinării* însă, doamne, să ne ierţi / Dar acu vei vrea cu oaste şi război *ca să ne certi... (Scrisoarea III)*.

Satirizând incultura unor oameni cu pretenţii mari, I. L. Caragiale, în schiţa *Un pedagog de şcoală nouă*, îmbină regionalismul cu neologismul pronunţat greşit, într-o exprimare savuroasă: *Pedagogul*: „Bravo, mă! prostovane (îi zic aşe doară nu spre admoniţiune, ci spre înghemn şi încurăjare). No, acuma, spune-ne tu numai cum se împart substantivele? Şcolerul, la întrebarea aceasta a mea doară, musai să răspunză, neţăsare, amăsurat priceperii şi răţiunii sale".

Arhaismul şi neologismul stau alături de multe ori în proza lui Bălcescu: „Prin *întocmirile* sale cele *ingenioase*, prin sângele rece şi *neînspăimântarea* sa şi prin primejdia în care îşi puse viaţa, el asigură biruinţa" *(Românii supt Mihai-Voievod Viteazul)*.

Multe neologisme găsim la Geo Bogza: *„Imense, profunde*, pline de freamătul unor *insondabile* năzuinţe, *oceanele* sunt *laboratoare primordiale*, de unde viaţa a pornit asupra pământului" *(Cartea Oltului)*.

EXPRESII ŞI LOCUŢIUNI

Expresiile şi locuţiunile constituie un adevărat tezaur lingvistic al poporului român. În unele dintre ele se oglindesc firea românilor, omenia lor, aspecte ale luptei pentru independenţă naţională etc. Cristalizate în decurs de veacuri, expresiile şi locuţiunile cuprind, într-o formă poetică, înţelepciunea poporului român.

Iată o foarte mică parte din această bogăţie a limbii noastre: *a ascunde ac în miere* se spune despre cei făţarnici, care au vorba blândă, dar gânduri ascunse; *ca prin urechile acului* = cu mare greutate; *a nu-i fi cuiva boii acasă* = a fi indispus, a nu avea chef de nimic („Lui moş Nichifor nu-i erau acum mai niciodată boii acasă" — I. Creangă, *Moş Nichifor Coţcariul*); *s-a făcut agurida miere* se zice când cineva s-a îmbunat sau când s-au schimbat lucrurile din rău în bine; *cusut cu aţă albă* = neadevărat, fals; *a face din ţânţar armăsar* = a exagera; *din bob în bob* = amănunţit („Dacă nu ştii, ţi-aş arăta / Din bob în bob amorul" — M. Eminescu, *Luceafărul*);

a lega tei(e) de curmei(e) = a căuta subterfugii, a spune vorbe fără temei; *cu jumătate de gură* = fără convingere; *cu jalba-n proţap* arată felul cum se putea ajunge odinioară cu o jalbă la domnitor, expresie pe care o întâlnim şi în romanul „Ciocoii vechi şi noi" de N. Filimon; *a o lăsa baltă* = a lăsa ceva în stare de nemişcare, ca apa unei bălţi; *a-şi da arama pe faţă* (în vechime unele monede de aramă erau suflate cu un strat de argint sau aur care se ştergea uşor, lăsând să se vadă arama) = a-şi arăta adevăratul caracter; *a da drumul* = a elibera etc.

EXERCIŢII

I. Arătaţi care cuvinte au sens propriu şi care figurat. Cum aţi reuşit să le identificaţi?

1. Împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă.
Au venit şi-n ţara noastră de-au cerut pământ şi apă.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

2. Era pe o spinare de deal, lăţăreaţă, acoperită cu pădure rară...

(L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*)

3. Când cu gene ostenite sara suflu-n lumânare,
Doar ceasornicul urmează lung-a timpului cărare.

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

4. Acum suspină valsul şi mai rar,
O, lasă-mă acum să te cuprind...
— Hai, să valsăm, iubito, hohotind,
După al toamnei bocet mortuar.

(G. Bacovia, *Vals de toamnă*)

5. Nechifor Căliman, starostele, era cunoscut om al lui Vodă. Fusese cunoscut slujitor şi al răposatului Bogdan-Vodă. Era un moşneag uscat şi dârz, cu mădularele răsucite din frânghii şi noduri.

(M. Sadoveanu, *Fraţii Jderi*)

II. Arătaţi care este sensul fundamental al cuvintelor tipărite cu litere cursive; explicaţi dacă au, în text, înţeles propriu sau figurat:

1. (...) Cei tari se îngrădiră
Cu-averea şi mărirea în *cercul* lor de legi.

(M. Eminescu, *Împărat şi proletar*)

2. La *celăuia* ta de apă
Dorm cântecele noastre toate.

(O. Goga, *Oltul*)

III. Identificați cuvintele care aparțin vocabularului fundamental sau fondului principal lexical:

1. Doi oameni, cunoscuți unul cu altul, călătoreau odată vara pe un drum. Unul avea în traista sa trei pâni și celălalt două pâni. De la o vreme fiindu-le foame, poposesc la umbra unei răchiți pletoase, lângă o fântână cu ciutură, scoate fiecare pânile ce aveau și se pun să mănânce împreună, ca să aibă mai mare poftă de mâncare.

(I. Creangă, *Cinci pâni*)

2. Ieniceri, copii de suflet ai lui Alah, și spahii
Vin de-ntunecă pământul la Rovine în câmpii.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

3. Iar când alaiul s-a oprit
Și Paltin-Crai a stărostit
A prins să sune sunet viu
De treasc și trâmbiți și de chiu —
Dar ce scriu eu? Oricum să scriu
E ne-mplinit!

(G. Coșbuc, *Nunta Zamfirei*)

IV. Găsiți cuvintele monosemantice și pe cele polisemantice, apoi arătați deosebirea dintre ele:

1. Micașisturile sunt formate din straturi de cuarț și mică albă.

(Dorian Hardt, *Materiale pentru construcție și finisaje*)

2. Fonologia este știința care studiază fonemul, spre deosebire de fonetică, care se ocupă de sunetul emis de organul nostru fonator.

(Sextil Pușcariu, *Limba română*)

V. Discutați valoarea stilistică a sinonimelor din textele următoare; arătați diferența dintre ele:

1. Pulbere de diamante cade fină ca o bură.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

2. Aticismul limbii tale o să-l pună la cântari,
Colbul ridicat din carte-ți l-o sufla din ochelari.

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

VI. Identificați antonimele:

1. Cinstea cu rușinea nu pot sta împreună.

(Folclor)

2. Vreme trece, vreme vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate.

(M. Eminescu, *Glossă*)

3. Dar Rafila se îmbrăca și ea repede, tăcută, și pe fața ei nu se deslușea nici bucurie, nici întristare.

(L. Rebreanu, *Răfuiala*)

VII. Găsiți, în textele următoare, neologismele; încercați să le înlocuiți cu cuvinte mai vechi unde se poate:

1. O nouă lume începea și un alt ritm interior ce căuta să se pună de acord cu aripile mari și fuselajul metalic al avionului.

(Geo Bogza, *Avionul și căprioara*)

2. Efebul cu ochi palizi, flori mistice de-o clipă,
Năluca argintie din bruma unui vis,
A fost în scurta-i viață o muzică ce-n pripă,
Plângând pe-un flaut magic, se duse în abis.

(Al. Macedonski, *O umbră dincolo de Styx*)

VIII. Găsiți arhaismele și regionalismele și înlocuiți-le cu alte cuvinte cu o circulație mai largă:

1. Armiile potrivnice se aflau acuma aproape una de alta.

(N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*)

2. — Să-ți fie de bine, nănașule!
— A!... Ghidi! ghidi! ghiduș ce ești! Aici mi-ai fost! Ia vină-ncoace la nănășelul să te pupe el!

(I. Creangă, *Capra cu trei iezi*)

IX. Aflați elementele de jargon și elementele de argou:

1. Dacă scoatem preț bun, avem bișțari frumoși [...].
Știi să mangleșți cai?

(Eugen Barbu, *Groapa*)

2. Lache: — Bonsoar, Mache.
Mache: — Bonsoar, Lache.

(I. L. Caragiale, *Amici*)

X. Precizați înțelesul cuvântului *steaguri* din textele de mai jos, din Neculce și Negruzzi; discutați evoluția sensului acestui cuvânt:

1. Și și-au făcut Dumitrașco-Vodă vreo cinci, șase *steaguri* de lefecii.

(I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*)

2. În sfârșit venea duiumul oștei: trăsuri, bagaje, pedestrași, șleahtă pospolită, amestecați, în neregulă, cu *steagurile* strânse, cu capul plecat.

(C. Negruzzi, *Sobieski și românii*)

XI. Subliniați, în textele următoare, cu o linie sufixele și cu două prefixele. Indicați felul sufixelor:

1. Stimabile (clopoțind), aveți puțintică răbdare!
— O scrisorică a prefectului către...

(I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută*)

2. Biruiți de osteneală, demoralizați de atâta nesucces, au intrat încă o dată într-o cafeneluță, unde gazul apune după ce a răsărit soarele.

(i. L. Caragiale, *Inspecțiune*)

3. Şi mă jur că de-oi scăpa
Pe tine te-oi adăpa
Nu cu sânge păsăresc,
Dar cu sânge păgânesc.

(Folclor)

4. În preajma unei păduri străvechi se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea de când se ţinea minte în bătrânii satului, din cealaltă parte a pădurii şi Călifar era moş Călifar din vremi uitate. Moşnegii din Alăuteşti îşi aminteau de înfăţişarea-i sură, de ochii ce iscodeau tăios din stufoul sprâncenelor şi de moara lui cu straşina de-un stânjen.

(G. Galaction, *Moara lui Călifar*)

5. Ca probă despre aceasta din urmă particularitate a satului Bisoca... aveam cu mine, drept călăuză, de la Găvanul până acolo, un voinic bisocean, un fel de oacheş Apolon muntenesc, carele cunoştea ca în palmă toate colţurile munţilor şi se mai pricepea şi la multe altele, căci era şi vânător, şi cioban, şi cosaş, şi cântăreţ.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegelikos*)

XII. Arătaţi din ce elemente sunt alcătuite cuvintele compuse, explicaţi ortografia lor:

1. Mătasea-broaştei face parte dintre cele mai simple plante, ca alcătuire.

(I. Simionescu, *Flora României*)

2. De la Curtea de Argeş o luăm de-a dreptul peste muscele şi după şase ceasuri de umblet mai mult prin pădure, sosim la prânzul cel mare în Câmpulung.

(Al. Vlahuţă, *România pitorească*)

3. Văzând Făt-Frumos că Strâmbă-Lemne n-a făcut nici o ispravă, a hotărât să rămâie de pândă Sfarmă-Piatră, iar el şi cu Strâmbă-Lemne au pornit la vânat.

(I. Creangă, *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*)

4. Întâlneşte-un om în drumu-i cam grăbit din cale-afară:
— Bună noapte! — Ţam 'mitale! — Cum te cheamă?
— De-cu-Sară.

(M. Eminescu, *Călin-Nebunul*)

XIII. Identificaţi cuvintele care şi-au schimbat valoarea gramaticală:

1. Bolnavul s-a trezit şi cere apă şi pre fiul său.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

2. Acea grindin-oţelită înspre Dunăre o mână,
Iar în urma ei se-ntinde falnic armia română.

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

XIV. Spuneţi ce valoare gramaticală au cuvintele tipărite cu litere cursive, din textele:

1. Şi-ajuns în ţară eu te rog
Fă-mi cel din urmă *bine*:
Pământul ţării să-l săruţi
Şi pentru mine.

(G. Coşbuc, *Rugămintea din urmă*)

2. Şi mai fac ce fac de mult,
Vara doina mi-o ascult.

(M. Eminescu, *Revedere*)

3. Când n-ai de-acum să mai priveşti,
Pe cel frumos, cum însuţi eşti,
De dragul cui să mai trăieşti
Tu, soare sfânt?

(G. Coşbuc, *Moartea lui Fulger*)

XV. Identificaţi termenii ştiinţifici din domeniul botanicii şi cuvintele din terminologia populară botanică. Spuneţi din ce elemente sunt alcătuite cuvintele compuse:

1. Dintre labiate, afară de busuioc, mai ales acolo unde sunt şi stupine, nu se poate să lipsească minta creaţă, izma creaţă *(Mentha crispa)*, care seamănă cu cea sălbatică, dar frunzele sunt mai mici şi mai creţe, iar mirosul mai puternic. Roiniţa sau mătăcina *(Melissa officinalis)* este cultivată nu numai în gospodăriile unde sunt stupi, atrăgând insectele prin mirosul pătrunzător, ca şi prin nectar, de unde i se mai spune şi iarba-stupilor.

(I. Simionescu, *Flora României*)

2. Şi el îmi spunea numirile florilor, ierbilor şi buruienilor, arătându-mi chiar şi pe acele care sunt bune la leac: ceea este dobrişor şi cealaltă ghizdei; asta este laptele stancei şi aştălaltă zirnă-miţoasă; ici iată brânduşe şi colea dediţei; apoi lobodă şi drob, vizdroagă şi siminoc, iarba-ciutei şi pipirig.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegetikos*)

XVI. Subliniaţi regionalismele, elementele de jargon şi de argou şi spuneţi care este importanţa lor în text:

1. Gata la poruncă, bei-mu.

(N. Filimon, *Ciocoii vechi şi noi*)

2. De zulit, ai mai zulit la viaţă?

(Eugen Barbu, *Groapa*)

3. No! acuma să probăluim câke o ţără ghin makerie...

(I. L. Caragiale, *Un pedagog de şcoală nouă*)

4. Am un băiat fain! Ce băiat!

(Eugen Barbu, *Groapa*)

5. După aceea zvârleam pietrele pe rând în ştiolna unde mă scăldam.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

XVII. Arătaţi sensul principal şi pe cele secundare ale cuvintelor: *carte, a merge, frumos.*

XVIII. Construiţi propoziţii în care cuvintele *drum, vânt* să aibă sens figurat.

XIX. Găsiţi sinonime pentru cuvintele *val, veşnicie, volum.*

XX. Găsiţi antonime pentru cuvintele: *atunci, aici, aproape, bun, frumos, în urmă, a merge, a vorbi, acceptabil, material.*

XXI. Explicaţi sensurile deosebite ale cuvintelor: *capră, cocoş, corn, cot, lac, mare, pară, port, loc, vară.*

XXII. Dați exemple de sufixe cu ajutorul cărora se alcătuiesc cuvinte care arată meserii.

XXIII. Dați exemple de cuvinte compuse din abrevieri.

XXIV. Explicați sensul figurat al cuvintelor din textele:

1. Cu farmecul luminii reci
Gândirile străbate-mi
Revarsă liniștea de veci
Pe noaptea mea de patemi.

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

2. Cum a făcut nevasta lui Lipan calea întoarsă, vremea s-a zbârlit. S-a răsucit vântul și a prins a bate către miezul nopții. Lumina a slăbit în dosul păclelor.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

XXV. Studiați îmbinările de neologisme și cuvinte de largă circulație și arătați expresivitatea lor:

1. Curgând în torente, căzând în letargii adânci, cuprins de mari clanuri, și părăsit de ele, Oltul se îndreaptă spre o zare sau alta trăind inegal și patetic, cu izbucniri frenetice sau obosit de moarte.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

2. Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,
Și în sine împăcată stăpânea eterna pace!...

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

3. În delirul frigurilor i se părea că vede toate jertfele cruziei sale.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

XXVI. Aflați arhaismele și arătați expresivitatea lor:

1. După ce feciorul comisului își îndeplini către stăpâna casei solia, cu vorbe întortochiate și deslușiri atunci născocite, fu cuprins de o trudă nebiruită.

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

2. Ghica-Vodă, de neamul lui fiind arbănaș, copil-tânăr au purces de la casa lui la Țarigrad, să-și găsească un stăpân să slujească.

(I. Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*)

XXVII. Spuneți ce efecte stilistice au îmbinările de cuvinte românești pronunțate regional cu cuvinte străine:

1. Domnule Turturel! uite-te la mine... Te opresc, magariule, să faci de mauvaises plaisanteries [cuvinte franțuzești = glume proaste] pi conta doamnei Grégoraschko, soția me.

(I. L. Caragiale, *High-lif*[6])

2. ... Silențium [cuvânt latinesc = liniște], măgarilor! Educațiunea principială mai apoi ne obligă la respect către cei mari, și la înfățișare moghestă, carea iaște ca un ghecorum [cuvânt latinesc, corect: *decorum* = podoabă] al juneții.

(I. L. Caragiale, *Un pedagog de școală nouă*)

FONETICĂ ȘI FONOLOGIE

Fonetica studiază producerea, transmiterea, audiția și evoluția sunetelor vorbirii.

Sunetele sunt produse de *aparatul fonator uman*, ce se prezintă ca un tub acustic în care o parte a aerului expirat din plămâni trece prin trahee în laringe, unde sunt activate *coardele vocale* (niște mănunchiuri de mușchi care pot închide canalul respirator sau pot lăsa între ele o deschizătură prin care circulă aerul, numită *glotă*). Curentul de aer fonator trece apoi prin faringe, întâlnește *vălul palatului*, pe urmă intră în cavitatea bucală și, în unele cazuri, în cavitatea nazală. În cavitatea bucală, care este o cameră de rezonanță, se produc cele mai importante modificări ale curentului de aer fonator prin participarea mușchiului lingual, a maxilarului inferior, a buzelor, dinților, alveolelor dentare și a palatului cavității bucale (palatul dur sau cerul gurii și palatul moale sau vălul palatului). Aceste modificări au loc în cadrul unui proces numit *articulație*. Când o parte a curentului de aer fonator pătrunde și în fosele nazale (care constituie de asemenea o cameră de rezonanță) se obțin sunete nazale (*m*, *n*).

Sunetele ca produse ale aparatului fonator uman sunt pronunțate diferit de vorbitori. Aceste diferențe se pot percepe mai cu seamă cu ajutorul unor aparate speciale.

E posibil ca aceeași persoană să pronunțe același sunet în momente diferite, în moduri diferite. Aceste diferențe sunt studiate de *fonetica experimentală*.

Diferențe între sunete există și datorită poziției lor în cuvânt. De exemplu, în cuvântul *pot*, sunetul /o/ este diferit de /o/ din cuvântul *pom* sau de /o/ din *por*, pentru că cele trei calități ale sunetului /o/, pe care le putem nota prin /o_1, o_2, o_3/, sunt variante ale aceleiași unități, numite *fonemul* /o/. Fonemul reprezintă o clasă de sunete similare din punct de vedere fonic, de exemplu o_1, o_2,o_3 din *pot*, *pom*, *por*, neidentificându-se însă cu nici una dintre unitățile clasei sale. Funcția importantă a fonemului este de a deosebi cuvinte cu înveliș sonor asemănător. Astfel, fonemul /p/, în opoziție cu perechea sa sonoră /b/, diferențiază cuvântul *pară* de cuvântul *bară* sau fonemul /ă/ distinge forma de singular *casă* de forma de plural *case*.

Fonemul este deci cea mai mică unitate sonoră a limbii, care are funcțiunea de a diferenția cuvintele între ele, precum și formele gramaticale ale aceluiași cuvânt. În unele lucrări lingvistice mai vechi, fonemul era confundat cu sunetul. Între sunet și fonem sunt multe deosebiri. Sunetul este un element material concret, fonemul este un termen general, care reprezintă toate sunetele din aceeași clasă (categorie).

În timp ce *fonetica* se ocupă cu producerea, transmiterea, audiția și evoluția sunetelor concrete, materiale, o altă ramură a lingvisticii, numită **fonologie,** se ocupă cu studiul sunetelor limbii din punctul de vedere al valorii lor funcționale, stabilind sistemele de foneme ale unei limbi și caracterul diferitelor variante. Deci unitatea de bază a fonologiei este fonemul.

SISTEMUL FONOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE

Sistemul fonologic al limbii române cuprinde sistemul vocalic și sistemul consonantic.

Vocalele sunt sunete continue, rostite fără ajutorul altor sunete. În limba română sunt șapte vocale: *a, e, i, o, u, ă, î(â),* dintre care numai trei *(a, ă, î/â)* sunt întotdeauna întregi (plenisone), putând să formeze silabe, de exemplu: *a-pă, ar-tă, a-dân-că.* Celelalte patru *(e, i, o, u)* pot fi vocale plenisone, formând silabe *(e-lev, i-de-e, o-raș, u-șă),* dar în anumite împrejurări fonetice nu pot constitui singure silabe. De pildă, în *sea-ră, e* se grupează cu vocala *a* alcătuind un diftong. În asemenea situație, e este o *semivocală.* La fel, în cuvintele *iar-bă, moa-ră, me-reu,* **i, o, u** sunt semivocale.

În funcție de locul de articulare a limbii, de gradul de deschidere a cavității bucale și de participarea buzelor, vocalele limbii române pot fi clasificate ca în tabelul următor:

Participarea buzelor (rezonatorul labial) / Locul de articulare a limbii / Gradul de deschidere a cavității bucale:	Vocale nelabiale sau nerotunjite		Vocale labiale sau rotunjite
	anterioare	mediale	posterioare
închise	i	î (â)	u
mijlocii	e	ă	o
deschise		a	

Consoanele sunt sunete ale vorbirii produse în diferite puncte ale canalului fonator, fie prin închiderea (urmată de o deschidere bruscă), fie prin strâmtarea acestuia. Consoanele sunt sunete *nesilabice*: ele nu se pot pronunța fără ajutorul altor sunete. Consoanele produse prin închiderea *(ocluziunea)* canalului fonator și apoi prin deschiderea bruscă a acestuia urmată de expulzarea aerului sunt sunete de mică durată, asemănătoare unor zgomote (*p, b, t, d, k, g, k', g'*), numite *oclusive* sau *explozive.* Consoanele produse prin strâmtarea *(constricțiunea)* canalului fonator în care se produce o „frecare" a aerului expulzat sunt numite *constrictive* sau *fricative*: *f, v, s, z, ș, j, h.* O categorie aparte o formează consoanele *semioclusive*

[ts] = ț, *[č]* = c + e, i, *[ğ]* = g + e, i, la a căror articulare ocluziunea este incompletă.

Consoanele *oclusive, semioclusive* și *constrictive* sunt grupate în categoria consoanelor *nesonante,* spre deosebire de consoanele *sonante* (care nu comportă aproape nici un zgomot): *m, n* (care sunt *nazale*) și *l, r* (care sunt *lichide*, adică pronunțarea lor poate fi prelungită ca la vocale).

Din alt punct de vedere, majoritatea consoanelor se grupează în perechi: o consoană surdă și una sonoră: *p-b, t-d, k'-g', k-g, č-ğ, f-v, s-z, ș-j.*

După locul și modul de articulare, consoanele limbii române sunt clasificate astfel:

Locul de articulare / Modul de articulare		Bilabiale		Labiodentale		Dentale		Prepalatale		Palatale		Postpalatale (velare)		Laringale	
		Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore	Surde	Sonore
NESONANTE	OCLUSIVE (EXPLOZIVE)	p	b			t	d			k'	g'	k	g		
	SEMIOCLUSIVE (AFRICATE)					ț		č	ğ						
	CONSTRICTIVE (FRICATE)			f	v	s	z	ș	j					h	
SONANTE	OCLUSIVE NAZALE		m				n								
	LICHIDE — LATERALE						l								
	LICHIDE — VIBRANTE						r								

Diftongii sunt alcătuiți din vocale și semivocale. Când semivocala se află în silabă înaintea vocalei, diftongul este *urcător* sau *ascendent.* Diftongii urcători sau ascendenți mai frecvenți sunt: *i̯a* (**ia**r-*bă*), *e̯a* (**ea**-*mă*), *i̯e* (*nu*-**ie**-*le*), *i̯o* (*fu*-**io**r), *i̯u* (**iu**-*bi-re*), *o̯a* (**soa**-*re*) etc.

Dacă semivocala urmează vocalei, diftongul este *coborâtor* sau *descendent,* ca în exemplele: *a̯i* (**ai**), *ă̯u* (**tău**), *â̯i* (*p***âi**-*ne*), *o̯i* (*no*-**roi**), *u̯i* (*gu*-**tui**), *o̯u* (*ca*-**dou**), *â̯u* (*br***âu**).

Triftongii sunt formați din două semivocale și o vocală rostite în cadrul aceleiași silabe: *e̯a̯u* (*ve*-**deau**), *i̯a̯u* (*su*-**iau**), *i̯a̯i* (*tră*-**iai**), *i̯o̯a* (*a-ri-p***ioa**-*ră*) etc.

Hiatul este întâlnirea a două vocale pronunțate succesiv în silabe diferite, acestea făcând parte fie din același cuvânt, fie din cuvinte diferite. Exemple de vocale în hiat care fac parte din același cuvânt: *a*-**le**-**e**, *ce*-

re-ale, po-et, du-el etc. Exemple de vocale în hiat care fac parte din cuvinte diferite: *la amiază, de exemplu* etc.

Uneori, hiatul dintre cuvinte poate fi înlăturat prin formarea unei singure silabe din două silabe. Să se compare: *de atunci* (tempo lent) cu: *de-atunci* (tempo rapid).

REPREZENTAREA GRAFICĂ A SUNETELOR

Sunetelor limbii române le corespund, în general, semnele grafice (literele) respective. Astfel, sunetului /*m*/ îi corespunde litera *m*. Există totuşi cazuri când aceeaşi literă poate reprezenta mai multe sunete, de exemplu *e, i, o, u* notează atât vocale, cât şi semivocale. Datorită vecinătăţii altor sunete, literele *e* şi *o* cu o valoare nesilabică, înainte de *a* la început de cuvânt şi de silabă, reprezintă un /*i̯*/ şi, respectiv, un /*u̯*/, de pildă: *ea*—/*i̯a*/, *oameni*—/*u̯*ameni/ etc.

Literele *c* şi *g* când nu sunt urmate de *h, e, i* reprezintă sunetul /*k*/şi, respectiv, /*g*/: *car, cort, curaj* etc.; *gard, gorun, gură*. Când sunt urmate de *e, i*, aceste litere redau sunetele /*č*/ şi /*ǧ*/, în: *cerb, cireş, ger, gingie* etc.

Unele litere pot reda două sunete. Astfel, *e* poate nota sunetul /*e*/ în cuvinte ca *electroliză, epigon*, dar şi /*i̯e*/ la iniţiala pronumelor personale şi a unor forme ale verbului *a fi*: *eu*-/*i̯eu*/, *el*-/*i̯el*/; *este*-/*i̯este*/, *erau*-/*i̯erau*/.

Litera *x* redă sunetul /ks/ în *excursie, expunere* şi /gz/ în *examen, exerciţii, exemplu*.

Sunt şi cazuri când un sunet este redat prin litere alăturate. Astfel, grupurile *ch, gh* înainte de *e* sau *i* notează un singur sunet /*k'*/ şi /*g'*/: *chitanţă, gheţar, ghimpe*.

Când au valoare nesilabică, grupurile de litere *che, chi*; *ghe, ghi*; *ce, ci*; *ge, gi* notează tot câte un singur sunet: /k'/ *cheamă, chiar*; /g'/ *gheaţă, ghiaur*; /*č*/ *ceară, ciorbă*; /*ǧ*/ *geam, magium*.

Acelaşi sunet poate fi redat prin litere diferite. De pildă, sunetul /*i*/ poate fi notat cu **î** sau cu **â**: *început, a hotărî, neîncetat*; *mână, când, hotărât, România, român, românesc, româneşte*; *Brâncuşi, Agârbiceanu, Pârvan* etc. De asemenea, sunetul /k/ este redat prin **c** în *calcar, cupru*, dar prin **k** în *kaliu, kaki* şi în unele nume de familie (*Kogălniceanu*) ori prin **q** în *Qatar*. Sunetului /v/ îi corespund literele **v** şi w, în *var, vopsea*; *walt, Weber*, iar lui /i/ îi corespunde litera **i** şi, respectiv, **y** în *iaz*; *ytriu, yankeu*.

SILABA

Silaba este un segment fonic alcătuit dintr-unul sau din mai multe foneme pronunţate printr-un singur efort expirator. În cuprinsul unei silabe se află obligatoriu o vocală. Sunt cuvinte formate dintr-o singură silabă (*om, cal, iar, în* etc.), numite *monosilabice*, altele din două, trei, patru sau mai multe silabe, numite cuvinte *bisilabice (car-te, şcoa-lă), trisilabice (al-bas-tru, re-gi-ment), tetrasilabice (rân-du-ne-le)* etc. În fluxul vorbirii silaba poate fi alcătuită şi din rostirea împreună a două cuvinte (*s-au dus*) sau a unui cuvânt cu partea iniţială din alt cuvânt (*mi-amintesc*).

DESPĂRŢIREA CUVINTELOR ÎN SILABE

I. *Reguli bazate pe pronunţare*

1. Consoana aflată între două vocale trece la silaba următoare: *a-pă, ma-mă, u-ti-li-za-re* etc

2. Grupul de două consoane situat între vocale se desparte astfel: prima consoană rămâne la silaba dinainte, iar a doua trece la silaba următoare: *mun-te, ar-tă, car-te, ac-ţi-u-ne* etc.

Dacă în grupul de consoane prima consoană este *b, c, d, f, g h, p, t* sau *v* şi a doua este *l* sau *r*, despărţirea în silabe se face înaintea întregului grup consonantic: *a-cru, ca-blu, ca-pră, ta-blă, a-tlet, do-vleac* etc.

3. Trei sau mai multe consoane aflate între vocale se despart astfel: prima rămâne la silaba dinainte, iar celelalte trec la silaba următoare: *as-pru, as-tru, nos-tru, lin-gvist, um-ple, cin-ste* etc.

În cazul grupurilor *lpt, mpt, mpţ, ncş, nct, ncţ, ndv, ncv, rct, rtf* şi *stm*, despărţirea se face între a doua şi a treia consoană: *scul-p-tu-ră, somp-tu-os sfinc-şii, punc-tu-a-ţi-e, func-ţi-o-nar, de-linc-ven-ţă, ast-ma-tic* etc.

4. Semivocala aflată între două vocale trece la silaba următoare: *tre-bu-ie, tă-ios, no-uă* etc.

5. În succesiunea vocală (sau diftong) + semivocală + consoană, despărţirea se face înaintea consoanei: *tai-că, mâi-ne, lu-poai-că*.

6. Vocalele în hiat se despart: *i-de-e, co-o-pe-ra-ţi-e, fi-in-ţă, co-or-do na-re, con-ti-nu-u*.

I. *Reguli bazate pe analiza morfologică*

1. În cuvintele compuse, în derivatele cu prefixe şi în unele derivate cu sufixe (derivate de la teme terminate în grupuri consonantice cu sufixe care încep cu o consoană) se preferă despărţirea în silabe care ţine seama de elementele componente atunci când cuvântul este analizabil.

a) cuvinte compuse: *ast-fel, port-a-vi-on* etc.;

b) cuvinte derivate cu sufixe: *sa-vant-lâc, vârst-nic* etc.;

c) cuvinte derivate cu prefixe: *dez-ar-ti-cu-la-ţie, in-e-gal*.

III. *Situaţii în care nu se face despărţirea în silabe la capăt de rând*

1. Cuvintele compuse din abrevieri literale: *UNESCO* (nu *U-NES-CO*).

2. Abrevierile unor formule curente: *ş.a.m.d.* etc.

3. Numeralele ordinale notate prin cifre urmate de formantul specific: al *X-lea*, a *3-a* etc.

4. Se recomandă evitarea despărțirii în cazul silabelor inițiale și, mai ales, finale constituite dintr-o singură vocală: *a-er, vi-a* etc. sau în situații ca: *dând-o, las-o, uite-o*; *M. Popescu*; *F. C. Argeș*; *art.* 5.

ACCENTUL

În limba română, accentul nu are un loc fix. De obicei, accentul cade pe ultima sau penultima silabă a cuvântului și mai rar pe alte silabe, astfel:

— cuvinte cu accentul pe ultima silabă: *sofá, musacá, a alergá, topór, călătór, dușmán* etc.;

— cuvinte cu accentul pe penultima silabă: *câmpie, pădúre* etc.;

— cuvinte cu accentul pe antepenultima silabă: *cámeră, árie* etc.;

— cuvinte cu accentul mai îndepărtat de ultima silabă: *vêveriță, lápoviță, al doisprezecelea* etc.

În unele cuvinte polisilabice sunt două accente, unul principal notat [ˊ], și altul secundar, notat [ˋ]; *rèprezentátic, cònstituțiónál* etc.

În declinare, accentul cade, de cele mai multe ori, pe radical: *oámeni-oámenilor, cásă-cáscі*. Fac excepție unele neologisme în **-o**: *rádio, zéro* etc., unde accentul este mobil în flexiune: *rádio-radióuri, zéro-zeróuri*, precum și cuvintele *sóră-surórі, nóră-nurórі, tóți-tuturór*.

În conjugare, accentul se poate muta de pe rădăcină pe un sufix gramatical: *tác, táci, tăcém*; *văd, vézi, vedém* etc.

În derivate, accentul se deplasează, de regulă, de pe radical pe sufix: *cásă-căsúță, român-românésc*.

Accentul poate avea și o funcție de diferențiere a cuvintelor și formelor gramaticale. Să se compare: *ácele, cópii, cântă, móbilă, véselă* cu: *acéle, copíi, cântă, mobílă, veselă*. Întrucât se scriu la fel, dar diferă prin accent și prin sensul pe care îl au, astfel de cuvinte și forme gramaticale se numesc *omografe*.

EXERCIȚII

1. Identificați vocalele și semivocalele din cuvintele: *stai, doi, pui, moară, fii, pai, deal, iarnă, mergă, soare, stilou, iepure*.
2. Găsiți diftongii și triftongii din cuvintele următoare și spuneți cum sunt alcătuiți: *rău, creioane, tău, trăiau, lupoaică, cioară, leoaică*.
3. Spuneți unde se poate evita, în exemplele de mai jos, hiatul dintre cuvinte, folosindu-se cratima: *te aud, ce ai (cu mine), fără apă, de acum, ce ar (face), luna asta, floare albastră*.
4. Explicați oral deosebirea dintre sunet și fonem, având ca punct de plecare sunetele m_1, m_2 m_3, m_4 din cuvintele: *mic, munte, armă, simț*.
5. Urmăriți distribuția accentelor în textele următoare:

a) Copilul cel mărunțel îmi vorbea cu seriozitate și cu durere, ca un om mare.

(M. Sadoveanu, *Un om năcăjit*)

b) Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă-ntreb în sine-mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?

(M. Eminescu, *Rugăciunea unui dac*)

6. Pe ce silabe cade accentul în cuvintele din textul:
Ne-nțeles rămâne gândul
Ce-ți străbate cânturile,
Zboară vecinic, îngânându-l
Valurile, vânturile.

(M. Eminescu, *Dintre sute de catarge*)

7. Folosind *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, arătați cum se accentuează cuvintele: antic, intim, unic, fenomen, doctoriță, bolnav, dușman, butelie, sunteți, regizor, actor, diplomă, epocă, industrie, aripă, acolo.
8. Despărțiți în silabe cuvintele de mai jos: aeromodel, alimentație, antiimperialist, arhiabundent, bacalaureat, basorelief, centimetru, circumferință, contravalonre, electrodinamică, hodoronc-tronc, interacțiune, laitmotiv, miazănoapte, caracter, antic, silex, duceți-vă, mergeți, deschideți, astru, complot, antarctic, delincvent, funcționar, teatru, sinnos, băutură, agrotehnic, contraatac, contraindicat, supraaglomerat, interregn, insensibil, decolorant, dejuga, dezbăra, dezminți, exuberant, reeduca.
9. Explicați de ce cuvintele de mai jos au fost despărțite în silabe astfel: a-ca-de-mi-e, a-fec-tu-os, alt-un-de-va, al-ve-o-lă, a-ne-xi-u-ne, car-tof, co-a-gu-la-re, con-trar, cre-u-zet, dim-pre-u-nă, ec-ze-mă, in-fruc-tu-os, ge-o-log, in-sti-tu-tor, lin-gvis-ti-că, li-li-a-ce-e, ma-es-tru, ob-sta-col, ac-ci-dent, re-zi-du-u, sfoa-ră, aim-plu, vă-trai, ca-dră, punc-taj.
10. Indicați care cuvinte din grupurile de mai jos sunt despărțite corect: co-dru/cod-ru, somp-tu-os/som-ptu-os, tab-lă/ta-blă, i-ne-xact/in-e-xact.
11. Indicați care cuvinte din grupurile de mai jos sunt accentuate corect: séver/séver, mátur/matúr, reportér/repórter.

GRAMATICĂ

(Morfologia)

Gramatica este ştiinţa care se ocupă de structura gramaticală a limbii; ea cuprinde două părţi distincte: *morfologia*, care studiază cuvântul ca unitate gramaticală, analizându-l sub aspectul formei, al modificărilor flexionare şi al valorilor gramaticale exprimate de aceste forme, şi *sintaxa*, care studiază combinaţiile de cuvinte şi funcţiile acestor combinaţii. Între morfologie şi sintaxă există o strânsă legătură: sintaxa foloseşte modificările formale ale cuvintelor (de care se ocupă morfologia) pentru a le combina în propoziţii şi fraze, în scopul comunicării dintre oameni. Astfel, în combinaţiile: *soarele răsare* şi *răsăritul soarelui*, unităţile *soarele*, *soarelui* sunt forme flexionare ale cuvântului *soare*, având acelaşi sens lexical, dar funcţii sintactice diferite, de subiect şi, respectiv, atribut, funcţii determinate tocmai de deosebirile formale ale cuvintelor şi de relaţiile dintre ele.

Între gramatică (morfologie şi sintaxă) şi celelalte părţi constitutive ale limbii, *vocabular* şi *fonetică*, există, de asemenea, strânse legături: sunetele (fonetica) reprezintă învelişul material al cuvintelor (rădăcini şi afixe), iar vocabularul (totalitatea cuvintelor) este materialul de construcţie al gramaticii.

OBIECTUL MORFOLOGIEI

Ca parte a gramaticii care cuprinde regulile privitoare la forma cuvintelor, la modificările formale şi valorile acestor forme, *morfologia* se ocupă de clasificarea cuvintelor în părţi de vorbire, de flexiunea şi de structura lor internă (rădăcini şi afixe), indicând şi rolul lor în propoziţie.

PĂRŢILE DE VORBIRE

Cuvintele se grupează în zece clase lexico-gramaticale, numite *părţi de vorbire*: substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul, adverbul, prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia. Această clasificare ţine seama de caracteristicile lexicale, morfologice şi sintactice ale cuvintelor.

Sub raport *lexical*, părţile de vorbire se disting după conţinut, care poate exprima: numele unui obiect (substantivul, indirect şi pronumele, care ţine locul unui substantiv), o însuşire a unui obiect (adjectivul), un număr sau o determinare numerică (numeralul), o acţiune sau o stare (verbul), o caracteristică a unei acţiuni, stări sau însuşiri (adverbul), exteriorizarea unui sentiment, a unei stări fizice sau imitarea unui sunet (interjecţia). Articolul, prepoziţia şi conjuncţia nu au înţeles de sine stătător, ci servesc la exprimarea raporturilor sintactice.

Din punct de vedere *morfologic*, importantă este clasificarea părţilor de vorbire în *flexibile* şi *neflexibile*, după cum suferă sau nu schimbări formale în raport cu diverse categorii gramaticale.

Dintre cele zece părţi de vorbire, şase (substantivul, articolul, adjectivul, numeralul, pronumele şi verbul) sunt flexibile, iar trei (prepoziţia, conjuncţia şi interjecţia) sunt neflexibile. Adverbul ocupă o poziţie de mijloc: este neflexibil, dar prin categoria gradelor de comparaţie se leagă şi de părţile de vorbire flexibile.

Părţile de vorbire flexibile îşi modifică forma pentru a exprima sensurile gramaticale fundamentale, numite *categorii gramaticale*. Categoriile gramaticale ale limbii române sunt: genul, numărul, cazul, persoana, modul, timpul, diateza, gradele de comparaţie. Fiecare dintre ele cuprinde un ansamblu de valori opozabile, care se exprimă prin mărci flexionare specifice. Astfel, cu ajutorul flexiunii exprimăm valorile de singular şi de plural ale categoriei numărului la substantiv *(casă-case)*, adjectiv *(înaltă-înalte)* şi verb *(intru-intrăm)*, valorile categoriei cazului la substantiv şi adjectiv *(o carte frumoasă — unei cărţi frumoase)*, valorile categoriei persoanei la pronume şi verb *(intru-intri-intră)*.

Categoriile gramaticale se exprimă prin mijloace flexionare, sintetice (desinenţe şi alternanţe fonetice) şi prin mijloace analitice. De exemplu, pluralul substantivului *stradă-străzi* se formează prin schimbarea desinenţei de la sfârşitul cuvântului *(-ă/-i)* şi prin alternanţele fonetice din radical *(a/ă; d/z)*.

Sintactic, părţile de vorbire se clasifică după funcţiile sintactice pe care le îndeplinesc în propoziţie.

EXERCIŢIU

Scoateţi pe coloane separate cuvintele flexibile şi neflexibile din textul de mai jos şi arătaţi căror părţi de vorbire le aparţin: calificaţi apoi fiecare parte de vorbire din punct de vedere lexical, morfologic şi sintactic:

Băiatul pe care îl trimisese Isosică undeva nu se întoarse prea curând şi când apăru în sfârşit în depărtare, pe tipsia fără obstacol a câmpiei, nu se grăbea să se apropie, ca şi când ar fi vrut să spună, prin mersul lui parcă stânjenit, că n-a făcut nimic şi nu prea se simte îndemnat să vie mai repede, de vreme ce lucrul acela pentru care fusese trimis tot nu s-a putut face.

(M. Preda, *Moromeţii*)

PĂRȚILE DE VORBIRE FLEXIBILE

SUBSTANTIVUL

Substantivul este partea de vorbire flexibilă în raport cu numărul, cazul și determinarea; în cadrul propoziției substantivul poate îndeplini, singur sau însoțit de prepoziție, orice funcție sintactică: subiect, atribut, nume predicativ, complement; din punct de vedere semantic el denumește ființe, lucruri, acțiuni, stări, însușiri sau fenomene ale naturii cuprinse în gramatică sub denumirea de *obiecte*; de exemplu: substantivele *copil, câine, mamă, libelulă* denumesc ființe; *masă, pană* sunt nume de lucruri; *oboseală, vigoare* denumesc însușiri fizice; *avariție, demnitate*, însușiri morale; *apărare, fugă*, nume de acțiuni.

I. După natura denumirii, substantivele sunt de două feluri: comune și proprii.

Substantivele comune denumesc obiecte (ființe, lucruri etc.) dintr-o mulțime sau dintr-o clasă de obiecte de același fel: *copil, munte, scriitor, oraș*, indicând în mod generic atât clasa, cât și fiecare exemplar în parte.

Substantivele proprii denumesc obiecte considerate izolat, pentru a le distinge de celelalte din aceeași categorie: *Ion, Făgăraș, Vlahuță, Craiova*; între substantivele *oraș* și *Craiova*, de exemplu, relația care se stabilește este de la general la particular.

Numele proprii pot fi: nume de persoană: *Gheorghe, Maria* (care sunt prenume), *Ștefănescu, Luchian* (nume de familie); nume de animale: *Grivei, Joiana, Murgu*; numiri geografice și teritorial-administrative: *Bacău, Mureș, Italia*; nume de corpuri cerești: *Marte, Venus*; numiri ale instituțiilor: *Editura Dacia*; numiri de evenimente istorice; *Unirea Principatelor.*

Substantivele proprii diferă de cele comune nu numai prin natura conținutului semantic, ci și prin unele particularități de flexiune, care ne determină să vorbim, în cadrul lor, de existența unui *gen personal* (vezi *Nota* de la p. 75).

Observație. Între substantivele proprii și cele comune nu există limite riguroase; au loc treceri frecvente dintr-o categorie în alta. Astfel, substantive proprii ca: *Fieraru, Creangă, Ureche, Temelie, Babele, Vaduri* au fost inițial substantive comune; substantivele comune: *americă, olandă* (numele unor țesături), *havană, joben, sandviș* sunt la origine nume proprii (de țări, orașe sau de persoane); *ford* (limuzină), *amper, ohm, watt* (unități de măsură) denumeau inițial pe inventatorii sau descoperitorii obiectelor care poartă aceste nume.

II. După forma lor, substantivele sunt simple și compuse.

— *Substantivele simple* pot fi primare: *carte, pernă, stilou, Iupiter, Iași*, sau derivate cu sufixe: *bunătate, geamgiu, îndoială, pățanie, stăruință, vrednicie, Băneasa, Căldărușuni.*

— *Substantivele compuse* sunt formate din două sau mai multe cuvinte cu sens unitar:

— două substantive în același caz: *câine-lup, vagon-restaurant, Târgu-Jiu*; al doilea substantiv e în cazul genitiv; *Calea-Laptelui, rochița-rândunicii, Țara Bârsei*, sau legat prin prepoziția **de**: *drum-de-fier, Curtea de Argeș*;

— un substantiv determinat de un adjectiv: *argint-viu, bună-cuviință, Satu Mare*, de două sau mai multe adjective: *Republica Populară Chineză, revoluția tehnico-științifică*;

— două substantive și un adjectiv: *Muzeul Literaturii Române, Bazinul Noii Caledonii*;

— un verb și un substantiv: *papă-lapte, Sfarmă-Piatră.*

Locuțiunile substantivale sunt grupări de cuvinte cu sens unitar, echivalente semantic și sintactic cu substantivele: *aducere-aminte, băgare de seamă, părere de rău, scăpare din vedere, ținere de minte* (ele provin adesea de la locuțiuni verbale).

ÎNDRUMĂRI ORTOGRAFICE

a) Se scriu cu cratimă (liniuță de unire) substantivele compuse dintr-un substantiv în nominativ și unul în genitiv: *rochița-rândunicii, floarea-soarelui*, din două substantive legate prin prepoziție: *drum-de-fier, cal-de-mare*, dintr-un substantiv și un adjectiv: *argint-viu, bună-credință*, dintr-un substantiv și un verb: *gură-cască, târâie-brâu, Sfarmă-Piatră.*

b) Se scriu într-un cuvânt substantivele compuse în care componentele nu-și mai păstrează individualitatea morfologică: *bunăvoință* (gen. dat. *bunăvoinței*, nu *bunei voințe*), *Câmpulung* (gen. dat. *Câmpulungului*).

c) Substantivele proprii se scriu întotdeauna cu inițială majusculă, spre deosebire de substantivele comune, care se scriu cu inițială minusculă (cu excepția cazului când stau la începutul frazei).

EXERCIȚII

I. Analizați substantivele proprii și comune din textele de mai jos; indicați natura denumirii și structura lor și explicați ortografia:

1. În sfârșit, bătrânul Iuga nu mai avu puterea să asculte băiguielile cu porunca regelui și, tăindu-le vorba cu mâna, întoarse fața spre mulțimea ce începuse a prinde glas.

(L. Rebreanu, *Răscoala*)

2. Adunarea se desfăcu lăsând loc de trecere unui om mititel cu capul mare. Părea să fie o persoană a stăpânirii. Purta căciulă țuguiată de astrahan și blană cu guler de vidră.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

3. Pe cine gândești că văz la masa din spate?... Pe coate-goale, domnule, pe moftangiul, pe mațe-fripte, domnule!

(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

II. Analizați din punct de vedere semantic și formal substantivele: *argint-viu, batjocură, tragere de inimă, pierde-vară, drum-de-fier, libertate, mulțime, stejăriș, păruială, Curtea de Argeș, Filipeștii de Pădure.*

Substantivul are trei genuri: masculin *(munte)*, feminin *(față)* și neutru *(parc)*. Deoarece genul substantivelor este fix, adică substantivele nu-și schimbă forma pentru a exprima opoziții de gen, în analiza morfologică deosebim genul după desinențele de număr și de caz (diferite în funcție de genul substantivelor, vezi *Numărul substantivelor* și *Cazurile substantivului*), după comportamentul lor diferit în cursul flexiunii (vezi *Declinarea substantivului*), precum și după formele diferite (după gen) ale articolului cu care se combină substantivul.

Genul substantivelor se poate recunoaște și după înțeles: substantivele masculine denumesc, în general, ființe de sex bărbătesc sau lucruri care prin obișnuință sunt socotite masculine *(om, cal, pom, perete, ardei)*; substantivele feminine denumesc ființe de sex femeiesc sau lucruri considerate prin tradiție feminine *(nepoată, pisică, floare, carte)*, iar cele neutre nume de lucruri *(cer, stilou, nume)*. Între genul gramatical și cel natural (sex) nu există însă întotdeauna o corespondență, dimpotrivă, se constată numeroase nepotriviri: nume de lucruri (inanimate) apar și la genurile masculin și feminin (genul animatelor) : *pom, casă, basma*; unele nume de ființe sau de colectivități umane: *animal, dobitoc, mamifer, geniu, popor, trib* sunt de genul neutru.

Deoarece substantivul apare frecvent însoțit în comunicare de un adjectiv, genul gramatical al substantivului poate fi pus în evidență cu ajutorul contextului adjectival.

Astfel, pentru substantivele masculine sunt caracteristice formele adjectivale: *bun, buni*: e l e v *bun*, e l e v i *buni*; pentru feminine, formele *bună, bune*: e l e v ă *bună*, e l e v e *bune*, iar pentru neutru, formele *bun, bune*: s c a u n *bun*, s c a u n e *bune*; spre deosebire de masculin și feminin, care au contexte specifice, neutrul apare în contexte comune la singular cu masculinul *(bun)* și la plural cu femininul *(bune)*, deci în contexte nespecifice.

O b s e r v a ț i e. Unele substantive au două sau mai multe terminații la singular sau la plural, încadrându-se astfel la genuri diferite. De exemplu, substantivele ca *basc—bască, colind—colindă* aparțin cu prima formă genului neutru *(un colind—două colinde)*, iar cu a doua, genului feminin *(o colindă—două colinde)*: substantivul *bob—boabă* are forme corespunzătoare genurilor masculin și feminin.

Formele diferite de gen ale substantivului pot avea același sens, ca în exemplele de mai sus, sau pot avea sensuri diferite, ca în cazul substantivului *colț*, care la masculin *(colț—colți)* are sensul de „dinte canin", iar la neutru *(colț—colțuri)*, de „unghi, extremitate" (*colțul* s t r ă z i i, *colț* d e p ă i n e); cu genuri și sensuri diferite sunt folosite și substantivele *cap—capi* „conducător"; *cap—capete* „extremitate a unui corp"; *ochi—ochi* „organ al vederii"; *ochi—ochiuri* „ochi de fereastră", „mâncare de ouă", „nod al unei împletituri", „ochiurile de la plită"; *pas—pași* „mișcare"; *pas—pasuri* (în geografie, tehnică); *timp—timpi* „fază a unei mișcări, a ritmului"; *timp—timpuri* „interval, categorie gramaticală".

La substantivele denumind animate (nume de oameni și de animale), deosebirea de gen, corespunzătoare deosebirii de sex, se exprimă în două feluri:

— prin cuvinte complet diferite pentru cele două ființe de sex opus: *mamă-tată, frate-soră, unchi-mătușă, berbec-oaie, cocoș-găină, țap-capră*;

— prin cuvinte derivate cu ajutorul unor sufixe lexicale; de obicei se derivă femininul de la masculin: *elev-elevă, doctor-doctoriță, croitor-croitoreasă, muncitor-muncitoare, leu-leoaică, sătean-săteancă*; mai rar, masculinul de la femininul existent: *broască—broscoi, curcă-curcan*. Acest procedeu de formare a substantivelor de gen opus de la cele existente se numește *moțiune*, iar substantivele formate astfel se numesc *substantive mobile*. Cele mai frecvente sufixe moționale sunt: *-ă, -iță, -ească, -că, -oaică, -toare* pentru feminin, *-oi, -an* pentru masculin.

O b s e r v a ț i i l e 1. În unele situații, concordanța dintre genul gramatical și cel natural al substantivelor este neglijată; substantive de gen masculin, ca *medic, electrician, stomatolog, geolog, academician, ministru*, se folosesc ca atare pentru a denumi profesii sau funcții exercitate și de femei: substantivele de gen feminin: *cală, santinelă* denumesc ocupații sau îndeletniciri bărbătești.

2. Unele nume de animale, păsări sau insecte au o singură formă pentru ambele genuri. Astfel: *dihor, elefant, fluture, greier, purice* au formă masculină: *cămilă, girafă, lăcustă, turturică, viperă* sunt feminine. Substantivele de acest fel se numesc *epicene*.

N o t ă. În interiorul genurilor masculin și feminin animate, adică la numele proprii și comune de persoane (sau de animale și lucruri personificate), se distinge prin particularități flexionare, sintactice și fonetice un **gen personal.** Trăsăturile care caracterizează acest gen sunt următoarele:

— Genitivul și dativul singular al numelor proprii masculine au articolul hotărât proclitic: „c a i e t u l *lui Mihai*"; „i-a m d a t *lui Ion* un caiet" (compară cu „c a i e t u l *elevului*"; „i-a m d a t *elevului* un caiet", la care articolul este enclitic). Numele proprii articulate enclitic de felul: „m a n u s c r i s e l e *Bălcescului*"; „a l e g e r e a *Brâncoveanului*" se foloseau până pe la începutul secolului nostru; astăzi le întâlnim izolat, în denumiri ca: „Șoseaua *Ianculuî*", „Bariera *Vergului*", „Cântecul *Jianului*".

Proclizа articolului hotărât la numele de persoană feminine este admisă numai la cele străine: *lui Carmen, lui Jeni*; la numele proprii și comune românești (*lui Ileana, lui* Maria, *lui* mama) proclizа articolului este împotriva normelor limbii literare.

— Acuzativul obiect direct se construiește cu prepoziția *pe*: „l-am v ă z u t *pe Ion*"; „*pe mama* o i u b e s c".

— Diftongii *ea, oa*, care la substantivele comune alternează cu *e* și *o*: *floare-flori, seară-seri*, la numele proprii feminine rămân nemodificați: *Leana-Leanei, Ioana-Ioanei*. În cazul numelor proprii terminate în *-ca, -ga* (*Anca, Olga, Duca*, la genitiv-dativ *Ancăi, Olgăi*, [În v r e m e a] *Ducăi-Vodă*) nu se produc alternanțe consonantice caracteristice numelor comune (compară cu *vaca-vacii, dunga-dungii*).

— Prezența vocativului, care apare numai la numele de persoane, de ființe sau de lucruri personificate: *Ioane, Mario, omule, pisicuțo, măgarule, soare (sfânt)*! cu forme specifice (*-e* și *-ule* pentru masculin, *-o* la feminin), constituie o altă trăsătură caracteristică a genului personal.

EXERCIȚII

I. Grupați pe genuri substantivele din textele de mai jos; la substantivele animate arătați cum se exprimă opoziția de gen; la numele proprii și comune de ființă indicați trăsăturile caracteristice genului personal:

1. Poftim pe domnul Hubăr, neamț din Viena, măcelar din neam în neam, pe Hubăroaia care îngrijește de măcelărie mai mult decât soțul ei îmbogățit.

(N. Iorga, *O luptă literară*)

2. Și când ajung acasă, aflu că tata și mama erau duși în târg. Și frații îmi spun cu spaimă că-i poznă cu mătușa lui moș Andrei; a sculat mai tot satul în picioare, din pricina pupăzăi din tei.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Ură tu, măi Chiriece, zic eu lui Goian.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. Căci iapa e o animală fără minte și numaidecât are nevoie de ajutorul omului.

(M. Sadoveanu, *Cartea Mioarei*)

5. Bocea muierea și se trăgea de cap cu plodurile după dânsa.

(M. Sadoveanu, *Însemnările lui Neculai Manea*)

6. Ridicarea în scaun a Brâncoveanului a fost în gândul acelora care l-au voit și l-au susținut.

(N. Iorga, *Sfaturi pe întuneric*)

7. Tot în acea vreme, și la împărăție strașnică zvoană s-a făcut.

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

II. Analizați semantic și formal (indicând terminațiile și contextele caracteristice) substantivele neutre din textele de mai sus; separați substantivele neutre care denumesc ființe sau colectivități umane.

III. Găsiți în textele de mai sus exemple de substantive cu forme duble de gen; folosind dicționarul, arătați sensurile diferite ale substantivelor *cot* și *corn*.

IV. Găsiți genul opus al substantivelor animate: *arab, bănățean, colonel, poștaș, păstor, cioară, șarpe, vânzător*; indicați procedeul de formare a genului și sufixele întrebuințate.

V. Arătați cum se exprimă deosebirea de sex în cazul perechilor de substantive *găinăcocoș*; *gâscă-gâscan*; dați câte două exemple de substantive mobile, epicene și de substantive la care opoziția de gen se exprimă prin cuvinte diferite.

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

Categoria gramaticală a numărului la substantiv se manifestă prin opoziția dintre singular și plural și se exprimă prin desinențe; de exemplu, în *codru-codri* desinențele de număr sunt *-u/-i*. Pe lângă desinențe, la marcarea opoziției dintre singular și plural participă uneori și alternanțele fonetice, care se produc în radicalul substantivului. De exemplu, în *masă-mese* distincția de număr se exprimă atât prin desinențele *-ă/-e*, cât și prin alternanța vocalică *a/e*. Desinențele de număr diferă în funcție de genul substantivelor în felul următor:

— *la substantivele masculine*: Ø — *i*: pom-pomi, profesor-profesori; u, *u* — i, *i*; codru-codri, tigru-tigri, leu-lei, erou-eroi; e — i: muntemunți, câine-câini; ă — i: tată-tați, papă-papi;

— *la substantivele feminine*: ă — e: clasă-clase, masă-mese; ă — i: bancă-bănci, inimă-inimi, ladă-lăzi; e — i: parte-părți, carte-cărți: Ø — le: manta-mantale, mărgea-mărgele, zi-zile; ă — uri: marfă-mărfuri, verdeață-verdețuri; e — uri; vreme-vremuri, carne-cărnuri;

— *la substantivele neutre*: Ø — uri: parc-parcuri, toc-tocuri; Ø — e: oraș-orașe, semn-semne, pai-paie; u, *u* — uri: lucru-lucruri, tablou-tablouri; u, *u* — e: cadru-cadre, curcubeu-curcubeie; u — *i*: studiu-studii fotoliu-fotolii.

Unele substantive au o singură formă pentru ambele numere, fiind deci invariabile în raport cu numărul. Din această categorie fac parte substantivele masculine terminate în consoană palatală sau în *i* semivocalic (pe care îl exprimăm grafic printr-un semicerc pus dedesubtul literei): *unchi, ochi, pui, ardei*, feminine derivate cu sufixul *-toare*: *lucrătoare, secerătoare, zburătoare* și neutre terminate în *-e*: *indice, nume*. Morfologic, se poate considera că asemenea substantive prezintă desinența Ø atât la singular, cât și la plural.

Observații: 1. Desinența de plural *-i* caracteristică masculinului apare și la pluralul multor feminine *(inimi)* și neutre *(fotolii)*, fiind comună celor trei genuri; ca marcă a pluralului, *i* poate fi, din punct de vedere fonetic, vocală: *tigri*, semivocală: *eroi* sau *i* scurt (asilabic): *lupi*.

2. Desinența *-uri*, caracteristică pluralului neutru: *timpuri, ceasuri*, apare și la unele substantive feminine: *cărnuri, blănuri, verdețuri*, dar cu un sens special (de plural colectiv), denumind feluri, sorturi de obiecte.

3. Desinența *-le* marchează pluralul unor feminine terminate la singular în vocală accentuată: *basma-basmale, stea-stele*.

4. Desinența *-Ø* apare la singularul unor masculine și neutre terminate în consoană sau semivocală: *pom, oraș, pai*, feminine în vocală accentuată: *basma, cafea* și la singularul și pluralul substantivelor invariabile: *pui, nume, învățătoare*.

Alternanțele fonetice care se produc în radicalul substantivelor în trecerea acestora de la singular la plural sunt următoarele:

— *alternanțe vocalice*: a/ă: pasăre-păsări, rană-răni; a/e: masă-mese, vară-veri; ă/e: băț-bețe, măr-mere; â/i: cuvânt-cuvinte; o/oa: covor-covoare; oa/o: comoară-comori;

— *alternanțe consonantice*: d/z: ladă-lăzi, stradă-străzi; t/ț: băiat-băieți, frate-frați; s/ș: urs-urși; g/ğ: dungă-dungi, belciug-belciuge; c/č: bancă-bănci, fiică-fiice; l/Ø: cal-cai, vale-văi; str/ștr: astru-aștri.

SUBSTANTIVE CU FORME DUBLE DE NUMĂR

Unele substantive apar cu forme duble de număr, fie la singular: *bulgăre-bulgăr, compresă-compres, fascicul-fasciculă, zvon-zvoană*, fie, mai des, la plural: *aripi-aripe, coli-coale, dorințe-dorinți, blăni-blănuri, vremi-vremuri, cămine-căminuri, chibrite-chibrituri, hotele-hoteluri*.

Între aceste variante există adesea o concurenţă (o luptă), care se soldează fie cu eliminarea uneia dintre ele (de obicei a celei mai vechi) şi impunerea celeilalte, fie prin menţinerea ambelor forme, între care se stabileşte o diferenţă de sens. De exemplu, dintre variantele de plural feminine: în *-e/-i*: *coale-coli, şcoale-şcoli, boale-boli, rane-răni, talpe-tălpi* limba literară a adoptat pe cele în *-i* (formele cu desinenţa *-e* sunt mai vechi şi au ieşit din uz). Dintre variantele de plural neutru: *chibrite-chibrituri, hotele-hoteluri,* sunt considerate literare cele în *-uri*.

Se menţin ambele variante de plural, datorită specializării lor semantice, în cazuri ca:

bandă — pl. *bande* „cete, grupuri"; *benzi* „fâşii, panglici";
resort — pl. *resoarte* „sectoare", „domenii de activitate"; *resorturi* „organe ale unor mecanisme";
dată — pl. *date* „anumite zile, luni, ani"; *dăţi* „ori", „mai multe dăţi";
minut — pl. *minute* (ale orei); *minuturi* „fel de mâncare";
cămin — pl. *cămine* „instituţii; *căminuri* „sobe".

SUBSTANTIVE DEFECTIVE DE NUMĂR

Unele substantive nu au forme pentru ambele numere, folosindu-se numai la singular sau numai la plural.

Au numai singular, în mod obişnuit, substantivele nume de materii ca: *aur, fasole, grâu, mazăre, sânge, vată, zahăr,* nume de însuşiri şi de stări: *curaj, cinste, foame, lene, sete, linişte,* nume proprii de persoane, locuri, munţi, ape: *Maria, Ionescu, Bistriţa, Dobrogea, Negoiul.*

Au numai formă de plural unele nume de materie ca: *bale, călţi,* nume de locuri şi munţi: *Fălticeni, Ştefăneşti, Potlogi, Târnăveni, Videle, Babele, Mehedinţi.*

Observaţie. Forma de plural a unor nume de materie ca: *aldămuri, dulceţuri, mătăsuri, bumbacuri, omături,* defective în mod normal de acest număr, are sensul unui plural colectiv, indiciud „soiuri, feluri, sortimente sau bucăţi din" materia respectivă.

SUBSTANTIVE COLECTIVE

Există substantive a căror formă de singular are înţeles de plural. Fac parte din această categorie substantivele simple (primare) ca: *hoardă, herghelie, pâlc, popor, stol, turmă, trib* sau derivate: *aluniş, făget, frunziş, nucet, porumbiște, stejăriş, ţărănime*; cele mai frecvente sufixe colective sunt *-et, -iş, -ime*.

EXERCIŢII

I. Grupaţi după gen substantivele din textele de mai jos şi arătaţi cum se exprimă opoziţia de număr în cazul fiecărui gen, scriind separat desinenţele şi alternanţele fonetice (acolo unde se produc):

1. Să ştie şi Mărioara mea că încă n-am murit aici, prin străinătăţi, în ţara Turcului.
(M. Sadoveanu, *Boţoian*)

2. Eu zac în umbra unor maci
fără dorinţi, fără mustrări, fără căinţi
şi fără-ndemnuri, numai trup
şi numai lut.
(L. Blaga, *În Ian*)

3. Oltul îşi mână apele spre miazănoapte cuprins de fericiri şi îngândurări imense.
(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

4. Şi au venit omături pe spulber de furtună.
(M. Sadoveanu, *Nunta domniţei Ruxandra*)

5. Umblau slujitori călări cu suliţi şi cu făchii. Luau vită, luau ştiubei, luau ţol, luau bani. Cui se punea împotrivă, îi luau şi viaţa.
(M. Sadoveanu, *Hanu Ancuţei*)

II. Identificaţi în exemplele de mai sus substantivele care în mod obişnuit se folosesc numai cu un singur număr (singular sau plural) şi explicaţi, în context, folosirea lor. Ilustraţi cu câte un exemplu felurile substantivelor defective de plural şi, respectiv, de singular.

III. Arătaţi care sunt sensurile diferite ale variantelor de plural *ghivece-ghiveciuri, coade-cozi, vise-visuri*; daţi câte un exemplu de substantiv cu forme duble de singular şi de substantiv cu forme duble (sau triple) de plural.

IV. Daţi câte trei exemple de substantive colective, simple şi derivate: analizaţi desinenţele de singular şi de plural.

V. Arătaţi genul şi numărul substantivelor următoare şi stabiliţi proveniența lor: *avutul* obştesc, *bunurile* noastre, *bătaie de cap, dare de seamă, eul* fiecăruia, *fărădelege, nimicurile* acestea, *radiojurnal, prim-ministru, untdelemn.*

CAZURILE SUBSTANTIVULUI

Cazurile sunt formele pe care le iau substantivele pentru a exprima relaţiile cu celelalte cuvinte din propoziţie.

Nominativul este cazul subiectului şi al numelui predicativ: *Limba* noastră-i *o comoară*; al apoziţiei: Brâncuşi, *ctitorul* artei moderne; ca subiect şi nume predicativ, nominativul intră în relaţie cu verbul la un mod personal: Lupul lup *rămâne,* sau nepersonal: *Stând* ploaia, el a putut pleca.

Apoziţia stă în nominativ indiferent de cazul termenului regent: Soarele, *lacrima* Domnului (nominativ), urmaşilor mei *Văcăreşti* (dativ); situaţii de apoziţie acordată în caz se întâlnesc mai rar în limba actuală.

Acuzativul este cazul complementului direct. Substantivul în acuzativ are funcţie de obiect direct în relaţie cu un verb tranzitiv: Citesc *o carte*; când obiectul direct e un nume propriu, un nume de rudenie sau un nume compus antepus verbului: Am văzut-o *pe Maria (pe mama)*; *Pe copil* nu l-am văzut, el se construieşte cu prepoziţia *pe*.

Genitivul este cazul atributului şi exprimă valori şi nuanţe variate: posesia (casa *bunicilor*); apartenenţa (dealurile *Iaşilor*); calificarea (frumuseţea *pădurii*) etc., toate subordonate ideii fundamentale de posesie.

Pe lângă un substantiv de origine verbală, substantivul în genitiv se numește genitiv subiectiv; s o s i r e a *primăverii* (= *primăvara* a sosit) sau obiectiv: c u l e s u l *strugurilor* (= (ei) a u c u l e s *strugurii*), deoarece în construcția verbală corespunzătoare el are funcție de subiect și, respectiv, de obiect direct.

Genitivul intră, de asemenea, în alcătuirea unei construcții afective cu valoare de superlativ: *floarea florilor, minunea minunilor.*

Dativul este cazul complementului indirect și are ca termen regent un verb: *Solului* n u i s e t a i e capul; o interjecție: B r a v o *învingă torilor*; un adjectiv: Condiții *f a v o r a b i l e dezvoltării.*

Dependent de un substantiv, dativul apare în două tipuri de construcții: una învechită, în care substantivul regent este nearticulat: n e p o a t ă *mamei* mele; Eram m a r t o r *vițelor* și *suferințelor* lui Nicoară (M. S a d o v e a n u), a doua, frecvent întâlnită în limba actuală, în care substantivul regent, articulat, provine dintr-un verb: A c o r d a r e a de premii *elevilor* merituoși (a produs entuziasm); construcția aceasta are la bază o propoziție de tipul: (P r o f e s o r u l) a a c o r d a t *premii* e l e v i l o r m e r i t u o ș i, în care substantivul în dativ *elevilor* este complementul indirect al verbului *a acorda*; prin transformarea verbului în substantiv *(a acordat > acordarea)*, complementul indirect al acestuia devine atribut, păstrându-și cazul (dativ), iar complementul direct *premii* devine atribut prepozițional.

Pe lângă anumite verbe, substantivul în dativ are funcție de complement circumstanțial de loc (dativul locativ), de ex.: Ion nu vedea nu auzea. Rușinea îl ț i n t u i s e *locului* (L. Rebreanu).

Cazurile acuzativ, genitiv sau dativ por fi cerute și de *prepoziții*; există prepoziții care impun substantivului pe care îl precedă unul dintre aceste cazuri (vezi *Regimul cazual al prepozițiilor*, p. 175). În această situație, forma cazuală a substantivului nu mai apare ca rezultat al unei relații sintactice specifice, ci ca urmare a regimului prepozițional.

De exemplu, cazul *acuzativ* al substantivului poate fi cerut de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale: *la, de, cu, despre, ca, pe, pentru, față de, în loc de, împreună cu* etc.

Substantivul precedat de aceste prepoziții (locuțiuni prepoziționale) îndeplinește funcții sintactice variate, de exemplu: complement indirect: d e p i n d e *de părinți*, circumstanțial de loc: a p l e c a t *la școală*, de timp: s e î n t o a r c e *pe seară*, de mod: m u n c e ș t e cu (*fără*) *entuziasm*, s e î n ț e l e g *ca frații.*

În dependență de alt substantiv, substantivul în acuzativ precedat de prepoziție are funcție de atribut: p r e g ă t i r i *pentru plecare*, g r i j a *față de binul public*, l u p t a *cu inerția*, d r u m *fără întoarcere*, m o ș t e n i r e *pentru viitor.*

Genitivul este cerut de prepozițiile și locuțiunile prepoziționale *contra (de)asupra, împotriva, înapoia, îndărătul, în dreptul, în jurul* etc. și îndeplinește funcția de complement: Avionul z b o a r ă *deasupra orașului*, sau de nume predicativ: S u n t e m *împotiva războiului*, când determină un verb; când termenul regent e un substantiv, are funcție de atribut: c ă l ă t o r i e *în jurul lumii.*

Dativul este cerut de prepozițiile *grație, datorită, mulțumită, conform, contrar, potrivit* și îndeplinește funcția de complement: A r e u ș i t *datorită colegilor*, A p r o c e d a t *conform (contrar)* îndrumărilor p r i m i t e.

Vocativul are o situație specială în sistemul cazurilor: el exprimă o chemare adresată cuiva; poate apărea singur în comunicare: *Ioane! fetelor!*, constituind o propoziție (neanalizabilă); poate fi însoțit de o interjecție: m ă i *băiete!* sau de alți determinanți cu funcție atributivă: *Codrule* c u r â u r i line! *Cucule*, p a s ă r e sură!; însoțit de un nume propriu: *domnule* I o n e s c u!, acesta se pune la nominativ; în vorbirea populară și familiară întâlnim și construcții cu amândouă substantivele în vocativ: *nene Pascule, vornice Moțoace*, în care al doilea vocativ are rol de apoziție față de primul.

Deci vocativul poate îndeplini funcția de parte de propoziție, și anume de apoziție. Apoziția exprimată prin vocativ poate fi acordată în caz pe lângă alt vocativ, ca în exemplele de mai sus, dar și neacordată în caz, pe lângă orice parte de propoziție exprimată printr-un pronume sau adjectiv pronominal de persoana a II-a singular sau plural; în această situație, vocativul precizează persoana respectivă prin adresare nominală; T u mi-ai adus cartea, *Ioane?*, Asta e cartea ta, *Ioane?*

Uneori vocativul însoțește o propoziție, fără a fi integrat în ea ca parte de propoziție: Ce se întâmplă aici, *Ioane?*

Vocativul are valoare afectivă, putând exprima sentimente variate: afecțiune — *Ionele, puiule!*, dispreț — *Opincarule, mămăligarule, țopârlanule*, să mă dai tu pe mine în vileag? (I. L. Caragiale).

În limba română contemporană se manifestă tendința de folosire a nominativului cu valoare de vocativ, de exemplu:

Radu! băiețaș! tineri și tinere! Preferința pentru nominativul cu valoare de vocativ se explică între altele prin posibilitatea acestuia de a se combina mai ușor cu atributul decât vocativul cu forme specifice, de exemplu: *puiul* m a m e i; Frumoasă ești, *pădurea* m e a! *Zburător* c u negre p l e t e!

Vocativul poate ocupa orice loc în propoziție, la început, în interiorul sau la sfârșitul ei, fiind izolat de restul propoziției prin virgulă. Desinențele de vocativ sunt *-e* și *-ule* pentru masculin singular, *-o* pentru feminin singular și *-lor* pentru pluralul ambelor genuri.

EXERCIȚII

1. Faceți analiza morfologică a substantivelor din textele de mai jos; indicați genul, numărul, cazul și funcția sintactică:

1. În cetatea Sucevii, la 15 martie 1490, Ştefan-Voievod, cu mila lui Dumnezeu domn pământului Moldovii, întăreşte Domniei sale vistiernicului Isac două sate.

(M. Sadoveanu, *Folticenii*)

2. Ultimele vorbe ale Olimpiei îl izbiră prin brutalitatea lor, mai ales că fizionomia lui moş Costache părea a trăda înţelegerea convorbirii. Auzi răspunsul Aglaei.

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

3. S-a făcut apoi tăcere asupra taberei şi împăratul lui a ieşit călare împotriva ordiei de la Amasia.

(M. Sadoveanu, *Roxelana*)

4. S-a ivit pe culme Toamna, / Zâna melopeelor, / Spaima florilor şi Doamna / Cucurbitaceelor.

(G. Topîrceanu, *Rapsodii de toamnă*)

5. Copilul rămase pironit locului cu ochii pofticioşi.

(I. Rebreanu, *Ion*)

6. Ah! ascultă, mândruliţă, / Drăguliţă, / Şoapta-mi blândă de amor [...].

(M. Eminescu, *O călărire în zori*)

7. Cinstite comise, a zis el cu tărie; şi dumneata, jupâne Dămiene ... numai Domnul Dumnezeu şi cartea pe care o am în taşcă mă luminează întru toate.

(M. Sadoveanu, *Hanu Ancuţei*)

II. Specificaţi valorile cazurilor genitiv şi dativ din textele 1, 2, 4, 5; enumeraţi valorile şi funcţiile sintactice specifice celor două cazuri, precum şi prepoziţiile cu care se pot construi.

III. Analizaţi funcţiile sintactice şi valorile cazuale ale substantivelor din sintagmele: *cetele apelor Dunării, Umbra lui Mircea, Sarea pământului, Cântare omului, venirea oaspeţilor, O oră din august, Un om pentru eternitate.*

IV. Analizaţi valorile genitivului din sintagmele: *sosirea trenului, răsăritul soarelui, lătratul câinelui.* Dată fiind valoarea verbală a substantivului regent, transformaţi sintagmele nominale în sintagme verbale şi urmăriţi modificările sintactice şi funcţiile pe care le suferă substantivul în genitiv.

V. Transformaţi sintagmele verbale: *timpul trece, soarele răsare, vântul adie, copilul plânge, (el) citeşte o carte, (ei) culeg struguri* în sintagme nominale, prin înlocuirea verbului cu substantivul verbal corespunzător; arătaţi modificările de relaţie şi funcţie sintactică pe care le suferă substantivul în nominativ.

VI. Înlocuiţi atributele substantivale în acuzativ: *răsărit de soare, mijloc de codru, culeg de struguri, în prag de an nou* cu atribute în genitiv; arătaţi modificările structurale determinate de substituţia celor două cazuri şi precizaţi valoarea genitivului.

VII. Indicaţi termenii regenţi ai unui substantiv în cazul dativ; construiţi propoziţii în care substantivul în dativ să determine verbe, adjective şi substantive şi precizaţi funcţiile sintactice ale dativului.

VIII. Construiţi propoziţii cu verbele *a da, a mulţumi, a se consacra, a face, a plăcea*; arătaţi ce cazuri impun aceste verbe substantivelor cu care se combină şi care sunt funcţiile lor sintactice.

IX. Construiţi propoziţii cu verbele *a apela, a se bizui, a decurge, a opta*; arătaţi care sunt prepoziţiile pe care le impun aceste verbe substantivelor cu care se combină, cazurile şi funcţiile lor sintactice.

X. Daţi exemple de verbe care nu se pot combina cu substantive în nominativ (verbe impersonale) şi de verbe care se combină cu două substantive în nominativ (verbe copulative).

Totalitatea formelor cazuale ale substantivului la singular şi plural constituie flexiunea sau declinarea lui. Opoziţiile cazuale se exprimă prin desinenţe (care se identifică cu desinenţele de număr ale substantivului), asociate uneori cu alternanţe fonetice ale radicalului. Declinarea substantivelor nearticulate (sau articulate cu articolul nehotărât) se realizează în felul următor:

Substantive feminine

	Singular			*Plural*		
N.	(o) casă	stea	vreme	(nişte) case	stele	vremuri
G.	(al unei) case	stele	vremi	(al unor) case	stele	vremuri
D.	(unei) case	stele	vremi	(unor) case	stele	vremuri
Ac.	(o) casă	stea	vreme	(nişte) case	stele	vremuri
V.	—	stea (luminoasă!)	—	—	stele (căzătoare)!	vremuri (de mult apuse)!

Substantive masculine

	Singular			*Plural*		
N.	(un) actor	perete	leu	(nişte) actori	pereţi	lei
G.	(al unui) actor	perete	leu	(al unor) actori	pereţi	lei
D.	(unui) actor	perete	leu	(unor) actori	pereţi	lei
Ac.	(un) actor	perete	leu	(nişte) actori	pereţi	lei
V.	—	—	—	—	—	—

Substantive neutre

	Singular			*Plural*		
N.	(un) teatru	scaun	plai	(nişte) teatre	scaune	plaiuri
G.	(al unui) teatru	scaun	plai	(al unor) teatre	scaune	plaiuri
D.	(unui) teatru	scaun	plai	(unor) teatre	scaune	plaiuri
Ac.	(un) teatru	scaun	plai	(nişte) teatre	scaune	plaiuri
V.	—	—	plai (însorit)!	—	—	plaiuri (dragi)!

Observaţii. 1. Substantivele feminine au la singular două forme cazuale distincte: una pentru nominativ şi acuzativ: N = Ac.: *casă*, alta pentru genitiv şi dativ: G. = D.: (unei) *case*: această formă este omonimă cu toate cazurile pluralului: N. = G. = D. = Ac. (nişte, unor) *case*.

Un număr restrâns de substantive feminine, ca: *ceartă*, *leafă*, au însă genitiv-dativul singular *(unei lefi)* diferit de plural, care se formează cu desinenţa *-uri*: *lefuri*. Aceste substantive au deci trei forme cazuale distincte, una pentru N.—Ac. sg.—*leafă*, a doua pentru G.—D. singular — (unei) *lefi* şi a treia pentru toate cazurile pluralului: N. = G. = D. = = A. — (nişte, unor) *lefuri*.

2. Substantivele masculine şi neutre au o singură formă pentru cazurile singularului: N. = G. = D. = Ac. — *un actor, un teatru, unui actor, unui teatru* şi o singură formă pentru cazurile pluralului — (nişte, unor) *actori, teatre*, realizând astfel omonimii mai extinse decât substantivele feminine.

3. Unele substantive sunt invariabile, anulând toate opoziţiile de caz la ambele numere: ele realizează deci o omonimie totală a cazurilor şi a numerelor: se înţelege că intră aici substantivele invariabile masculine *(ochi, pui, unchi)*, feminine *(invăţătoare)*, neutre *(nume, pântece)*, analizate deja în cadrul categoriei numărului la substantive.

Clasificarea substantivelor. După numărul formelor realizate în flexiune, substantivele se grupează în patru clase:

a) substantive cu două forme flexionare, una pentru N. — Ac. sg. şi alta pentru G. — D. sg. şi pentru toate cazurile pluralului *(casă, inimă, pâine)*;

b) substantive cu două forme flexionare, una pentru cazurile singularului şi alta pentru cazurile pluralului *(codru, steag)*;

c) substantive cu trei forme flexionare: una pentru N. — Ac. sg., a doua pentru G. — D. sg. şi a treia pentru plural *(treabă, vreme)*;

d) substantive invariabile *(pui, nume, zburătoare)*.

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR CU ARTICOL HOTĂRÂT

Substantive feminine

	Singular			*Plural*		
N.	casa	steaua	vremea	casele	stelele	vremurile
G.	(al) casei	stelei	vremii	(al) caselor	stelelor	vremurilor
D.	casei	stelei	vremii	caselor	stelelor	vremurilor
Ac.	casa	steaua	vremea	casele	stelele	vremurile
V.	—	—	—	—	stelelor !	vremurilor !

Substantive masculine

	Singular			*Plural*		
N.	actorul	peretele	leul	actorii	pereţii	leii
G.	(al) actorului	peretelui	leului	actorilor	pereţilor	leilor
D.	actorului	peretelui	leului	actorilor	pereţilor	leilor
Ac.	(pe) actorul	peretele	leul	actorii	pereţii	leii
V.	actorule !	—	leule !	actorilor !	—	leilor !

Substantive neutre

	Singular			*Plural*		
N.	teatrul	scaunul	plaiul	teatrele	scaunele	plaiurile
G.	(al) teatrului	scaunului	plaiului	teatrelor	scaunelor	plaiurilor
D.	teatrului	scaunului	plaiului	teatrelor	scaunelor	plaiurilor
Ac.	teatrul	scaunul	plaiul	teatrele	scaunele	plaiurile
V.	—	—	plaiule !	—	—	plaiurilor !

La declinarea substantivelor articulate hotărât, enclitic, ceea ce se declină este de fapt articolul, care-şi schimbă forma după gen, număr şi caz: *teatrul — teatrului — teatrele — teatrelor*; prin alipirea lui la substantiv, acesta exprimă mai clar valorile gramaticale în discuţie, în raport cu substantivul articulat nehotărât; omonimiile cazuale care se mai produc sunt cele dintre nominativ-acuzativ şi genitiv-dativ la toate genurile singular şi plural.

N.—Ac.	casa,	casele	leul,	leii	teatrul,	teatrele
G.—D.	casei,	caselor	leului,	leilor	teatrului,	teatrelor

Observaţii. 1. La nominativ şi acuzativ singular masculin şi neutru articolul este *-l* (când substantivul se termină în *-u* şi *-i*, în *-o* sau în consoană: *codrul, stilul, teiul, copacul, studiul, taxiul*) şi *-le* (când se termină în *-e*: *dintele, numele*). La feminin singular articolul este *-a*: *casa, cartea*. La plural articolul este *-i* pentru masculin şi *-le* pentru feminin şi neutru: *codrii, cărţile, stilourile*.

2. La genitiv şi dativ singular articolul este *-lui* pentru masculin şi neutru: *codrului stiloului*, *-i* pentru feminin (adăugat la forma nearticulată de genitiv-dativ): *casei, cărţii*; *-lor* pentru plural la toate genurile: *codrilor, stilourilor, caselor, cărţilor, numelor*.

3. Adăugat la finala substantivului, articolul hotărât fuzionează cu acesta, comportându-se întocmai ca o desinenţă. El se poate alipi direct de substantiv: *codrul, leul, sediul, peretele, pâinea* (când substantivele se termină în *u* vocalic şi semivocalic sau în *e*) sau prin intermediul vocalei *u*: *basmaua, steaua, pomul, unchiul, teiul, biciul* (la substantivele feminine terminate în *a* şi *ea* accentuate şi la cele masculine şi neutre terminate în consoană dură sau muiată şi în *i* semivocalic); la substantivele masculine şi feminine terminate în *-ă*, articolul se substituie desinenţei: *casă-casa*; *popă-popa*.

4. Alipirea articolului la substantiv produce unele modificări fonetice: desinenţa vocalică *-e* de la substantivele feminine devine prin articulare semivocală: *parte—partea*; desinenţele semivocalice *-u* şi *-i* ale masculinelor şi neutrelor se transformă în vocale: *leu—leul, tablou—tabloul, eroi—eroii*; desinenţa *-i* scurt de la pluralul substantivelor masculine şi feminine capătă caracter vocalic: *lupi—lupii, inimi—inimile*.

5. Substantivele feminine terminate în *-ie*: *familie, academie, librărie* fac genitiv-dativul singular articulat *familiei, academiei, librăriei*.

6. Substantivul *tată* are două forme articulate la singular: *tata—tatei* şi *tatăl—tatălui* (folosită mai ales cu un determinativ: *tatăl meu*); substantivul *piele* are genitiv-dativul articulat nehotărât: (unei) *piei*; forma articulată hotărât este *pielii*.

7. Substantivele masculine terminate la plural în *-ii*: *copii, fii* se scriu cu trei *i* la forma articulată hotărât: *copil—copii—copiii*; *fiu—fii—fiii*; *vizitiu—vizitii—vizitiii*; *tulungiu—tulungii—tulungiii*.

DECLINAREA NUMELOR PROPRII

În flexiune, numele proprii feminine se folosesc, de regulă, cu articol: *Maria, Timişoara, Anglia, Dunărea* şi se declină ca substantivele comune articulate hotărât; la fel se declină numele proprii masculine terminate în *-a* şi *-ea*: *Luca, Oprea, Sava, Toma,* care au însă forme duble de genitiv: *lui Toma—Tomei,* una după flexiunea masculină, alta după cea feminină.

Numele proprii masculine (prenumele) sunt de regulă nearticulate: *Ion, Gheorghe, Florin*; numele de familie *Grosu, Negru, Popescu, Ştefănescu* se articulează (în cazul lor, *-l* final a dispărut ulterior); în limba mai veche numele proprii masculine erau articulate: *Bălcescul, Brâncoveanul, Lăpuşneanul.* Numele geografice apar cu forme articulate: *Jiul, Craiova, Italia, Videle,* mai rar, nearticulate: *Apuseni, Grădişte, Călăraşi, Măcin.*

Prezenţa articolului la nume proprii nu creează însă opoziţii de determinare ca în cazul numelor comune (compară de exemplu: *lup*: *lupul* cu *Sandu*); el poate transforma numele comun în propriu, de ex.: *lup*: *Lupu*; *floare*: *Floarea*; *ollean*: *Olleanu,* sau poate indica deosebirea de gen dintre unele nume proprii: *Gică*: *Gica*; *Cătălin*: *Cătălina.*

Numele proprii sunt, de asemenea, indiferente faţă de număr. Numele proprii de persoană şi cele de familie au formă numai pentru singular. Folosite la plural, în condiţii determinate, unele nume proprii *(Popeşti, Grigoreşti)* pot desemna pe membrii aceleiaşi familii: *Ioneştii* s u n t o a m e n i c u m s e c a d e sau, dacă purtătorul lor a fost o personalitate, ele pot denumi metaforic anumite însuşiri, calităţi umane, obiecte etc.: *Eminești* n u s e i v e s c l a t o t p a s u l; M u z e u l a a c h i z i ţ i o n a t r e c e n t t r e i *Luchieni.* În stilul poetic, nume de oraşe sau de ţări pot lua forme de plural. Î n l u m e n u - s m a i m u l t e *Românii.*

La genitiv-dativ numele proprii masculine primesc articol hotărât proclitic: *(al) lui Nicolae.* La acuzativul obiect direct numele proprii primesc prepoziţia *pe*: *îl văd pe Mihai*; *o văd pe Maria.* Numele proprii au forme de vocativ asemenea celor comune: *Stane, Radule, Florico.*

Procliza articolului hotărât *lui* la cazurile genitiv-dativ şi prezenţa prepoziţiei *pe* la acuzativ sunt, alături de alte trăsături fonetice, caracteristici ale genului personal, prin care flexiunea numelor proprii se deosebeşte de cea a numelor comune.

	Masculin				**Feminin**	
N.	Dan	Radu	Luca	N.	Ileana	Lili
G.	(al, a, ai, ale) lui Dan	(al,a,ai,ale) lui Radu	(al, a, ai, ale) lui Luca	G.	(al, a, ai, ale) Ilenei	(al, a, ai, ale) lui Lili
D.	lui Dan	lui Radu	lui Luca	D.	Ilenei	lui Lili
Ac.	pe Dan	pe Radu	pe Luca	Ac.	pe Ileana	pe Lili
V.	Dane!	Radule!	Luca!	V.	Ileana! Ileană! Ileano!	Lili!

Observaţii. 1. Unele nume proprii feminine pot avea trei forme de vocativ: *Ioana! Ioană! Ioano!*, primele două identice cu nominativul (articulat şi nearticulat) şi general folosite, a treia cu desinenţa specifică *-o*, întâlnită mai mult în vorbirea regională.

2. Numele geografice care pot apărea la singular cu forme articulate: *Moldova, Franţa, Negoiul, Oltul,* sau nearticulate: *Grădişte, Măcin, Orăştie* se declină ca substantivele comune articulate.

EXERCIŢII

I. Scoateţi pe coloane separate substantivele proprii şi substantivele comune din textele de mai jos şi arătaţi natura denumirii, genul, numărul, cazul, modul de articulare şi funcţia sintactică; la numele proprii de persoană indicaţi trăsăturile genului personal:

1. Boideuca ţărănească a lui Creangă din mahalaua Ţicăului, unde noaptea lătrau câinii ca la sate, îl primi cu o voie bună care alina rana lăuntrică a lui Eminescu, răscolită de curând şi de moartea Ralucăi Eminovici.

(G. C ă l i n e s c u, *Viaţa lui Eminescu*)

2. Şi scoase hârţoagele cu iscălitura lui şi le dete lui Radu Cluciarul, feciorul Hrizei Vistiarul din Popeşti.

(Cronica anonimă)

3. Ei bine, Dinule dragă, ... voi scrie postelnicului să te facă vătaf de curte în locul lui Gheorghe, pe care voieşte să-l facă zapciu ... Postelnicul e galanton, îşi cheltuieşte starea cu craidonii de pe la via Brâncoveanului şi pe la Cotroceni.

(N. F i l i m o n, *Ciocoii vechi şi noi*)

4. Ei sunt cei ce au continuat şi în veacul XX testamentul literar al Văcărescului Ienăchiţă.

5. Acest ciudat şi sărac amestec de obiecte îngăduie totuşi păstorilor să-şi ducă viaţa de robinsoni întreaga vară.

(G e o B o g z a, *Cartea Oltului*)

II. La substantivele articulate hotărât din textele anterioare arătaţi procedeele de alipire a articolului şi modificările fonetice produse de fuziunea acestuia cu finala cuvântului.

III. Formaţi genitiv-dativul singular, articulat şi nearticulat al substantivelor: *ceartă, cheie, dragoste, dungă, farmacie, floare, idee, leafă, limbă, mărgea, oaie, vlădică, vreme, zicătoare.*

IV. Folosiţi în contexte adecvate genitivul, dativul, acuzativul şi vocativul următoarelor nume proprii: *Floarea, Mioara, Viorica, Mimi, Ionel, Sandu, Banatul, Dâmboviţa, Oltul.*

Flexiunea substantivelor compuse şi articularea lor variază după gradul de sudură a elementelor componente şi după calitatea morfologică a acestora.

La unele componente ca : *untdelemn, bunăstare, botgros,* sudura componentelor este avansată, de aceea se scriu într-un singur cuvânt : altele, cele mai multe, la care legătura dintre componente nu este atât de strânsă, se scriu cu liniuţă de unire : *pierde-vară, gură-cască, Târgu-Jiu, Miercurea-Ciuc.*

În funcţie de gradul de sudură a componentelor, substantivele compuse se împart în două categorii : *invariabile* şi *variabile.*

1. Sunt *invariabile* (la toate cazurile, singular şi plural) substantivele compuse dintr-un verb şi un substantiv : *gură-cască, linge-blide, târâie-brâu,* sau dintr-un substantiv şi un adjectiv : *vorbă-lungă, mâţe-fripte.*

Observaţie. În privinţa genului, trebuie remarcat că aceste substantive pot fi atât masculine, cât şi feminine, în funcţie de persoana la care se referă : **un** *papă-lapte*—**o** *papă-lapte,* **un** *gură-cască*—**o** *gură-cască.*

2. Sunt *variabile* celelalte substantive compuse, care se pot declina însoţite atât de articolul nehotărât, cât şi de cel hotărât. După comportamentul flexionar al componentelor, distingem trei categorii de substantive compuse variabile :

a) compuse la care se modifică numai forma primului component : *pasăre-liră (unei păsări-liră, pasărea-liră, păsărilor-liră)* ; *drum-de-fier, floarea-soarelui, gura-leului* ;

b) compuse la care îşi schimbă forma numai al doilea element : *bunăstare (bunăstarea, bunăstării), bunăvoinţă, botgros, untdelemn, liber-cugetător, port-ţigaret* ;

c) compuse în care se declină ambele elemente, dar se articulează numai primul : *maşină-unealtă (nişte maşini-unelte, maşina-unealtă, maşinile-unelte, maşinilor-unelte), bună-cuviinţă, capră-neagră, puşcă-mitralieră.*

Numele geografice compuse se declină astfel :

a) când sunt formate din două substantive în acelaşi caz, se declină numai cel de-al doilea : *Târgu-Jiu, (al) Târgu-Jiului* ;

b) când al doilea component e un substantiv în genitiv sau legat prin prepoziţia *de,* se declină numai primul component : *Vatra Dornei,* (p r i v e l i ş t e a) *Vetrei Dornei, Curtea de Argeş,* (l o c u i t o r i i) *Curţii de Argeş* ;

c) când compusul cuprinde un substantiv şi un adjectiv, se declină ambele componente : *Valea Lungă, Văii Lungi.*

EXERCIŢII

I. Analizaţi substantivele comune şi proprii din textele următoare, arătând dacă sunt simple sau compuse, genul, numărul, cazul şi funcţia sintatică ; la substantivele compuse arătaţi elementele componente şi modul cum se declină şi se articulează :

1. Văzând Făt-Frumos că Strâmbă-lemne n-a făcut nici o ispravă, a hotărât să rămâie de pândă Sfarmă-Piatră.

(I. C r e a n g ă, *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*)

2. Moşneagul însă, gândind că-i ucigă-l crucea, s-a spăriet.

(I. C r e a n g ă, *Povestea Porcului*)

3. Te repezişi să-l tai şi să-l vinzi, tăia-te-ar cine nu trebuie...

(M. P r e d a, *Moromeţii*)

II. Declinaţi în propoziţii substantivele : *puşcă-mitralieră, cal-de-mare, bună-credinţă, bun-simţ, liber-cugetător, Baia Mare.* Specificaţi alternanţele fonetice (vocalice şi consonantice) acolo unde se produc.

III. Daţi patru exemple de substantive compuse invariabile şi patru exemple de substantive compuse variabile în care elementele componente să se afle în diferite grade de sudură şi să prezinte flexiune diferită.

ARTICOLUL

Articolul este partea de vorbire flexibilă după gen, număr şi caz care determină un substantiv, individualizându-l în grade diferite. Neavând înţeles de sine stătător, el nu poate apărea niciodată singur, ci numai în prezenţa substantivului, pe lângă care funcţionează ca un morfem. După gradul de cunoaştere, de individualizare a obiectului denumit, distingem articolul hotărât şi articolul nehotărât ; primul indică gradul maxim de individualizare *(fratele)* în raport cu al doilea, care arată o determinare mai vagă *(un frate)* ; ambele se opun formei nearticulate, nedefinite a substantivului *(frate),* de exemplu : Apoi *om* şi *cal, omul* înainte şi *calul* în urmă, de dârlogi, înaintarăm pe căi neumblate (C. Hogaş).

ARTICOLUL HOTĂRÂT

Articolul hotărât arată că obiectul denumit de substantiv este cunoscut vorbitorului sau considerat ca atare. Astfel, în exemplul : E l c i t e ş t e *un roman* ; *romanul* i s e p a r e f o a r t e i n t e r e s a n t, articularea definită *romanul* individualizează substantivul, arătând că este vorba despre un obiect cunoscut, şi anume, de cel enunţat la început printr-o determinare mai vagă : *un roman.*

Articolul hotărât se alipeşte la sfârşitul substantivului, alcătuind o grupare morfemică unitară, în care componentele : *Radical + desinenţă + articol (codr-u-l, val-e-a)* apar într-o ordine fixă şi nedisociabilă. Formele flexionare ale articolului hotărât sunt :

		Masculin		**Neutru**		**Feminin**	
		Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.	—	Ac. -l, le, -a	-i	-l, -le	-le	-a	-le
G.	—	D. lui, -lui, -e(i),	-lor	-lui	-lor	-i	-lor
V.		-le	-lor	-le	-lor	—	-lor

În unele situații apariția articolului nu se mai poate explica prin funcția de individualizare, el asigurând doar o legătură gramaticală între cuvinte. În limba română actuală predomină folosirea substantivului articulat (hotărât sau nehotărât) față de cea a substantivului nearticulat. Astfel, substantivul este întotdeauna articulat la genitiv-dativ: c a r t e a *elevului* (**unui** *elev*), C a l e a *Victoriei*, d a u *colegului* (**unui** *coleg*); la numele proprii, articolul hotărât apare proclitic: c a r t e a **lui** *Ion*, i-am dat **lui** *Ion*) și la nominativ: *elevul* (**un** *elev*) î n v a ț ă (nu putem spune *elev* î n v a ț ă); la nominativ, substantivul poate apărea nearticulat foarte rar și numai în anumite condiții determinate, de regulă când stă după verb: *Vine* **furtună,** *nu există* **ieșire,** sau folosit la plural: *Îmi trebuie* **cărți,** cel mai adesea în construcții fixe de tipul *mi-e* sete (**frig, foame, dor**) sau în proverbe: **Corb** l a c o r b *nu-și scoate ochii*. La acuzativ, substantivele nu se articulează când sunt precedate de prepoziții: v o r b e ș t e **despre** *Unire*, m e r g e **la** *școală*, dar se articulează (hotărât sau nehotărât) când sunt însoțite de un atribut: v o r b e ș t e d e s p r e *Unirea* P r i n c i p a t e l o r, m e r g e l a *școala* d e c o r e g r a f i e.

Articolul hotărât apare ca element constitutiv în structura unor pronume *dânsul*, *dânsa*, *altul* (unde diferențiază pronumele nehotărât de adjectivul corespunzător: **un** e l e v, **alt** c r e i o n), a numeralului ordinal: a l d o i l e a, a d o u a și a prepozițiilor *îndărătul*, *împrejurul*, *înaintea*, *împotriva*.

ARTICOLUL NEHOTĂRÂT

Prezintă obiectul denumit de substantiv ca nefiind bine cunoscut de vorbitor. Astfel, *o carte* este mai puțin definit decât *cartea* (forma articulată hotărât a substantivului), dar mai definit decât *carte* (forma nearticulată). El precedă întotdeauna substantivul, de care poate fi uneori separat prin intercalarea unor adjective: *o* c a r t e, o *altă* c a r t e, u n *al doilea* c o n c u r s.

	Singular		*Plural*
Masculin și neutru		**Feminin**	**Toate genurile**
N.—Ac.	un	o	niște
G.—D.	unui	unei	unor

O b s e r v a ț i i. **1.** Formele *un* și *o* ale articolului nehotărât sunt omonime cu cele ale numeralului cardinal și ale adjectivului pronominal nehotărât. Deosebirea dintre ele se face în context. Astfel, *un* și *o* sunt:

a) articole, când la plural le corespunde *niște*: **un** *copil*, **o** *carte*—**niște** *copii*, **niște** *cărți*;
b) numerale, când la plural le corespunde un numeral: **o** *carte*—**trei** *cărți*;
c) adjective pronominale nehotărâte, când la plural intră în corelație cu *unii*, *unele*: **o** *poezie*—**unele** *poezii*.

2. Însoțind alte părți de vorbire decât substantivul: **u n** *leneș*, **un** *doi*, **un** *ăla*, **un** *of*, (există) **un** *dar*, **un** *ce*, **un** *du-te-vino*, **un** *nu știu ce* și **un** *nu știu cum*, articolul nehotărât le transformă în substantive; pe lângă un nume propriu: „*Un nenea Iancu* neputincios, cu grumazul plecat de povara bătrâneții, sau *un Caragiale* cu mâinile încrucișate pe piept, amuțit pentru totdeauna, niciodată nu mi-a trecut prin minte" (O. G o g a), articolul nehotărât dă înțelesul de „unul ca", „un asemenea om", putând transforma numele proprii în nume comune, de ex.: *un* d o n j u a n, *un* h a r p a g o n, *un* h e r c u l e.

3. Pluralul *niște* poate însoți și forma de singular a unor substantive: **un** *pește*—**niște** *pește*, conferindu-i **un** sens deosebit față de pluralul articulat în același fel: *niște pești*. Înaintea unui substantiv care redă o idee de calitate negativă, *niște* accentuează valoarea peiorativă **a** substantivului: „Iaca, **niște** *papugii*, **niște** *scârța-scârța* pe hârtie"(I. L. Caragiale).

EXERCIȚII

I. Scoateți pe coloane separate substantivele nearticulate și substantivele articulate (hotărât și nehotărât) și explicați în context folosirea fiecăruia: la substantivele articulate precizați gradul de individualitate, genul, numărul și cazul fiecăruia:

1. Păduri s-au stins. Și rând pe rând / oameni în umbră s-au retras / veșminte de pământ luând. / Dar șipotul, el a rămas.

(L. B l a g a, *Izvorul*)

2. Puțini mai sunt aceia cari au apucat pe oamenii de atunci: un Kogălniceanu, un Alecsandri din Moldova, Brătienii din Muntenia, ori măcar pe un Dimitrie Sturdza.

(N. I o r g a, *Sfaturi pe întuneric*)

3. Nene, moartă, tăiată, nu mai stau cu mitocanul! Scapă-mă de pastramagiul...

(I. L. C a r a g i a l e, *O noapte furtunoasă*)

4. Un om fusese o frunză și numai om cu om
Au izbutit să crească și să se facă pom.

(T. A r g h e z i, *Om cu om*)

5. Frumos trai! plăcută soartă! Noi, o Vidră și un Răzvan
Să-nlemnim stând la o poartă, nemișcați ca un buștean.

(B. P. H a s d e u, *Răzvan și Vidra*)

6. Nu iese fum fără foc; Râde ciob de oală spartă.
Munte cu munte se întâlnește, darămite om cu om.

(Folclor)

II. Articulați hotărât, la singular și la plural, substantivele: *ardei*, *câmpie*, *consiliu*, *idee*, *lampă*, *perdea*, *parc*, *parte*, *radio*, *ochi*; analizați apoi structura morfematică a câtorva substantive după schema flexionară *R+d+art.* (radical+desinență+articol) și arătați cum se produce fuziunea articolului cu desinența.

Spre deosebire de articolul hotărât şi nehotărât, articolul posesiv *al* şi cel adjectival *cel* nu creează diferenţe sub aspectul individualizării substantivelor pe lângă care apar.

ARTICOLUL POSESIV SAU GENITIVAL

Articolul posesiv sau genitival apare la pronumele posesiv (**al** *meu*), la substantivul (pronumele) în genitiv (**al** *elevului*, **al** *fiecăruia*) şi la numeralul ordinal (**al** *patrulea*), acordându-se în gen şi număr cu substantivul regent. Formele articolului sunt următoarele:

	Singular		*Plural*	
	Masculin	**Feminin**	**Masculin**	**Feminin**
N.—Ac.	al	a	ai	ale
G.—D.	—	—	alor	

Într-o sintagmă alcătuită din *substantiv+posesiv* sau *substantiv* (pronume) *în genitiv*, *al* stabileşte legătura între cei doi termeni în următoarele situaţii:

— când substantivul regent este nearticulat enclitic: *un caiet* **al** *meu*, *această lucrare* **a** *elevului*, *copil* **al** *nimănui* (dar: *caietul meu*, *lucrarea elevului*, *copilul nimănui*);

— când între cei doi termeni ai sintagmei se intercalează un alt cuvânt: u n c a i e t *de notiţe* a l m e u, c o p i l u l *acesta* a l n i m ă n u i;

— când posesivul sau substantivul (pronumele) în genitiv stă înaintea substantivului regent: *ai noştri* t i n e r i, *a patriei* c i n s t i r e, *ale turnurilor* u m b r e.

În aceste construcţii, *al*, deşi formează grup comun cu substantivul (pronumele) în genitiv, se acordă în gen şi număr nu cu acesta, ci cu substantivul regent pe care îl reia: p u ş c a *de vânătoare* **a** *tatei*, sau îl anticipează: **ale** *tinereţii* v a l u r i.

Posibilitatea de a relua sau de a anticipa un substantiv apropie pe *al* de pronume: valoarea pronominală a lui *al* este mai clară când substantivul nu apare în aceeaşi propoziţie, de ex.: L u n g e d r u m u l *Clujului,/Dar mai lung* **al** *dorului*, sau când este distanţat de *al* prin alte cuvinte, de ex.: *Tot numărând plopii* d r e p t ă ţ i i şi *ai* luminii şi *ai* credinţei (M. Sorescu).

O b s e r v a ţ i i. **1.** Forma de genitiv-dativ *alor* apar numai în structura pronumelui posesiv la genitiv-dativ: t r e b u i e s ă p o r t d e g r i j ă **alor** *mei*.

2. La numeralul ordinal, *al* este element constitutiv, indicând împreună cu articolul hotărât *-le*, *-ea* genul acestuia: *al* t r e i *lea*, *a* t r e i *a*.

Î n d r u m ă r i o r t o g r a f i c e. Formele articolului posesiv *al*, *a*, *ai*, *ale* se scriu întotdeauna într-un singur cuvânt; ele nu trebuie confundate cu alte secvenţe omonime, ca prepoziţia de infinitiv *a+-i*, *-i*, pronume personale neaccentuate în acuzativ sau dativ, care se scriu legate prin liniuţă de unire: *a-l vedea*, *a-i vedea* (pe ei), *a-i spune* (mamei); prepoziţia *a* şi *le* (pronume personal în dativ sau acuzativ plural feminin): *a le spune (lor)*, *a le vedea (pe ele)* se scriu şi se pronunţă în două cuvinte neîlegate.

ARTICOLUL DEMONSTRATIV SAU ADJECTIVAL

Articolul demonstrativ sau adjectival leagă adjectivul de substantivul regent: *fata* **cea** *harnică*, ajută la substantivizarea adjectivului şi a numeralului: **cei** *tari*, **cei** *doi*, **cel** *de-al treilea* şi la formarea gradului superlativ relativ: **cel** *mai harnic*. Cu ajutorul lui **cel** se exprimă, de asemenea, genitiv-dativul numeralului cardinal şi ordinal: **celor** *doi*, **celui** *de-al treilea*.

Are flexiune de gen, număr şi caz, asemănătoare cu cea a pronumelui demonstrativ de depărtare *acela*, de care se deosebeşte prin absenţa elementului iniţial şi a celui final *a*:

	Singular		*Plural*	
	Masculin	**Feminin**	**Masculin**	**Feminin**
N.—Ac.	cel	cea	cei	cele
G.—D.	celui	celei	celor	

Cel apare frecvent ca termen regent, însoţit de un determinant (obligatoriu): **cel** *de aici*, **cea** *din stânga*, **cei** *cu inima română*, **cel** *ce gândeşte singur*; în aceste situaţii, *cel* are valoare pronominală. Ca şi în cazul lui *al*, valoarea pronominală a lui *cel* este mai clară când substantivul substituit apare la distanţă mai mare de *cel*, de exemplu: d i n d o u ă *rele* î l a l e g i pe **cel** m a i m i c, sau nu apare deloc: aceste cuvinte vin în auz (...) peste mormintele neştiute ale *celor* pieriţi în adâncul apelor (G. Bogza). (Pentru valoarea pronominală a lui *cel*, vezi *Pronumele demonstrativ. Observaţia* **1**, p. 117).

Î n d r u m ă r i o r t o g r a f i c e. Formele articolului demonstrativ se scriu întotdeauna într-un singur cuvânt şi trebuie deosebite de alte secvenţe omonime, alcătuite din pronumele interogativ-relativ *ce* şi pronumele personale neaccentuate de dativ şi acuzativ *-l*, *-i*: *ce-l întrebi? ce-i întrebi? ce-i dai?*, care se pronunţă împreună, dar se scriu separat, cu liniuţă de unire; pronumele *ce* + *le* (forma neaccentuată de dativ şi acuzativ plural) se scriu şi se pronunţă separat: *ce le întrebi*, *ce le dai*.

E X E R C I Ţ I I

I. Faceţi analiza morfologică a articolelor posesive şi demonstrative din textele de mai jos şi arătaţi funcţiile îndeplinite de acestea:

1. Îi pusese soţului său Iurg verigă de aur la degetul cel mijlociu al mâinii stângi.

(M. S a d o v e a n u, *Nicoară Potcoavă*)

2. N-a știut niciodată din ce motive, dar ai popii nu mergeau la notar, ai notarului nu veneau la ai popii.

(I. Agârbiceanu, *Arhanghelii*)

3. Pe malul stâng al Oltului se ivește un sat ale cărui prunduri se umplu de copii.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

4. Ucenicul însă sosise între oameni și căta printre cei de acasă cele dintâi victime, cărora să le istorisească cea mai măreață ispravă a sa.

(M. Sadoveanu, *Țara de dincolo de negură*)

5. Și îndată s-au adunat toate vietățile ; cele din apă, cele de pe uscat și cele zburătoare

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

6. Cea dintâi umbră a tristeții, cea mai amară, îi învălui fața.

(M. Sadoveanu, *Șoimii*)

7. Bocetul al lui Ion-Vodă Armanul mai numit și cel Cumplit (titlul unei poezii de E. Botta).

8. — Ba sunt de toate, ziseră cele două, dar sunt ale mămucăi.
— Eu cred că tot ce-i al mămucăi e și-al nostru și ce-i al nostru e și-al ei.

(I. Creangă, *Soacra cu trei nurori*)

II. Precizați valorile și funcțiile secvenței *a* din contextele: Cartea este *a* Mariei; Aceasta este *a* treia din clasă.; Creștetele *a* doi copii; Ușor *a* scrie versuri; Fluieră *a* pagubă; Părerile *a* mulți specialiști; Nu e vina lui și nici *a* ei; ale lui al din: Județ *al* sărmanilor; *Al* treilea ceas *al* dimineții; Pe-*al* nostru steag; *Al* prinților șirag ale lui ale din: De cebala fost un rege priceput în *ale* războaielor; De-*ale* lui Păcală; Zi-le d-alea d-*ale* noastre.

III. Precizați valorile și funcțiile și explicați ortografia diferită a secvențelor *al* și *a-l*, *ai* și *a-i*, *ale* și *a le* din următoarele contexte: *A-l* ajuta, a pe acest coleg *al* nostru mi se pare un lucru firesc; *Ai* mei se vor supăra pentru că *ai* lipsit; Cred că *ai* face totul pentru *a-i* vedea; Cărțile nu sunt *ale* mele, de aceea îmi este imposibil *a le* împrumuta.

IV. Precizați valorile și funcțiile secvențelor *cel* și *ce-l*, *cei* și *ce-i*, *celor* din următoarele contexte: *Cei* cinci au plecat; *Cel* de-al doilea, care era *cel* mai activ, dintre toți, a terminat primul; Prâslea-*cel*-Voinic; Privește-i pe *cel ce-l* auzi acum; Pământul e al *celor ce-l* muncesc; Spuneți-mi *ce-i* dreptatea? *Cei* tari se îngrădiră/Cu averea și mărirea în cercul lor de legi (M. Eminescu); Romanța *celor* trei corăbii (I. Minulescu).

ADJECTIVUL

Adjectivul este partea de vorbire flexibilă în raport cu genul, numărul și cazul; el arată însușirile sau proprietățile obiectelor, exprimând, prin comparație, diferite grade de intensitate ale acestor însușiri:

Munții noștri ni se păreau *cei mai înalți și mai piorești*.

Sintactic, adjectivul determină, în sens larg, un substantiv, cu care se acordă în gen, număr și caz. Când adjectivul determină în mod direct un substantiv (sau un pronume): *fată* **veselă**, el are funcție de atribut: când îl determină în mod indirect, prin intermediul unui verb: Băiatul este *mic*, are funcție de nume predicativ (dacă verbul este copulativ) sau de complement: Îl cunoșteam *de mic* (dacă verbul este predicativ).

La rândul său, adjectivul poate fi determinat de un substantiv în cazul dativ (Vreme *favorabilă* **culesului**) sau acuzativ (*Străin* **a vorbă** *și* **la port**), cu funcție de complement, sau de un adverb (Ozana cea limpede și **frumos** *curgătoare*; Cer **temporar** *noros*) cu funcție de circumstanțial.

După conținutul semantic exprimat, deosebim adjective calificative sau propriu-zise, care exprimă calități ale obiectelor, și adjective determinative (provenite din alte părți de vorbire).

Adjectivele calificative se grupează la rândul lor în:

— adjective primare (simple): *bun, frumos, albastru*;

— adjective derivate cu ajutorul sufixelor: *elan* **tinerese**, *sfat* **folositor**, *noapte* **furtunoasă**, *primăvară* **timpurie**, *față* **vorbăreață**, *text* **citibil**; cele mai frecvente sufixe adjectivale sunt: *-esc, -tor, -ean, -iu, -ăreț, -nic, -os*;

— locuțiuni adjectivale: *om* **cu dare de mână** „înstărit", **cu seaun la cap** „așezat", „chibzuit", **de rând**, „obișnuit", **de geniu** „genial", *leneș* **fără pereche** „foarte leneș", *oameni* **de soi** și **de tot soiul** „aleși, deosebiți" și, respectiv, „feluriți"; locuțiunile adjectivale sunt grupări de cuvinte cu sens unitar adjectival care îndeplinesc funcții sintactice specifice adjectivului.

Adjectivele determinative, provenite din alte părți de vorbire, prin schimbarea valorii gramaticale, pot fi:

— adjective pronominale: posesive (*ochii* **tăi**, *băieții* **noștri**), de întărire (**însuși** *gândul*), demonstrative (*cartea* **aceasta**, **aceiași** *ochi*), interogativ-relative (**care** *lucru*, **ce** *problemă*), nehotărâte (**oricе** *carte*, **fiecare** *om*, **altă** *problemă*, **cutare** *lucru*), negative (**nici o** *îndoială*);

— adjective numerale: **trei** *iezi*, **a treia** *treaptă*, **amândouă** *fetele*, **tustrele** *Crișuri*, *eforturi* **înzecite**;

— adjective participiale: *o scrisoare* **pierdută**, *mentalitate* **depășită**, *casă (mult)* **visată**, *pagină* **nescrisă**, *gânduri* **nerostite**, *poteci* **bătătorite**;

— adjective gerunziale: *femeie* **suferindă**, *ordine* **ereseândă**, *măști* **râzânde**;

— adjective adverbiale: *haine* **gata**, **asemenea** *fapte*, *om* **bine**, **așa** *cap*, **așa** *căciulă*.

FLEXIUNEA ADJECTIVULUI

Flexiunea adjectivului este mai bogată decât a substantivului, căci pe lângă distincțiile de număr (*carte* **bună** — *cărți* **bune**) și de caz (*o carte* **bună** — *unei cărți* **bune**) adjectivul prezintă și variații de gen: masculin, feminin și neutru (*o carte* **bună** — *un scriitor* **bun**); când însoțește un

substantiv neutru, adjectivul are la singular forme identice cu masculinul, iar la plural cu femininul (*gând* **bun** — *gânduri* **bune**).

După criteriul flexionar, adjectivele se împart în două categorii: variabile şi invariabile.

I. **Adjectivele variabile** sunt cele care se modifică după gen, număr şi caz; aceste valori se exprimă prin desinenţe, însoţite sau nu de alternanţe fonetice; în cadrul unei forme flexionare a adjectivului, valorile de gen, număr şi caz se exprimă solidar prin aceeaşi desinenţă (de exemplu, desinenţa *-ă* din *bună* indică genul feminin, numărul singular şi cazurile nominativ şi acuzativ).

Genul adjectivelor. La singular, desinenţele de gen sunt următoarele:

Masculin şi neutru	**Feminin**	
-u	-ă	*simpl***u-ă**, *continu***u-ă**, *albastr***u-ă**
-u	-e	*auri***u-e**, *cenuş***iu-e**, *molâ***u-e**
-Ø	-ă	*bun***-ă**, *frumos—frumos***ă**, *românesc—românească*
-Ø	-e	*amărui***-e**, *vechi***-e**, *dibaci***-e**, *visător—visătoar***e**

Observaţii. 1. Adjectivele *greu, rău, roşu*, terminate la masculin în *-u* vocalic sau semivocalic, au femininul în *-ea: grea, rea* şi în *-ie: roşie* (masculin *roşu*, feminin *roşie*, plural *roşii* pentru ambele genuri); adjectivele derivate cu sufixul *-el: frumuşel, tinerel* fac femininul în *-ică: frumuşică, tinerică*, mai rar în *-ea: frumuşea, tinerea*.

2. Adjectivele terminate în consoanele *-c, -g, -k: adânc, drag, vechi*, în diftongii *-ui* şi *-iu: amărui, gălbui, propriu*, precum şi cele derivate cu sufixul *-esc: frăţesc, sătesc* au forme distincte de gen numai la singular (b ă i a t *drag* — f a t ă *dragă*; p r i e t e n *vechi* — c a r t e *veche*; o c h i *omenesc* — faptă *omenească*); la plural au o formă unică (omonimă) pentru masculin şi feminin: (b ă i e ţ i *dragi* — f e t e *dragi*; p r i e t e n i *vechi* — c ă r ţ i *vechi*; o c h i *omeneşti* — f a p t e *omeneşti*).

3. Adjectivele terminate în *-e: mare, dulce, verde, moale* nu prezintă diferenţe de gen nici la singular (o m *mare* — f a p t ă *mare*), nici la plural (o a m e n i *mari* — fapte *mari*) Pe lângă desinenţe, diferenţele de gen la adjectiv se exprimă şi prin alternanţe vocalice, de exemplu:

e/ea: *întreg—întreagă, negru—neagră, tineresc—tinerească*
o/oa: *frumos—frumoasă, prost—proastă, ros—roasă*
ie/ia: *biet—biată*
e/a: *deşert—deşartă*

Adjectivele recent împrumutate nu prezintă alternanţe vocalice; de exemplu, în cazul adjectivelor *blond, sobru* nu se produce alternanţa vocalică *o/oa* caracteristică celorlalte adjective (compară *sobru—sobră* cu *frumos—frumoasă*). Adjectivele *modern, sever* se sustrag alternanţei vocalice *e/ea* (compară *modern—modernă* cu *întreg—întreagă*).

Numărul. Formarea pluralului

Opoziţia de număr singular — plural se exprimă prin desinenţe (care se identifică cu cele de gen), asociate uneori cu alternanţe fonetice.

La masculin întâlnim următoarele desinenţe de număr:

sg.	*pl.*	
-u	-i	*simpl***u-i**, *auri***u-i**, *albastr***u-i**
-Ø	-i	*bun***-i**, *folositor***-i**, *măricel***-i**, *moldovean***-i**, *român***esc—***români***ş***ti**
e-	-i	*limped***e—***limpez***i**, *verd***e—***verz***i**
-Ø	-Ø	*bălai—bălai, rotofei—rotofei, dibaci—dibaci*

La feminin desinenţele de număr sunt:

sg.	*pl.*	
-ă	-e	*simplă***-e**, *bună***-e**, *suferind***ă-e**, *albastr***ă-e**
-e	-i	*auri***e-i**, *mar***e-i**
-e	-e	*dibac***e—***dibac***e**, *folositoar***e—***folositoar***e**, *rotofei***e—***rotofei***e**
e	-Ø	*vech***e—***vech***i**, *gălbui***e—***gălbui*

Observaţie. Unele adjective au o formă unică pentru ambele numere: această omonimie de număr apare:

— fie numai la feminin, ca la adjectivele terminate în *-tor*; *fată* **slăbătoare**—*fete* **slăbătoare** (dar *băiat* **slăbător**—*băieţi* **slăbători**);

— fie numai la masculin, ca la adjectivele *vechi, gălbui*: *pantof* **vechi**—*pantofi* **vechi** (dar *casă* **veche**—*case vechi*);

— fie atât la masculin, cât şi la feminin, ca la adjectivele *bălai, greoi, rotofei, dibaci* (*copil* **bălai**—*copii* **bălai**; *fată* **bălaie**—*fete* **bălaie**).

Alternanţele fonetice care participă, alături de desinenţe, la marcarea opoziţiei de număr sunt:

alternanţe vocalice:
ea/e: oltean—olteni
oa/o: moale—moi
ea/e, ă/e: geamăn—gemeni, ţeapăn—ţepeni
â/i, ă/e: tânăr—tineri, vânăt—vineţi
alternanţe consonantice:
s/ş: sfios—sfioşi, frumos—frumoşi
t/ţ: lat—laţi, urât—urâţi, bogat—bogaţi
d/z: crud—cruzi, blând—blânzi
c/č: sărac—săraci, adânc—adânci
g/ğ: lung—lungi, drag—dragi
st/şt: prost—proşti, trist—trişti
l/Ø: destul—destui, sătul—sătui

La unele adjective apar ambele tipuri de alternanţe, vocalice şi consonantice, de ex:

ea/e, z/j: treaz—treji, viteaz—viteji
o/oa, l/Ø: moale—moi

Comparând desinenţele de număr ale adjectivului cu cele ale substantivului, observăm că ele sunt comune celor două părţi de vorbire, atât la singular, cât şi la plural; o deosebire o constituie existenţa la substantivele neutre a desinenţei de plural *-uri*, care nu apare la adjectiv; fiind o marcă specifică de plural a substantivelor neutre, folosirea desinenţei *-uri* pe lângă un adjectiv îl transformă în substantiv; să se compare adjectivul *gol—goi* cu substantivul *gol—goluri*; *plin—plini* cu *plin—plinuri*; *pustiu—pustii* cu *pustiu—pustiuri*.

Notă. Adjectivul şi substantivul în *-uri* (provenit din acelaşi radical) pot apărea uneori în acelaşi context; opoziţia dintre ele contribuie la nuanţarea afectivă a sensurilor, ca în exemplul: Poveşti şi doine, ghicitori, eresuri, [...]/Abia-*înţelese*, pline *de-înţelesuri* (M. Eminescu).

Cazul. Formele cazuale ale adjectivului se exprimă prin desinenţe (care marchează concomitent genul şi numărul) şi prezintă aceleaşi omonimii întâlnite şi la substantiv. Când adjectivul precedă substantivul, el îi preia articolul, realizând o flexiune diferită de cea a adjectivului nearticulat.

a) Adjectivul stă în urma substantivului (topica *S. + Adj.*)

	Masculin		**Feminin**	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.—Ac.	codrul frumos	codrii frumoşi	pădurea frumoasă	pădurile frumoase
G.—D.	(al) codrului frumos	codrilor frumoşi	pădurii frumoase	pădurilor frumoase
V.	codrule frumos!	codrilor frumoşi!	—	pădurilor frumoase!

b) Adjectivul stă înaintea substantivului (topica *Adj. + S.*)

	Masculin		**Feminin**	
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*
N.—Ac.	frumosul codru	frumoşii codri	frumoasa pădure	frumoasele păduri
G.—D.	frumosului codru!	frumoşilor codri!	—	frumoaselor păduri!
V.	frumosule codru!	frumoşilor codri!		frumoaselor păduri!

Comparând cele două tipuri de flexiune diferenţiate prin topică observăm următoarele:

— când adjectivul stă *după* substantiv el nu se articulează; la masculin are o formă flexionară comună pentru toate cazurile singularului; *frumos, bun, înalt* şi alta pentru toate cazurile pluralului: *frumoşi, buni, înalţi*, întocmai ca la substantivele masculine; la feminin apar tot două forme flexionare, dar omonimiile, repartizate diferit, sunt aceleaşi ca la substantivele feminine: o formă pentru cazurile N. şi Ac. singular: *frumoasă, bună, înaltă* şi alta comună pentru G. şi D. singular şi pentru toate cazurile pluralului: *frumoase, bune, înalte*. O flexiune identică realizează adjectivul şi atunci când e aşezat între substantiv şi articolul nehotărât: *un* **bun** *muncitor*, sau un alt determinant antepus: *acest* **credincios** *prieten*.

Observaţii. 1. În limba română, adjectivul poate sta atât în urma substantivului, cât şi înaintea lui. De regulă, adjectivul stă după substantiv: *un munte (muntele)* **înalt**, *o apă* **adâncă**, *o pădure* **deasă**, *aceşti pomi* **fructiferi**; plasat înaintea substantivului: *un* **celebru (celebrul)** *actor, o* **frumoasă** *reuşită, aceste* **interesante (interesantele)** *concluzii*, el capătă o semnificaţie specială, expresivă.

— Unele adjective îşi schimbă sensul în funcţie de topică, de exemplu: *sărman: o femeie* **sărmană** „săracă" — **sărmana** *femeie* „biata femeie"; *o parte* **bună** (opusă lui „rea") — *o* **bună** *parte* „o mare parte" etc.

— Unele adjective au o topică fixă în raport cu substantivul, apărând fie numai înaintea lui, ca adjectivul **biet** (**bietul** *copil*) sau adjectivele pronominale: **fiecare** *(om)*, **oricare** *(carte)*, **alt, alţi, unii, unele, aceleaşi, nici un,** fie după substantiv, ca adjectivele provenite din participiu: *lecţia* **învăţată**, *lucrul* **început**, *pomul* **lăudat**, *cărţi(le)* **scrise**.

2. La genitiv-dativul plural al adjectivelor cantitative *mult* şi *puţin* întâlnim două feluri de construcţii: *părerile* **multor** *specialişti* (întocmai ca la pronume, de exemplu: *părerile* **acestor** *specialişti*) şi *părerile* **a mulţi** *specialişti*.

II. **Adjectivele invariabile** au o singură formă pentru toate genurile, numerele şi cazurile. Intră în această categorie adjectivele terminate în vocală accentuată (*bordo, bleu, grena, gri, maro*) sau în consoană (*bej, crem, mov, vernil*) — toate nume de culori, adjectivele terminate în *-ce (motrice, vivace, eficace, perspicace)* — majoritatea neologisme neadaptate încă, precum şi cuvinte vechi *(coşcogea(mite), dita(ma)i, otova, sadea, ferice, gata, asemenea)*.

Clasificarea adjectivelor. După numărul formelor flexionare realizate în declinare, adjectivele se grupează în patru clase:

1. adjective cu patru forme flexionare în funcţie de gen, număr şi caz: fac parte din această clasă cele mai multe adjective propriu-zise *(deştept, simplu, bun)*, adjectivele participiale *(lucrat, iubit, rupt)* sau gerunziale *(suferind)*;

2. adjective cu trei forme: cele terminate în consoanele *c* şi *g (adânc, falnic, lung)* sau derivate cu sufixele *-tor, -esc, -iu (prevăzător, sătesc, cenuşiu)*; aceste adjective anulează câte o opoziţie, realizând forme comune de gen (la plural), de număr (la feminin) şi de caz;

3. adjective cu două forme: cele terminate în *-e (limpede, dulce)*, în consoană palatală *(dibaci, vechi)* sau în diftong *(bălai, gălbui, rotofei)*; ele au forme comune de gen la ambele numere *(limpede)* sau forme comune de număr la ambele genuri *(bălai)*;

4. adjective invariabile (*maro, motrice* etc.).

EXERCIŢII

I. Faceţi analiza morfologică (genul, numărul, cazul şi clasa de flexiune) a adjectivelor din textele următoare; indicaţi alternanţele fonetice (acolo unde se produc); precizaţi proveniența fiecărui adjectiv:

1. Fumuri albe se ridică în văzduhul scânteios
Ca înaltele coloane unui templu maiestos.

(V. Alecsandri, *Miezul iernei*)

2. Pierdut e totu-n zarea tinereţii
Şi mută-i gura dulce-a altor vremuri.

(M. Eminescu, *Trecut-au anii ...*)

3. Era un om vesel şi cunoştea pe toţi gospodarii din satul acela al nostru, răzăşesc.

(M. Sadoveanu, *Fănăţna Tinereţii*)

4. Priveam cum rămân în urmă lanuri singuratice, un sat ce părea pustiu în lumina orbitoare a zilei şi mă miram că văd aşa de puţini oameni.

(M. Sadoveanu, *Povestiri*)

5. Nu-ţi cer un lucru prea cu neputinţă
În rece mea-ncruntată suferinţă.

(T. Arghezi, *Psalm*)

6. Ultimii, după ce bruma a căzut de mult, vin la rând dovlecii: grei, pântecoşi, cu o coajă scorţoasă care aminteşte pielea marilor pachiderme.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

7. Cu noi şedea şi moş Bodrângă, un moşneag fără căpătâi, însă de tot hazul.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

8. Olimpia, şi tu, Aurica, să fiţi cu ochii în patru să nu la cineva vreo hârtie, vreun lucru.

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

9. Trăim într-o ţară fermecătoare şi bogată, râvnită întruna de cei lacomi.

(M. Sadoveanu, *Popor al durerii*)

II. Explicaţi cum s-au format adjectivele derivate din textele 4 şi 6 şi arătaţi sufixul şi radicalul adjectival; daţi exemple de adjective derivate şi enumeraţi sufixele adjectivale mai productive.

III. Folosind sufixele *-tor, -bil, -ant*, transformaţi verbele din propoziţiile de mai jos în adjective; analizaţi flexiunea şi funcţia sintactică a adjectivelor obţinute şi a substantivelor dependente de ele: *Copilul iubeşte învăţătura. Exigenţele (nu) corespund cerinţelor actuale. Discuţia se referă la purtarea ta. Atitudinea (aceasta) o prefer tăcerii. Familiile vecine (nu) participă la discuţii.*

IV. Analizaţi locuţiunile adjectivale din textele 5, 7 şi 8; găsiţi pentru fiecare echivalentul cel mai apropiat; procedaţi în mod similar cu locuţiunile adjectivale *de folos, de căpetenie, fără lege, într-o ureche, cu capul în nori*, punându-le în contexte adecvate.

V. Puneţi la feminin, apoi la plural, adjectivele *albastru, aspru, des, destul, fix, sătul*; arătaţi în scris care sunt desinenţele şi alternanţele fonetice ale fiecăruia.

VI. Analizaţi comparativ flexiunea (desinenţele şi omonimiile) adjectivelor *muncitoresc* şi *iubitor*; arătaţi care sunt asemănările şi deosebirile; procedaţi la fel cu adjectivele *drag* şi *iubit, îndemânatic* şi *stângaci, alb* şi *verde*.

VII. Daţi câte un exemplu de adjectiv cu patru forme, cu trei forme şi cu două forme flexionare; comparaţi flexiunile şi arătaţi asemănările şi deosebirile.

VIII. Analizaţi din punctul de vedere al caracterului variabil sau invariabil adjectivele: *aievea afară, bleu, cărămiziu, cumsecade, cuminte, formidabil, gata, gri, perfect, precoce, sadea, tenace*.

IX. În primele patru texte, precizaţi poziţia adjectivului în raport cu termenul regent şi, în funcţie de aceasta, prezenţa sau absenţa articolului; schimbaţi apoi topica adjectivului (acolo unde este posibil) şi arătaţi modificările flexionare care s-au produs.

GRADELE DE COMPARAŢIE ALE ADJECTIVULUI

Gradele de comparaţie sunt forme pe care le ia adjectivul pentru a arăta în ce măsură un obiect posedă o însuşire în raport cu alte obiecte sau cu alte momente ale existenţei sale, de ex.: *Băiatul este* **vioi**; *Astăzi el este* **mai vioi** *decât fata (decât ieri)*; *Băiatul este* **la fel de vioi** *ca şi fata (ca* atunci).

Gradele de *comparaţie* ale adjectivului sunt: *pozitivul, comparativul* şi *superlativul*; ele nu se exprimă prin desinenţe (ca genul, numărul şi cazul), ci prin cuvinte şi construcţii sintactice speciale.

1. *Gradul pozitiv* al adjectivului exprimă o însuşire a obiectului fără a o raporta la un alt obiect sau la un alt moment al existenţei acestui obiect: ***cer* albastru, senin,** *purtare* **corectă** şi **demnă,** *nor* **negru.**

2. *Gradul comparativ* exprimă însuşirea unui obiect prin raportare la însuşirea sau însuşirile altor obiecte, stabilind raporturi de egalitate sau inegalitate cu acestea; comparativul este de trei feluri:

— *de superioritate*: Aurul este **mai scump** *decât* argintul.
— *de inferioritate*: Aerul este **mai puţin greu** *decât* apa.
— *de egalitate*: Filmul este **la fel de interesant** *ca şi* cartea.

Comparativul se formează de la gradul pozitiv al adjectivului prin adăugarea unor adverbe şi prepoziţii; la comparativul de superioritate adjectivul este precedat de adverbul *mai* şi urmat de adverbul cu valoare de prepoziţie *decât*, care introduce al doilea termen al comparaţiei: **Mai** ***strălucitor*** **decât** *soarele*; mărcile comparativului de inferioritate sunt *mai puţin... decât*, iar cele ale comparativului de egalitate: *tot aşa de (tot atât de, la fel de) ... ca (şi)*.

Observaţii. 1. Al doilea termen al comparaţiei de inegalitate (superioritate sau inferioritate) poate fi introdus şi prin locuţiunile prepoziţionale *faţă de, în comparaţie cu, în raport cu*: Este mai (puţin) harnic *în comparaţie (în raport) cu* tine.

2. Uneori termenul al doilea al comparativului de superioaritate, ca şi al superlativului relativ, poate lipsi, de exemplu: Vreau o carte *mai nouă* şi *mai interesantă*; Băutura *sa mai bună* este apa de izvor.

3. În construcții comparative de felul: (apa e) *rece* c a g h e a ț a, (plutea) *ușoară* c a u n f u l g, *înalt* c â t u n m u n t e, *tare* c a f i e r u l, *iute* c a o ț e l u l, comparativul de egalitate apare fără morfemele caracteristice: *la fel de* r e c e ca gheața, *tot atât de* u ș o a r ă ca un fulg etc., care au putut fi omise fără ca înțelesul comunicării să sufere.

3. *Gradul superlativ* arată gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însușirii obiectelor; este de două feluri: relativ și absolut.

a) *Superlativul relativ.* Exprimând gradul maxim sau minim al unei însușiri în comparație cu altă însușire sau cu un alt moment, superlativul relativ este de două feluri: de superioritate: *cel mai iubit* d i n t r e p ă m â n t e n i, și de inferioritate: *cel mai puțin iubit* d i n t r e p ă m â n t e n i; fiecare dintre cele două construcții superlative se formează de la comparativul de superioritate și, respectiv, de inferioritate, prin adăugarea lui *cel (cea, cei, cele)*, marcă a superlativului; al doilea termen al comparației superlative este introdus prin prepozițiile *dintre, din* sau *de*: *dintre* p ă m â n t e n i, *din* c l a s ă, *de* a c o l o.

b) *Superlativul absolut* exprimă intensitatea maximă sau minimă a unei însușiri, fără a o raporta, prin comparație, la altă însușire, de exemplu: Este *foarte* t a l e n t a t la desen; Răspunsul lui este *foarte puțin* c o n v i n g ă t o r.

Se formează de la gradul pozitiv al adjectivului, precedat de adverbul *foarte*: *foarte* t a l e n t a t și, respectiv, *foarte puțin*: *foarte puțin* t a l e n t a t; pe lângă *foarte*, în limbajul popular se folosește și adverbul *tare*: *tare* f r u m o s; în limba mai veche, pentru exprimarea intensității maxime se foloseau și adverbele *mult* și *prea*: *mult* b o g a t, o *prea* f r u m o a s ă fată.

Mijloace afective de exprimare a superlativului

Limbajul afectiv dispune de numeroase procedee și construcții pentru redarea ideii de superlativ; dintre acestea, menționăm:

— adverbe și locuțiuni adverbiale cu valoare expresivă: *extraordinar* (d e b u n, d e f r u m o s etc.), *extrem, grozav, nemaipomenit, nespus* etc.; *din cale-afară* (d e o b r a z n i c, d e f r u m o s), (sărac) *de tot*, (avea părul) *cu totul și cu totul* (alb);

— adverbe, adjective, substantive și locuțiuni care exprimă noțiuni dezagreabile și care servesc la intensificarea în sens pozitiv sau negativ a însușirii exprimate de substantiv: s u p ă r a t ă (d e ș t e a p t ă) *foc*, urât *de mama focului*, d e ș t e p t *nevoie mare*, s ă r a c *lipit pământului*, *fript* d e s ă r a c, *putred* d e b o g a t, *o groază* d e b a n i, *atâta amar* d e g r â u;

— repetiția adjectivului, care poate fi simplă: o a p ă *adâncă, adâncă*, o p ă d u r e *mare, mare*, sau complexă: *frumoasa frumoaselor, răul răilor, deșteptul deșteptilor*, construcții în care adjectivul este substantivat și reluat la forma de genitiv plural; o construcție complexă este și cea din exem-

piele: *o mândrețe de fată, o urâțenie de babă, o pocitanie de om*, provenită din transformarea adjectivului în substantiv, care își subordonează, prin inversiune sintactică, termenul regent [compară cu construcțiile inițiale: o f a t ă *(foarte) mândră*, u n o m *(foarte) pocit*];

— construcții exclamative: *cât d e î n a l t* e cerul! Amețitoare apă, *se* l i m p e d e te clatini! (N. Labiș);

— procedee lexicale: ideea de superlativ se poate exprima prin derivarea adjectivului la gradul pozitiv cu prefixe sau sufixe cu sens lexical superlativ. Dintre prefixele mai frecvent întâlnite, *prea-, răz-, stră- (preacinstit, străvechi)* sunt vechi, *arhi-, extra-, supra-, super-, ultra-, (arhiplin, extrafin, supraîncălzit, ultraelegant)* sunt noi; sufixul superlativ *-isim* apare în *rarisim* (o carte *rarisimă*) și *simplisim* (O d ă *simplisimei* f l o r i, L. Blaga);

— procedee fonetice: lungirea vocalelor: u n m u n t e *înaaalt*! sau repetarea consoanelor: o a p ă *rrrece*!

Adjective fără grad de comparație

Din diferite motive, unele adjective nu au grad de comparație. Din această categorie fac parte:

— adjective care sunt la origine vechi comparative sau superlative: *inferior, superior, major, minor, maxim, optim, posterior, ulterior, suprem, extrem*;

— adjective care exprimă însușiri al căror sens nu poate fi modificat prin comparație: *asemenea, complet, gata, desăvârșit, deplin, enorm, fundamental, întreg, mort, oral, prim, unic, ultim, veșnic, terminal*;

— adjective din domeniul științei și al tehnicii: (i n d u s t r i e) *energetică*, (s o l u ț i e) *adipoasă, hidrofobă*, (m e d i u) *acvatic*.

EXERCIȚII

I. **Analizați gradele de comparație ale adjectivelor din textele de mai jos; descrieți structura fiecăruia (modul de formare și mărcile caracteristice) și funcția sintactică; indicați termenul al doilea al comparației (în cazul când este exprimat) și funcția lui sintactică:**

1. Cel mai înalt dintre munți este Ceahlăul, care, dacă ar fi intrat în basmele celor vechi ar fi fost atât de vestit ca și Olimpul, Pindul sau Pelias.

(D. C a n t e m i r, *Descrierea Moldovei*)

2. Ancuța de altădată era muiere frumoasă ca și aceasta de acum.

(M. S a d o v e a n u, *Cealaltă Ancuță*)

3. Călăuzul nostru nu era mai puțin curios decât mine ca să afle cum se petrecuseră lucrurile.

(A. I. O d o b e s c u, *Pseudo-kynegetikos*)

4. Pădurea era foarte tristă și foarte pustie în jalea ei de toamnă.

(M. S a d o v e a n u, *Povestiri de dragoste*)

5. Întâlnirea norilor cu luna prilejuieşte lumii spectacolul ei cel mai încărcat de o grea, aproape insuportabilă, splendoare.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

6. Încă foarte tânăr, (Oltul) e încercat de oboseli cumplite.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

7. Prealnălţatul, preadreptul şi preamilostivul sultan e tare mâhnit pe Luminăţia ta. Zice că sfârşitul să-ţi fie fericit.

(M. Sorescu, *A treia ţeapă*)

8. ...unul lung şi căscat ca tine era prostul proştilor, atât de prost, că-l bărbieren mă-sa.

(Fănuş Neagu, *Îngerul a strigat*)

II. Găsiţi echivalentul cel mai apropiat al expresiilor şi locuţiunilor: *ca scos din cuie, ca vai de el, tot unul şi unul, o-o falcă-n cer şi una-n pământ*, **mai sedărit şi** indicaţi gradul de comparaţie exprimat.

III. Daţi trei exemple (în propoziţie) de superlativ absolut exprimat prin procedee expresive; construiţi patru propoziţii cu adjective care nu au grade de comparaţie.

PRONUMELE

Pronumele este partea de vorbire flexibilă care ţine locul unui substantiv, de la care preia genul, numărul şi cazul. În exemplul *Maria discută cu colegii*; **ea îi** *întreabă ceva*, pronumele *ea* şi *îi* substituie substantivele *Maria* şi, respectiv, *colegii*, având acelaşi gen, număr şi caz.

Pe lângă gen, număr şi caz, pronumele exprimă şi persoana, categorie gramaticală pe care o are şi verbul, de exemplu: eu *aflu* — tu *afli* — **el** *află*, şi care se realizează în trei valori: persoana I (care vorbeşte), persoana a II-a (cu care se vorbeşte) şi persoana a III-a (despre care se vorbeşte).

Din punctul de vedere al categoriei persoanei, pronumele se împart în două clase:

a) *pronume care au flexiune de persoană*: pronumele personal, reflexiv posesiv şi de întărire;

b) *pronume fără flexiune de persoană*: pronumele demonstrativ, interogativ-relativ, nehotărât şi negativ.

Pe lângă funcţia de substitut al numelui, când apare independent (de exemplu: *al meu, acesta, fiecare*), pronumele poate însoţi un substantiv cu care se acordă în gen, număr şi caz, devenind adjectiv: *caietul* **meu,** *elevul* **acesta, fiecare** *om*. Având în vedere valoarea adjectivală cu care poate apărea în propoziţie, pronumele se împart în două clase:

a) *pronume care pot deveni adjective pronominale*: *munca* **noastră** (posesiv), *oamenii* **înşişi** (de întărire), **acest** *an* (demonstrativ), **care** *lucrare* (interogativ-relativ,), **altă** *problemă* (nehotărât), **nici o** *îndoială* (negativ);

b) *pronume care nu pot fi adjective*: pronumele personal şi pronumele reflexiv.

Ca substitut al substantivului, pronumele poate îndeplini toate funcţiile sintactice specifice numelui: **Ei** *învaţă* (subiect), *lauda* **de sine** (atribut), *A rămas* **acelaşi** (nume predicativ), *N-a spus* **nimănui nimic** (complement). Ca adjectiv: **toţi** *oamenii*, pronumele are funcţie sintactică de atribut adjectival.

PRONUMELE PERSONAL

Pronumele personal desemnează persoanele care participă direct sau indirect la actul comunicării. Indicând pe participanţii la dialog, persoanele I *(eu)* şi a II-a *(tu)* se opun persoanei a III-a *(el, ea)*, care nu participă la dialog. Pe lângă distincţiile de persoană, pronumele personal are flexiune de caz şi număr, iar la persoana a III-a şi de gen. La cazurile dativ şi acuzativ întâlnim două serii de forme: una cuprinzând formele accentuate *(mie, ţie, (pe) mine, (pe) tine)*, alta, formele neaccentuate sau atone *(îmi, mi, îţi, ţi, mă, te* etc.). Cazul vocativ apare numai la persoana a II-a singular şi plural, de exemplu: *Lună*, **tu,** *stăpână mării*! Fiind identic, ca formă, cu nominativul, vocativul se deosebeşte de acesta prin accent şi el se desparte de restul comunicării prin virgule sau semnul exclamării.

FORMELE PRONUMELUI PERSONAL

Singular

	Persoana I		Persoana a II-a		Persoana a III-a			
					Masculin şi neutru		Feminin	
	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat
N.	eu		tu		el (al, a, ai, ale) lui		ea (al, a, ai, ale) ei	
G.	—		—					
D.	mie	îmi, mi, mi-, -mi, -mi-	ţie	îţi, ţi, ţi-, -ţi, -ţi-	lui	ii, i, i-, -i, -i-,	ei	îi, i, i-, -i, -i-
Ac.	(pe)mine	mă, -mă, mă-, -mă-, m-, -m-	(pe)tine	te, te-, -te, -te-	(pe) el	îl, l-, -l -l-	(pe) ea	o, o-, -o, -o-
V.	—		tu!		—		—	

Plural

	Persoana I		Persoana a II-a		Persoana a III-a			
					Masculin		Feminin şi neutru	
	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat	accentuat	neaccentuat
N.	noi		voi		ei (al, a, ai ale) lor		ele (al, a, ai ale) lor	
G.	—		—					
D.	nouă	ne, ne-, -ne, -ne-, ni, ni-, -ni-,	vouă	vă, -vă, vă, v-, -v-, vi, vi-, -vi-,	lor	le, le-, -le -le-, li, li-, -li-	lor	le, le-, -le, le-, li, li-, -li-
Ac.	(pe)noi	ne, -ne, ne-, -ne-	(pe)voi	-vă, -vă, vă-, -vă- v-, -v-	(pe) ei	îi, i-, -i, -i-	(pe) ele	le, le-, -le -le-
V.	—		voi !		—		—	

Comparând flexiunea celor trei persoane, constatăm o serie de deosebiri care separă persoana a III-a de primele două; ele privesc modul specific de exprimare a genului, a numărului şi a cazului;

— Persoana a III-a are forme distincte de gen la singular şi la plural: *el-ea, ei-ele*, spre deosebire de persoanele I şi a II-a care sunt indiferente faţă de gen (*eu, tu* pot desemna atât o persoană de gen masculin, cât şi de gen feminin).

Atât ca formă, cât şi ca sens, pluralul persoanei a III-a este un plural obişnuit, asemănător cu al substantivului (**ei** desemnează pe *el+el+el+ + ...*), în timp ce *noi* înseamnă, în funcţie de situaţie, *eu + tu* sau *eu + el (ei)*, incluzând şi alte persoane (a II-a sau a III-a) pe lângă persoana I; în mod similar, *voi* poate desemna pe *tu + tu + tu + ...*, dar poate include şi persoane neparticipante la dialog (*tu + el*); la persoanele I şi a II-a distincţia singular-plural se realizează prin schimbarea totală a formei: *eu-noi, tu-voi*.

— Spre deosebire de persoanele I şi a II-a care sunt defective de genitiv, persoana a III-a are forme pentru exprimarea acestui caz: N. *el, ea* — G. (al) *lui, ei*.

FOLOSIREA FORMELOR ACCENTUATE ŞI NEACCENTUATE ALE PRONUMELUI PERSONAL

1. Între cele două serii de forme, accentuate şi neaccentuate, există o strânsă legătură. În combinaţie cu verbul, pe lângă care au funcţie de complement indirect, şi, respectiv, direct, formele accentuate apar numai în prezenţa formelor neaccentuate, niciodată singure; astfel, spunem: **ţie** *ţi-am spus*, **pe tine** **te**-*am văzut*, dar nu putem spune: *ţie* a m s p u s sau a m s p u s *ţie*, *pe tine* a m v ă z u t sau a m v ă z u t *pe tine*; formele atone, în schimb, pot apărea singure, neînsoţite de formele accentuate: *ţi*-am s p u s, *te*-a m v ă z u t.

Formele accentuate pot apărea singure, neînsoţite de cele atone, în următoarele situaţii:

— când sunt precedate de prepoziţii (în afară de **pe** care introduce obiectul direct): *Mi-a vorbit* d e s p r e **tine**, *Vine* p e l a **voi**, *A reuşit* d a t o r i t ă **mie**;

— când determină un adjectiv: *împrejurare* f a v o r a b i l ă **ţie**, sau o interjecţie: b r a v o **vouă**!;

— în construcţii eliptice de felul: **Mie** *mi-a spus una*, **ţie** *alta*, frecvent întâlnite mai ales în dialog, de ex.: — *Cui i-a adresat scrisoarea?* — Nouă, construcţii din care lipseşte nu numai forma atonă, dar şi verbul regent (**Nouă** = *Nouă ne-a adresat scrisoarea*).

2. Formele atone ale pronumelui personal pot preceda sau urma un cuvânt (verb, substantiv, adjectiv, prepoziţie) cu care formează o unitate ritmică marcată prin liniuţa de unire (forme conjunctive): I-*a adus, văzându*-**te**, *sufletu*-**mi**, *frumosu*-**i** (chip), *asupra*-**ţi**, sau sunt nelegate (forme libere): **le** *aduc*, **îţi** *spun*, **mi** *se pare*.

Sunt de obicei libere, nelegate de verb, formele atone care preced verbul: **mă** *vede*, **te** *cheamă*, **ţi** **le** *oferă*, *nu* **i** *se pare*; sunt legate de verb (conjuncte) formele atone care apar în poziţie enclitică faţă de verb, situaţie pe care o întâlnim la gerunziu: *auzindu*-**l** şi imperativ: *ajută*-**l**. Acuzativul aton **o** apare după verb şi, deci, legat de el la perfectul compus condiţional, gerunziu şi imperativ: *am întâlnit*-**o**, *aş ruga*-**o**, *văzând*-**o**, *ajut*-**o**. Sunt, de asemenea, legate de verb formele atone care apar înaintea unui auxiliar care începe cu o vocală: **mi**-*ai* d a t, **te**-*oi* v e d e a, **l**-*aş* t r i m i t e sau înaintea formelor scurte ale verbului *a fi*: **ţi**-*e* d o r, **li**-*s* d r a g i.

Când verbul este însoţit de două forme atone, dativul precedă întotdeauna acuzativul, iar persoana I pe celelalte: **mi** *te*-a t r i m i s, a d u c e ţ i-**mi**-*o*; persoana a III-a poate preceda sau urma persoana a II-a: (*lor*) **li** *te*-a c e r u t, **ţi**-*l* a d u c e, sau se poate combina tot cu o formă de persoana a III-a: **i** *le*-a d a t, **li** *s*-a s p u s.

— La dativ plural există două serii de forme atone: *ne/ni, vă/vi/v, le/li*, a căror folosire este condiţionată de absenţa, respectiv prezenţa unui alt pronume pe lângă verb; astfel, formele *ni, vi, li* apar numai în contextul unui al doilea pronume aton: **ni** *se* v o r b e ş t e, **vi**-*l* a r a t ă, **li**-*l* s p u n e; formele *ne, vă, v-, le* apar când verbul este precedat de acuzativul aton **o**; **ne**-*o* a d u c e, **v**-*o* s p u n e, **le**-*o* r e c o m a n d ă sau când apare singur, neînsoţit de alt pronume: **ne** *aduce*, **vă** *spune*, **le** *dă*.

Observaţie. Folosirea formei **vi** (în loc de **v-**) în construcţii ca: **vi**-*o* aduc, **vi**-*aţi* pierdut cartea este incorectă, şi ca atare, trebuie evitată.

ÎNTREBUINŢĂRI SPECIALE ALE PRONUMELUI PERSONAL

Apărând în aceleaşi condiţii sintactice ca şi substantivul, pronumele personal îndeplineşte aceleaşi funcţii sintactice în propoziţie: subiect, atribut, nume predicativ sau complement.

Cu funcție de subiect, pronumele personal apare mai ales la persoana a III-a: **el** *citește*; la persoanele I și a II-a pronumele apare mai rar ca subiect, deoarece verbul exprimă clar, prin desinența lui, subiectul: *întru* (eu), *lucrezi* (tu). Vorbim în acest caz de subiect inclus.

Totuși, în unele situații întâlnim și aceste prenume cu funcția de subiect. Prezența lor se explică în acest caz prin nevoia de insistență afectivă sau de subliniere a opoziției dintre persoane: *O, calul meu*! *Tu, fala mea* ... **Tu** *știi că* **eu** *te vând*? (G. Coșbuc).

O trăsătură caracteristică a limbii noastre o constituie dublarea pronominală a complementului direct și indirect prin formele atone de dativ și acuzativ ale pronumelui: în construcții ca: *mamei* **i-a** s c r i s, *pe mama* **o** a ș t e p t **și i-am** s c r i s *lui Mihai*, **îl** a ș t e p t *pe Mihai*, reluarea sau anticiparea complementului prin pronume constituie un element de precizare, de întărire a acestuia.

În aspectele orale și populare ale limbii întâlnim și fenomenul dublării subiectului, cu ajutorul pronumelui personal *el, ea*, în construcții ca: *Vine* **el** *tata, Stai că te căpușește* **ea** *Marioara acuș* (I. Creangă). Spre deosebire de dublarea obiectului, care este un fapt gramatical, dublarea prin pronume a subiectului reprezintă un fapt de stil.

Formele atone de dativ și acuzativ ale pronumelui personal de persoana I și a II-a singular și plural ajută la formarea diatezei reflexive: *mă* g â n d e s c, *te* g â n d e ș t i, *îmi* î n c h i p u i, *îți* î n c h i p u i, completând paradigma defectivă a pronumelui reflexiv, care are forme numai pentru persoana a II-a: *se* g â n d e ș t e, *își* î n c h i p u i e.

Formele atone de dativ ale pronumelui personal apar cu funcții și valori specifice, inexistente la substantiv; acestea sunt *dativul posesiv* și *dativul etic*.

a) În exemplul: *Sabia*-**mi** *cea mică, murgul meu cel dalb* (Alecsandri), dativul **mi** are funcția de atribut pronominal al substantivului *sania*, fiind echivalent semantic cu adjectivul posesiv *mea* (s a n i a-*mi*= s a n *i a* mea, ca și m u r g u l *meu*) și numit, de aceea, *dativ posesiv*.

O b s e r v a ț i e. Dativul posesiv poate sta și pe lângă verb, de exemplu: **Ți**-*am ascultat* sfatul; el nu trebuie confundat cu dativul complement indirect al verbului din exemple ca: **Ți**-*am cumpărat* o carte, funcție pe care o verificăm prin posibilitatea dublării pronominale a complementului: **Ție** **ți**-*am cumpărat* o carte; dativul posesiv nu poate fi niciodată dublat printr-o altă formă pronominală sau substantivală de dativ.

b) În exemple de felul: *Voinicul ... prinde cu mâna stâlpul de fier*, **mi** **ți**-*l smulge din pământ cum ai smulge o nuielușă (Folclor)*, frecvent întâlnite în basme, formele atone de dativ **mi, ți,** fără funcție sintactivă, exprimă participarea afectivă a povestitorului și a ascultătorului la cele relatate, cointeresarea lor; vorbim în acest caz de *dativul etic*.

c) Tot cu valoare afectivă se folosesc pronumele atone în unele expresii și locuțiuni verbale ca: *Dă*-**i** *înainte* (fără grijă)! A *luat*-**o** *la sănătoasa* (în care pronumele este un element component al locuțiunii verbale).

ALTE PRONUME PERSONALE

La persoana a III-a, paralel cu pronumele personal *el, ea* se întrebuințează pronumele *dânsul, dânsa*, format din prepoziție *de* + vechiul pronume *însul, însa* (întâlnit astăzi numai în construcții prepoziționale: *într-însul, dintr-însa*). Folosirea acestui pronume, care apare uneori în alternanță cu *el*, contribuie la variația expresiei, de exemplu: *Locul unde căzuseră* **ei** și *cei care luptaseră împreună cu* **dânșii** *se cunoștea sub un val mort de pedestrime* (M. Sadoveanu).

Pentru unii vorbitori, pronumele *dânsul* conține, față de pronumele *el*, o nuanță de politețe, drept respect la adresa persoanei despre care se vorbește, situându-se astfel pe o treaptă intermediară între *el* și *dumnealui* în gradația: *el-dânsul-dumnealui*.

PRONUMELE DE POLITEȚE SAU DE REVERENȚĂ

Respectul față de persoane se exprimă prin pronumele *dumneata, dumneavoastră, dumnealui*, care are forme numai pentru persoanele a II-a și a III-a. Compus din substantivul *domnia* și adjectivul posesiv *ta, sa, voastră* sau pronumele personal în genitiv *lui, ei, lor*, pronumele de politețe are flexiune de gen, număr și caz.

Persoana a II-a

	Singular	*Plural*
	(masculin și feminin)	(masculin și feminin)
N.—Ac.—V.	dumneata (prescurtat *d-ta*)	dumneavoastră (dv.,
G.—D.	(al) dumitale *(d-tale)*	dvs. sau *d-voastră*)

Persoana a III-a

	Singular		*Plural*
	(masculin)	(feminin)	(masculin și feminin)
N.—G.—D.—Ac.	dumnealui *(d-lui)*	dumneaei *(d-ei)*	dumnealor *(d-lor)*

Dumneasa (d-sa) cu genitiv-dativul *dumisale (d-sale)*, formă de persoana a III-a singular, paralelă cu *dumnealui, dumneaei*, se întâlnește mai rar.

Formele *Domnia ta, Domnia sa, Domnia voastră*, ca și *Măria ta (sa, voastră, Luminăția ta* (*sa* etc.) se folosesc numai în stilul solemn și ceremonios, de exemplu: *Cum a coborât* **Măria sa** *la odăile domnești s-a înfățișat* **Domnia sa** *Mircea* (M. Sadoveanu), sau poetic: *Codrule,* **Măria ta,** *lasă-mă sub poala ta* (M. Eminescu)

Sunt folosite şi formele familiare şi regionale *mata(le), mătăluţă, mătălică, tălică*, care pot avea o nuanţă afectivă.

Nuanţele semantice şi stilistice ale diverselor pronume de politeţe în raport cu pronumele personale sunt sugestiv surprinse în gradaţia lor afectivă în următorul pasaj:

Duduia Lizuca nu-i spune lui Patrocle „tu", căci e mai bătrân şi-l stimează, nici „dumneata", cuvânt rece care pune distanţă; nici ceremoniosul „dumneavoastră". Ea îi spune „mata", cuvânt care arată perfect sentimentele ei pentru dânsul (G. Ibrăileanu, *M. Sadoveanu — Dumbrava minunată*).

EXERCIŢII

I. Analizaţi morfologic şi sintactic pronumele personale din următoarele texte:

1. Mai ştiu şi eu la ce gândeam?
Aveţi şi voi un frate ...

(G. Coşbuc, *Mama*)

2. Nu ieşi? ... Din ograda mea? ...mă înfrunţi tu pe mine? ... Ei, stai atunci că te învăţ eu pe tine omenie, tâlharule!

(L. Rebreanu, *Răscoala*)

3. Lucrurile sunt ele încâlcite dacă stai să te gândeşti.

(M. Preda, *Moromeţii*)

4. Nu ştiu de ce vă miraţi, mira-v-aţi de frumuseţe-vă.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

5. Scorpia ospătă pe Făt-Frumos şi mai şi decât Gheonoaia, iar el îi dete dânsei înapoi capul ce i-l luase cu săgeata.

(P. Ispirescu, *Tinereţe fără bătrâneţe*)

6. Jură-mi-te pe ascuţişul paloşului tău.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*).

7. Mergeam dar totdeauna cu ei, de el ascultam totdeauna şi la dânsul căutam scăpare.

(I. Slavici, *Budulea Taichii*)

8. Dumnealui e gata... N-aş înţelege ce mai aştepţi; ori fără poveştile Domniei tale nu înfrăţeşte şi nu dă spic grâul... Ia-ţi pe dumneata ilicul cel albastru.

(M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*)

9. De la „dumneavoastră" am fost retrogradat la „dumneata" fără nici un fel de complexe.

(C. Costin, *Arşiţa*)

10. Aşa-i, **cuconaşule**, cum poruncşti **mata**... Şi **guşca** dă-o **mata** la **mine**, să **mă mai minunez** de dânsa.

(M. Sadoveanu, *Venea o moară pe Siret*)

11. Eu ţi-oi arăta-o, pe unde **se ascunde**, iară **tu să mi-o prinzi**, cum ţi-i meşteşugul.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

12. Că-i fătărnicie şi-ntre animale:
— „Sunt al Dumneavoastră , „sluga Dumitale".

(T. Arghezi, *Fabule*)

II. Din textele de mai sus, scoateţi pe un tabel pronumele de politeţe; analizaţi structura, flexiunea şi gradul de reverenţă pe care îl exprimă; înlocuiţi-le în text cu pronumele personale corespunzătoare şi explicaţi diferenţele semantice şi stilistice.

III. Scoateţi exemplele de dativ posesiv şi dativ etic din textele de mai sus; precizaţi funcţiile şi valorile fiecăruia, precum şi contextele specifice în care se realizează; construiţi exemple similare.

PRONUMELE REFLEXIV

Pronumele reflexiv ţine locul obiectului asupra căruia se exercită acţiunea verbului, exprimând identitatea dintre obiect şi subiect, şi are forme proprii numai pentru persoana a III-a, cazurile dativ şi acuzativ, de exemplu: Împăcat cu lumea şi *cu sine* însuşi, Oltul *îşi* aminteşte (Geo Bogza).

La aceste cazuri întâlnim două serii de forme, accentuate şi atone, care se folosesc după aceleaşi reguli ca şi cele ale pronumelui personal.

Forme accentuate		*Forme neaccentuate*	
D.	sie, sieşi	D.	îşi, şi, şi-, -şi, -şi-
Ac.	(pe) sine (sineşi)	Ac.	se, se-, -se, s-, -s-

Pronumele reflexiv apare, de regulă, în prezenţa unui verb, cu funcţia de marcă morfologică a diatezei reflexive: *a-şi închipui, a se teme* sau pasive: *Cartea* **se citeşte** *cu interes*. Formele atone ale pronumelui reflexiv în dativ pot avea sens posesiv: **Îşi** *ajută colegii*, îndeplinind funcţia de atribut pronominal. Pe lângă funcţia de atribut, pronumele reflexiv mai poate avea funcţie sintactică de complement direct: **Se** *spală (pe sine)* sau indirect: **Îşi** *cumpără (lui) ceva*. La persoanele întâi şi a doua (pentru care reflexivul nu are forme proprii) se folosesc, cu valoarea reflexivă, formele atone ale pronumelui personal: **îmi** *închipui*, **îţi** *închipui*, **mă** *tem*, **te** *temi*.

Observaţii. 1. Forma accentuată de acuzativ *sine* însoţită de articolul hotărât se substantivează: *sinele, sinea*, de exemplu: Şi-a spus în *sinea lui* (= „în gândul său").

2. Folosirea dativului *îşi* pe lângă verbe care exprimă ideea de posesie, ca în exemplul: *Întrebarea îşi avea temeiurile ei*, este nerecomandabilă, deoarece creează construcţii pleonastice.

3. În exemple ca: Se înţelege *de la sine*, reflexivul are funcţie de circumstanţial.

EXERCIŢII

I. Analizaţi pronumele reflexive din textele de mai jos, precizând cazul, forma şi funcţia sintactică a fiecăruia:

1. Nu e păcat/Ca să se lepede/Clipa cea repede/Ce ni s-a dat?

(N. Eminescu, *Stelele-n cer*)

2. El îşi opri calul înaintea cârciumii.

(I. Slavici, *Moara cu Noroc*)

3. Revenii în sine-mi cu farmecul în suflet.

(C. Hogaş, *Opere*)

4. Cerul stelele-şi arată.

(M. Eminescu, *Poezii*)

5. Sinele încearcă din sine să iasă.

(N. Stănescu, *II elegii*)

6. Omul nu petrece cu cineva ori cu ceva, cât cu ce are el în sinea lui.

(M. Sadoveanu, *Nopţile de Sânziene*)

II. Substituiţi dativul posesiv din textul 2 cu adjectivul posesiv corespunzător; arătaţi deosebirea de funcţie sintactică.

III. Construiţi propoziţii utilizând formele atone, libere şi conjuncte, ale reflexivului şi arătaţi contextele în care apar; formulaţi regulile de folosire a acestor forme.

IV. Formulaţi câte o propoziţie în care pronumele reflexiv să îndeplinească funcţia de atribut (în dativ sau în acuzativ), de complement direct, indirect şi circumstanţial şi de morfem al diatezei reflexive.

PRONUMELE POSESIV

Pronumele posesiv stabileşte o dublă referinţă pronominală, înlocuind atât numele posesorului unui obiect, cât şi numele obiectului posedat: *Cărţile acestea sunt* **ale voastre** (*voastre* înlocuieşte numele posesorului, iar *ale* substituie obiectul posedat *cărţile*).

Este alcătuit din articol posesiv *al, a, ai, ale* şi formele *meu, tău, său* etc.

Posesor / Obiect posedat		Un singur posesor			Mai mulţi posesori		
		I	II	III	I	II	III
un singur obiect posedat	M. şi N.	al meu	al tău	al său	al nostru	al vostru	—
	F.	a mea	a ta	a sa	a noastră	a voastră	—
mai multe obiecte posedate	M.	ai mei	ai tăi	ai săi	ai noştri	ai voştri	—
	F. şi N.	ale mele	ale tale	ale sale	ale noastre	ale voastre	—

Aşa cum rezultă din tabel, flexiunea pronumelui posesiv este mai complexă decât a altor pronume, cele două componente modificându-se diferit în raport cu genul, numărul şi persoana. Articolul se schimbă după genul şi numărul obiectului posedat, iar la plural are forma de genitiv-dativ **alor,** de exemplu: *am trimis* **alor** m e i o scrisoare; pronumele îşi schimbă forma după genul şi numărul obiectului posedat şi după persoana şi numărul posesorului. Ca şi la pronumele personal, deosebirile de persoană şi de număr se exprimă prin forme diferite: *al meu-al tău; al meu-al nostru.* La persoana a III-a, posesivul nu are forme pentru a exprima pluralul posesorului şi singularul şi pluralul obiectului posedat; folosim în acest caz formele de genitiv plural ale pronumelui personal: *Caietul este* **al lor**; *Caietele sunt* **ale lor.** La persoana a III-a singular, posesivul *al său,* a sa etc. intră în relaţie de sinonimie cu pronumele personal în genitiv *al (a, ai, ale) lui, al ... ei,* construcţiile *Caietul este* **al său** — *Caietul este* **al ui** fiind echivalente din punct de vedere semantic.

ADJECTIVUL PRONOMINAL POSESIV

Însoţind un substantiv (cu care se acordă în gen, număr şi caz), pronumele posesiv continuă să substituie numele posesorului (cu care se acordă în persoană şi număr). În asemenea situaţie, pronumele posesiv devine *adjectiv pronominal posesiv*: *caietul* **său** — *caietele* **sale.** În calitate de adjectiv, el se foloseşte fără articol posesiv: *prietenul* **meu,** dacă apare imediat după un substantiv articulat enclitic; în celelalte situaţii sintactice, adjectivul posesiv este întotdeauna însoţit de articol posesiv: *prietenul acesta* **al meu,** *un prieten* **al meu,** *acest prieten* **al meu, al meu** *prieten.* Construcţiile de felul **ai** *noştri t i n e r i,* cu posesivul plasat înaintea substantivului, se folosesc mai ales în poezie.

Pe lângă distincţiile de persoană, gen şi număr, la feminin singular adjectivul posesiv are forme şi pentru genitiv-dativ, identice cu cele de plural: p r i e t e n a *mea* — p r i e t e n e i *mele* — p r i e t e n e l e *mele.*

La persoana a III-a singular, paralel cu posesivul **său, sa, săi, sale,** se folosesc, mai ales în vorbirea curentă, formele de genitiv ale pronumelui personal *(al, a, ai, ale)* **lui, ei**: *caietul* **său**/*caietul* **lui (ei).** Avantajul folosirii acestor forme constă în faptul că, spre deosebire de posesiv, pronumele personal exprimă prin forme distincte genul posesorului:

		personal	*posesiv*
M.	cartea *elevului*	cartea *lui*	cartea *sa*
F.	cartea *elevei*	cartea *ei*	cartea *sa*

Observaţie. Echivalente din punct de vedere semantic, **său şi lui** se deosebesc **atât** prin nuanţa de politeţe pe care o implică posesivul, cât şi prin funcţia sintactică: posesivul, acordat întotdeauna în gen, număr şi caz cu substantivul, are funcţie de atribut adjectival, iar pronumele personal, funcţie de atribut pronominal genitival.

EXERCIŢII

I. Analizaţi pronumele şi adjectivele posesive din textele următoare, indicând pentru fiecare particularităţile flexionare şi funcţiile sintactice îndeplinite:

1. Şi duh din duhul său a dat şcolarilor săi o bucată de vreme.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

2. Ale noastre sunt flori la ureche pe lângă cele ce spune în cărţi.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. La masă povestesc soră-mii fapta mea.

(Cezar Petrescu, *Întunecare*)

4. Petecul de răzăşie e zestrea Ioanei, soţia noastră răposată.

(M. Sadoveanu, *Cartea Mioarei*)

5. Şi când s-au întors Făt-Frumos şi cu ai săi de la vânătoare, ie nevestele, dacă al de unde.

(I. Creangă, *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*)

II. Înlocuiţi adjectivele posesive din contextele: profesorul citeşte lucrarea mea, am admirat curajul tău, ei laudă munca noastră cu formele corespunzătoare ale pronumelui personal în dativ; precizaţi valoarea şi funcţia sintactică a acestora.

III. Analizaţi formele atone de dativ din exemplele: *Eu ţi-s frate, tu-mi eşti frate, îmi recunosc greşeala, ţi-am ghicit gândul, vezi-ţi de treabă, v-aţi realizat visul:* substituiţi-le apoi cu formele corespunzătoare ale adjectivului posesiv şi indicaţi deosebirile sintactice şi structurale dintre cele două feluri de construcţii; arătaţi care construcţie este mai frecventă.

IV. Corectaţi greşeala existentă în construcţia *fratele unei colege de-a mea*; explicaţi natura ei.

V. Transformaţi propoziţiile de mai jos în construcţii nominale prin înlocuirea verbului cu substantivul corespunzător, după modelul: *El pleacă* la mare → *Plecarea sa (lui)* la mare. Observaţi modificările suferite de pronumele personal devenit posesiv, stabiliţi relaţia dintre aceste pronume şi analizaţi comparativ funcţiile lor sintactice în cele două construcţii.: *Eu colaborez la revista şcolii. Tu vii la şcoală. Noi am sosit în oraş. Voi vă amintiţi de prieteni. Ei muncesc la câmp.*

PRONUMELE DE ÎNTĂRIRE

Pronumele de întărire, folosit astăzi numai ca adjectiv pronominal, are rolul de a preciza persoana desemnată prin pronumele personal sau substantiv: *el* **însuşi,** *oamenii* **înşişi**; este format din vechiul pronume *însu*, variabil

după gen şi număr: *însumi-înşine*, la feminin singular şi după caz: *tu* **însăţi** — *ţie* **înseţi,** şi formele de dativ aton ale pronumelui personal şi reflexiv, variabile după persoană şi număr:

	Singular			*Plural*	
	M.		F.	M.	F.
pers. I	însumi		însămi	înşine	însene
		G.D.	însemi		
pers. II	însuţi		însăţi	înşivă	însevă
		G.D.	înseţi		
pers. III	însuşi		însăşi	înşişi	înseşi, însele
		G.D.	înseşi		

Flexiunea complicată a acestui pronume, în structura căruia ambele componente se modifică, determină unele greşeli în întrebuinţarea lui. Astfel, o greşeală frecventă constă în nerespectarea acordului în persoană, gen şi număr al pronumelui cu termenul regent, formele de persoana a III-a singular apărând în locul celorlalte persoane, genuri sau numere: *noi* **însuşi,** *ei* **însuşi, însăşi** *faptul,* **însăşi** *ostaşii.*

În texte cu caracter popular şi în exprimarea curentă *însuşi* este adesea înlocuit cu adverbul *chiar*, de exemplu: „Un duşman de lup ... *chiar* cumătrul caprei ..." (I. Creangă), sau cu alte sinonime: *singur, propriu, personal, în persoană,* de exemplu: „Cine sapă groapa altuia cade *singur* într-însa"; „Şi când *propria ta* viaţă *singur* n-o ştii pe de rost" (M. Eminescu).

Din motive de insistenţă, *însuşi* poate apărea uneori întărit de unul dintre sinonimele sale, de ex.: „*Chiar* moartea *însăşi* e-o părere" (M. Eminescu).

Observaţie. În limba de astăzi, folosirea independentă a lui *însuşi*, ca în exemplul „*Însuţi* ai observat asta", care se mai întâlneşte uneori, este nerecomandabilă.

EXERCIŢII

I. Analizaţi adjectivele pronominale de întărire din textele de mai jos din punct de vedere flexionar şi sintactic:

1. Eu Despot, Domn Moldovei, prin însăşi voinţa ţării
Şi-ajuns prin mine însumi la culmile puterii...

(V. Alecsandri, *Despot-Vodă*)

2. Însuşi împăratul cu sfetnicii săi, văzând această mare minune, grozav s-au spăriet!

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

3. Căci era duh neastâmpărat şi neîmpăcat chiar cu sine însuşi.

(I. Creangă, *Popa Duhu*)

4. Ingrato! nu mi-ai scris chiar tu însuți în original?

(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

5. Parcă te mărește în propriii tăi ochi, parcă îți sporește stima de tine însuți.

(I. Al. Brătescu-Voinești, *Întuneric și lumină*)

6. Știi însuți: moldoveanul e iute la război,
Tot omul e în stare a se lupta cu doi.

(V. Alecsandri, *Despot-Vodă*)

II. Găsiți în textele de mai sus adverbele sau adjectivele sinonime cu *însuși* și explicați valorile stilistice rezultate din folosirea lor paralelă sau cumulată.

III. Explicați utilizarea independentă, ca pronume, a lui *însuși* din textul 6 (raportând-o la limba epocii în care se exprimă personajul respectiv); verificați corectitudinea acordului cu termenul substituit.

IV. Corectați și explicați natura greșelilor din textul 4, precum și din construcțiile: *Faptele* **însăși** *sunt grăitoare*; *Ei* **însăși** *au afirmat asta*; *Tu* **însuți** *ai văzut*; *Mie* **însămi** *mi-a dat*; *Le-a spus fetelor* **însăși**.

PRONUMELE DEMONSTRATIV

Pronumele demonstrativ *acesta-acela* substituie un substantiv, indicând apropierea sau depărtarea obiectului în spațiu sau timp; pe lângă relația de distanță față de vorbitor, demonstrativul mai poate exprima un raport de identitate: *același*, sau de nonidentitate, de diferențiere între obiecte: *celălalt*. Flexiunea după gen, număr și caz a demonstrativului se prezintă astfel:

acesta—acela

		M.	F.	M.	F.
sg.	N.—Ac.	acesta	aceasta	acela	aceea
	G.—D.	acestuia	acesteia	aceluia	aceleia
pl.	N.—Ac.	aceștia	acestea	aceia	acelea
	G.—D.	acestora		acelora	

același-celălalt

		M.	F.	M.	F.
sg.	N.—Ac.	același	aceeași	celălalt	cealaltă
	G.—D.	aceluiași	aceleiași	celuilalt	celeilalte
pl.	N.—Ac.	aceiași	aceleași	ceilalți	celelalte
	G.—D.	acelorași		celorlalți	celorlalte

Observații. 1. Demonstrativul de depărtare *acela* are și o formă redusă, **cel, cu** flexiunea identică; **cel** nu apare singur, ci numai în prezența unui determinant obligatoriu: **cel** *din dreapta*, **cel** *din zilele noastre*, **celor** *de departe*.

2. Demonstrativul de diferențiere *celălalt*, care exprimă și ideea de depărtare *(celălalt = = acela + altul)*, are ca termen de apropiere pe *cestălalt (ceastălaltă)*, întâlnit foarte rar în limba de astăzi.

3. Pe lângă formele de demonstrativ menționate, există variante familiare, populare sau regionale ale demonstrativului: *ăsta, (a)ista, cesta, ăla, istalalt, dălalt* etc., care apar și în limba literară, în operele unor scriitori, ca fapte de stil; adeseori ele alternează cu formele literare de demonstrativ, conferind varietate expresiei, de exemplu: „Nimeni nu poate face rău, dacă inteligența lui nu-i primește *asta*. Numai că *această* inteligență e un consilier extrem de servil" (Camil Petrescu).

4. Formele de feminin *aceasta, acea, asta* au căpătat valoare generală, neutră, putând substitui o întreagă propoziție. Cu această valoare, forma regională de demonstrativ *asta* a pătruns în limba literară, fiind acceptată în normele ei, de exemplu: „Că o fată de 18 ani arată atâta interes pentru un om în vârstă, *asta* i se părea ciudat" (G. Călinescu).

5. Datorită sensului neutru pe care îl exprimă, formele de feminin *aceasta, asta, acea* intră în structura locuțiunilor adverbiale: *(de) pentru asta, pe lângă aceasta (asta), de (după) acea, afară de asta, cu toate acestea (astea)* etc.

6. Expresia *ca aceea* capătă în anumite contexte valoare de superlativ, exprimând intensitatea unei însușiri sau a unei acțiuni, de exemplu: „Aproape de Buna-Vestire unde nu dă o căldură *ca aceea* și se topește omătul" (I. Creangă).

7. Variantele *ăsta, asta, ăla, aia*, cu un pronunțat caracter regional muntenesc, pot exprima o nuanță de dispreț, de exemplu: „*Ăștia* nu sunt judecători, sunt slugi" (Brătescu-Voinești); *(un) ăla, (o) aia* au sensul de „om de nimic", „derbedeu": „să-și mănânce ea tinerețea cu *un ăla*? (I. L. Caragiale), dar pot exprima și o valoare stilistică admirativă: „Cuzea, sireacu, *ăla* domn!" (*Graiul nostru*, Texte din toate părțile locuite de români).

ADJECTIVUL PRONOMINAL DEMONSTRATIV

Însoțind un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz, pronumele demonstrativ devine adjectiv: în această calitate el are o topică liberă, putând sta fie după substantiv: *elevul* **acesta,** *elevului* **acestuia,** fie înaintea lui: **acest** *elev*, **acestui** *elev*. Când stă după substantiv, adjectivul demonstrativ este identic cu pronumele, iar substantivul regent este articulat hotărât; când precedă substantivul, adjectivul demonstrativ pierde particula deictică *-a*, iar substantivul este nearticulat: *acești tineri*.

Adjectivul demonstrativ de identitate stă întotdeauna înaintea substantivului: *aceiași elev*.

Observație. În vorbirea neîngrijită există tendința de neglijare a acordului în caz al adjectivului demonstrativ postpus cu termenul regent, de exemplu: *un omagiu adus pământului* **acesta** (în loc de *pământului* **acestuia**); *oamenii satului* **acela** (în loc de *oamenii satului* **aceluia**).

EXERCIŢII

I. Faceţi analiza morfologică (gen, număr, caz) şi sintactică a pronumelor şi adjectivelor demonstrative din textele de mai jos; precizaţi, în cazul fiecărui demonstrativ, sensul exprimat: apropiere/depărtare, identitate/diferenţiere:

1. Acum ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind, aceasta nu mă priveşte pe mine.
(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

2. Adă-mi o cană de apă caldă şi una rece. Cea rece toarn-o pe mine şi cea caldă pe zmeu.
(*Antologie de proză populară epică*, vol. I)

3. Coliba lui Moş Petru era aşezată în partea astălaltă a vălcelei, iar păduricea şi duruitoarea în partea cealaltă.
(M. Sadoveanu, *Cântecul Mioarei*)

4. Şi când mă lăsa de capul meu, făceam câte o drăguţă de trebuşoară ca aceea de nici Sfânta Nastasia ... nu era în stare a o desface.
(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

5. Numai eu, rămas acelaşi,/Bat mereu acelaşi drum.
(M. Eminescu, *Pe aceeaşi ulicioară...*)

6. Ăsta e ăl care scrie la „Vocea Patriotului Naţionale".
(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

7. Zi-i unul strașnic, ... să-mi aduc aminte de cea primăvară şi de cea tinereţă.
(M. Sadoveanu, *Cântecul de dragoste*)

8. Minciuna stă cu regele la masă,/Dar asta-i cam de multişor poveste.
(A. Vlahuţă, 1907)

9. O caricatură..., un chibrit..., o aia!/Cu piciorul mare şi c-un păr cât claia.
(G. Topîrceanu, *În jurul unui divorţ*)

II. Scoateţi formele populare şi regionale de demonstrativ, completaţi-le paradigmele şi raportaţi-le la corespondentele lor literare; specificaţi valoarea semantică a femininului *aceasta* şi *asta* din textele 1 şi 8; comentaţi valorile stilistice ale demonstrativelor din textele 4 şi 9.

III. Analizaţi morfologic şi sintactic demonstrativele din sintagmele: *cartea aceasta, cartea acestuia, aceeaşi semnătură, semnătura aceluiaşi*; în cazul sintagmelor adjectivale, schimbaţi topica demonstrativului (unde este posibil) şi arătaţi modificările flexionare determinate de topică, la ambele componente ale sintagmei.

PRONUMELE INTEROGATIV ŞI RELATIV

Pronumele interogative apar în propoziţii interogative, ţinând locul substantivelor aşteptate ca răspuns la întrebare: *Cine* a venit? (un prieten); *Ce* ai adus? (o carte).

Pronumele interogative sunt *cine, care, ce* şi *cât*. *Cine* substituie un nume de fiinţă, *ce* un nume de lucru; *care* înlocuieşte atât nume de fiinţă, cât şi nume de lucru; *cât* are sens cantitativ, ţinând de fapt locul unui numeral: *Câţi* au lipsit? — *cinci* (elevi).

Flexiunea acestor pronume este variată, diferind de la un pronume la altul; astfel, *ce* este invariabil, *cine* are flexiune numai pentru caz, *cât* variază după gen, număr şi caz (numai la plural), iar *care* se modifică în raport cu cazul, iar la genitiv-dativ şi după gen şi număr:

	care		*cât*		*cine*
	Singular	*Plural*	*Singular*	*Plural*	
N.—Ac.	care	care	cât, câtă	câţi, câte	cine
G.—D.	căruia căreia	cărora	— —	câtor	cui

Ca orice substitut, pronumele interogativ preia genul şi numărul substantivului pe care îl înlocuieşte; în ce priveşte cazul, acesta este impus de funcţia sintactică pe care o îndeplineşte în propoziţie şi care poate fi: subiect (*Cine* ţi-a spus?), nume predicativ (*Ce* sunteţi voi?), complement (*Cui* i-ai dat cartea? *Pe câţi* i-ai întâlnit?).

Când aceste pronume fac legătura între propoziţii, având deci rolul unor elemente de relaţie, al unor conjuncţii, ele devin *pronume relative*, de exemplu: *Nu ştiu* **cine** *a venit*; *Spune-mi* **ce** *mi-ai adus*; *Lipseşte fata* **căreia** *i-am dat cartea.*

Funcţionând ca elemente de relaţie în frază, pronumele relative îşi menţin calitatea iniţială de substitute, de pronume, îndeplinind diverse funcţii sintactice în propoziţiile subordonate: de subiect, de complement direct şi, respectiv, indirect, ca în exemplele de mai sus, de nume predicativ (*Spuneţi-mi* **ce**-*i dreptatea)* sau de atribut *(bunicul meu,* în casa **căruia** *am locuit).*

Identice ca formă cu pronumele interogative, pronumele relative se deosebesc de acesta prin dublul rol sintactic îndeplinit: de elemente de relaţie la nivelul frazei şi de părţi de propoziţie (subiect, atribut etc.) în subordonatele pe care le introduc.

Printre pronumele relative trebuie inclus relativul compus *ceea ce* (echivalent cu *ce*), în care cele două componente formează o unitate cu sens unic, neutru, de exemplu: *S-a întâmplat* **ceea ce** *am prevăzut.*

Fuucţia unor elemente de relaţie o îndeplinesc şi pronumele nehotărâte *oricine, oricare, orice, oricât,* de exemplu: *Oricine* vizitează ţara noastră este cucerit de frumuseţea ei.

Observaţii. 1. Când relativul *care* e în genitiv, el poate sta după substantivul regent, ca în exemplul de mai sus: *bunicul în casa* **căruia** *am locuit*, sau înaintea lui: *în* **a căruí** *casă am locuit*; deosebirea de topică se asociază cu unele deosebiri flexionare ale sintagmei relative: plasat înaintea substantivului, relativul pierde particula deictică *-a*, iar

substantivul regent pierde articolul hotărât, primind în schimb articolul genitival, căruia îi impune genul și numărul: *casa căruia → a cărui casă; în casele cărora → în ale căror case.*

Când relativul precedă substantivul, în vorbirea neliterară apar uneori greșeli de acord gramatical, de felul: *o clădire al cărui parter, un personaj a cărei prezență*, în care relativul se acordă în gen și număr cu substantivul regent și nu cu substantivul pe care îl substituie, așa cum ar trebui.

2. În exprimarea neîngrijită există tendința folosirii invariabile (fără flexiune și fără prepoziții) a relativului *care*, de exemplu: *băiatul care i-am dat cartea* (în loc de *băiatul căruia i-am dat cartea*), *lecția care am învățat-o* (în loc de *lecția pe care am învățat-o*). Exemplele de acest fel constituie o abatere de la normele limbii literare (un *anacolut*) și trebuie evitate.

3. Trebuie evitată, de asemenea, repetarea abuzivă a lui *care* în aceeași frază sau în contexte apropiate, repetare care imprimă frazei un caracter greoi și monoton, de exemplu: „*Care* a fost ăla *care* a făcut ca toate lucrurile *care*-au fost oprite să urmeze după treaba-lor?" (*Graiul nostru*, Texte din toate părțile locuite de români).

4. Deoarece relativul *se* substituie nume inanimate, folosirea lui pentru nume de ființe ca în exemplul: *Mai multe doamne ce s-au grăbit să-l felicite*, este nerecomandabilă.

SENSURI SPECIALE ALE PRONUMELOR RELATIVE

1. În anumite contexte, pronumele relative capătă sensuri nedefinite devenind echivalente cu unele pronume nehotărâte.

Care în exemplul: *S-a așezat* **care** *pe unde a găsit* are sensul lui „fiecare"; prin repetiție: „Zări creste de munți, *care* mai mari, *care* mai mărunți" (A. I. Odobescu), *care* ... *care* devine echivalent cu cuplul nehotărât *unul* ... *altul*.

Cine în contextul: *Zică* **cine** *ce-o zice* devine sinonim cu „*oricine*", iar **ce** în: *Facă* **ce**-*o vrea* este sinonim cu *orice*. Sens nedefinit are și **câte** în propozițiile exclamative: **Câte** *nu mi-a povestit*!

2. Pronumele relative intră în structura unor locuțiuni, în expresii pronominale și adverbiale:

care intră în componența expresiilor: *care* (*mai*) *de care, care pe care*, unde repetarea relativului exprimă ideea de întrecere: „o mie de ierni, *care mai de care* mai cumplite" (Emil Botta);

cine apare în expresiile cu sens nehotărât sau negativ: *cine* (*mai*) *știe, cine știe cine* (*ce*), *cine știe unde* (*când*) etc.;

ce și **cât** apar în locuțiunile adverbiale: *din ce în ce, câte și* (*mai*) *câte, cât de cât*; corelația *cât*(*ă*) ... *atât*(*a*) exprimă ideea de progresie: „*Câtă* luciditate, *atâta* dramă" (Camil Petrescu).

Precedat de prepoziții: *de ce, la ce, pentru ce, până ce*, **ce** formează expresii sau locuțiuni cu sens cauzal, final sau temporal. În construcții exclamative: *Ce repede trece timpul*!, **ce** are sens adverbial, exprimând intensitatea; precedat de *un*: *E* **un ce** *care-mi scapă*, se substantivează.

Însoțind un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz, pronumele interogative și relative devin adjective interogative sau relative în funcție de propoziția (principală sau subordonată) în care apar; compară: **Care** l u c r a r e *e mai bună*? (adjectiv interogativ) și *M-a întrebat* care l u c r a r e *e mai bună*? (adjectiv relativ). Ca adjectiv, interogativ-relativul stă înaintea substantivului și are forme identice cu pronumele corespunzător, cu excepția cazurilor genitiv-dativ, unde adjectivul diferă de pronume prin absența particulei deictice *-a*; compară: *N-a spus* **cărui** e l e v *i-a dat* (adjectiv); *N-a spus* **căruia** *i-a dat* (pronume). Cu excepția lui *cine* și *ceea ce* care sunt numai pronume, toate celelalte pronume interogativ-relative pot fi întrebuințate ca adjective, căpătând funcție sintactică de atribute adjectivale.

EXERCIȚII

1. Analizați pronumele și adjectivele interogative și relative din textele de mai jos, indicând genul, numărul, cazul și funcția sintactică:

1. Ce eram noi românii pe atunci? Cine ne băga în seamă? Care ziar, care **revistă** sau care scriitor se ocupa de noi?
(I. G h i c a, *Scrisori către V. Alecsandri*)

2. ... căci sprințar și înșelător e gândul omului, pe ale cărui aripi te poartă dorul necontenit ... până ce intri în mormânt.
(I. C r e a n g ă, *Amintiri din copilărie*)

3. Nici n-am cui să mă jelesc,
Să spun pe cine doresc.
(M. E m i n e s c u, *Călin-Nebunul*)

4. Ei nu pricep decât ceea ce au interes să priceapă. Ceea ce le contrazice interesele, le contrazice fundamental și inteligența.
(C a m i l P e t r e s c u, *Opere*)

5. Mai lesne poci să număr pe degetele mele
Câți sfinți avem pe lună și câte versuri rele,
Decât să bag de seamă ce carte nu e dată,
A cui este mai mică și cine o să bată.
(Gr. A l e x a n d r e s c u, *Satiră. Duhului meu*)

6. Stătu să le asculte: toate pe rând cântară,
Care prost, care bine, talentu-și arătară.
(Gr. A l e x a n d r e s c u, *Cucul*)

7. Ce frumoasă, ce nebună/E albastra-mi, dulce floare!
(M. E m i n e s c u, *Floare albastră*)

8. Tu numai nu dai în gropi de prost ce ești.
(I. C r e a n g ă, *Povești*)

II. **Indicaţi substantivul substituit de pronumele relativ din textul 2; arătaţi sensurile speciale ale relativelor *care* şi *ce* din textele 2, 6, 7, 8.**

III. **Analizaţi pronumele relativ din fraza: *Ea este prietena despre al cărei frate ţi-am vorbit*, arătând cum se face acordul relativului şi al articolului genitival; schimbaţi apoi topica relativului faţă de substantivul regent şi arătaţi modificările flexionare produse; treceţi fraza la plural şi urmăriţi modificările de acord ale relativului şi ale articolului.**

IV. **Corectaţi greşelile de acord din construcţiile: *Nedreptăţile* ale cărei *victimă ai fost*; *Ei fac parte dintr-o generaţie* a cărui *entuziasm nu a scăzut*; precizaţi natura acestor greşeli şi condiţiile care le generează.**

PRONUMELE NEHOTĂRÂT

Pronumele nehotărât substituie un substantiv fără a da vreo indicaţie precisă asupra obiectului. Clasa pronumelui nedefinit, mai bogată decât alte clase pronominale, cuprinde elemente eterogene ca formă şi sens, cum sunt: *unul, altul, vreunul, cutare, fiecare, oricare, cineva, câtva, tot.* O organizare mai sistematică au pronumele nedefinite formate pe baza pronumelor relative *cine, care, ce, cât* şi a elementelor de compunere *-va, ori-oare-, fie-*:

Relativ	*-va*	*ori-*	*oare-*	*fie-*
cine	cineva	oricine	oarecine	fiecine
care	careva	oricare	oarecare	fiecare
ce	ceva	orice	—	—
cât	câtva	oricât	—	—

Cineva, careva, ceva se pot combina cu *alt*, formând compusele *altcineva, altcareva, altceva.*

Nehotărâtele compuse cu *oare-, ori-* şi *-va* au şi variante populare amplificate cu elementul *şi*: *orişicine, orişicare, orişice, oareşicare* etc. *Oarecine* şi *oare(şi)care* sunt învechite ca pronume.

Flexiunea pronumelor nedefinite, în funcţie de gen, număr şi caz, este asemănătoare cu a pronumelor relative:

unul, altul

	Singular		*Plural*	
	M.	F.	M.	F.
N.—Ac.	unul, altul	una, alta	unii, alţii	unele, altele
G.—D.	unuia, altuia	uneia, alteia	unora, altora	

cutare, oricare

	M.	F.	M. şi F.	
N.—Ac.	cutare, oricare	cutare, oricare	cutare	oricare
G.—D.	cutăruia, oricăruia	cutăreia, oricăreia	cutărora	oricărora

Fiecare, oricine, cineva, altcineva au flexiune numai la singular:

	M.	F.		
N.—Ac.	fiecare	oricine	cineva	altcineva
G.—D.	fiecăruia	fiecărcia oricui	cuiva	altcuiva

Pronumele nehotărâte formate cu *care (oricare, fiecare)* şi *cutare* disting în flexiune cazul şi genul (numai la genitiv şi dativ singular). Cele formate cu *cine (oricine, fiecine, cineva)* variază numai după caz. Nedefinitele formate cu *ce (ceva, orice)* şi *careva* sunt invariabile. *Câtva* şi *atât* se declină la fel, având flexiune de gen şi de caz (numai la plural); *oricât* se declină după modelul lui *cât*, iar *vreunul*, compus din *vreo* şi nedefinitul *unul*, se declină ca şi acesta din urmă.

— *Cineva, oricine, careva* substituie numai nume de persoane, iar *ceva, altceva*, nume de lucruri, celelalte pronume nehotărâte se pot referi atât la persoane, cât şi la lucruri.

Întrebuinţări speciale ale unor pronume nehotărâte

1. Pronumele nehotărât *unul* apare frecvent corelat cu *altul*: „*Unul* vine, *altul* pleacă"; corelaţia *unul-altul*, folosită la diverse cazuri, subliniază sensul de reciprocitate al unei acţiuni: „Ei ţin mult *unul la altul*"; „Se salută *unul pe altul*"; „Îşi dau bună ziua *unul altuia*". Femininul *una, alta* capătă uneori sens neutru: „Să-mi facă el *una* ca asta?"

Cu acelaşi sens neutru cele două pronume apar împreună în expresiile: *unul, una, altul, alta*; *ba una, ba alta*; *nici una, nici alta*; *până una-alta* etc.

Precedat de adverbul de negaţie *nu*, femininul *alta* cu sens neutru formează expresiile *nu alta, nu de alta*, cu ajutorul cărora se subliniază certitudinea unei afirmaţii, de exemplu: „Avem o gară pe cinste, *nu alta*!"

2. *Ceva* se poate combina cu un substantiv la plural (*ceva* c ă r ţ i), cu un substantiv nume de materie (*ceva* p i a t r ă) sau cu un adverb (*ceva* m a i d e p a r t e), exprimând sensul de „cantitate mică", „puţin"; cu acelaşi sens apare pe lângă numerale cardinale, exprimând aproximaţia numerică (c u v r e o d o u ă z e c i *şi ceva* de ani în urmă); prin repetiţie; *ceva-ceva* capătă valoare superlativă, însemnând „foarte puţin", „cât de cât".

3. *Oarecare*, rar întrebuinţat ca pronume în limba actuală, apare mai frecvent ca substantiv, precedat de articol: *un oarecare*; sau ca adjectiv cu sens depreciativ, însemnând ceva sau cineva lipsit de importanţă, neinteresant: un spectacol *oarecare*; Părea un om f o a r t e *oarecare*.

4. Valoare stilistică depreciativă capătă şi nedefinitul *cutare*, în special când e derivat cu sufixe: *cutărică, cutăriţă, cutărescu.*

5. Deoarece pronumele nu se articulează cu substantivul, folosirea articolului pe lângă unele pronume nehotărâte: *un* o a r e c a r e, *un* c i n e v a are valoare stilistică.

Însoțind un substantiv cu care se acordă în gen, număr și caz, pronumele nehotărâte devin adjective: **oriee** *om*, **fiecare** *lecție*, **altui** *copil* etc. Calitatea de adjectiv nu este proprie tuturor pronumelor nehotărâte; pot deveni adjective următoarele pronume: *unul, altul, tot, fiecare, oricare, oricât, oarecare, câtva, ceva, atât*; ca adjective nedefinite, ele precedă substantivul (cu excepția lui *tot, cutare* și *oarecare*, care pot apărea și după substantiv, având o topică liberă) și își modifică terminația în felul următor: *unul, altul, vreunul* pierd elementele finale *-ul, -a*, devenind *un, unui, unor, alt, altui, altor*, de exemplu: *Va veni* **vreunul** / *Va veni* **vreun** *elev*; *Am dat* **altuia** *această sarcină* / *Am dat* **altui** *coleg această sarcină*. Adjectivele *oricare, fiecare, cutare*, identice cu pronumele la cazurile nominativ-acuzativ, pierd particula *-a* de la cazurile oblice: *Dă* **fiecăruia** *câte o carte* / *Dă* **fiecărui** *copil câte o carte*.

Pronumele nedefinite formate cu *cine*: *cineva, altcineva* și *careva* nu au corespondent adjectival. Dimpotrivă, sunt numai adjective, fără corespondent pronominal, *alde*: *alde* P o p e s c u, *fiece* și *niscai(va)*, specifice vorbirii populare și familiare; acestea, împreună cu *ceva* și *orice* (formate cu relativul *ce*), sunt invariabile.

EXERCIȚII

I. Faceți analiza morfologică și sintactică a pronumelor și adjectivelor pronominale nehotărâte din textele următoare:

1. Apoi, lângă mescioara pretorului, cineva începu să citească ceva, câteva minute, cu glas ciudat.

(L. R e b r e a n u, *Pădurea spânzuraților*)

2. Cine ți-a vârât în cap una ca asta, acela încă-i unul.

(I. C r e a n g ă, *Povestea lui Harap-Alb*)

3. Toți sătenii ar voi să fie pârcălabi și din cauza aceasta tot satul este învrăjbit. Mai bucuros ar alege un străin decât pe unul din ei.

(P. I s p i r e s c u, *Lupul pârcălab*)

4. Mintea strălucirii tale e cu mult mai pătrunzătoare decât a oricăruia dintre noi și decât a tuturor la un loc.

(M. S a d o v e a n u, *Divanul persian*)

5. De m-ar îngriji cineva... în zece zile m-aș face de nu m-aș da pe zece ca d-alde ăștia.

(P. I s p i r e s c u, *Zâna-Zânelor*)

6. Moș Gheorhe Andrușcă era „cineva" în sat la Liteni.

(M. S a d o v e a n u, *Anii de ucenicie*)

II. Construiți propoziții folosind pronumele nedefinite *fiecare, oricare, toți, cutare, altul, vreunul* la cazuri și cu funcții sintactice diferite; transformați-le apoi în adjective prin introducerea unui substantiv regent; arătați modificările flexionare și sintactice produse și particularitățile topice ale adjectivelor nehotărâte.

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL NEGATIV

Pronumele negative *nimeni, nici unul, nimic* apar în propoziții cu verbul la forma negativă, ținând locul unui substantiv din propoziția afirmativă corespunzătoare, pe care îl neagă: Să nu spui *nimănui nimic*.

Cele trei pronume negative se deosebesc între ele sub raportul substituției și al flexiunii: **nimeni** înlocuiește un substantiv animat și are flexiune numai pentru caz *(nimănui)*; *nici unul*, format din adverbul *nici* și nedefinitul *unul*, se declină ca și acesta din urmă, variind după gen și caz la singular *(nici unul — nici una, nici unuia — nici uneia)*, mai rar la plural *(nici unii, nici unora)*; **nimic** ține locul unui nume de lucru și este invariabil.

Ca adjectiv negativ funcționează numai **nici unul**, având forme specifice rezultate din căderea elementelor finale *-ul, -a*: *nici un* (c o p i l) — *nici unui* (c o p i l); forma de feminin este *nici o* (f a t ă), *nici unei* (f e t e); **nimeni** și **nimic** nu se folosesc ca adjective.

O b s e r v a ț i e. Pronumele *nimic* se poate substantiviza în forma *nimica*: „h a r n i c u l *nimica*" (T. Arghezi), *nimicul* sau *nimicuri* însemnând „fleac", „lucru fără valoare"; *nimic* intră în structura unor locuțiuni și expresii cu valoare adjectivală sau adverbială: *pe nimic* „gratuit", *de nimic* „fără valoare", „șters, netrebnic", *cu nimic, întru nimic* „în nici un fel, deloc".

EXERCIȚII

I. Analizați morfologic și sintactic pronumele și adjectivele negative din textele următoare

1. Totul dormea. Nu se vedea nici o pasăre, nu se auzea nici un glas.

(M. P r e d a, *Moromeții*)

2. Eu, pe cât m-ajunge mintea, nu mă știu greșit cu nimica și n-am făcut nimănui nici un rău.

(M. S a d o v e a n u, *Demonul tinereții*)

3. Căci astăzi dacă mai ascult/Nimicurile-aceste,
Îmi pare-o veche, de demult/Poveste.

(M. E m i n e s c u, *Adio*)

4. Am fost un inconștient toată viața, un orb, un nimeni și nu mi-am dat seama.

(A. B u z u r a, *Orgolii*);

II. Precizați valorile pronumelor negative din textele 3 și 4.

III. Construiți propoziții folosind pronumele negativ *nici unul* la genuri și cazuri diferite, transformați apoi pronumele în adjectiv negativ și explicați modificările flexionare și sintactice produse.

IV. Construiți propoziții folosind expresiile pronominale negative: *de nimic, mai nimic, e nimica toată, fără nici un căpătâi.*

NUMERALUL

Numeralul este partea de vorbire flexibilă care exprimă un număr, o determinare numerică a obiectelor, ordinea sau distribuția lor prin numărare:

Când ***doi*** se ceartă, ***al treilea*** câștigă.

Numeralul poate apărea singur în comunicare, ca în exemplele de mai sus, și atunci are valoare substantivală și funcții sintactice corespunzătoare acestuia, sau poate însoți substantivul: **doi** *copii*, **al nouălea** *cer*, **tustrei** *feciorii*, **câte cinci** *mere (de fiecare)*, devenind adjectiv; când însoțește verbul: *a repetat* **de trei ori**, *a câștigat* **înzecit**, are valoare de adverb și funcție de complement circumstanțial.

Există mai multe feluri de numeral: *cardinal, ordinal, colectiv, adverbial, distributiv, multiplicativ.*

NUMERALUL CARDINAL

Numeralul cardinal exprimă un număr abstract: **trei** *și cu* **patru** *fac* **șapte**, sau determinarea numerică a obiectelor: **patru** *cărți*.

După structura lor, distingem două feluri de numerale cardinale:

a) simple: de la *unul* la *zece*; de asemenea: *sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion*;

b) compuse: de la *unsprezece* în sus; la numeralele de la *unsprezece* la *nouăsprezece* unitatea se leagă de *zece* cu ajutorul prepoziției *spre*: *trei*+ +*spre*+*zece*; de la *douăzeci* la *nouăzeci* inclusiv, unitatea care arată numărul zecilor se leagă direct de pluralul *zeci*: *patruzeci, șaptezeci*, iar zecile se leagă de unități cu ajutorul conjuncției **și**: *patruzeci* **și** *trei, șaptezeci* **și** *nouă*; de la *o sută* în sus, numeralul care exprimă numărul sutelor, al miilor etc. se așază înaintea zecilor, sutelor etc., de exemplu: *trei sute cincizeci și doi, două mii patru sute șaptezeci și patru.*

Note. 1. Se scriu într-un cuvânt numeralele de la *unsprezece* la *nouăsprezece* și cele care exprimă numărul zecilor: *treizeci, cincizeci*; restul numeralelor se scriu separat: *trei sute opt, două mii șapte sute patru, trei sute nouăzeci și doi.*

2. Pronunțarea corectă a următoarelor numerale este: *paisprezece, șaisprezece, cin(ci)sprezece, optsprezece, cin(ci)zeci, șaizeci.* Pronunțările *paișpe (paispce), optusprezece, optășprezece (optspce)* sunt neliterare.

FLEXIUNEA NUMERALELOR CARDINALE

Numeralul cardinal are o flexiune redusă; el variază în funcție de gen (numai numeralele *unu* și *doi*), este indiferent față de număr și nu primește articol (în afară de *unu*). Numeralul *unu* are două serii de forme pentru gen și caz, diferențiate în funcție de valoarea substantivală sau adjectivală cu care apare în propoziție:

	Ca substantiv		**Ca adjectiv**	
	Masculin și neutru	*Feminin*	*Masculin și neutru*	*Feminin*
N.—Ac.	unu(l)	una	un	o
G.—D.	unuia	uneia	unui	unei

Numeralul *doi* are forma de feminin *două*, care se folosește și pentru neutru.

De la *doi* înainte, raporturile de genitiv și dativ se exprimă analitic; la genitiv, cu ajutorul prepoziției **a**: *Creștetele* **a doi** *copii* sau al articolului demonstrativ **cel**: *Romanța* **celor trei** *corăbii*; la dativ, cu prepoziția **la** sau cu **cel**: *A împărți cărți numai* **la cinci** *copii* / **celor cinci.**

Numeralele ***zece, sută, mie, milion, miliard*** au flexiune asemănătoare cu a substantivelor, variind după număr și caz și putându-se articula proclitic și enclitic:

	Singular	*Plural*
N.—Ac.	o sută, suta; un milion, milionul	niște sute, sutele niște milioane, milioanele
G.—D.	**unei** sute, sutei; unui milion, **milionului**	unor sute, sutelor unor milioane, milioanelor

Notă. Numeralele cardinale *unul, una* sunt omonime cu pronumele nehotărâte; variantele adjectivale ale numeralului cardinal *un* (om), *o* (carte), sunt omonime cu adjectivele pronominale nehotărâte și cu articolul nehotărât. De obicei, această omonimie se rezolvă în context. În fraza: *Am făcut două lucrări, iar colegul meu numai* **una**, *una* este numeral pentru că se opune lui *două*. Ca numerale, *un(u), una, o* servesc la numărare și pot fi identificate cu ajutorul întrebării *câți? câte?*

ÎNTREBUINȚAREA NUMERALELOR CARDINALE

— Folosit singur, numeralul cardinal are valoare substantivală și îndeplinește funcțiile sintactice specifice acestuia, putând fi subiect: **Trei** ***au lipsit***, nume predicativ: *Cu cei doi fac* **zece**, complement direct și indirect: ***Înmulțim*** **pe cinci cu trei**, circumstanțial: *Despică firul de păr* **în patru**, atribut: *Joc* **de doi.**

Ca substantiv, numeralul cardinal poate exprima ora şi minutele *(Trenul a sosit la* **cinci** şi **douăzeci**), ziua (*Astăzi suntem în* **treisprezece**), anul, vârsta, notele şcolare, numărul unui vehicul, distanţa în kilometri etc. — Însoţind un substantiv, numeralul se aşază înaintea lui, realizând două tipuri de construcţii, diferite sub aspectul funcţiei sintactice: numeralele de la *unu* la *nouăsprezece* (**trei** *iezi*, **douăsprezece** *fete*) funcţionează ca atribute adjectivale; de la *douăzeci* în sus, raportul sintactic dintre cei doi termeni se inversează, determinantul devenind determinat; numeralul se comportă ca un substantiv regent, subordonându-şi, cu ajutorul prepoziţiei *de*, termenul următor, care capătă funcţia de atribut substantival: **douăzeci şi cinci** *de copii*, **o mie şi una** *de nopţi*.

Observaţii. 1. În combinaţie cu alte cuvinte (numerale, adverbe, prepoziţii), numeralele cardinale pot exprima aproximaţia numerică (**două-trei** *ore*, **ca la o mie** *de oameni*, **vreo, aproape, cam, aproximativ trei** *luni*), depăşirea unei cifre rotunde [**peste treizeci** *de ani*, **douăzeci şi ceva** (**şi mai bine, şi mai mult**)], periodicitatea unei acţiuni (**din trei în trei** *ore*, **o dată la patru** *ani*).

2. Prin articulare, numeralul îşi schimbă valoarea morfologică, devenind substantiv: *a luat* **un doi** *la istorie*, **doiul** *a fost trecut în carnetul de note*.

3. Numeralele *unu* şi *doi* intră în structura unor expresii şi locuţiuni cu valoare adjectivală sau adverbială: *de unul singur, (toţi) până la unul, tot unul şi unul, cu una, cu două; nici una, nici două*, sau cu valoare verbală; *a (o) ţine una (şi bună)*.

NUMERALUL ORDINAL

Numeralul ordinal exprimă ordinea sau locul pe care îl ocupă obiectele sau acţiunile într-o însuşire:

„Am trecut din grădina *întâi* într-*a doua*, pe urmă într-*a treia*, unde se aflau paltinii bătrâni" (M. Sadoveanu).

Seria numeralului ordinal începe cu *întâi(ul)*, care are flexiune de gen, număr şi caz şi se articulează hotărât când apare singur: **Întâiul** *s-a prezentat mai bine decât al doilea (sportiv)*, sau când precedă un substantiv: **întâia** *zi a anului*; folosit după substantiv: *partea* **întâi**, nu se articulează. Numeralul *întâi* se declină astfel:

	Singular		*Plural*	
	Masculin şi neutru	**Feminin**	**Masculin**	**Feminin şi neutru**
N.—Ac.	întâiul	întâia	întâi	întâile
G.—D.	întâiului	întâii	întâilor	

Un comportament morfologic şi sintactic identic are sinonimul său neologic, *prim*: **Primul** *a sosit*, **prima** *zăpadă*, *ziua* **primei** *întrevederi*, *mieii* **primi**.

De la *doi* în sus, numeralul ordinal se formează din numeralul cardinal însoţit de secvenţele *al ... lea* la masculin, *a ... a* la feminin: *al treilea*

a treia, al şaptelea—a şaptea; *al, a -le-, -a* sunt la origine articole posesive, şi, respectiv, hotărâte; *-a* final de la masculin *(al patrulea)* este particulă adverbială. Numeralele ordinale au deci forme deosebite de gen pentru întreaga serie: *al şaptesprezecelea — a şaptesprezecea*; *al patruzeci şi unulea — a patruzeci şi una*.

Genitiv-dativul se exprimă analitic cu ajutorul unei construcţii formate din *cel de* + *numeralul ordinal*, în care marca de caz o poartă **cel**: *rezultatul* **celui de-al** *doilea (concurs)*, *rezoluţia* **celei de-a patra** *sesiuni*; **Celui de-al treilea** *(concurent) i-a oferit flori*.

Numeralul *al doilea* are ca sinonim neologic pe *secund*: *vioară* **secundă**; numeralul *al treilea* pe *terţ*: *o* **terţă** *persoană*.

Observaţii. 1. La numeralul *întâi* prepoziţia *de* s-a contopit cu numeralul, dând naştere variantei *dintâi*: *cel* **dintâi** *(om)*, *cea* **dintâi** *(amintire)*, *răspunsul celui* **dintâi** *(elev)*.

2. Adjectivul *prim* intră în denumirile unor funcţii sau grade ierarhice: *prim-ministru*, apărând înaintea substantivului şi fiind nearticulat, ca în exemplul de mai sus, sau articulat: *primul-ministru*; *prim* intră, de asemenea, în compusele *tenor-prim*, *june-prim*, unde apare după substantiv.

3. Valoare de numeral ordinal are şi adjectivul sinonim *primar* „prim", păstrat în sintagme ca: *văr* **primar**, *timpuri* **primare**, *cale* **primară**, precum şi adjectivul *ultim* şi locuţiunea adjectivală *cel (cea) din urmă*, care încheie seria numeralelor ordinale.

4. În limba actuală există tendinţa de a înlocui numeralul ordinal prin cel cardinal; astfel, în loc de: *anul (trimestrul)* **al doilea**, *actul* **al patrulea**, *secolul* **al douăzecilea**, se spune *anul* **doi**, *actul* **patru**, *secolul* **douăzeci**.

Folosirea numeralului cardinal în locul celui ordinal este recomandabilă în cazul numeralelor mari:

A citit până la pagina **trei sute douăzeci şi opt**.

EXERCIŢII

I. Analizaţi numeralele cardinale şi ordinale din textele de mai jos; indicaţi structura (modul de formare), flexiunea (genul şi cazul) şi funcţia sintactică a fiecăruia:

1. Să iei o sută, să iei o mie, să iei o mie de mii [de oşteni], s-a mâniat împăratul ... şi să-mi găseşti pe ticălos.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

2. Un deştept face mai mult decât o sută de proşti.

(Folclor)

3. Şi încă una: de şaizeci şi mai bine de ani, de când slujesc preuţia, voi aveţi să mă învăţaţi tipicul, pui de năpârcă ce sânteţi?

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. Şi scurtă vorbă, unde erau trei, eu eram al patrulea.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

5. A venit ziua a cincea din luna întâia din anul întâi, al ciclului al şaptelea al vieţii tale.

(M. Sadoveanu, *Povestiri de dragoste*)

6. Dă-mi tot ce-n prima clipă risipești
Și tot ce-n clipa ultimă aduni.

(I. Minulescu, *Versuri*)

7. Zecile mărită secile; sutele mărită slutele; miile mărită urgiile.

(Folclor)

8. Mintea care le vede nu se sperie cu una cu două.

(M. Preda, *Moromeții*)

9. Și ți-a adus matale un burduf de brânză prima întâi, care nu se mai află pe lume.

(M. Sadoveanu, *Nada Florilor*)

II. Analizați valorile stilistice ale numeralelor din textele 7, 8 și 9.

III. Scrieți în litere numeralele cardinale corespunzătoare numerelor 11, 14, 15, 16, 25, 138 și explicați modul de formare; indicați variantele pe care le au unele dintre ele și explicați-le.

IV. Formați numeralele ordinale corespunzătoare numerelor 1, 5, 12, 101; arătați în scris, pentru fiecare, formele distincte de gen; analizați elementele componente.

V. Alcătuiți propoziții în care numeralul *al treilea* să aibă funcție de subiect, nume predicativ, complement indirect și atribut în genitiv.

VI. Analizați numeralele din sintagmele: *Una sută una* poeme (T. Arghezi); *Dintre sute* de catarge (M. Eminescu); Au venit *cu miile*; *o mie și unu* de motive; *O mie și una* de nopți.

VII. Corectați și explicați greșelile existente în construcțiile următoare: *douăzeci și unu de fete*; 100 *de poezii aparținând a 33 poeți bănățeni*; *Șaizeci elevi au plecat la munte*; *(Au participat) reprezentanți ai 21 de state*; *în seara celei de-a cincea zi.*

Numeralul colectiv exprimă însoțirea, arătând din câte obiecte este formată o colectivitate: **amândouă** *casele*, **tustrei** *feciorii*, **câteșipatru** *fetele*.

Amândoi exprimă o colectivitate alcătuită din două unități și are flexiune de gen și caz: *amândoi — amândouă — amândurora*.

Ca adjectiv, poate sta înainte sau după substantiv; când se așază înaintea substantivului: *lucrările* **amânduror** *elevilor*, numeralul pierde particula *-a* de la cazurile genitiv-dativ.

Amândoi are ca sinonim neologismul *ambii*, care prezintă forme distincte pentru gen și pentru cazurile genitiv-dativ: **ambilor** *colegi*, **ambelor** *colege*.

De la *trei* până la *șapte-opt* numeralele colective se formează cu *tus-* (<*toți*); *tustrei-tustrele*, *tussase* sau *câte(și)*: *câteșitrei*, *câteșicinci* — *Eu pe* **câteșipatru** *cămilele am încălecat* (Emil Botta); compusele de acest fel se folosesc numai în vorbirea populară și familiară sau în texte literare.

De la *trei* în sus numeralul colectiv este invariabil după gen și caz.

Folosit singur, numeralul colectiv are valoare de substantiv și funcții sintactice specifice substantivului; însoțind un substantiv, devine adjectiv cu funcție de atribut.

Sens de numeral colectiv are și gruparea formată din *toți, toate* + *numeral cardinal*: *toți cinci, toate unsprezece, toți (cei)douăzeci și patru*, precum și substantivele *pereche, duzină*.

Numeralul adverbial sau de repetiție exprimă repetarea unei acțiuni sau raportul numeric dintre calitățile sau acțiunile obiectelor; el determină un verb, un adjectiv sau un adverb, având valoare adverbială și funcție de circumstanțial: „Din dragoste pentru dânsa neguțătorul părea de *două ori* și *de nouă ori* mai fericit" (M. Sadoveanu).

Se formează din prepoziția *de* + *numeral cardinal* + *ori* (pluralul substantivului *oară*): *de patru ori*, cu excepția primului termen al seriei, *o dată*, format din numeralul cardinal *o* (forma adjectivală) și substantivul *dată*.

Ideea de repetare a unei acțiuni se poate reda și printr-o construcție numerală sinonimă: *S-a întors* **a treia oară** (= *S-a întors* **de trei ori,**) formată din numeralul ordinal (forma de feminin) și substantivul *oară*; numeralul *o dată* are variantele *întâia oară și întâia(și) dată*.

Numeralele *de două ori* și *de trei ori* au ca sinonime neologismele *bis* și *ter*.

Numeralul distributiv exprimă repartizarea și gruparea numerică a obiectelor; se formează din adverbul *câte* + *numeralul cardinal*:

Șase tovarăși ai mei filozofi s-au bucurat de mila Măriei tale, în fiecare zi *câte unul*, ca să-ți spuie *câte-o* pildă, chiar și *câte două* (M. Sadoveanu).

Numeralele formate cu *unu(l)* și *doi* au forme distincte de gen: *câte unul — câte una*; *câte doi — câte două*; *câte unul* are și flexiunea de genitiv-dativ: **câte unuia (uneia).**

Pentru sublinierea sensului distributiv, uneori se repetă fie numeralul în topica: *Țineți-vă de mână* **doi câte doi**! sau **câte doi, doi,** fie întreaga construcție: *S-au așezat* **câte trei, câte trei** *în rând*.

Ca și celelalte numerale, cel distributiv poate avea valoare substantivală, adjectivală și adverbială, îndeplinind funcții sintactice specifice acestor părți de vorbire.

Numeralul multiplicativ arată în ce proporție crește o cantitate; se formează prin derivarea numeralului cardinal cu prefixul *în-* și sufixul *-it*: *îndoit, înzecit, însutit* (care îi conferă un aspect de participiu, de exemplu: *întărit, înfrățit*).

Însoțind un substantiv, cu care se acordă în gen, număr și caz: *eforturi* **înzecite,** are valoare adjectivală și funcție de atribut; folosit pe lângă un verb: *A câștigat* **înzecit,** are valoare adverbială și funcție de complement circumstanțial; prin articulare: **întreitul** *unei sume,* se substantivează.

Sinonime cu *îndoit* și *întreit* sunt neologismele *dublu* și *triplu*.

EXERCIȚII

I. Scoateți numeralele din textele de mai jos și arătați felul lor, valoarea morfologică (de substantiv, adjectiv sau adverb) și funcția sintactică; explicați modul de formare a fiecărui tip de numeral:

1. Nebuni, odinioară, am fost, Despot, noi doi,
Dar tu rămas-ai singur nebun, dintr-amândoi.

(V. Alecsandri, *Despot-Vodă*)

2. Auzind aceste, Băiet-Sărac se simți de-o sută și de-o mie de ori mai tare de cum fusese.

(I. Slavici, *Povestiri*)

3. Unchiașul avea o fată de la nevasta dintâi, căci amândoi mai fuseseră căsătoriți câte o dată.

(Folclor)

4. Se apropia ziua a șaptea...Numai pentru trei ființe ale acelei împărății numărul șapte avea un înțeles. Domnul înlăturase necontenit primejdia. Dacă o înlăturase de șase ori, armonia numerelor cerea să fie înlăturată și a șaptea oară.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

5. Tu-ți ești stăpân și dascăl, căci te-ai făcut îndoit.

(T. Arghezi, *Urciorul de lut*)

6. Să poftească Zdroncan cu președintele la o ședință pe care s-o țină câteștrei în legătură cu comisia.

(M. Preda, *Moromeții*)

7. De două mii de ani acest pământ
Din trupurile noastre face parte.

(N. Stănescu, *Un pământ numit România*

8. Știa că-i trec toți oamenii prin mână și-i instruia pe rând, pe câte unul și pe câte doi.

(I. Lăncrănjan, *Caloianul*)

II. De la numeralul cardinal *patru* formați numeralele ordinal, colectiv, adverbial, distributiv și multiplicativ corespunzătoare și arătați modul cum s-au format și elementele componente; enumerați și exemplificați pentru fiecare tip valorile morfologice și funcțiile sintactice corespunzătoare.

III. Construiți câte o propoziție în care *o dată* să aibă valoare de substantiv și, respectiv, de numeral adverbial; stabiliți relația cu adverbul *odată* și indicați principiul ortografic care reglează scrierea diferențiată a numeralului și a adverbului.

IV. Alcătuiți contexte în care *câte* să fie pronume și adjectiv relativ și, respectiv, element component al numeralului distributiv.

VERBUL

Verbul este partea de vorbire flexibilă în raport cu modul, timpul, persoana și numărul; modul, timpul și diateza sunt specifice verbului; persoana apare și la pronume, iar numărul apare la toate părțile de vorbire flexibile. Din punct de vedere sintactic, verbul constituie, de regulă, predicatul unei propoziții; semantic, el denumește acțiuni *(a scrie)*, stări *(a dormi)* sau calități *(a se înroși)* privite ca procese. Având în vedere trăsăturile morfologice și sintactice, verbele se grupează în mai multe clase.

LOCUȚIUNILE VERBALE

Locuțiunea verbală este un grup de cuvinte (care conține în mod obligatoriu un verb) cu sens unitar și cu trăsături morfologice și sintactice specifice verbului; de exemplu:

D-apoi asta nu vă privește pe d-voastră; ia mai bine *păziți-vă gura* și *dați de știre* împăratului c-am venit noi.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

Pe lângă verb, în structura unei locuțiuni verbale poate intra un substantiv (cu sau fără prepoziție: d a ț i *de știre*, p ă z i ț i - v ă *gura*), un pronume, adjectiv, adverb etc., de exemplu: *a avea de gând* (*verb + prep. + subst.*), a-și băga mințile în cap (*verb + pron. + subst. + prep. + subst.*) *a face țuști, a lăsa-o mai moale, a o lua la sănătoasa, a o lua de bună, a-l lua gura pe dinainte, a-și pune poșta-n cui* etc.

Fiind echivalentul semantic și sintactic al verbului, locuțiunea verbală are aceleași categorii gramaticale (diateză, mod, timp, persoană, număr) și aceleași funcții și compliniri sintactice ca și verbul. Astfel, în exemplul: „Pentru dragostea ta, tată ..., *voi face pe dracul în patru*, numai să izbutesc" (P. Ispirescu), locuțiunea verbală *a face pe dracul în patru*, intranzitivă, la indicativul viitor activ, cu funcție de predicat verbal, are, pe lângă subiect (inclus în desinența verbului), un complement de cauză și o subordonată circumstanțială de scop.

Observație. Recunoaștem o locuțiune verbală după următoarele criterii:

a) posibilitatea substituției printr-un singur cuvânt, de exemplu: *a o lua la fugă = a fugi*; *a(-și) aduce aminte = a(-și) aminti*; acest criteriu nu are valabilitate generală, deoarece pot fi înlocuite printr-un singur cuvânt și grupuri de cuvinte care nu sunt locuțiuni: *a veni din nou = a reveni*; de asemenea, multe locuțiuni verbale nu au echivalente simple;

b) înțelesul unitar al locuțiunii, care este altul decât al fiecăruia dintre componente; de exemplu, în *a-și pune poșta-n cui*, sensul „a renunța" nu mai poate fi dedus din sensurile proprii ale cuvintelor *a pune, poșta, cui*;

c) prezența unui cuvânt care, luat izolat, nu mai are înțeles clar, de exemplu: *aminte* în locuțiunea *a(-și) aduce aminte*, *habar*, în locuțiunea *a nu avea habar*, *vileag* în *a da în vileag* etc.

VERBE PREDICATIVE ȘI VERBE NEPREDICATIVE

Sunt *predicative* verbele care pot forma singure, când sunt la un mod personal, predicatul unei propoziții, de exemplu: *Maria* **citește.** Sunt *nepredicative* verbele care, prin natura conținutului lor, nu pot forma singure predicatul, ci împreună cu un nume predicativ: *Maria* **este** *elevă*; *Sportul* **înseamnă** *sănătate*. Îndeplinind funcția de copulă între subiect și nume predicativ, verbele copulative se caracterizează sintactic prin posibilitatea

de a se combina cu două substantive (sau cu un substantiv și un adjectiv) în nominativ: un nominativ subiect și altul nume predicativ.

Cele mai frecvente *verbe copulative* sunt: *a fi, a deveni, a ajunge, a se face, a ieși, a însemna, a părea, a rămâne.* Cu excepția lui *a deveni*, care este întotdeauna verb copulativ, aceste verbe funcționează și ca verbe predicative; să se compare *El* **a ajuns** *doctor* (copulativ) cu *El* **a ajuns** *la școală* (predicativ).

VERBE AUXILIARE

Din grupa verbelor nepredicative fac parte și *verbele auxiliare* sau *ajutătoare* **a avea, a fi** și **a vrea,** care sunt instrumente gramaticale de ordin morfologic, servind la formarea modurilor și a timpurilor compuse, precum și a diatezei pasive.

În construcțiile: *Tu i-***ai** *lăudat* p e c o l e g i; *Ei* îi **vor** *ajuta* p e c o l e g i; *El* **este** *întrebat* d e c o l e g i, unitățile **ai, vor, este** sunt auxiliare morfologice care ajută la formarea perfectului compus, a viitorului și, respectiv, a diatezei pasive.

Verbele auxiliare *a avea, a vrea* și *a fi* se deosebesc de verbele predicative omonime atât prin sensul lor gramatical, abstract, cât și prin forma lor, adeseori redusă, specializată în acest scop; astfel, *a avea* ca auxiliar de perfect compus are forme distincte, reduse, la persoanele a III-a sg., I și a II-a pl.: **a, am, ați** *(cântat)*, față de **are, avem, aveți** *(o carte)*; auxiliarul *a fi* din structura conjunctivului perfect *eu* (*tu* etc.) *să* **fi** *cântat* este invariabil, în comparație cu verbul predicativ corespunzător: *eu să* **fiu** *(acolo)*; auxiliarul *a vrea* are forme net diferite de verbul predicativ omonim, cu excepția persoanei a III-a pl., *vor*, identică la ambele verbe.

VERBE PERSONALE ȘI VERBE IMPERSONALE

Sunt *personale* verbele care pot stabili o relație sintactică cu un substantiv (pronume) în nominativ cu funcție de subiect, cu care se acordă în număr și persoană: *Eu* **intru** *în clasă*; *Tu* **luerezi**; *Maria* **învață.**

Verbele *impersonale* sunt verbele care nu pot intra în relație cu un subiect (personal exprimat prin persoana I sau a II-a), de exemplu: *plouă, tună, se întunecă,* **nu-***mi pasă (de nimeni)*; *îmi* **pare** *rău (de el)*. Având forme numai pentru o singură persoană, a III-a singular, verbele impersonale (prin conținut) sunt *unipersonale* prin formă; ele pot avea formă activă: **Trebuie** *să pleci*, sau reflexivă: *Pe aici* **nu se trece.**

În funcție de relațiile sintactice diferite stabilite în propoziție, uneori același verb poate fi personal și, respectiv, impersonal. De exemplu, *a veni* este personal în propoziția: *Eu* **vin** *de la școală* și impersonal în: *Îmi* **vine** *să renunț.*

VERBE TRANZITIVE ȘI INTRANZITIVE

Tranzitivitatea, o trăsătură de ordin sintactic a verbelor personale, înseamnă posibilitatea lor de a se combina cu un nume în cazul acuzativ cu funcție de complement direct. Astfel, verbele din construcțiile **Citești** *o poezie, Ea* **scrie** *o scrisoare* sunt tranzitive, spre deosebire de cele din construcțiile **Vii** *de la școală, Copilul* **doarme,** *Calul* **aleargă,** care sunt tranzitive ele neputând intra în relație cu un substantiv în acuzativ cu rol de complement direct. În cazul verbelor tranzitive, prezența obiectului direct nu este obligatorie, acesta putând fi omis, ca în exemplele: *El* **citește** *expresiv, Ea* **scrie** *corect*; vorbim în acest caz de *tranzitivitate absolută.*

Definitorie pentru clasa verbelor tranzitive este deci capacitatea lor de a stabili o relație cu numele în acuzativ cu funcție de complement direct

DIATEZELE

Diateza este o categorie gramaticală specifică verbului, strâns legată de tranzitivitate, care exprimă raportul dintre subiect, verb și obiect: acest raport îmbracă trei forme, trei diateze: *activă, pasivă* și *reflexivă*, fiecare dintre ele fiind caracterizată prin mărci formale specifice: auxiliarul *a fi* + + *participiul* verbului de conjugat (el *este ajutat*) la diateza pasivă, formele neaccentuate de acuzativ și de dativ ale pronumelui reflexiv (el *se gândește*) pentru diateza reflexivă, când aceste mărci lipsesc (el *citește*) verbul este la diateza activă, de aceea putem spune că diateza activă este nemarcată formal.

Din punctul de vedere al înțelesului, raportul dintre subiect, verb și obiect se manifestă în mod specific la fiecare dintre cele trei diateze.

Diateza activă arată că subiectul face acțiunea exprimată de verb; verbele aparținând acestei diateze pot fi tranzitive: Elevul *recită* p o e z i a, sau intranzitive: Bunicul *doarme*; din punctul de vedere al posibilității de a avea sau nu subiect gramatical, verbele active pot fi personale: *Tu înveți*, sau impersonale: *Plouă.*

La *diateza pasivă* subiectul suferă acțiunea făcută de complementul de agent (exprimat sau subînțeles): Poezia *este recitată* (d e e l e v). Diateză pasivă au numai verbele care la diateza activă sunt tranzitive și au obiectul direct exprimat; acesta devine prin transformare pasivă subiect: P r o f e s o r u l îl **laudă** *pe elev — Elevul* **este lăudat** d e p r o f e s o r.

Prin pasivizare verbele active tranzitive devin intranzitive, nemaiputând primi obiect direct (cu excepţia câtorva verbe dublu tranzitive ca: a r u g a *ceva pe cineva*, a a n u n ţ a, a s f ă t u i etc., care rămân tranzitive, putându-se combina şi la diateza pasivă cu un obiect direct, de exemplu: P r o f e s o r u l îi **anunţă** *pe elevi ceva* — *Elevii* **sunt anunţaţi** (d e p r o f e s o r) *ceva*.

O b s e r v a ţ i i. **1.** La persoana a III-a, pe lângă construcţia cu auxiliarul *a fi* şi *participiul* verbului de conjugat, semnificaţia pasivă se mai poate exprima şi printr-o construcţie reflexiv-pasivă, formată cu pronumele reflexiv *se* şi verbul activ: Cartea *este citită* cu interes — Cartea *se citeşte* cu interes. Pot realiza construcţia reflexiv-pasivă numai verbele personale, tranzitive, cu obiectul direct exprimat (**Orleine** *citeşte* c a r t e a cu interes). **2.** Construcţia pasivă formată cu auxiliarul morfologic *a fi* şi *participiul*: C a s a *este vândută*, G e a m u l *este spart*, C a r t e a *e ruptă*, U ş a *este închisă* se poate confunda cu un predicat nominal, format din verbul copulativ *a fi* şi numele predicativ exprimat prin adjectiv participial. Omonimia dintre cele două construcţii se rezolvă în context; astfel, prezenţa complementului de agent sau a unui circumstanţial temporal: C a s a *este vândută* **acum de proprietarul** ei, ca şi posibilitatea substituţiei cu construcţia reflexiv-pasivă sinonimă: *Casa* **se vinde**, *Uşa* **se deschide** subliniază sensul verbal pasiv al construcţiei. În absenţa acestor determinări sau a subînţelegerii lor, construcţia reprezintă un predicat nominal.

La *diateza reflexivă*, mai puţin precizată şi organizată decât celelalte diateze, intră numai verbele însoţite de pronume reflexive fără funcţie sintactică, având rolul de marcă morfologică a acestei diateze:

El se *gândeşte* să plece. *Se teme* de furtună. El *îşi închipuie* că va reuşi.

În aceste construcţii verbale, pronumele este solidar cu verbul, el nu poate fi înlocuit cu un pronume personal sau cu un substantiv în acelaşi caz. În exemplul *Ion* **se gândeşte** *să plece*, nu este posibilă substituirea pronumelui reflexiv **se** prin pronumele personal *te (Ion te gândeşte ...)*; deci verbul este reflexiv.

Reflexivul este de două feluri:

1. *Reflexivul* **dinamic**; se construieşte cu pronumele reflexiv în acuzativ sau în dativ:

El se *mândreşte* cu rezultatele obţinute.

El *îşi imaginează* că va pleca.

În această categorie intră verbe şi locuţiuni verbale ca: *a se căi, a se mira, a se ruga, a se teme, a se strădui, a se apuca, a-şi bate joc, a-şi închipui, a-şi uita*.

2. *Reflexivul* **impersonal**, cu subiectul neexprimat, deoarece interesează numai acţiunea şi nu autorul ei. Se construieşte numai cu pronumele reflexiv în acuzativ: *Se înserează*. *Se călătoreşte* cu vaporul. Aici *nu se fumează*. *Se pare* că va ploua. *Nu se vine* târziu acasă!

O b s e r v a ţ i i. **1.** Când pronumele reflexiv care stă pe lângă verb poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în acelaşi caz, el nu mai are rolul de marcă morfologică a diatezei reflexive, ci are funcţie sintactică de complement direct sau indirect, fiind deci, o parte de propoziţie distinctă. Astfel, reflexivul *se* din construcţia: **Mama se** *spală* poate fi înlocuit cu un pronume personal în acuzativ: Mama **îl** *spală*

— sau cu un substantiv în acelaşi caz: Mama *spală* **copilul**. La fel, în construcţia cu pronumele reflexiv în dativ: El **îşi** *croieşte* drum prin zăpadă — pronumele **îşi** poate fi substituit cu un alt pronume în dativ: El **îţi** *croieşte* drum prin zăpadă — sau cu un substantiv în acelaşi caz: El *croieşte* **copilului** drum prin zăpadă.

În asemenea construcţii nu avem a face cu verbe la diateza reflexivă, ci cu verbe la diateza activă însoţite de complemente exprimate prin pronume reflexiv. Aceste verbe constituie categoria *verbelor* **pronominale.**

După funcţia pronumelui reflexiv, verbele pronominale pot fi grupate în:

a) *verbe pronominale* **obiective**: subiectul face lucrarea şi tot el o suferă, pronumele reflexiv având funcţia de complement direct sau indirect:

Fetiţa **se** *piaptănă*. El **îşi** *croieşte* potecă prin grădini.

b) *verbe pronominale* **reciproce**: acţiunea e făcută în acelaşi timp de două sau mai multe subiecte, fiecare dintre ele suferind efectele acţiunii celuilalt:

Ei **se** *salută* unul pe celălalt. Ei **se** *iubesc* (unul pe altul).

Ei **îşi** *dau bună ziua* (unul altuia).

c) *verbe pronominale* **posesive**: subiectul este posesor al complementului direct al verbului; pronumele reflexiv în dativ are funcţia de atribut pronominal şi poate fi înlocuit cu un pronume posesiv:

Fetiţa **îşi** *şterge* lacrimile (= *şterge* lacrimile **sale**).

Elevul **şi-a** *luat* ghiozdanul şi a plecat la şcoală (= *a luat* ghiozdanul **său**).

EXERCIŢII

I. Scoateţi verbele şi arătaţi la ce diateză sunt, indicând mărcile formale proprii fiecăreia; precizaţi valoarea (dinamică sau impersonală) a verbelor reflexive:

1. Ciutura se mai legăna, scărţâind din lanţul ruginit şi ros. Şi iar porneau urmele până la o răscruce, unde s-au învălmăşit cu altele ... şi eu îmi închipuiam cosaşii pământeni mergând tăcuţi pe sub fulgerele coaselor şi copiii abia ţinându-se de ei.

(B. C a m i l a r, *La coasă*)

2. De moarte nu mă sperii eu, dacă nu m-am speriat de viaţa pe care am îndurat-o ... Cantacuzin şi-a ieşit din fire. S-a apropiat. L-a împuşcat pe Uţupăr. Pe urmă, după ce omul s-a prăbuşit, a descărcat câteva gloanţe în trupul lui.

(Z. S t a n c u, *Desculţ*)

3. Îmi aduc aminte ce zarvă a fost, când, într-un rând, s-a zvonit că pe domnu' nostru are să-l mute într-o altă comună, peste Siret.

(M. S a d o v e a n u, *Domnu Trandafir*)

4. Şi totul se prăbuşi. Nu se mai văzu decât pe ea însăşi în fundul bărcii, fără Condrat. Se strigă pe sine. Nu se vedea nimic, nu era nimic.

(Şt. B ă n u l e s c u, *Iarna bărbaţilor*)

5. Întrebările s-au alcătuit, s-au aprobat de toată adunarea şi mi s-au încredinţat.

(C. N e g r u z z i, *Cum am învăţat româneşte*)

6. Fu de ajuns mamei Ianei. Îşi iubea fata ca pe lumina ochilor. Trase necăjită un vlăstar de dud ... şi dregându-şi glasul zise cam înţepat.

(B. D e l a v r a n c e a, *Văduvele*)

7. O oră să fi fost amici,
Să ne iubim cu dor.

(M. Eminescu, *Pe lângă plopii fără soț*)

8. Într-o bună dimineață Porojan a fost dat pe mâna unui brutar pentru ca să învețe a plămădi pâini, colaci, cozonaci etc., și eu am fost trimis la pensionul d-lui Victor Cuénim ca să învăț tot ce se învăța pe atunce.

(V. Alecsandri, *Porojan*)

9. Heliade ne-a citit o invocațiune [...] care anevoie ar fi fost înțeleasă chiar de clasele cele culte. Acea scriere o propunea ca proclamație și manifest al șefilor revoluțiunii. Atunci i s-a spus că proclamația către popor era deja redactată de noi toți înainte de venirea sa între noi.

(I. Ghica, *Nicu Bălcescu*)

II. Analizați construcțiile pasive din textele de mai sus și arătați care este autorul acțiunii; dacă autorul nu este exprimat, construiți-l cu ajutorul prepozițiilor *de* și *de către*.

III. În textul nr. 5 înlocuiți construcțiile reflexiv-pasive cu construcții pasive propriu-zise (cu auxiliarul *a fi*). Transformați apoi construcțiile pasive în construcții la diateza activă și observați modificările sintactice suferite de subiectul gramatical și de autorul acțiunii.

IV. Scoateți verbele active pronominale obiective, reciproce și posesive; stabiliți funcția sintactică a reflexivului.

V. Construiți câte trei propoziții cu verbele la cele trei diateze și trei propoziții cu verbe active pronominale.

VI. Analizați verbele din textele de mai jos din punctul de vedere al opozițiilor: predicativ-nepredicativ (copulativ, auxiliar morfologic), personal-nepersonal, tranzitiv-netranzitiv, activ-pasiv-reflexiv:

1. Dacă stăm culcați, salvele se răresc și ele, pe rând; în clipa în care fugim însă, vin după noi ca pietrele.

(Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)

2. Și dormind un somn bun până ce au cântat cocoșii straja a treia, m-am sculat, m-am pregătit, am luat coropca-n spate și cu ciomagul și luleaua am pornit haihui, când se îngâna ziua cu noaptea.

(M. Sadoveanu, *Cealaltă Ancuță*)

3. Norocul câteodată ne caută el pe noi, dar înțelepciunea trebuie căutată ca pe o comoară.

(Folclor)

4. Dom'judecător, poftiți probele că am fost arestat și adus în fața dumneavoastră prin abuz, am plătit impozitele aferente.

(M. Preda, *Moromeții*)

5. Pomul care nu face roadă se taie și în foc se aruncă.

(I. Creangă, *Moș Nichifor Coțcariul*)

6. După asta l-a mai învățat Sindipa pe cocon să-și stăpânească și să-și înfrâneze poftele.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

7. Deh! zmeule viteaz, vino să ne batem; în săbii să ne tăiem, în sulițe să ne lovim ori în luptă să ne luptăm?

(P. Ispirescu, *Zâna-Zânelor*)

8. A noastre inimi își juran / Credință pe toți vecii, /
Când pe cărări se scuturau / De floare liliecii.

(M. Eminescu, *Când amintirile ...*)

9. S-a spus că de primejdia amânată să nu te temi.

(M. Sadoveanu, *Divanul persian*)

10. Și cine te-a pus la cale să mă ici tocmai pe mine în bătaie de joc?

(I. Creangă, *Povestea Porcului*)

VII. Construiți câte două propoziții în care verbele *a ieși, a însemna, a rămâne, a fi* să aibă funcție predicativă, și, respectiv, nepredicativă (copulativă).

VIII. Construiți câte două propoziții în care verbele *a avea, a vrea* să fie, pe rând, predicative și auxiliare morfologice.

IX. Construiți câte două propoziții în care verbele *a fi, a plăcea, a părea, a rămâne, a veni* să fie personale și, respectiv, impersonale.

X. Găsiți câte trei locuțiuni verbale care să aibă la bază verbele: *a bate, a face, a lua, a pune*; analizați structura lor formală și indicați echivalentul verbal cel mai apropiat.

XI. Explicați în context semnificația locuțiunilor verbale: *a-și aprinde paie-n cap, a prinde (pe cineva) cu mâța-n sac*; arătați deosebirile formale și semantice dintre locuțiunile verbale: *a băga de seamă, a băga în seamă, a face față, a face fețe-fețe.*

MODUL

Prin *mod* înțelegem forma pe care o ia verbul pentru a arăta felul cum consideră vorbitorul acțiunea. Modurile sunt *personale*, dacă au forme distincte pentru exprimarea persoanei, și *nepersonale*, dacă prezintă acțiunea fără referire la persoana care o săvârșește. După funcția sintactică din propoziție, modurile sunt *predicative* și *nepredicative*.

MODURILE NEPERSONALE

Modurile nepersonale și nepredicative sunt: *infinitivul, gerunziul, participiul* și *supinul*. Din punct de vedere morfologic, ele se caracterizează prin absența desinențelor de număr și persoană, iar sintactic, prin faptul că nu pot apărea independent în propoziție și nu pot funcționa ca pre-

dicate, fiind întotdeauna moduri dependente. O altă particularitate comună o constituie dubla lor natură, verbală şi nominală, pe care o au în propoziţie.

Modul infinitiv exprimă acţiunea în mod general, abstract; el este numele unei acţiuni: *a citi, a pleca, a spune.*

Natura verbală a infinitivului se manifestă în următoarele trăsături:

— posibilitatea de a se combina cu un pronume personal aton sau reflexiv: *a*-**l** *trimite, a* **se** *gândi* (spre deosebire de participiu şi supin care nu pot apărea în aceste contexte);

— realizarea formei negative cu ajutorul adverbului negativ **nu**: *a* **nu** *dormi*, întocmai ca la modurile personale (**nu** d o r m) şi spre deosebire de celelalte moduri nepersonale, la care forma negativă se realizează cu prefixul **ne-**: **ne***gândind, (de)* **ne***gândit*;

— prezenţa a două timpuri, prezent şi perfect: *(dorinţa de)* **a spune,** *(regretul de)* **a nu fi spus,** este o trăsătură prin care infinitivul se deosebeşte de celelalte moduri nepersonale, situându-se alături de conjunctiv, condiţional şi prezumtiv.

Ca şi modurile personale, infinitivul poate primi toate complinirile sintactice: poate avea complement direct: *a citi* **o carte,** indirect: *a mulţumi* **cuiva,** circumstanţial: *a lucra* **repede** şi **bine,** nume predicativ: *a rămâne* **statornic** (în ideile *sale*) şi chiar subiect: *S-a sculat înainte de a răsări* **soarele.**

O b s e r v a ţ i e. Subiectul infinitivului poate fi diferit de cel al verbului regent, ca în exemplul de mai sus, sau identic cu al acestuia: **Copilul** *a început a plânge*, situaţie în care exprimarea lui nu mai este necesară.

Prin conţinutul său semantic, infinitivul se apropie foarte mult de conjunctiv (mod al posibilităţii), ambele moduri având contexte comune, de exemplu: *Poate* **pleca** — *Poate* **să plece,** *Începe* **a spune** — *Începe* **să spună,** *Şi-a exprimat dorinţa* **de a veni** — *Şi-a exprimat dorinţa* **să vină.**

Sinonimia dintre infinitiv şi conjunctiv subliniază calitatea verbală a infinitivului şi explică concurenţa dintre cele două moduri în comunicare.

În anumite contexte, ca: *a nu se fuma, a nu se apleca* î n a f a r ă, infinitivul apare cu valoare de imperativ (= *nu fumaţi!*), funcţionând ca predicat al unei propoziţii imperative.

Infinitivul intră, de asemenea, ca element component în alcătuirea unor timpuri şi moduri: *va* **pleca,** *ar* **spune,** *vor* **fi** *dormind, vei* **fi** *auzit,* când nu are o existenţă de sine stătătoare.

Infinitivul îndeplineşte următoarele funcţii sintactice: subiect: **A munci** *e o datorie,* nume predicativ: *A învăţa înseamnă* **a munci** *cu perseverenţă,* atribut: *Şi-a exprimat dorinţa* **de a munci,** complement direct: *Nu poate* **pleca,** indirect: *Suntem datori* **a ne ajuta,** circumstanţial de mod: *A plecat* **fără a saluta,** circumstanţial de timp: *A predat lucrarea* **înainte de a termina,** de scop: *A venit* **pentru a**-*l* **ajuta,** consecutiv: *Era prea obosit* **pentru a mai lucra.**

În unele din aceste funcţii sintactice, infinitivul se leagă de cuvântul regent prin prepoziţii; prepoziţiile şi locuţiunile prepoziţionale mai frecvente cu care se construieşte infinitivul sunt: *de, pentru, spre, fără, prin, înainte de, în loc de* etc. Legarea infinitivului prin prepoziţii (şi nu prin conjuncţii ca în cazul modurilor personale) este o trăsătură nominală. Pe lângă aceste prepoziţii, infintivul este întotdeauna precedat de prepoziţia **a,** care are rolul de marcă a infinitivului.

O b s e r v a ţ i i. 1. Prepoziţia **a,** obligatorie în structura infinitivului, este omisă în construcţii în care infinitivul urmează după verbul *a putea*: *Nu poate* **veni** şi în construcţii infinitivale relative: *N-are ce* **face,** *N-a avut unde (când)* **pleca,** în care infinitivul se leagă de verbul regent prin pronume şi adverbe relative.

2. Pe lângă forma scurtă de infinitiv, alcătuită din prepoziţia morfem **a** şi sufixul caracteristic: **-a, -ea, -e, -i, -î,** ataşat radicalului verbal: **a intra,** a **putea,** a **spune,** a **citi,** a **hotărî,** infinitivul are şi o formă lungă, terminată în **-re,** fără prepoziţie: *intrare, putere, supunere, citire, hotărâre,* care s-a substantivizat şi se comportă ca atare; de exemplu: **Intrarea** *este oprită.* Substantivele de origine infinitivă se folosesc în propoziţii nominale imperative, de exemplu: *Stingerea! Deşteptarea! Alinierea!*

Modul gerunziu exprimă o acţiune în desfăşurare, fără referire precisă la momentul vorbirii:

Ţăranii fugeau **mâncând** *pământul* ... (L. Rebreanu).

Valoarea verbală a gerunziului se manifestă prin posibilitatea de **a** se combina cu un pronume personal aton sau reflexiv: *văzându*-**l,** *ducându*-**se** şi de a primi compliniri sintactice specifice verbului: complement direct; *citind* **o carte,** indirect: *amintind* **colegilor,** circumstanţial: *ajungând* **târziu acasă,** nume predicativ: *Fiind* **bolnav,** a l i p s i t şi subiect: *Stând* **ploaia,** a u p u t u t p l e c a.

O b s e r v a ţ i e. Ca şi în cazul infinitivului, subiectul gerunziului poate fi diferit de cel al verbului regent (ca în exemplul de mai sus) sau poate fi identic cu acesta: *Ajungând* acasă **el** *s-a apucat să învefe.*

Ca verb, gerunziul intră în structura modului prezumtiv: *va fi* **plecând.**

În propoziţie, gerunziul îndeplineşte funcţii sintactice foarte variate: el poate fi: complement circumstanţial de mod: *Îl ajuţi* **nu plecând,** *ci* **rămânând** *pe loc,* de timp: **Fiind** *băiet, păduri cutreieram* (M. Eminescu), de cauză: **Îmbolnăvindu-se,** *n-a mai plecat,* de scop: *Un fluture dă ocol* / **Căutând** *o floare* (Şt. O. Iosif), condiţional: **Trăind** *şi* **nemurind** *te-oi sluji eu, măi badeo* (I. Creangă), complement direct: *Aud* **cântând** complement indirect: *Nu se mai sătura* **privind,** subiect: *Se aude* **cântând** (numai după un reflexiv impersonal), atribut: *Un om* **trăind** *în viitor.*

Acordat în gen, număr şi caz: *ordine* **crescândă,** *mâini* **tremurânde,** gerunziul are valoare adjectivală şi funcţie de atribut adjectival.

Morfologic, gerunziul se caracterizează prin sufixul modal **-ând, -ind** atașat radicalului verbal: ***cânt*ând, *văz*ând, *cit*ind.**

Modul participiu denumește sub formă de adjectiv acțiunea suferită de un obiect, ținând prin natura sa atât de verb, cât și de adjectiv.

Ca verb, participiul este invariabil și intră în structura unor forme verbale compuse: *am cântat, aș fi cântat, să fi cântat, va fi cântat,* și a diatezei pasive: *a fost trimisă* (când variază după gen și număr), neavând o existență independentă. Ca adjectiv, participiul are caracteristicile specifice acestei părți de vorbire: are flexiune în raport cu genul, numărul și cazul: *carte* **citită** — *cărți* **citite**, grade de comparație: **cel mai iubit** *dintre pământeni*; se poate deriva cu prefixul negativ **ne-**: c ă r ț i *necitite* și se poate substantiviza cu ajutorul articolului adjectival **cel**: **cei aleși, cele spuse** sau cu articolul hotărât: *Tot* **pățitul** *e priceput*, **Nemulțumitului** *i se va lua darul.*

Spre deosebire de adjectivul propriu-zis, participiul-adjectiv păstrează însă unele posibilități combinatorii ale verbului din care provine, putând avea diverse compliniri sintactice, de exemplu: s c r i s o a r e a *trimisă* **astăzi colegului** (complement de timp + complement indirect), l e c ț i e *urmărită* **cu interes de către elevi** (complement de mod + complement de agent), f a p t e **demult** *petrecute* (complement de timp), U n p ă m â n t *numit* **România** (nume predicativ).

Morfologic, participiul se formează prin atașarea la rădăcina verbului a sufixului modal caracteristic: **-at, -ut, -s -t, -it, -ât** variabil după conjugarea verbului (*lucr***at**, *văz***ut**, *ce***rut**, *me***rs**, *ru***pt**, *iu***bit**, *ur***ât**).

Modul supin este o formă verbală omonimă cu participiul, având însă în plus prepoziția **de, la, pentru** *(de citit, la cules, pentru scris)* și sinonimă cu infinitivul, el denumind acțiunea întocmai ca un infinitiv, cu care adeseori poate fi înlocuit: *E ușor* **de scris** — *E ușor* **a scrie.**

Natura verbală a supinului se manifestă în posibilitatea de a primi complement direct: C â n t e c *de adormit* **copilul** complement indirect: A m *de trimis* **colegului** *o carte*, complement de agent: E u ș o r *de înțeles* **de către oricine.**

Precedat de prepoziția **de** supinul se construiește cu verbe care exprimă ideea de necesitate: **Am** *de scris, Ce* **este** *de făcut?* sau de aspect: **Am terminat** *de citit.*

În propoziție supinul îndeplinește funcții sintactice variate. El poate fi: subiect: *E bine* **de știut,** nume predicativ: *E* **de presupus** *că va veni*, atribut: *Are o vină* **de neiertat,** complement direct: *A terminat* **de prășit,** complement indirect: *A istorisit un fapt demn* **de reținut,** circumstanțial de timp: *Nu s-a oprit nici* **la dus**, *nici* **la întors,** de scop: *Pe frânghie sunt rufe puse* **la uscat.** de mod: *Prietena mea rezolvă problemele* **din mers.**

Ca și infinitivul, supinul se substantivează prin articulare, de exemplu: După horă, știa ea ce urma, ***luatul*** batistei și ***fluieratul*** seara la poartă (M. Preda). Substantivele nume de acțiuni provenite din supin intră adesea în relație de sinonimie cu cele provenite din infinitivul lung, de exemplu: **luatul** *batistei* = **luarea** *batistei.*

EXERCIȚII

I. Scoateți verbele la moduri nepersonale din textele de mai jos și stabiliți pentru fiecare funcția sintactică și complinirile sintactice (în cazul când sunt exprimate); indicați sufixul caracteristic fiecărui mod.

(I. C r e a n g ă, *Povestea lui Harap-Alb*)

2. Poate n-ați auzit că popa are o mână de luat, iar nu de dat.

(I. C r e a n g ă, *Amintiri din copilărie*)

3. Cu tâmplele vâjâind, răzbi în ruptura de mal în lătratul ascuțit și întărâtat al câinelui.

(M. S a d o v e a n u, *Baltagul*)

4. Toți sfinții zugrăviți în tindă / Cu acuarelă suferindă /
Ai cinului monahicesc, / Scrutându-l, îl disprețuiesc.

(T. A r g h e z i, *Mâhniri*)

5. A fi creator de limbă, a inventa un grai, vrea să zică în fond a-ți depăși jargonul tău prozaic, a te pune în comunicație cu poporul, a nu scoate nimic, ci a absorbi cât mai multe elemente de expresie.

(G. C ă l i n e s c u, *M. Eminescu, făuritor al limbii literare*)

6. Nefăcând nimic, te înveți a face rău.

(Folclor)

7. Prin fum se zăresc umbre fugind, rătăcite,
Copii mărunți, și mame, și fete despletite.

(V. A l e c s a n d r i, *Dan, căpitan de plai*)

8. Când este vorba de a se crea o ortografie, nu rămâne de ales decât între sistemul etimologic sau cel fonetic.

(O. D e n s u ș i a n u, *Opere I*)

9. Astfel trebuie să fi arătat Pământul acum patru miliarde de ani, înainte de a se fi format atmosfera și oceanele sale, de a se fi născut clima și a fi apărut primele forme de viață.

II. Alcătuiți propoziții în care subiectul să fie exprimat prin infinitiv și prin supin; substituiți apoi infinitivul și supinul prin conjunctiv și arătați deosebirile sintactice și flexionare produse.

III. Dați câte trei exemple de folosire a infinitivului, gerunziului și participiului ca elemente constitutive în structura unor forme verbale compuse.

IV. Analizați funcțiile și complinirile sintactice ale gerunziului din construcțiile: *Va vorbi vrun mititel | Nu slăvindu-te pe tine, lustruindu-te pe el* (M. Eminescu); *Se auzea răsunând glasul unui pârâiaș* (I. Creangă); *A plecat vrând-nevrând*; *Țărancă torcând*: *Se văd coșuri fumegânde*; înlocuiți apoi gerunziul prin echivalentul verbal cel mai apropiat și analizați-l.

V. Analizați funcțiile și complinirile sintactice ale supinului din următoarele exemple: E bine *de știut*, Bucuria era *de nedescris*, Nu avea vreme *de pierdut*, Este un exemplu demn *de urmat*, Are o privire *de nepătruns*; Scularul de dimineață e sănătos; *Mersul* pe vârfuri e obositor.

VI. Arătați asemănările și deosebirile sintactice dintre supin și participiu; dintre gerunziu și infinitiv.

MODURILE PERSONALE

Modurile personale sunt *indicativul, conjunctivul, condițional-optativul prezumtivul* și *imperativul*. Spre deosebire de modurile nepersonale, ele exprimă prin forme specifice valori de persoană și de număr asociate celor de mod și timp; sintactic, ele se caracterizează prin posibilitatea de a fi folosite independent în propoziție, îndeplinind funcția de predicat; din punct de vedere semantic, fiecare mod are o valoare fundamentală, pe baza căreia se dezvoltă semnificații variate, determinate de context.

Modul indicativ exprimă o acțiune considerată de vorbitor ca reală, sigură: *(el) învață*, în opoziție cu toate celelalte moduri, care exprimă acțiuni realizabile: poate *să învețe, ar învăța, ar fi învățând*.

Valoarea de siguranță exprimată de indicativ poate fi nuanțată, întărită sau atenuată de prezența cuvintelor vecine, adverbe, conjuncții; astfel, în propoziția Va veni *sigur*, adverbul subliniază caracterul cert al acțiunii, pe când în *Poate* va veni, *Dacă* va veni (îi spun), valoarea de certitudine a indicativului este atenuată de cuvintele vecine, care imprimă acțiunii o nuanță de posibilitate, de îndoială, în primul caz, de ipoteză sau de condiție, în al doilea caz.

Modul conjunctiv exprimă o acțiune realizabilă, posibilă în prezent *(Se gândește* **să plece***)* și ireală, în trecut (**Să fi învățat** *la timp, acum ar ști*).

Datorită conjuncției **să,** care este marca specifică a acestui mod, conjunctivul apare de regulă în propoziții subordonate, după verbe de modalitate: *trebuie (poate, îi vine, vrea)* **să plece,** sau după verbe de aspect: *începe (prinde, continuă, apucă)* **să citească,** sau după verbe și expresii verbale impersonale: *e bine (e necesar, e plăcut)* **să te plimbi,** *se cuvine* **să anunți,** mai rar în propoziții principale. În ambele tipuri de contexte, pe lângă valoarea modală fundamentală, conjunctivul poate exprima numeroase nuanțe de sens.

a) În propoziții principale, conjunctivul poate exprima:

— un ordin, un îndemn sau o rugăminte, un sfat, având valoare de imperativ: **Să vorbim** *românește și* **să scriem** *fonetic*este! (V. Alecsandri); **Să** **oprească**! *Mi-a zburat pălăria*! **să oprească**!!! (I. L. Caragiale).

Cu valoare de imperativ, conjunctivul poate apărea fără conjuncția **să** (la persoana a III-a): *Iarba rea din holde* piară! (V. Alecsandri); **Trăiască** *pacea*!

— o urare: **Să ne vedem** *sănătoși*! sau, dimpotrivă, o imprecație, un blestem: **Să n-am parte** *de Joița*! (I. L. Caragiale), valori proprii modului optativ;

— indignarea sau protestul: *Auzi,* **să afirme** *el așa ceva*!

— neîncrederea, îndoiala: *Ăsta* **să fie** *oare adevărul*?

— deliberarea: *Ce* **să fac**? **să-*i* spun**? **să nu-*i* spun**?

b) În propoziții subordonate, conjunctivul poate avea valoare de condițional: **Să am** *eu o putere, aș face să nu se taie pădurile* (M. Sadoveanu).

— valoare concesivă: *Nu mă duc la Socola, măcar* **să mă omori** (I. Creangă)

— valoare consecutivă: *Nici o suferință nu-i așa de mare* | **Să nu se preschimbe** *în cântare* (L. Blaga).

Modul imperativ exprimă un ordin, un îndemn, un sfat, o rugăminte sau o urare; apare numai în propoziții principale; **Vorbește** *mai tare*! *O,* **rămâi, rămâi** *la mine*! (M. Eminescu); **Rămâneți** *sănătoși*!

Pe lângă sensul fundamental, imperativul mai poate exprima, sub formă de îndemn, o amenințare: **Râdeți** *voi,* **râdeți,** *dar o să vedeți*!

În narațiuni imperativul poate apărea în locul indicativului pentru a face narațiunea mai vie, dramatizând-o:

Și când căuta mama să smântânească oalele, **smântânește,** *Smarandă, dacă ai ce* ... (I. Creangă).

Acest uz stilistic al imperativului se numește *imperativ narativ* sau *dramatic.*

Modul condițional-optativ, ca mod al acțiunii realizabile, exprimă o acțiune a cărei realizare depinde de o condiție: *Dacă* **ar munci** *mai perseverent,* **ar obține** *rezultate frumoase,* sau o dorință: *Fecior de crai,* **vedea-*te*-aș** *împărat* (I. Creangă), *De-***ar veni,** *odată, primăvara*!

Optativul cu auxiliarul inversat este folosit în imprecații: **Alege-s-ar** *praful*! **Veni-*i*-ar** *numele*! **Dormire-ar** *somnul cel de veci*!, unele dintre ele: **Bătu-*te*-ar** *norocul*! **Mânca-*o*-ar** *mama*! fiind imprecații disimulate.

Optativul este folosit adesea pentru a formula în mod politicos și indirect o cerere sau o rugăminte și pentru a atenua caracterul prea categoric al unei afirmații:

Acest prietin al meu [...] spune, cinstite Dămian, că *te-ai fi născut* în zodia leului și noi *am fi* prea doritori să știm dacă-i adevărat (M. Sadoveanu).

Uneori această formă verbală, lipsită de sens condițional sau optativ, exprimă o semnificație generală de acțiune posibilă, realizabilă; de exemplu:

O! cine-*ar zice* că pe-aici / Au fost vreodată flori, / Privighetori [...] (T. Arghezi).

Vorbim în acest caz de **modul potențial,** care apare de obicei în propoziții principale.

Modul condiţional apare mai ales în propoziţii subordonate; în afară de subordonatele condiţionale: *Dacă ai veni* ..., prezenţa lui se remarcă în comparative ipotetice: *Mă priveşti de parcă* **n-ai înţelege** *ce-ţi spun*, sau în subordonate concesive (condiţionale): *Nu mă duc, chiar dacă m-***ai omorî,** context în care alternează cu conjunctivul *(Nu mă duc, măcar* **să** *mă* **omori***)*.

Modul prezumtiv exprimă o acţiune prezentată ca presupusă, bănuită, nesigură:

Poate dumneata, unchieşule, *vei fi fiind* unul Costandin, despre care am auzit pe maică-mea spunând că *s-ar fi rătăcit* prin lume (M. Sadoveanu).

Prezumtivul apare în propoziţii principale interogative şi dubitative, mai rar în subordonate, în special în vorbirea indirectă: *Cine ştie ce-***o fi făcând** acolo!

TIMPUL

Pe lângă **mod**, verbul exprimă prin formele sale şi *timpul*, adică momentul sau durata săvârşirii acţiunii.

O acţiune poate avea loc în momentul vorbirii, deci în prezent *(el desenează)*, în trecut *(a desenat)* sau în viitor *(va desena)*.

Pe lângă prezent, trecut şi viitor, care sunt timpuri de bază, verbul poate exprima şi subdiviziuni sau nuanţe ale acestora. Astfel, în sfera trecutului deosebim: *imperfectul, perfectul simplu, perfectul compus, mai mult ca perfectul*.

După raportul care se stabileşte între timpul acţiunii şi momentul vorbirii, distingem două categorii de timpuri:

a) **timpuri absolute,** care exprimă acţiuni raportate direct la momentul vorbirii: *prezentul, perfectul simplu, perfectul compus* şi *viitorul*;

b) **timpuri relative,** a căror raportare la momentul vorbirii se face indirect, prin intermediul unui alt moment (trecut sau viitor): *imperfectul, mai mult ca perfectul* (El **plecase** când eu *am ajuns* acasă) şi *viitorul anterior* (*Se va înscrie* la facultate după ce **va fi absolvit** liceul).

Valorile temporale ale verbului sunt solidare cu cele de mod şi, întocmai ca şi acestea, îşi nuanţează semnificaţiile concrete în context; morfologic, aceste valori se exprimă prin sufixe temporale, la formele verbale simple, şi prin auxiliare, la formele verbale compuse.

TIMPURILE INDICATIVULUI

Indicativul, modul cel mai bogat în forme temporale, are şapte timpuri: un prezent, patru timpuri de trecut şi două de viitor.

Prezentul indicativ exprimă o acţiune simultană cu momentul vorbirii: **Citesc** *un roman*, sau o acţiune permanentă: *Străbunii* **dorm,** *apele* **curg,** **răsare** *luna şi* **apune** (N. Stănescu).

Pe lângă această valoare fundamentală, prezentul mai poate exprima, în context, o acţiune trecută: Printre lumea care *se înghesuia* ... iaca **se zăreşte** o hârtie fâlfâind deasupra capetelor mulţimii (I. Creangă), sau o acţiune viitoare:

Veşnic se-nşală cine gândeşte
Că ziua de astăzi, *mâine-o* **găseşte** (Iancu Văcărescu).

Vorbim, în primul caz, de **prezentul istoric** sau **dramatic,** utilizat mai ales în naraţiuni sau descrieri, pentru redarea mai sugestivă a faptelor, în al doilea caz, de **prezentul cu valoare de viitor.**

Prezentul poate exprima, de asemenea, repetarea unei acţiuni la intervale regulate: *Vine* **zilnic** *pe la noi (prezent iterativ)* sau o acţiune care se îndeplineşte indiferent de timp: *Apa* **trece,** *pietrele* **rămân** *(prezentul gnomic sau etern)*.

Prezentul indicativ se formează din radicalul verbal şi sufixul caracteristic **-ez**: *vis***ez** (pentru verbe de conjugarea I), **-ese** şi **-ăsc**: *cit***ese,** *hotăr***ăsc** (pentru unele verbe de conjugarea a IV-a) sau **Ø**: *intru, văd, spun, cobor* (pentru celelalte verbe).

Imperfectul exprimă o acţiune durativă în trecut, neterminată în momentul la care se referă vorbirea:

Venea o moară pe Siret.

Ca şi prezentul, în contextul unor determinări specifice, imperfectul poate exprima semnificaţii şi nuanţe temporale variate: el poate indica o acţiune trecută iterativă: Când **eram** mici, bunica ne **spunea** poveşti; o acţiune încheiată în trecut (în poezia populară): Mâna-n sân el şi-o **băga** La năframă **se uita,** / Inima-i **se despica** (V. Alecsandri), sau o acţiune viitoare: Poftim de vezi, *poimâine* **era** întâi aprilie şi mugurii nici habar n-aveau să dea (I. Al. Brătescu-Voineşti).

Imperfectul apare uneori în locul optativului pentru a formula în mod politicos o cerere, o rugăminte, o dorinţă: **Voiam** *să-ţi cer un sfat.*

Tot cu valoare modală, de condiţional perfect, apare imperfectul în exemple ca: *Dacă* **tăceai** *filozof* **rămâneai** (= *dacă* **ai fi tăcut** *ai fi* **rămas** *filozof*).

Imperfectul se formează din radicalul verbal şi unul dintre sufixele **-a-** sau **-ea-**: *cânt***a**m, *hotăr***a**m, *ved***ea**m, *spun***ea**m.

Perfectul simplu exprimă o acţiune petrecută şi încheiată în trecut. Folosirea acestui timp în funcţie de variantele limbii. În limba literară se foloseşte ca timp al naraţiunii (numai la persoana a III-a):

Fata îşi *suflecă* mânecile, *călcă* lut şi *lipi* cuptiorul, îl *humui* şi-l *griji* (I. Creangă).

În vorbire se întâlneşte numai în anumite regiuni ale ţării (Oltenia, Banat, vestul Munteniei, Munţii Apuseni), exprimând un trecut foarte apropiat de momentul vorbirii.

Sufixul caracteristic al perfectului simplu, variabil după conjugarea verbului, este **-a-, -u-, -se-, -i-, -â-**: *cântai, văzui, mersei, dormii, hotărâi.*

Perfectul compus exprimă o acțiune trecută și terminată, fără a preciza momentul încheierii ei față de prezent:

Făt-Frumos, tu *ai crezut* în mine și *m-ai avut* în sufletul tău, de aceea când m-*ai chemat* eu *am venit* (M. Sadoveanu).

Spre deosebire de perfectul simplu — sinonimul său temporal —, perfectul compus este frecvent folosit în comunicare, în toate variantele limbii.

Pe lângă valoarea de trecut încheiat, perfectul compus poate exprima, în anumite contexte, semnificația de prezent sau de viitor: *M-am dus*, își zise mulțumit, m â i n e *m-am dus*, fără ca cineva din lumea asta să știe (I. Slavici).

Perfectul compus este o formă verbală compusă, formată din auxiliarul morfologic **a avea** și participiul verbului de conjugat. În exprimarea afectivă perfectul compus poarte apărea cu auxiliarul inversat, așezat după participiu: **Biruit-au** *gândul.*

Mai mult ca perfectul este un timp de relație care exprimă o acțiune trecută, încheiată înaintea altei acțiuni trecute: Abia scăpă vorba și caii lor speriați o *tulură* la fugă de unde **scăpaseră** (B. Delavrancea).

Mai mult ca perfectul poate fi în relație cu un verb, trecut ca în exemplul de mai sus, sau cu un complement circumstanțial de timp:

Înainte de ora trei **terminase** de scris.

Sufixul caracteristic mai mult ca perfectului este **-se-** comun pentru toate verbele, care se adaugă radicalului verbal după sufixul de perfect: *cânt-a-se-m, văz-u-se-și, mer-se-se, dorm-i-se-răm, hotăr-â-se-răți.*

Viitorul exprimă o acțiune care se va petrece după momentul vorbirii: Când *vei ajunge* și tu odată mare și tare, *îi căuta* să judeci lucrurile de-a fir-a-păr și *vei crede* celor asupriți și necăjiți (I. Creangă).

Pe lângă sensul temporal de bază, viitorul poate avea valoare modală de imperativ, exprimând un ordin: **Vei face** *așa cum ți-am cerut*!, sau o rugăminte: **Am să** *te* **rog** *să nu faci asta*!

Viitorul se exprimă prin patru variante, fiecare dintre ele compusă dintr-un auxiliar *(a vrea* sau *a avea)* și un infinitiv sau conjunctiv: *voi cânta, oi cânta, o să cânt, am să cânt.* Aceste variante, aflate în relație de sinonimie, se deosebesc după întrebuințare: **voi cânta,** întâlnită mai mult în limba literară scrisă, are un caracter livresc și retoric; **oi cânta,** rezultă din prima, prin căderea consoanei **v-** de la auxiliar, este folosită în limba vorbită, familiară, și are în plus o nuanță de nesiguranță: **Om face** dacă **om putea**; varianta **o să cânt,** formată din auxiliarul **o** invariabil și conjunctiv, este general răspândită.

Am să cânt este o construcție verbală mai puțin sudată, în care auxiliarul, identic cu formele verbului predicativ omonim *a avea*, își mai **păstrează** sensul lexical inițial de necesitate (**Am să scriu** *o scrisoare* poate însemna și

voi scrie și *trebuie să scriu*); de asemenea, în cadrul acestei structuri, auxiliarul poate apărea și la imperfect: *aveam să scriu, aveai să scrii* etc., cu semnificația unui viitor în trecut: *Peste doi ani* **avea să plece** *în alt oraș.*

În contexte afective, viitorul poate avea auxiliarul inversat:

Lângă salcâm **sta-vom** noi noaptea întreagă, / Ore întregi **spune-ți-voi** cât îmi ești dragă (M. Eminescu).

Viitorul anterior este un timp relativ; exprimă o acțiune care se va petrece în viitor și va fi încheiată înaintea unei alte acțiuni viitoare:

... după ce **veți fi trecut** pe lângă casa lui Ion Creangă și **veți fi pășit** peste apa subțire a Ozanei, *veți băga de seamă* că se vorbește mai puțin despre Ceahlău (Geo Bogza).

Sensul temporal de acțiune posterioară încheiată înaintea altei acțiuni, tot posterioare, se realizează numai în prezența unui reper temporal de viitor: *veți băga de seamă* ... după ce **veți fi trecut**; în absența acestui reper, forma verbală în discuție capătă sens de prezumtiv perfect.

Viitorul anterior se formează din viitorul auxiliarului *a fi* și participiul verbului de conjugat.

TIMPURILE CELORLALTE MODURI PREDICATIVE

Spre deosebire de indicativ, care are un sistem temporal bogat, celelalte moduri: conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv și, dintre modurile nepersonale, infinitivul au numai câte două timpuri: *prezentul* (care înglobează și valoarea de viitor) și *perfectul.* Deși mod personal, imperativul are o singură formă temporală, prezentul *(cântă!).*

Conjunctivul. Conjunctivul prezent este format din conjuncția **să** și o formă verbală omonimă cu indicativul prezent: **să cânt.** Conjunctivul perfect este alcătuit din conjuncția *să,* auxiliarul invariabil *fi* și participiul: *O zi din viață să-mi* **fi dat** (M. Eminescu) · **să fi mers.**

Modul condițional-optativ. Prezentul se formează din auxiliarul *a avea*: **aș, ai, ar, am, ați, ar** și infinitivul verbului de conjugat: De-**ai fi** noapte, **aș fi** lumină, blândă, lină, / Te-**aș cuprinde** cu un suspin (M. Eminescu).

Condiționalul perfect este alcătuit din condiționalul prezent al auxiliarului **a fi** și participiu: te-**aș fi cuprins,** l-**ar fi dus.**

Modul prezumtiv. Prezentul se formează din viitorul auxiliarului **a fi**: **voi fi, vei fi, va fi** etc. (care poate apărea și cu formă redusă, fără consoana **v-**: **oi fi, ăi fi, o (a) fi**) și gerunziu: *Ce* **se va fi punând** *la cale acolo?* (Geo Bogza), *Ce* **s-o fi punând** *la cale?* Auxiliarul prezumtivului poate apărea, mai rar, la condițional: *Cică* **ar fi știind,** sau la conjunctiv: *Oare* **să fi știind** *ceva?*

Exprimând același sens de bănuială, incertitudine, formele **va fi știind, ar fi știind, să fi știind** sunt sinonime.

Prezumtivul perfect se formează din aceleași variante ale auxiliarului **a fi** la viitor, la condițional sau la conjunctiv și participiul verbului de conjugat: **va fi** *știut*, **ar fi** *știut*, **să fi** *știut*, fiecare dintre ele intrând în relație de omonimie cu viitorul anterior, cu condiționalul perfect și, respectiv, cu conjunctivul perfect. Omonimia dintre aceste forme se rezolvă în context.

EXERCIȚII

I. Faceți analiza morfologică și sintactică a verbelor din textele de mai jos; relevați valorile modale și temporale:

1. O dată plecat de acasă, înapoi n-am să mă mai întorc, să știu de bine că m-oi întâlni cu moartea în drum.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

2. Dă-mi-i mie ochii negri ... nu privi cu ei în laturi,
Căci de noaptea lor cea dulce vecinic n-o să mă mai saturi.

(M. Eminescu, *Scrisoarea IV*)

3. Mamă, bate-mă, ucide-mă, spânzură-mă, fă ce vrei cu mine, numai dă-mi ceva de mâncare, că mor de foame.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. Și când s-au întors Făt-Frumos și cu ai săi de la vânat, ie nevestele dacă ai de unde!

(I. Creangă, *Făt-Frumos-Fiul-Iepei*)

5. Ai fi trăit în veci de veci / Și rânduri de vieți, /
Cu ale tale brațe reci / Înmărmureai măreț.

(M. Eminescu, *Pe lângă plopii fără soț*)

6. Ș-apoi unde s-a fi găsind acel împărat Roș și fata lui, care cică este o farmazoană cumplită, numai cel de pe comoară a fi știind!

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

7. Dar-ar Dumnezeu să te îngropi cu el, să-ți faci coșciug din el, Ilie!.Că atâta aveam și eu și te repezisi să-l tai și să-l vinzi, tăia-te-ar cine nu trebuie și te-ar lovi vărsatul ăla mare.

(M. Preda, *Morometii*)

8. După ce te-oi fi trecut și apărat
De fiarele mici, de gâzele cât un carat,
O să mă lași să-ți pui inele de mâini, brățări de picioare.

(T. Arghezi, *Versuri*)

9. ... iată, scorpia venea supărată, fiindcă simțise că-i călcase cineva casa.

(P. Ispirescu, *Zâna-Zânelor*)

10. Trecut-au anii ca nouri lungi pe șesuri
și niciodată n-or să vie iară,
Că nu mă-ncântă azi cum mă mișcară
Povești și doine, ghicitori, eresuri.

(M. Eminescu, *Trecut-au anii ...*)

II. Construiți câte două propoziții în care verbele: *va fi venit, să fi știut, ar fi mers* să aibă, pe rând, valoare de viitor anterior, conjunctiv perfect, condițional perfect și, respectiv, de prezumtiv perfect (cele trei variante).

III. Analizați formele verbale din construcțiile următoare și indicați particularitățile semantice și structurale ale modurilor:
Fie pâinea cât de rea, / Tot mai dulce mi se pare, când o știu din țara mea (B.-P. Hasdeu); *Întâmple-se orice s-ar întâmpla! Treacă de la mine! Bată-le (norocul) să te bată! Să te usuci de dorul cui știu eu! Ducă-se pe pustii! Era un du-te-vino fără încetare.*

IV. Dați câte un exemplu de folosire a conjunctivului și a viitorului cu valoare de imperativ; dați un exemplu de folosire a imperfectului cu valoare de condițional perfect.

PERSOANA ȘI NUMĂRUL

Categoria persoanei la verb cuprinde, ca și la pronume, trei termeni; pentru singular și plural: ***intru***/*intrăm*, *vedea***m**/*vedeați*, *plecă*/*plecară*, **va** *citi*/**vor** *citi*. În flexiunea verbală valorile de persoană și de număr sunt solidare, ele exprimându-se prin același morfem; de exemplu: desinența **-u** din ***intru*** marchează persoana I și numărul singular al formei de indicativ prezent, opunându-se desinenței de persoana I plural **-m**: ***intrăm***.

Având în vedere flexiunea verbelor în raport cu categoria gramaticală a persoanei, verbele se clasifică în *verbe personale* (care pot realiza distincții flexionare pentru cele trei persoane) și *verbe impersonale*, care nu pot realiza aceste distincții, ele apărând numai la persoana a III-a: *amurgește, ninge, trebuie, nu-mi pasă*, fiind numite din această cauză și *unipersonale*.

Verbele impersonale se folosesc de regulă fără subiect (în cazul când acesta nu poate fi conceput): **Plouă** *de două zile*, *Toată noaptea* **a nins,** sau pot avea ca subiect o propoziție subiectivă sau, mai rar, un substantiv (pronume), care nu este însă autorul acțiunii; în acest caz, raportarea la persoană se face printr-un complement direct sau indirect: *Nu* **mă** *interesează* c e - a i f ă c u t, *Nu*-**mi** *convine* s ă m a i a ș t e p t, *Nu*-**mi** *trebuie* n i m i c. **I** *se cuvine și* **lui** o p a r t e.

Din categoria verbelor impersonale, o parte importantă o formează cele care exprimă fenomene ale naturii: *a ploua, a burnița, a tuna, a viscoli, a se întuneca, a se crăpa de ziuă*; ele se construiesc de regulă fără subiect; altă grupă o constituie verbele care reproduc sunetele păsărilor, animalelor etc.: *a lătra, a guița, a cotcodăci, a grohăi, (necheza* etc., care se construiesc cu un subiect nonpersonal (c â i n e l e *latră*, p i s i c a *miaună*).

Unele verbe ca: *a părea, a plăcea, a fi, a rămâne, a veni* pot funcționa atât ca verbe personale, cât și ca verbe impersonale, cele două feluri de construcții având uneori sensuri diferite; să se compare:

Vin *de la școală* — Nu-*mi* **vine** *să cred ce-ai spus*;
El **era** *la școală* — **Era** *să cazi*;
Pare *obosit* — (Se) **pare** *că va veni.*

Verbul impersonal *a trebui* apare uneori cu flexiune de persoană și de număr: Tu *trebuiai* să te cuprinzi de acel farmec sfânt (M. Eminescu); *Trebuiau* să poarte un nume (M. Sorescu); această tendință se explică prin dorința vorbitorilor de a înlătura impresia de dezacord (în persoană sau în număr) pe care o creează uneori formele impersonale ale verbului; o situație asemănătoare întâlnim în cazul verbului impersonal *a fi*, care apare uneori acordat în persoană, în construcția modală ireală **erai** *să cazi*, în loc de **era** *să cazi*.

Observații. 1. Nu numai la persoana a III-a, ci și la persoana a II-a verbele pot căpăta uneori sens impersonal, indicând un subiect vag, nedefinit, de exemplu: **Ai** *carte, ai parte*; *Unde* **dai** *și unde crapă*: **Nu știi** *de unde sare iepurele.*
2. Folosirea impersonală a verbului *a putea* a dus la transformarea lui în adverb: **poate** vei veni.

Categoria gramaticală a persoanei constituie, cum am văzut, un criteriu de clasificare a modurilor în *moduri personale* și *moduri nepersonale*. În cazul modurilor personale, care realizează distincții flexionare de persoană, o situație aparte prezintă *conjunctivul perfect*, care este o formă verbală invariabilă în raport cu numărul și persoana *(eu, tu, el, noi* să **fi plecat**). Încadrarea lui printre modurile personale este motivată de relația cu conjunctivul prezent, care este un mod personal.

Printre modurile personale o situație specifică prezintă și *imperativul*, care datorită semnificației sale de mod al „poruncii", are forme numai pentru persoana a II-a singular și plural: *pleacă*! — *plecați*!

Uneori, persoana și numărul gramatical pot să nu corespundă persoanei și numărului real.

Persoana gramaticală poate exprima, în limbajul afectiv, altă persoană din realitate, în exemplul: *Să-i dea mama băiețelului zăhărel*? (I. L. Caragiale), persoana a III-a apare în locul persoanei I („să-ți dau").

În cazul necorespondenței dintre numărul gramatical și cel real, situațiile cele mai frecvente sunt cele de folosire a pluralului în locul singularului. Pluralul se folosește în locul singularului pentru a exprima respectul față de o persoană: Dumneavoastră **sunteți** *omul* potrivit (pluralul politeții), pentru a exprima autoritatea funcției exercitate de cineva: **Noi,** *directorul liceului,* **am hotărât** (pluralul autorității), sau pe autorul unei lucrări, al unei opere etc.: *În această lucrare* **ne-am propus** *să* ... (pluralul autorului).

Persoana și numărul se exprimă prin *desinențe*, care la formele verbale simple se adaugă după sufixul temporal: c â n t-*a*-**m**; desinențele diferă în raport cu modul și cu timpul verbal, uneori și cu conjugarea; la formele verbale compuse, persoana și numărul sunt exprimate de desinențele auxiliarului: **am** *cântat*/**ai** *cântat*. Ca și sufixele, desinențele pot fi pozitive ca în exemplele de mai sus, sau negative *(cânt-a-***i**/*cânt-a-***Ø**).

La *indicativul prezent*, la persoana I desinența este de regulă **Ø**: *cânt, pot, cer, fug,* **-u**: *umbl-***u** *sau* **-i**: *întârzii*; la persoana a II-a desinența este întotdeauna **-i**: *cân***ți**, *ce***ri**, *fu***gi**, *întârzi***i**; persoana a III-a singular are desinența **-ă**: *cân***tă**, *umbl***ă** sau **-e**: *poa***te**, *ce***re**, *fu***ge**, *întârzi***e**.

La persoanele I și a II-a plural desinențele sunt **-m** și, respectiv, **-ți**, comune tuturor verbelor, indiferent de conjugare: *cântă-***m** — *cânta-***ți**, *pute-***m** — *pute-***ți**, *fugi-***m** — *fugi-***ți**.

Persoana a III-a plural este identică (omonimă) fie cu persoana a III-a singular: **ei** *cântă* = **el** *cântă*; **ei** *întârzie* = **el** *întârzie*, fie cu persoana I singular: **ei** *pot* = **eu** *pot*, **ei** *fug* = **eu** *fug*. În paradigma indicativului prezent întâlnim deci două omonimii personale:
pers. a III-a sg. = pers. a III-a pl. *el, ei cântă, coboară*;
pers. I sg. = pers. a III-a pl.: *eu, ei pot, fug, hotărăsc.*

La *conjunctivul prezent*, desinențele sunt aceleași ca la indicativul prezent: *cânt* / *să cânt*; *cânți* / *să cânți*, cu excepția persoanei a III-a, care are desinențe proprii: *el cânt-***ă**/*el să cânt-e*; *el doarm-***e**/*el să doarm-***ă**. Acest joc de desinențe *-e*/*-ă* și *-ă*/*-e* dintre indicativ și conjunctiv este comun tuturor verbelor, cu excepția verbelor cu radicalul terminat în vocală palatală, care au desinența **-e** atât la indicativ, cât și la conjunctiv: *el scri***e**/*el să scri***e**; *el ști***e**/*el să ști***e**; *el întârzi***e**/*el să întârzi***e**.

Conjunctivul prezintă, în plus, omonimia între persoanele a III-a singular și plural la toate categoriile de verbe: **el** *să cânte* = **ei** *să cânte*; el *să doarmă* = **ei** *să doarmă*.

La *imperfect*, desinențele **-m, -i, -Ø, -m, -ți, -u** sunt comune tuturor verbelor: *lucra-***m**, *lucra-***i**, *lucra-***Ø**, *lucra-***m**, *lucra-***ți**, *lucra-***u**; omonimia desinențială dintre persoana I singular și persoana I plural: **eu** *cântam* — **noi** *cântam*, **eu** *dormeam* — **noi** *dormeam* este, de asemenea, generală.

Perfectul simplu are următoarele desinențe: **-i, -și, -Ø, -răm, -răți, -ră**: *lucra-***i**, *lucra-***și**, *lucră-***Ø**, *lucra-***răm**, *lucra-***răți**, *lucra-***ră**, comune tuturor verbelor.

La *mai mult ca perfect* întâlnim aceleași desinențe ca la perfectul simplu, cu excepția persoanei I singular: **-m, -și, -Ø, -răm, -răți, -ră**: *cântase-***m**, *cântase-***și**, *cântase-***Ø**, *cântase-***răm**, *cântase-***răți**, *cântase-***ră**.

Observație. La plural, în limba mai veche și astăzi regional întâlnim și forme de mai mult ca perfect fără marca **-ră**: noi *cântasem*, voi *cântaseți*, ei *cântase*.

Modul imperativ are forme numai pentru persoana a II-a singular și plural *cântă*! *cântați*! Persoana a II-a singular este omonimă cu per-

soana a III-a a indicativului prezent (la verbele tranzitive): *cântă* (tu)! — (el) *cântă*, sau cu persoana a II-a: *fugi* (tu)! — (tu) *fugi* (la verbele intranzitive). O excepţie o constituie verbele *a auzi* şi *a vedea*, care au imperativul identic cu persoana a II-a a indicativului: *auzi*! *vezi*! (deşi sunt tranzitive). Verbele cu infinitivul în *-ce* pierd la imperativul persoanei a II-a singular această silabă: *a aduce — adu*!; *a duce — du*!; *a traduce — tradu*!; *a face — fă*!; *a zice — zi*! etc. Persoana a II-a plural a imperativului este omonimă cu persoana a II-a plural a indicativului prezent: *cântaţi*! *vedeţi*! *coborâţi*! *traduceţi*!

Imperativul negativ este omonim cu infinitivul: *nu cânta*! *nu fugi*! *nu traduce*!; la plural, imperativul negativ este omonim cu pluralul afirmativ: *nu cântaţi*! *nu fugiţi*! *nu traduceţi*! În felul acesta, toate formele imperativului (pozitiv şi negativ) sunt omonime.

La *formele verbale compuse* persoana şi numărul sunt exprimate de desinenţele auxiliarului.

La *perfectul compus* formele auxiliarului *a avea*: **am, ai, a, am, aţi, au** (*cântat*) diferă de formele verbului predicativ *a avea* la persoanele a III-a singular, I şi a II-a plural; remarcăm, de asemenea, omonimia persoanei I singular cu persoana I plural: (eu, noi) **am** c â n t a t. Acelaşi auxiliar *a avea*, în structura condiţionalului, are formele **aş, ai, ar, am, aţi, ar** *(cânta)* şi prezintă omonimia persoanei a III-a singular cu persoana a III-a plural: (el, ei) *ar cânta*.

La *viitor*, în structura variantei de viitor cu *a vrea (voi cânta)* formele auxiliarului diferă de cele ale verbului predicativ *a vrea*, cu excepţia persoanei a III-a plural: **voi, vei, va, vom, veţi, vor** *(cânta)*; în cazul variantei de viitor cu *a avea* (*am* s ă c â n t), auxiliarul este identic cu verbul predicativ corespunzător.

FLEXIUNEA VERBULUI

Flexiunea verbului după diateză, mod, timp, persoană şi număr se numeşte *conjugare*. Verbele caracterizate prin particularităţi flexionare comune faţă de aceste categorii gramaticale aparţin aceleiaşi conjugări. De exemplu, având în vedere realizarea sufixului de infinitiv scurt, verbele se grupează în patru clase sau patru conjugări:

Conjugarea I, verbe cu sufixul **-a**: *a lucra, a cânta, a învăţa, a visa, a veghea.*

Conjugarea a II-a, în **-ea**: *a putea, a plăcea, a vedea, a părea.*

Conjugarea a III-a, în **-e**: *a bate, a cere, a merge, a spune.*

Conjugarea a IV-a, în **-i** şi **-î**: *a dori, a fugi, a coborî, a hotărî, a înlocui.*

Cele mai multe verbe aparţin conjugărilor I şi a IV-a, care sunt cele mai bogate; conjugările a II-a şi a III-a sunt mai sărace în raport cu celelalte şi mai puţin productive.

O b s e r v a ţ i i. 1. Unele verbe au forme duble de conjugare: *a curăţa* şi *a curăţi*, *a tărăgăna* şi *a tărăgăni*; între aceste dublete verbale pot apărea uneori diferenţe de sens, care le transformă în două verbe diferite, ca în exemplele: *a îndesa* „a înghesui", *a îndesi* „a deveni sau a face să devină mai des"; *a îngrija* „a se nelinişti", *a îngriji* „a avea grijă" *a înflora, a înflori.*

2. La conjugările a II-a şi a III-a se manifestă tendinţa de trecere a unor verbe dintr-o clasă în alta; astfel, verbe ca *a apărea, a cădea, a plăcea, a tăcea* se conjugă la infinitiv şi la formele compuse cu infinitivul după modelul conjugării a III-a: *a apare, va apare,* (î n l i b r ă r i i), *mi-ar place* (s ă c i t e s c), *va cade*; sunt la fel de incorecte şi trebuie evitate şi trecerile inverse, de la conjugarea a III-a: *a bate, a face, a ţine,* la a II-a: *a bătea, a ţinea (nu băteţi tare! făceţi liniştel).*

Din punctul de vedere al structurii morfologice, formele verbale sunt simple şi compuse; sunt *simple* formele alcătuite cu sufixe şi desinenţe adăugate la radicalul verbului, având structura: *Radical+sufix+desinenţă*: *lucr-ez-i, desen-a-m*; sunt *compuse* formele verbale alcătuite din auxiliar *(a avea, a fi* sau *a vrea)* şi o formă verbală nepersonală: infinitiv, participiu sau gerunziu; în acest caz, structura este *auxiliar+Radical+sufix*: *am lucrat, ar dormi, o fi ştiind.*

Spre deosebire de formele verbale simple, a căror structură morfologică este fixă şi nedisociabilă, la formele verbale compuse, auxiliarul, care stă de regulă înaintea verbului, poate fi separat de acesta prin intercalarea unor verbe: *am* **mai** *văzut* a c e s t t a b l o u; *l-aş* **tot** *privi, ai* **şi** *observat, ar* **mai** *fi stat,* sau poate fi inversat, postpus verbului: *Plecat-***am** n o u ă d i n V a s l u i; *veni-***vor**; *duce-m-***aş**, *da-*ţi-l-**aş**.

Sunt simple următoarele moduri şi timpuri: *indicativul prezent, imperfect, perfect simplu, mai mult ca perfect, conjunctivul prezent, imperativul, infinitivul prezent, gerunziul, participiul* şi *supinul.*

Sunt compuse: *indicativul perfect compus, viitor* şi *viitor anterior, conjunctivul perfect, condiţionalul* şi *prezumtivul prezent* şi *perfect.* La *diateza pasivă* toate modurile şi timpurile sunt compuse.

Pe lângă sufixe, desinenţe, auxiliare şi pronume reflexive, la realizarea flexiunii verbale participă şi *alternanţele fonetice* care apar în radicalul unor verbe; ca şi în cazul flexiunii substantivale şi adjectivale, alternanţele fonetice la verbe pot fi:

— vocalice: a/ă, i/e, e/ea, o/oa: *car-căram, vin-venim, leg-leagă, dorm-doarme*;

— consonantice: t/ţ, d/z, s/ş, c/č, g/ğ: *pot-poţi, văd-vezi, cos-coşi, duc-duci, merg-mergi.*

Uneori, în radicalul aceluiaşi verb pot apărea şi alternanţe vocalice, şi consonantice: e/ea, d/z: *cred-crezi-să creadă*; o/oa/u, t/ţ: *pot-poţi-poate-putem.*

Pentru înţelegerea mai clară a structurii morfologice a verbului, formele simple din tabloul conjugării verbelor dat în continuare sunt segmentate în morfeme conform schemei flexionare: *Radical+sufix+desinenţă.*

CONJUGAREA VERBELOR REGULATE

I. DIATEZA ACTIVĂ

1. FORME SIMPLE

MODUL INDICATIV

Prezentul

I		II	III	IV	
afl-Ø-u	form-ez-Ø	văd-Ø-Ø	cer-Ø-Ø	cobor-Ø-Ø	cit-esc-Ø
afl-Ø-i	form-ez-i	vez-Ø-i	cer-Ø-i	cobor-Ø-i	cit-eşt-i
afl-Ø-ă	form-eaz-ă	ved-Ø-e	cer-Ø-e	coboar-Ø-ă	cit-eşt-e
afl-ă-m	form-ă-m	ved-e-m	cer-e-m	cobor-â-m	cit-i-m
afl-a-ţi	form-aţi	ved-e-ţi	cer-e-ţi	cobor-â-ţi	cit-i-ţi
afl-Ø-ă	form-eaz-ă	văd-Ø-Ø	cer-Ø-Ø	coboar-Ø-ă	cit-esc-Ø

Imperfectul

afl-a-m	form-a-m	ved-ea-m	cer-ea-m	cobor-a-m	cit-ea-m
afl-a-i	form-a-i	ved-ea-i	cer-ea-i	cobor-a-i	cit-ea-i
afl-a-Ø	form-a-Ø	vede-a-Ø	cer-ea-Ø	cobor-a-Ø	cit-ea-Ø
afl-a-m	form-a-m	ved-ea-m	cer-ea-m	cobor-a-m	cit-ea-m
afl-aţi	form-a-ţi	ved-ea-ţi	cer-ea-ţi	cobor-a-ţi	cit-ea-ţi
afl-a-u	form-a-u	ved-ea-u	cer-ea-u	cobor-a-u	cit-ea-u

Perfectul simplu

afl-a-i	form-a-i	văz-u-i	cer-u-i	cobor-â-i	cit-i-i
afl-a-şi	form-a-şi	văz-u-şi	cer-u-şi	cobor-â-şi	cit-i-şi
afl-ă-Ø	form-ă-Ø	văz-u-Ø	cer-u-Ø	corob-î-Ø	cit-i-Ø
afl-a-răm	form-a-răm	văz-u-răm	cer-u-răm	cobor-â-răm	cit-i-răm
afl-a-răţi	form-a-răţi	văz-u-răţi	cer-u-răţi	cobor-â-răţi	cit-i-răţi
afl-a-ră	form-a-ră	văz-u-ră	cer-u-ră	cobor-â-ră	cit-i-ră

Mai mult ca perfectul

afl-a-se-m	văz-u-se-m	cer-u-se-m	cobor-â-se-m	cit-i-se-m
afl-a-se-şi	văz-u-se-şi	cer-u-se-şi	cobor-â-se-şi	cit-i-se-şi
afl-a-se-Ø	văz-u-se-Ø	cer-u-se-Ø	cobor-â-se-Ø	cit-i-se-Ø
afl-a-se-răm	văz-u-se-răm	cer-u-se-răm	cobor-â-se-răm	cit-i-se-răm
afl-a-se-răţi	văz-u-se-răţi	cer-u-se-răţi	cobor-â-se-răţi	cit-i-se-răţi
afl-a-se-ră	văz-u-se-ră	cer-u-se-ră	cobor-â-se-ră	cit-i-se-ră

MODUL IMPERATIV

Pozitiv

afl-Ø-ă !	form-eaz-ă !	vez-Ø-i !	cer-Ø-i !	coboar-Ø-î !	cit-eşt-e !
afl-a-ţi !	form-a-ţi !	ved-e-ţi !	cer-e-ţi !	cobor-â-ţi !	cit-i-ţi !

Negativ

nu afl-a ! nu form-a ! nu ved-ea ! nu cer-e ! nu cobor-î ! nu cit-i !
nu afla-a-ţi ! nu form-aţi ! nu ved-e-ţi ! nu cer-e-ţi ! nu cobor-â-ţi ! nu cit-i-ţi

MODUL CONJUNCTIV

să afl-Ø-u	să form-ez-Ø	să cer-Ø-Ø	să cit-esc-Ø
să afl-Ø-i	să form-ez-i	să cer-Ø-i	să cit-eşt-i
să afl-Ø-e	să form-ez-e	să cear-Ø-ă	să cit-easc-ă
să afl-ă-m	să form-ă-m	să cer-e-m	să cit-i-m
să afl-aţi	să form-aţi	să cer-e-ţi	să cit-i-ţi
să afl-Ø-e	să form-ez-e	să cear-Ø-ă	să cit-easc-ă

MODUL INFINITIV

a afl-a	a form-a	a ved-ea	a cer-e	a cobor-î	a cit-i

MODUL GERUNZIU

afl-ând	form-ând	văz-ând	cer-ând	cobor-ând	cit-ind

MODUL PARTICIPIU

afl-a-t	form-a-t	văz-u-t	cer-u-t	cobor-â-t	cit-i-t

MODUL SUPIN

de aflat	de format	de văzut	de cerut	de coborât	de citit

2. FORME COMPUSE

MODUL INDICATIV

Perfectul compus		Viitorul		Viitorul anterior	
am		voi		voi fi	
ai	aflat	vei	afla	vei fi	aflat
a	văzut	va	vedea	va fi	văzut
am	cerut	vom	cere	vom fi	cerut
aţi	citit	veţi	citi	veţi fi	citit
au		vor		vor fi	

MODUL CONDIȚIONAL *MODUL PREZUMTIV*

Prezentul		Perfectul		Prezentul		Perfectul	
aș		aș fi		voi fi		voi fi	
ai	afla	ai fi	aflat	vei fi	aflând	vei fi	aflat
ar	vedea	ar fi	văzut	va fi	văzând	va fi	văzut
am	cere	am fi	cerut	vom fi	cerând	vom fi	cerut
ați	citi	ați fi	citit	veți fi	citind	veți fi	citit
ar		ar fi		vor fi		vor fi	

MODUL CONJUNCTIV *MODUL INFINITIV*

Perfectul	Perfectul
să fi aflat	a fi aflat
să fi văzut	a fi văzut
să fi cerut	a fi cerut
să fi citit	a fi citit

II. DIATEZA PASIVĂ

MODUL INDICATIV

Prezentul		Imperfectul		Perfectul simplu		Mai mult ca perfectul	
sunt		eram		fusei		fusesem	
ești	văzut(ă)	erai	văzut(ă)	fuseși	văzut(ă)	fuseseși	văzut(ă)
este		era		fuse		fusese	
suntem		eram		fuserăm		fuseserăm	
sunteți	văzuți	erați	văzuți	fuserăți	văzuți	fuseserăți	văzuți
sunt	(văzute)	erau	(văzute)	fuseră	(văzute)	fuseseră	(văzute)

Perfectul compus		Viitorul		Viitorul anterior	
am fost		voi fi		voi fi fost	
ai fost	văzut(ă)	vei fi	văzut(ă)	vei fi fost	văzut(ă)
a fost		va fi		va fi fost	
am fost		vom fi		vom fi fost	
ați fost	văzuți	veți fi	văzuți	veți fi fost	văzuți
au fost	(văzute)	vor fi	(văzute)	vor fi fost	(văzute)

MODUL COONJUNCTIV *MODUL IMPERATIV*

Prezentul		Perfectul		Pozitiv	Negativ
să fiu		să fi fost			
să fii	văzut(ă)	să fi fost	văzut(ă)	fii văzut(ă)!	nu fi văzut(ă)!
să fie		să fi fost			
să fim		să fi fost			
să fiți	văzuți	să fi fost	văzuți	fiți văzuți!	nu fiți văzuți!
să fie	(văzute)	să fi fost	(văzute)	(văzute!)	(văzute!)

MODUL INFINITIV *MODUL GERUNZIU*

Prezentul		Perfectul		
a fi	văzut(ă) / văzuți / (văzute)	a fi fost	văzut(ă) / văzuți / (văzute)	fiind	văzut(ă) / văzuți / (văzute)

Notă. La persoana a III-a (sg. și pl.), pe lângă construcția pasivă cu ***a fi*** + *participiu (este văzut, era văzut, va fi văzut* etc.), se folosește și construcția sinonimă reflexiv-pasivă, formată din pronumele reflexiv **se** și verbul activ: *se vede, se va vedea*. Cele două construcții se pot substitui reciproc în același context: Propunerile *au fost discutate* în ședință = Propunerile *s-au discutat* în ședință.

III. DIATEZA REFLEXIVĂ

Diateza reflexivă se deosebește de cea activă numai prin prezența pronumelui reflexiv în acuzativ sau dativ, care se așază de regulă înaintea verbului: mă *gândesc*, îmi *imaginez*; la imperativ și gerunziu pronumele stă după verb: *gândește*-te, *imaginează*-ți, iar la infinitiv și conjunctiv între morfem și verb: *a* se *gândi*, *a*-și *imagina*, *să* se *gândească*, *să*-și *imagineze*.

Diateza reflexivă este defectivă de modurile participiu și supin. Deoarece la această diateză paradigmele verbale sunt identice cu cele ale diatezei active, menționăm în continuare doar câte un exemplu din fiecare mod și timp.

a) Diateza reflexivă cu pronumele reflexiv în acuzativ: *mă gândesc mă gândeam, mă gândii, m-am gândit, mă gândisem, mă voi gândi, mă voi fi gândit, să mă gândesc, să mă fi gândit, m-aș gândi, m-aș fi gândit, mă voi fi gândind, mă voi fi gândit, gândește-te, gândindu-te.*

b) Diateza reflexivă cu pronumele reflexiv în dativ:
îmi imaginez, îmi imaginam, îmi imaginai, mi-am imaginat, îmi imaginasem, îmi voi imagina, îmi voi fi imaginat, să-mi imaginez, să-mi fi imaginat, mi-aș imagina, mi-aș fi imaginat, îmi voi fi imaginând, îmi voi fi imaginat, imaginează-ți, imaginându-ți.

Îndrumări ortografice. Formele pronumelui reflexiv se leagă prin liniuță de unire de auxiliar sau de conjuncția să cu care formează un grup fonetic, la următoarele moduri și timpuri:

— perfectul compus: *m-am gândit, mi-am imaginat*;
— condiționalul-optativ prezent: *m-aș gândi, mi-aș imagina*;
— condiționalul-optativ perfect: *m-aș fi gândit, mi-aș fi imaginat*;
— conjunctivul prezent: *să-mi imaginez*;
— conjunctivul perfect: *să-mi fi imaginat*;
— imperativul: *imaginează-ți!*
— gerunziul: *imaginându-ți*;
— infinitivul: *a-și imagina.*

EXERCIȚII

I. Faceți analiza morfologică a verbelor din textele de mai jos, indicând morfemele caracteristice prin care se exprimă diateza, modul, timpul, persoana, numărul și conjugarea fiecăruia:

1. Încep să mă-neruntez la bagabontul și mai că-mi venea să-l cârpesc.

(I. L. Caragiale, *O noapte furtunoasă*)

2. M-am frământat cu gândul în fel și chip, cum aș putea îndupleca pe mama să mă duc mai bine la mânăstire.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Aproape toți păreau năuciți, parcă nu le venea să creadă că trăiau pe acest pământ.

(M. Preda, *O oră din august*)

4. Luminăția sa a poruncit pisărului să aștearnă pe hârtie cu pana, aceste vorbe: Noi Vasilie-Voievod poruncim să nu cuteze nimeni a aduce vătămare credinciosului nostru boier.

(M. Sadoveanu, *Nunta domniței Ruxandra*)

5. Mă gândesc că poate vreunul ar vrea să fugă la ei. Să spună deschis. Care ești ăla?

(M. Sorescu, *A treia țeapă*)

6. — Am înțeles, bădiță Nicoară. Fii încredințat că am să le fac pe toate bune.
— Încredințat prea tare nu sunt. Avem să vedem. Dacă va fi să fie ceva, dă de știre Măriei sale.

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

7. — Bate vântul, vâjâiește, / Dorul mândrei mă topește.

(Folclor)

8. Să mai plătim? păi n-am plătitără o dată?

(I. L. Caragiale, *D-l Goe...*)

II. Segmentați și analizați structura morfologică a următoarelor forme verbale: *pictezi, plecam, intrară, coborâseră̆ți, străduindu-se*, indicînd valoarea fiecăruia dintre morfemele atașate radicalului.

III. Puneți la forma negativă verbele: *a citi, ai pleca, va veni, să scrie, a fi știind, lucrează!, a gândi, văzând, (o carte) scrisă*; explicați cum se construiește forma negativă a modurilor, indicând asemănările și deosebirile dintre ele.

IV. Puneți la plural formele de imperativ: *învață! spală-te! amintește-ți! spune* p o e z i a! *dă-mi* c a r t e a! *vezi-ți* d e t r e a b ă! Arătați cu ce forme verbale este omonim imperativul (la singular și la plural).

V. Conjugați în scris verbele *a inversa* și *a opri* la toate modurile și timpurile; indicați omonimiile personale de la indicativul prezent, imperfect, perfect compus, mai mult ca perfect și de la conjunctiv și analizați-le.

VI. Conjugați verbele *a crea* și *a ședea*: segmentați (prin scriere separată) radicalul de terminație și subliniați sufixul de prezent, de imperfect, de participiu și gerunziu; arătați care sunt alternanțele fonetice produse în flexiunea verbului *a ședea*.

VII. Conjugați verbele *a vedea* și *a putea* la timpurile modurilor indicativ și conjunctiv și la modurile nepersonale; extrageți alternanțele fonetice produse în radical, scrieți-le separat și enumerați variantele radicalului determinate de alternanțe.

VERBELE NEREGULATE

Spre deosebire de verbele regulate, la care flexiunea se face după regulile descrise mai sus, verbele neregulate, mai puține în raport cu primele, au o flexiune specifică, prezentând neregularități atât sub aspectul radicalului, mai greu de separat, cât și sub aspectul sufixelor și al desinențelor.

În limba română sunt neregulate cele trei auxiliare morfologice: *a fi, a avea, a vrea*, precum și *a da, a sta, a lua, a mânca, a usca, a bea*. Deoarece în cazul acestor verbe segmentarea lor după schema flexionară generală: *Radical+sufix+desinență* este mai dificilă, tabloul conjugării acestor verbe prezintă paradigmele verbale ca atare, fără decuparea morfemelor specifice.

CONJUGAREA VERBELOR AUXILIARE

I. FORME SIMPLE

MODUL INDICATIV

Prezentul

a fi	*a avea*		*a vrea*		*a voi*
sunt, îs, -s, s-	am	am	vreau	voi	voiesc
ești	ai	ai	vrei	vei	voiești
este, e, îi, -i, i-	are	a	vrea	va	voiește
suntem	avem	am	vrem	vom	voim
sunteți	aveți	ați	vreți	veți	voiți
sunt, îs, -s, s-	au	au	vor	vor	voiesc

Imperfectul

eram	aveam	vream	voiam
erai	aveai	—	voiai
era	avea	vrea	voia
eram	aveam	—	voiam
eraţi	aveaţi	—	voiaţi
erau	aveau	vreau	voiau

Perfectul simplu

fui	fusei	avui	avusei	vrui	—
fuşi	fuseşi	avuşi	avuseşi	vruşi	—
fu	fuse	avu	avuse	vru	voi
furăm	fuserăm	avurăm	avuserăm	vrurăm	voirăm
furăţi	fuserăţi	avurăţi	avuserăţi	vrurăţi	voirăţi
fură	fuseră	avură	avuseră	vrură	voiră

Mai mult ca perfectul

fusesem	avusesem	vrusesem	voisem
fuseseşi	avuseseşi	vruseseşi	voiseşi
fusese	avusese	vrusese	voise
fuseserăm	avuseserăm	vruseserăm	voiserăm
fuseserăţi	avuseserăţi	vruseserăţi	voiserăţi
fuseseră	avuseseră	vruseseră	voiseră

MODUL CONJUNCTIV

Prezentul

să fiu	să am	să vreau	să voiesc
să fii	să ai	să vrei	să voieşti
să fie	să aibă	să vrea	să voiască
să fim	să avem	să vrem	să voim
să fiţi	să aveţi	să vreţi	să voiţi
să fie	să aibă	să vrea	să voiască

MODUL IMPERATIV

Pozitiv:	fii	ai, aibi	—
	fiţi	aveţi	—
Negativ:	nu fi	nu avea, n-avea, n-ai	—
	nu fiţi	nu aveţi, n-aveţi	—

MODUL INFINITIV

Prezentul

a fi	a avea	a vrea	a voi

MODUL GERUNZIU

fiind	având	vrând	voind

MODUL PARTICIPIU

fost(ă)	avut(ă)	vrut(ă)	voit(ă)
foşti, foste	avuţi, avute	vruţi, vrute	voiţi, voite

MODUL SUPIN

de fost	de avut	de vrut	de voit

II. FORME COMPUSE

Formele compuse ale acestor verbe se formează după aceleaşi reguli ca şi formele compuse ale verbelor regulate.

Perfectul compus:	am fost	am avut	am vrut	am voit
Viitorul:	voi fi	voi avea	voi vrea	voi voi
Viitorul anterior:	voi fi fost	voi fi avut	voi fi vrut	voi fi voit
Condiţionalul-optativ prezent:	aş fi	aş avea	aş vrea	aş voi
Condiţionalul -optativ perfect:	aş fi fost	aş fi avut	aş fi vrut	aş fi voit
Conjunctivul perfect:	să fi fost	să fi avut	să fi vrut	să fi voit
Infinitivul perfect:	a fi fost	a fi avut	a fi vrut	a fi voit

O b s e r v a ţ i i. 1. Verbele *a avea* şi *a vrea* au la prezentul indicativ serii paralele de forme, prima cu valoare predicativă, a doua specializată ca auxiliar: n o i *avem* o c a r t e; n o i *am venit*.

2. Verbul *a vrea* în funcţie predicativă are ca sinonim pe *a voi*; în conjugarea lui *a vrea* se impletesc forme ale sinonimului său *a voi*, care la anumite persoane, moduri şi timpuri le-au înlocuit pe cele ale lui *a vrea*. Forme ca *vroi, vroiesc, am vroit*, rezultate din contaminarea verbelor *a vrea* şi *a voi*, sunt neliterare.

3. Verbul *a fi* are o singură serie la prezentul indicativ, folosit şi ca verb predicativ, şi ca auxiliar al diatezei pasive. La persoanele I sg. şi a III-a sg. şi pl., verbul *a fi* are forme scurte: *îs, -s, s-, -e, îi, -i, i-*. Formele *-s* şi *-i* se folosesc numai enclitic după un cuvânt terminat în vocală: *nu-s* b o l n a v, u n d e - *i* c a r t e a; *îs, îi, e* apar în poziţie liberă: *îs* n e c ă j i t, *îi* p l e c a t, *e* f r u m o s.

4. La perfectul simplu, *a fi, a avea* şi *a vrea* au câte două serii de forme; *fui-fusei; avui-avusei; vrui-vrusei*.

5. La imperativ (pozitiv şi negativ), *a avea* are două forme: *ai-aibi* (grijă); *nu avea—n-ai* (teamă); forma *(n-) aibi* este învechită.

6. Imperativul pozitiv al verbului *a fi* se scrie cu doi *i*: ***fii*** **cuminte**; primul face parte din rădăcină, al doilea e desinența persoanei a II-a; cel negativ are un singur *i* întrucât e format cu infinitivul și nu are desinență.

ALTE VERBE NEREGULATE

Verbele *a da* și *a sta* prezintă aceleași neregularități, care constau în unele modificări ale rădăcinii și în prezența unor forme duble la imperfect, perfectul simplu, mai mult ca perfect și participiu. Aceste verbe se conjugă astfel:

MODUL INDICATIV

Prezentul		Imperfectul		Perfectul simplu	
dau	stau	dădeam	stăteam	dădui	stătui
dai	stai	dădeai	stăteai	dădușî	stătușî
dă	stă	dădea	stătea	dădu	stătu
dăm	stăm	dădeam	stăteam	dădurăm	stăturăm
dați	stați	dădeați	stăteați	dădurăți	stăturăți
dau	stau	dădeau	stăteau	dădură	stătură

Mai mult ca perfectul		*MODUL CONJUNCTIV*		*MODUL IMPERATIV*	
				pozitiv	negativ
dădusem	stătusem	să dau	să stau		
dăduseși	stătuseși	să dai	să stai	dă	nu da
dăduse	stătuse	să dea	să stea	dați	nu dați
dăduserăm	stătuserăm	să dăm	să stăm	stai	nu sta
dăduserăți	stătuserăți	să dați	să stați	stați	nu stați
dăduseră	stătuseră	să dea	să stea		

MODUL INFINITIV		*MODUL GERUNZIU*		*MODUL PARTICIPIU*	
a da	a sta	dând	stând	dat	stat

Formele compuse ale acestor verbe se conjugă după regulile generale ale verbelor regulate.

Verbele *a lua, a mânca, a usca*: neregularitatea acestor verbe constă în faptul că la prezentul indicativ și conjunctiv au două rădăcini: *mănânc-mânc(ăm), usuc-usc(ăm), iau-lu(ăm)*:

a mânca		*a usca*		*a lua*	
mănânc	mâncăm	usuc	uscăm	iau	luăm
mănânci	mâncați	usuci	uscați	iei	luați
mănâncă	mănâncă	usucă	usucă	ia	iau

La celelalte moduri și timpuri ele se conjugă ca verbele regulate.

VERBE DEFECTIVE

Sunt defective verbele care nu au toate modurile, timpurile sau persoanele. Unele dintre acestea au un caracter regional sau arhaic, ca *a la* „a spăla", *a mânea* „a rămîne peste noapte undeva", *a va* „a merge", păstrat astăzi numai în expresia *mai va* (până atunci) „trebuie să mai treacă (mult) timp", altele, ca: *a desfide, a discerne, a deferi, a repurta*, recent intrate în limbă, nu se pot folosi la toate formele. Astfel, *a desfide* și *a discerne* nu au participiu și deci nici timpurile compuse formate cu participiul, iar *a deferi, a delăsa, a repurta* nu au unele persoane ale prezentului indicativ.

Alte verbe, ca *a aboli, a prefabrica*, se folosesc numai la participiu, la infinitiv și la timpurile compuse formate cu ajutorul lor.

EXERCIȚII

I. Scoateți verbele neregulate, defective și impersonale din textele de mai jos și faceți analiza lor morfologică:

1. Lică nu ședea niciodată sub cerdac [...], ci într-o odaie de alături, în care era o masă măricică [...] și două paturi pentru drumeții mai aleși, care se întâmplă să mâie peste noapte la Moara cu Noroc.

(I. Slavici, *Moara cu Noroc*)

2. Aproape toți păreau năuciți, parcă nu le venea să creadă că trăiau pe acest pământ.

(M. Preda, *O oră din august*)

3. Tot ce-ar zice i se cade, tot ce face-i șade bine
Și o prinde orice lucru, căci așa se și cuvine.

(M. Eminescu, *Scrisoarea V*)

4. În nici un alt loc al țării noastre nu plouă, nu ninge și nu bate vântul atât de mult și cu atâta furie, ca pe culmile de piatră ale acestui munte.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

5. Fata nu se sparie, ci le ia pe câte una și le lă și le îngrijește.

(I. Creangă, *Fata babei și fata moșneagului*)

6. Capul cerbului are să te strige până atunci mereu pe nume, dar tu să nu cumva să te înduplecl de rugămintea lui [...] că are un ochi otrăvit.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

7. Ce-au căutat turcii până aici? În sfârșit, dacă o fi să ne ceară pielea, o să le-o vindem cât vom putea mai scump.

(G. Galaction, *La Vulturi!*)

8. Vrem să fie o naţie, una, puternică şi liberă prin dreptul şi datoria noastră şi a celorlalte naţii, căci voim fericirea noastră şi avem o misie a împlini în omenire.

(N. Bălcescu, *Opere, vol. I*)

II. Construiţi câte două propoziţii în care verbele *a avea* şi *a vrea* să aibă funcţii predicative, şi, respectiv, funcţii de auxiliare morfologice.

III. Construiţi propoziţii cu verbul *a fi* utilizat, pe rând, ca auxiliar morfologic, verb copulativ şi verb predicativ (personal şi impersonal).

IV. Arătaţi în ce constă caracterul defectiv al verbelor: *a afecta, a comporta, a destina, a deprima.*

V. Formaţi propoziţii în care verbele *a fulgera, a trăsni, a tuna* să fie folosite ca verbe impersonale şi, respectiv, personale.

PĂRŢILE DE VORBIRE NEFLEXIBILE

ADVERBUL

Adverbul arată caracteristica unei acţiuni, stări sau însuşiri, indicând împrejurarea în care are loc această acţiune, stare, însuşire. El determină un verb (locuţiune verbală), un adjectiv, o interjecţie cu valoare verbală, un adverb şi chiar cu substantiv:

Acum ne **apropiem** de Iaşi. (V. Alecsandri, *Iaşii în* 1848) — un verb;

Hai *mai aproape*! — o interjecţie verbală;

Dragu-mi era satul nostru cu Ozana cea *frumos* **curgătoare** şi limpede ca cristalul. (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*) — un adjectiv;

Iar raza lui *abia* **acum**

Luci vederii noastre. (M. Eminescu, *La steaua*) — un adverb;

Drumul *înainte* era uşor. — un substantiv.

CLASIFICAREA ADVERBELOR

Adverbele pot fi clasificate, după formă, în adverbe *simple* şi *compuse*; după înţeles sau conţinut, în adverbe *de loc, de timp* şi *de mod*; după origine, în adverbe *primare* şi adverbe *provenite din alte părţi de vorbire*.

I. **Adverbele simple şi compuse.** Adverbele simple sunt alcătuite dintr-un singur cuvânt *abia, aşa, aici, mâine, ieri, acum, tot* etc. Cele compuse sunt formate din mai multe cuvinte: *mâine-seară, ieri-dimineaţă* etc.

II. **Adverbele de loc, de timp şi de mod** arată împrejurările în care are loc o acţiune, o stare, o însuşire;

— de loc: *aici, acolo, afară, dincolo, departe, aproape, unde, pretutindeni/pretutindenea* etc.;

— de timp: *acum, atunci, mâine, curând, târziu, totdeauna, niciodată* etc.;

— de mod: *aievea, alene, altfel, aşa, astfel, bine, chiorâş, degeaba, împreună* etc.

Note. 1. Adverbele de mod pot arăta **cantitatea** *(atât, cam, destul, mult, puţin* etc.), **comparaţia** *(ca, cum, precum, decât, asemenea* etc.), **durata, continuarea, revenirea, frecvenţa** *(încă, mai, mereu, necontenit, iar, adesea* etc.), **afirmaţia, negaţia** *(da, firește, nu, ba, nicidecum, aefel* etc.), **îndoiala** sau **probabilitatea** *(parcă, poate* etc.).

2. Alte adverbe de mod: **de precizare, de întărire** *(chiar, tocmai)*; **de explicaţie** *(anume, bunăoară* etc.); **de restricţie** *(măcar, încaltea* etc.); **de exclusivitate** *(doar, numai)*; **de proximitate** *(aproape* etc.).

III. **Adverbe primare şi adverbe provenite din alte părţi de vorbire:**

— *adverbe primare* (moştenite din limba latină sau împrumutate din alte limbi): *abia, apoi, azi, bine, chiar, lesne, razna, musai* (pop.), *taman* (pop.) etc.;

— *adverbe provenite din alte părţi de vorbire*:

a) derivate cu sufixele **-eşte, -âş, -iş, -mente**: *vultureşte, târâş, pieptiş, realmente*;

b) provenite din alte părţi de vorbire:

— adjective (participii) cu formă de masculin singular; să se compare:

Băieţii cântă *frumos*. (adverb)

cu:

Băieţii sunt *frumoşi*. (adjectiv)

— substantive care denumesc anotimpuri, zile, unele părţi ale zilei:

Iarna *e frig*; **Lunea** *merg la bibliotecă*, dar şi **Luni** *avem teză la limba română* etc.;

— pronumele **ce** când determină un substantiv, adjectiv, adverb este echivalent cu **cât de**: **Ce** *frumos e*! **Cât de** *frumos e*!

IV. **Adverbe pronominale** sunt cele folosite în locul cuvintelor care exprimă o circumstanţă. Ele pot fi:

— *relative* (folosite în cadrul frazei ca elemente introductive ale propoziţiilor subordonate): *când, cum, unde* etc.:

Nu ştiu *unde* (= în ce loc) să plec.

— *interogative* (cu ajutorul lor se pun întrebări): *când? cum? unde?*: *Când vine?*

Note. 1. Uneori, adverbelor relative care introduc propoziţii subordonate le corespund în regentă alte adverbe cu care sunt într-o anumită relaţie; acestea sunt **adverbe corelative.** Cu ajutorul lor sunt subliniate mai bine raporturile dintre subordonată şi regentă:

Când înfloreşte mărul, *atunci* să începi a ara.

(Folclor)

Unde cântă cocoşi mulţi, *acolo* întârzie a se face ziuă.

(Folclor)

Cum e bună ziua, *așa* e și mulțămita.

(Folclor)

Câteodată, adverbul și corelativul său pot sta alături, deși fac parte din propoziții diferite:

Am plecat *acolo*[1]/ *unde* mă aștepta prietenul meu[2]/.

2. În afară de adverbele relative și interogative, există și alte adverbe pronominale:
— demonstrative: *acum, aici, acolo, așa, atunci* etc.;
— nehotărâte: *cândva, cumva, undeva* etc.;
— negative: *nicicând, nicidecum, niciodată* etc.

GRADELE DE COMPARAȚIE

Adverbele nu se declină ca substantivele, adjectivele și pronumele, nu se conjugă ca verbele, în schimb unele dintre ele au grade de comparație ca adjectivul.

Pentru aceste motive se spune că adverbul se află la granița dintre părțile de vorbire flexibile și cele neflexibile. Au grade de comparație adverbele de mod și mai ales cele provenite din adjective, precum și unele adverbe de timp și de loc: *devreme, târziu, aproape, departe* etc.

Gradele de comparație sunt aceleași ca la adjective:

Pozitivul: bine, aproape.

Comparativul: — *de superioritate*: mai bine, mai aproape;
— *de inferioritate*: mai puțin bine, mai puțin aproape;
— *de egalitate*: tot așa de bine, tot așa de aproape.

Superlativul: — *relativ*: cel mai bine, cel mai aproape;
— *absolut*: foarte bine, foarte aproape.

Note. 1. Unele adverbe n-au decât gradul pozitiv și gradul comparativ: *încolo-mai încolo; pe urmă-mai pe urmă; încoace-mai încoace; înainte-mai înainte* etc.

2. Deși gradele de comparație sunt aceleași la adjective și adverbe, există unele deosebiri în alcătuirea superlativului relativ la cele două părți de vorbire: articolul adjectival *cel* este invariabil când este vorba de adverb, dar se supune regulilor acordului la adjective. Să se compare:

Fetele cântă *cel* mai frumos.

cu:

Fetele sunt *cele* mai frumoase.

LOCUȚIUNILE ADVERBIALE

Locuțiunile adverbiale sunt grupuri de cuvinte cu sens unitar și cu rol de adverbe. Alcătuirea lor este variată. În compunerea locuțiunilor adverbiale pot intra substantive, adjective (participii), numerale, adverbe precedate de prepoziții: *din contra/din contră, în van, într-adevăr, într-aiurea, în lături* („la o parte"), *de astă dată, cu de-a sila, pe urmă, de unul singur* etc.

Unele locuțiuni adverbiale sunt formate prin repetarea unor adverbe, substantive sau pronume precedate de prepoziții sau legate prin prepoziții: *din când în când, din an în an, din ce în ce, zi de zi, oră de oră,* sau din adverbe legate prin conjuncția **și**: *așa și așa, când și când* etc.

Ca și adverbele, locuțiunile adverbiale pot fi:
— de loc: *în față, peste tot* (locul), *unde și unde, din loc în loc* etc.;
— de timp: *din vreme în vreme, în veci, pe înserate* etc.;
— de mod: *de-a fir-a-păr, pe îndelete* etc.

Notă. În afară de locuțiunile adverbiale de timp, de loc și de mod, mai există locuțiuni adverbiale *de cauză* și *de scop*. Ele sunt slab reprezentate în limba noastră și se deosebesc între ele numai dacă ținem seama de context. Să se compare:

***De aceea* am venit la tine, să-ți dau caietul (scop).**

cu:

Eram bolnav, *de aceea* n-am venit (cauză).

FUNCȚIA SINTACTICĂ A ADVERBELOR ȘI A LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE

Cea mai frecventă funcție sintactică a adverbului și a locuțiunii adverbiale este cea de *complement circumstanțial*:

Te-am așteptat *cu nerăbdare acolo.*

Adverbele (locuțiunile adverbiale) pot avea și alte funcțiuni:
— *atribute adverbiale*:

Am închis fereastra *de sus.*
— *predicate, regente ale unor propoziții subiective.*

Adverbele și locuțiunile adverbiale de care depind propoziții subordonate subiective arată siguranța, necesitatea, posibilitatea: ***adevărat, sigur, bine, negreșit, firește, poate, probabil, pesemne, posibil, cu siguranță, de bună seamă, fără îndoială*** etc. Între aceste adverbe și propoziția care urmează există un element de relație obligatoriu: *că, să.*

Adverbele și locuțiunile adverbiale care nu admit copulativul ***a fi*** sunt adverbe/locuțiuni adverbiale predicative și formează predicate verbale: **Firește** *că e bine*; **De bună seamă** *că se vor duce acolo.*

Dacă adverbele și locuțiunile adverbiale admit copulativul ***a fi*** (exprimat sau neexprimat) acestea formează predicate nominale (adverbele au rol de nume predicativ):

Posibil *să vină*; **E posibil** *să vină.*

Notă. Nu au funcție sintatică adverbele: *chiar, doar, mai, nici, nu, numai, măcar, și* etc. Ele intră în componența părților de propoziție pe care le însoțesc.

ORTOGRAFIA ADVERBELOR ŞI A LOCUŢIUNILOR ADVERBIALE

1. *Se scriu într-un cuvânt* adverbele compuse în care fuziunea termenilor este de mult desăvârşită:

— prepoziţie + adverb: *deasupra, degeaba, deplin, desigur, dinadins, înadins, îndelung* etc.;

— adjectiv + substantiv: *bunăoară, deseori, rareori* etc.;

— prepoziţie + substantiv: *acasă, aseară, departe, devale* etc.;

— adverb + unul dintre elementele de compunere antepus: *fie-, oare-, ori-* sau *-va*, postpus: *fiecum, oarecum, oricum, oricând, cândva, cumva, undeva*;

— adjectiv pronominal + adverb: *alaltăieri*;

— adverb + adverb: *nicicând* = „niciodată" (dar: *„nici când* a plecat") *nicicât* = „deloc" (dar: *„nici cât* negru sub unghie"), *nicicum* = „deloc" (dar: *„nici cum* vrei tu, *nici cum* vreau eu"), *niciodată* = „în nici un moment" (dar: „nu l-am crezut *nici odată*, nu-l cred nici acum"), *niciunde* = „nicăieri" (dar: „nu s-a dus *nici unde* a promis");

— adverb + conjuncţie: *aşadar*.

2. *Se scriu cu cratimă*:

— adverbe compuse din adjectivul *ästă* şi un substantiv: *astă-iarnă, astă-primăvară, astă-vară, astă-toamnă, astă-noapte, astă-seară*;

— adverbele alcătuite din prepoziţia *după* şi un substantiv: *după-amiază, după-masă, după-prânz*;

— locuţiunile adverbiale alcătuite din prepoziţiile *întru, dintru* şi un adverb: *într-aiurea, într-adins*, (dar *înadins*), *dintr-adins* (dar *dinadins*);

— prepoziţia compusă *de-a* din locuţiunile adverbiale: *de-a azvârlita, de-a berbeleacul, de-a binelea, de-a buşilea, de-a călare, de-a curmezişul, de-a dreapta, de-a dreptul, de-a dura, de-a fir-a-păr, de-a gata, de-a latul, de-a lungul, de-a rândul, de-a rostogolul, de-a spinarea, de-a stânga, de-a surda, de-a tumba, de-a valma* etc., precum şi din numele de jocuri: *de-a baba-oarba, de-a puia-gaia, de-a v-aţi ascunselea/de-a ascunselea* etc.,

— locuţiunile adverbiale care se formează din:

a) două substantive: *calea-valea*;

b) un substantiv şi un adverb: *câine-câineşte*;

c) două verbe: *vrând-nevrând, treacă-meargă*;

d) două adverbe: *încet-încet*.

3. Se *scriu despărţite (în cuvinte separate)* locuţiunile adverbiale şi grupurile sintactice cu valoare adverbială alcătuite din cuvinte care îşi păstrează înţelesul şi pot exista independent în vorbire: *de aceea, de asemenea/de asemeni, de obicei, de obşte, de jur împrejur, de cu seară, din contra/din contră, la îndemână, la maximum, la minimum, la o parte, în*

adevăr, în afară, în faţă, în fine, în general, în genere, în preajmă, în schimb, în sfârşit, între timp, întru câtva, în van, în zadar, pe de lături, pe de o parte, pe nedrept, pe negândite, pe nevăzute, pe urmă etc.

FOLOSIREA GREŞITĂ A UNOR ADVERBE

O abatere de la normele exprimării corecte este omiterea repetării în faţa fiecărui element al unei enumerări a adverbelor *mai* şi *foarte* cu care se formează gradele de comparaţie: comparativul şi superlativul absolut: „Am o carte *mai* frumoasă şi nouă"; corect: „Am o carte *mai* frumoasă şi *mai* nouă".

O foarte mare răspândire are de la un timp încoace, mai ales în limba vorbită, combinaţia *pe undeva*, care a devenit un adevărat clişeu lingvistic: „A fost *pe undeva* şi el vinovat". Adverbul *undeva* precedat de prepoziţia *pe* înseamnă *într-un loc oarecare*. Folosirea lui în propoziţia de mai sus este greşită, ea marcând, probabil, ezitarea vorbitorului de a face o anumită afirmaţie.

Uneori, când un adverb provenit dintr-un adjectiv se află între un substantiv la plural şi un adjectiv sau un participiu la plural, este acordat în mod greşit cu substantivul şi adjectivul între care stă. Aşa, de exemplu, în loc de: „Elevii erau *destul* de numeroşi", cum este corect, se spune „Elevii erau *destui* de numeroşi". Vorbitorul consideră pe *destul* adjectiv, datorită atracţiei exercitate de adjectivul *numeroşi*, şi îl acordă cu substantivul *elevii* în gen şi număr.

„Adjectivizarea" aceasta a adverbului se întâmplă şi atunci când acesta face parte dintr-un cuvânt compus ca **nou-născut**: *Hainele acestea sunt pentru* **noi-născuţi** (corect: **nou-născuţi**).

Câteodată adverbul **cât** este confundat cu pronumele **cât** *(câtă, câţi, câte)*. Astfel, în loc de: *Filmul acesta trebuie văzut de* **cât** *mai mulţi oameni*, se aude uneori: *Filmul acesta trebuie văzut de* **câţi** *mai mulţi oameni*.

Articolul demonstrativ (adjectival) **cel**, care intră în alcătuirea superlativului relativ al adverbelor şi care este invariabil, se acordă uneori, în mod abuziv, cu substantivul care se află înainte sau după el. În loc să se spună: *Silvica învaţă* **cel** *mai bine* sau **Cel** *mai bine învaţă Silvica*, se spune incorect: *Silvica învaţă* **cea** *mai bine* sau **Cea** *mai bine învaţă Silvica*.

VALORI STILISTICE ALE ADVERBELOR, LOCUŢIUNILOR ADVERBIALE ŞI ALE EXPRESIILOR ADVERBIALE

Adverbele, şi mai ales locuţiunile adverbiale, pot avea uneori valori stilistice deosebite. Superlativul absolut al adverbelor de mod se formează, ca şi la adjective, cu ajutorul unor adverbe echivalente cu adverbul *foarte*,

dar mai expresive decât acesta: *grozav, nespus, nemaipomenit, formidabil,* etc. plus prepoziția *de*.

Expresive sunt și locuțiunile adverbiale: *cu foc* (= „cu entuziasm"), *cu (mare, mult, atâta) drag*, precum și expresiile adverbiale: *cât de cât, cât colo, de mama focului* (= „*strașnic, grozav*") etc.

EXERCIȚII

I. Identificați adverbele (locuțiunile adverbiale) de loc, de timp și de mod din textele următoare:

1. Aici, o babă bătrână torcea dintr-un fuior de cânepă pe prispa casei.

(Povestea Vrancei)

2. Moromete abia acum ridică fruntea și se uită cu adevărat spre drum.

(M. Preda, *Morometii*)

3. Pe umeri blondele lui plete
Tresar și sar încetinel.

(G. Coșbuc, *Vântul*)

4. Mama îl urmărește pe furiș din tindă.

(M. Preda, *Morometii*)

II. Analizați morfologic adverbele (locuțiunile adverbiale) provenite din alte părți de vorbire:

1. Și clopote de-alarmă răsună răgușit.

(M. Eminescu, *Împărat și proletar*

2. Și-n adevăr, să ședem strâmb și să judicăm drept.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegelikos*)

3. Sara pe deal buciumul sună cu jale.

(M. Eminescu, *Sara pe deal*)

III. Spuneți care adverbe sunt relative și care sunt interogative, arătați deosebirea dintre ele:

1. Când e bolnav leul, iepurii îi sar în spinare.

(Folclor)

2. Unde ai văzut vreodată aste țări necunoscute?
Când se petrecur-aceste? La o mie patru sute?

(M. Eminescu, *Scrisoarea IV*)

3. O întrebă dincotro vine și mai ales unde are de gând să poposească.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

4. Unde ți-s pruncii, Hiroshima?

(E. Jebeleanu, *Surâsul Hiroshimei*)

IV. Subliniați cu o linie adverbele și cu două locuțiunile adverbiale:

1. Domnu David a cercetat îndelung marfa, a trecut apoi cu domnul Iordan afară și s-a sfătuit cu el.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

2. Având bună încredințare de ce putea fi acolo, Vitoria își adună cu palmele straiu în poala din față și-și dădu drumul alunecuș...

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

3. Zi cu zi îmi faci cadou,
Puică gălbenă, un ou.

(T. Arghezi, *Giuvaere*)

4. Într-o zi, pe înserat,
Ce să vezi?

(T. Arghezi, *Din țara piticilor*)

5. Ancuța de altădată era muiere frumoasă ca și aceasta de acum.

(M. Sadoveanu, *Cealaltă Ancuță*)

V. Arătați funcția sintactică a adverbelor:

1. Firește că trebuie să-l cunoaștem...

(I. L. Caragiale, *Mitică*)

2. Colo-n jos, în jos,
Este-un plop frumos...

(G. Coșbuc, *Draga mamei*)

3. Marfa-i în odaia cea mare de dincolo, începu iarăși cuvânt gospodina.

(M. Sadoveanu, *Baltagul*)

VI. Subliniați cu o linie adverbele relative și cu două corelativele lor:

1. Unde te doare, acolo te legi.

(Folclor)

2. Când ai vreo grabă, atunci se sperie calul.

(Folclor)

3. Oricum faci, așa ți se face.

(Folclor)

VII. Explicați ortografia adverbelor și a locuțiunilor adverbiale; spuneți din ce sunt alcătuite locuțiunile adverbiale:

1. Se îndreaptă alene de lângă poartă.

(M. Preda, *Morometii*)

2. Cu toată lumea largă stă Sânger de-a poncişul.

(G. Coşbuc, *Izvor de apă vie*)

3. Plimbându-se de ici-colo, prin odăiţa strâmtă, Gross se uita din când în când la Bologa.

(L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*)

VIII. Alcătuiţi câte o propoziţie cu adverbe care să determine locuţiuni verbale, interjecţii cu valori verbale, adjective şi adverbe.

IX. Daţi exemple paralele în care să aveţi următoarele cuvinte (grupuri de cuvinte): *bine înţeles-bineînţeles*; *o dată-odată*; *ori când-oricând*; *altă dată-altădată*; *de mult-demult*; explicaţi deosebirea dintre ele din punct de vedere morfologic şi ortografic.

PREPOZIŢIA

Prepoziţia leagă atributul sau complementul de cuvintele pe care le determină. Luate singure, prepoziţiile nu au sens lexical, nici funcţie sintactică şi de aceea sunt numite *elemente de relaţie* sau *instrumente gramaticale*; ele formează atribute sau complemente împreună cu cuvintele pe care le leagă de regenţii lor:

Se bate miezul nopţii *în* clopotul *de*-aramă. (M. Eminescu, *Se bate miezul nopţii* ...) — prepoziţia *în* leagă complementul *clopotul* de verbul *se bate*; *de* leagă atributul *aramă* de substantivul *clopot*.

Stai, paşă! să piară azi unul *din* noi (G. Coşbuc, *Paşa Hassan*) — *din* leagă atributul *noi* de pronumele *unul*.

Luau seamă însă că curtea era plină *de* lefecii înarmaţi (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*) — *de* leagă complementul *lefecii* de adjectivul *plină*.

Hai *la* joc, picioare goale! *(Folclor)* — *la* leagă complementul *joc* de interjecţia *hai*.

După alcătuirea lor, prepoziţiile sunt:

— simple: *a, asupra, către, cu, de, după, fără, în, între, întru, la, lângă, pe, pentru, peste, până, prin, spre, sub* etc.;

— compuse: *de după, de la, de lângă, de pe, de peste, de prin, de sub, de din, pe după, pe la, pe lângă, pe sub, de pe la, de pe lângă, de pe sub, până pe la, până pe lângă* etc.

ALTE PĂRŢI DE VORBIRE CU VALOARE DE PREPOZIŢIE

Mai sunt folosite ca prepoziţii:

— adverbele cu aspect „articulat": *împotriva, deasupra, înaintea, înapoia* etc.;

— substantivele *graţie, mulţumită*;

— participiul *datorită*.

Observaţie. Când sunt urmate de un dativ, unele adverbe ca *potrivit, contrar, conform* au tendinţa de a deveni prepoziţii: **potrivit** *instrucţiunilor*, **conform** *legii*, **contrar** *aşteptărilor*.

REGIMUL CAZUAL AL PREPOZIŢIILOR

(prepoziţii cu cazul genitiv, dativ şi acuzativ)

Substantivele sau substitutele lor când sunt precedate de prepoziţie sau de un cuvânt cu valoare prepoziţională pot sta la genitiv, dativ sau acuzativ:

— prepoziţii care cer genitivul: *asupra, contra*;

— prepoziţiile provenite din adverbe cu aspect „articulat" cer, de asemenea, genitivul: *înaintea, înapoia, împotriva, dedesubtul* etc.;

— prepoziţii care cer dativul (ele provin din substantive, verbe la participiu sau adverbe): *graţie, mulţumită, datorită, conform, potrivit, contrar*;

— prepoziţii care cer acuzativul (sunt cele mai frecvente): *cu, de, din, despre, dinspre, înspre, pentru, prin, printre, sub* etc.

FOLOSIREA GREŞITĂ A UNOR PREPOZIŢII

Unele prepoziţii sunt folosite în mod greşit în locul altora. Câteodată prepoziţia **de** este înlocuită cu prepoziţia **cu,** iar **în** apare în locul lui **la** sau **între** în locul lui **dintre**: „El suferă *cu* stomacul", corect: **de** stomac. „Plec *în* Braşov"; corect: **la** Braşov. „Literatura noastră *între* cele două războaie mondiale a cunoscut o dezvoltare amplă"; corect *Literatura noastră* **dintre** *cele două războaie*...

Destul de frecventă, mai ales în sudul ţării, este înlocuirea lui **de pe** cu **după**: „S-a dat jos *după* cal", în loc de „S-a dat **jos de pe** cal".

Uneori, prepoziţia exprimată o dată nu se repetă şi în faţa celorlalte părţi de propoziţie pe care le leagă de acelaşi regent: „Copiii au făcut o excursie *în* pădure şi sat", în loc de: *în* pădure şi **în** sat".

Sunt omise deseori şi unele prepoziţii care nu pot lipsi din enunţ: Magazinul este deschis de la 7—21", în loc de: „de la 7 (**până**) **la** 21". dar se întâlneşte tot mai des şi formularea: „Orarul magazinului: 7—21".

Omiterea prepoziţiei **pe** la pronumele relativ *care* în cazul acuzativ capătă o răspândire neobişnuită chiar în vorbirea oamenilor cultivaţi: „Am adus cartea *care* (în loc de **pe care**) mi-ai cerut-o". *Pe* este un morfem al acuzativului şi nu poate lipsi, el alcătuind împreună cu pronumele un complement direct.

LOCUŢIUNILE PREPOZIŢIONALE

Locuţiunile prepoziţionale sunt grupuri de cuvinte cu înţeles unitar şi cu rol de prepoziţie. Ele sunt alcătuite din una sau două prepoziţii şi o altă parte de vorbire:

a) un substantiv (articulat sau nearticulat): *în faţa, în spatele, în urma, din cauza, faţă de, în loc de* etc.;

b) un adverb cu sau fără aspect „articulat": *în josul, în susul, pe dinăuntrul, în afară de*;

c) adjectivul *tot*: *cu tot cu* etc.

Locuţiunile prepoziţionale, datorită alcătuirii lor, cer genitivul sau acuzativul:

— cer genitivul când ultimul termen este un substantiv articulat sau un adverb cu aspect „articulat": *în faţa, în urma, în mijlocul, de-a lungul, în afara, de-a latul, în josul* etc.;

— cer acuzativul când ultimul termen este o prepoziţie: *faţă de, înainte de, afară de, alături de, conform cu, relativ la* etc.

ORTOGRAFIA PREPOZIŢIILOR ŞI A LOCUŢIUNILOR PREPOZIŢIONALE

1) Se scriu şi se pronunţă astfel prepoziţiile simple: *de, pe, din, prin printre, dintre, după, către, până* (nu: *dă, pă, pân, pântre, dupe, cătră*).

2) Se scriu despărţite (în cuvinte separate):

a. prepoziţiile compuse: *de la, de lângă, de peste, de după, de prin, de pe, de către, de sub, fără de, pe la, pe lângă, de pe la, de pe lângă, până la, până pe lângă* etc.;

b. locuţiunile prepoziţionale: *afară de, aproape de, din afara, din preajma, din cauza, în faţa, faţă de, de faţă cu, din susul, din josul, o dată cu* etc.;

3) Prepoziţiile în care contopirea părţilor componente este de mult timp efectuată se scriu într-un cuvânt: *înspre, dinspre, despre, dintre, dintru, împotriva, împrejurul, deasupra, printre, printru* etc.

Note. 1. Substantivele precedate de prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) care se construiesc cu acuzativul nu se articulează dacă n-au determinări sau dacă nu denumesc persoane unice pentru vorbitor: tata, mama, bunicul, bunica etc. Să se compare:
Mă duc *la şcoală* cu:
Mă duc *la bunica*.
2. Sunt articulate substantivele precedate de prepoziţiile *cu* sau *de-a*:
Scriu *cu creionul*.
Se jucau *de-a uliul* şi *porumbeii*.

Observaţii. 1. Utilizarea prepoziţiilor este foarte variată. Ele pot preceda adverbul: *de acum* etc., pronumele şi adverbele relative şi interogative: *de care, de unde* etc.
2. Să nu se confunde prepoziţia *deasupra* cu adverbul *deasupra*; prepoziţia nu are nici sens lexical de sine stătător şi nici funcţie sintactică, aşa cum are adverbul. Adverbul se grupează cu verbul, iar prepoziţia se grupează cu substantivul în genitiv. Să se compare:
Deasupra se afla o carte. (adverb)
Pune creionul *deasupra* cărţii. (prepoziţie).
3. Să nu se confunde prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) *dinăuntrul, înaintea, înapoia, în urma, în faţa, în spatele* etc. cu adverbele (locuţiunile adverbiale) *dinăuntru, înainte, înapoi, în urmă, în faţă, în spate*. Le putem deosebi dacă ţinem seama de faptul

că prepoziţiile (locuţiunile prepoziţionale) au aspect „articulat", în timp ce adverbele au, de cele mai multe ori, aspect „nearticulat". Să se compare:
M-am oprit *înaintea (înapoia, în urma, în spatele, în faţa)* colegilor.
cu:
M-am oprit *înainte (în urmă, în spate, în faţă* etc.).

EXERCIŢII

I. Arătaţi ce părţi de propoziţie leagă, de regentul lor, prepoziţiile tipărite cu litere cursive:

1. Ah! nenorocitul *de* mine, strigă Moţoc.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

2. Căci *pe* mucedele pagini stau domnile române,
Scrise *de* mâna cea veche a uriaşilor mireni.

(M. Eminescu, *Epigonii*)

3. Slugile boierilor, văzându-se lovite fără veste *de* soldaţi, plecară de fugă.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

4. Pe fereastra *dinspre* gară bătea mereu *din* asfinţit. O fâşie *de* aur tremura pieziş *peste* masă, *pe* podeaua gălbuie, *până* aproape *de* uşă, despărţind *pe* Ilona *de* Apostol, ca o punte fermecă.

(L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*)

II. Aflaţi locuţiunile prepoziţionale şi spuneţi din ce sunt alcătuite şi ce regim cazual au:

1. Veniră din susul răului fâlfâind cu aripile lor ascuţite şi doi pescăruşi albi.

(M. Sadoveanu, *Un om năcăjit*)

2. Lăpuşneanul merse alături cu vornicul Bogdan.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

3. Şi eu trec de-a lung de maluri

(M. Eminescu, *Lacul*)

4. În dosul împrejmuirii, un şir de plopi bătrâni străjuiau ca un front de ostaşi de gardă.

(L. Rebreanu, *Răscoala*)

III. Spuneţi la ce caz sunt substantivele precedate de prepoziţii sau de locuţiuni prepoziţionale:

1. Împotriva obiceiului său, Lăpuşneanul [...] era îmbrăcat cu toată pompa.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpuşneanul*)

2. Merse spre poartă, ajunse în uliţă şi peste opt sat.

(L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraţilor*)

3. În dosul stânii.
Să-mi aud câinii.

(*Miorița*)

4. Ca la două ceasuri cale-n jos de Ploiești curge apa Cricovului.

(A. I. Odobescu, *Mihnea-Vodă cel Rău*)

5. Transfigurată, trecută într-o nouă stare, investită cu o putere inimaginabilă, unda Oltului se întoarce împotriva munților.

(Geo Bogza, *Cartea Oltului*)

IV. Analizați morfologic cuvintele tipărite cu litere cursive și arătați deosebirea dintre ele:

1. Și merg eu acum fără păsare prin păpușoi, până *în dreptul* ogrăzii.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

2. [...] și aceștia făceau toate chipurile satanicești [...] sau ei *de-a dreptul* sau prin alții.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Șodată și sar în ogradă, mă înfățoșez *dinaintea* mamei.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. A plecat *înaintea* colegilor.

5. A plecat *înainte*.

V. Comentați ortografia prepozițiilor și a locuțiunilor prepoziționale:

1. S-a oprit: o ia mai întâi de-a curmezișul câmpului, apoi de-a lungul unei prăpăstii grozav de adânci.

(Emil Gârleanu, *Păsărila*)

2. Era prea departe ca să mai răspundă și timpul se scurgea în urma lui în valuri de așteptare.

(M. Preda, *Moromeții*)

3. Valurile, cu vâjâitul lor, țin isonul orchestrei de pe mal.

(Al. Vlahuță, *România pitorească*)

VI. Alcătuiți câte o propoziție în care să aveți prepozițiile (locuțiunile prepoziționale): *grație, datorită, mulțumită, conform cu*.

VII. Arătați ce valoare morfologică au cuvintele tipărite cursiv:
Mergeau *alături*.
Mergeau *alături de* cărare.

VIII. Încercați să înlocuiți prepozițiile (locuțiunile prepoziționale) tipărite cursiv cu altele fără să schimbați înțelesul propoziției:
Am plecat *împreună cu* prietenul meu.
M-am oprit *în fața* casei.
Am luptat *împotriva* valurilor apei.
M-am întors acasă *către* seară.

IX. Alcătuiți o compunere scurtă în care să aveți, printre altele, prepoziții și locuțiuni prepoziționale diferite.

CONJUNCȚIA

Conjuncția este un instrument gramatical care leagă părți coordonate de propoziție ori propoziții coordonate sau introduce propoziții subordonate:

Untdelemnul **și** *grăsimea* borșului au pătruns până la hârtia dinăuntru (I. L. Caragial, *Infamie*) — elementele subiectului multiplu sunt legate prin **și**.

...frunza crește **și** *voioasă lunca sună* (V. Alecsandri, *Lunca din Mircești*) — propoziții principale coordonate, legate prin **și**.

Avusese o lungă vorbă cu **Ioțoc**, *care intrase iar în favor* **și** *care ieșea* după ce înfățoșase planul unei noui contribuții (C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*) — două propoziții subordonate coordonate între ele, depinzând de același regent.

Îmi vine **să** *nu mai ies afară* (I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*) — o propoziție subiectivă introdusă prin **să**.

Note. 1. Conjuncția leagă mai rar părți neomogene de propoziție (depinzând de același regent) sau propoziții subordonate diferite (care depind de aceeași propoziție regentă): Omul trebuie să fie cinstit *totdeauna* **și** *oriunde*. (Un complement circumstanțial de timp și unul de loc).
Ai făcut *ce ai vrut* **și** *cum ai vrut*. (O propoziție completivă directă și una de mod.)
2. Nu sunt prea dese nici cazurile de coordonare între o parte de propoziție și o propoziție subordonată: Am chemat *pe colegul* meu **și** *pe cine am mai găsit la cabană* (Un complement direct și o propoziție completivă directă.)

CLASIFICAREA CONJUNCȚIILOR

După forma lor, conjuncțiile sunt *simple* și *compuse*; după funcția lor, sunt *coordonatoare* și *subordonatoare*.

CONJUNCȚIILE SIMPLE ȘI COMPUSE

Conjuncții simple (alcătuite dintr-un singur cuvânt): *și, iar, ci, că, dacă* etc.

Conjuncții compuse (alcătuite din două conjuncții simple sau dintr-un adverb relativ și o conjuncție): *ca să, cum că* etc.

CONJUNCȚII COORDONATOARE ȘI SUBORDONATOARE

Conjuncțiile coordonatoare sunt de patru feluri:
— copulative: *și, nici*;
— adversative: *dar, iar, însă, ci, și* (adversativ);
— disjunctive: *sau, ori, fie*;
— conclusive: *deci*.

Note. 1. Unele conjuncții: *că, să, dacă* etc. pot introduce propoziții de mai multe feluri.
E bine **să** *vină*. (subiectivă)
Datoria lui este **să** *vină*. (predicativă)
Vreau **să** *vină*. (completivă directă)
S-au temut **să** *vină*. (completivă indirectă) etc.
2. Există și conjuncții specializate, care nu introduc decât un fel de propoziții subordonate; *deși* este numai concesivă, *încât* este numai consecutivă, *căci, deoarece, fiindcă* sunt numai cauzale:
Plec **fiindcă** *e târziu*. (cauzală)
E frig, **deși** *nu-i încă iarnă*. (concesivă)
Plouă așa de tare, **încât** *nu pot pleca*. (consecutivă)

ALTE PĂRȚI DE VORBIRE CU VALOARE DE CONJUNCȚIE

Au valoare de conjuncție:
— pronumele relative: *care, cine, ce*;
— adverbele relative: *când, unde, încotro, cum, precum, cât*;
— alte adverbe: *așadar, doar* (folosit rar) etc.

CONJUNCȚIILE CORELATIVE

Pentru a preciza natura unui raport sintactic de coordonare sau de subordonare, se folosește procedeul corelativelor. În coordonare, procedeul constă în repetarea conjuncției coordonatoare: *ori ... ori*; *sau ... sau*: „*Ori* vii, *ori* nu vii".

În subordonare, conjuncției din propoziția subordonată îi corespunde în propoziția regentă un adverb sau un cuvânt (grup de cuvinte) cu valoare adverbială:

Deși ninge, **totuși** eu plec.

FOLOSIREA GREȘITĂ A UNOR CONJUNCȚII

Adeseori în propoziții adversative se folosesc în mod greșit două conjuncții: **dar** și **însă**: „L-a certat, *dar* lui *însă* nu i-a păsat".

Conjuncția **ca să** este întrebuințată astăzi numai la propozițiile finale și uneori și la cele consecutive. Unii vorbitori o folosesc și la alte propoziții: „Nu pot *ca să* știu".

Căci introduce numai propoziții cauzale. În vorbirea neîngrijită o găsim și la propoziții completive: „Aflați despre mine *căci* sunt sănătos", în loc de „**că** sunt sănătos".

Să este înlocuit cu *încât*, deși nu este vorba de o propoziție consecutivă: „Am motive *încât* mă îndoiesc de cele auzite", în loc de „am motive să mă îndoiesc".

Unii confundă conjuncția disjunctivă *ori* cu conjuncția neologică **or**, provenită din francezul *or* și care are un ușor caracter adversativ. „Am fost mereu criticat de colegi, mi s-a spus că lucrarea e prea scurtă. **Ori** stilul mei este concis și n-am vrut să mă dezic". Corect: **Or**, *stilul meu este concis ...*

LOCUȚIUNILE CONJUNCȚIONALE

Locuțiunile conjuncționale sunt grupuri de cuvinte cu înțeles unitar și cu rol de conjuncție. În alcătuirea lor intră totdeauna o conjuncție sau o altă parte de vorbire cu valoare de conjuncție (pronume relativ sau adverb relativ).

Cele mai frecvente conjuncții cu ajutorul cărora se formează locuțiunile conjuncționale sunt: *că, să, ca să, dacă, de* etc. Lor li se adaugă substantive, adjective, verbe, adverbe, prepoziții: *pe motiv că, las(ă) că, măcar că, fără să, pentru că, până să, pentru ca ... să* etc.

Locuțiunile conjuncționale pot fi alcătuite și din adjective relative și adverbe relative: *ce, când, cum, unde* etc., cărora li se adaugă substantive, adverbe, prepoziții: *de vreme ce, din moment ce, o dată ce, pe măsură ce, ca și cum, ca și când* etc.

Locuțiunile conjuncționale pot fi:
1) *coordonatoare*:
— copulative: *cât și, precum și*;
— adversative: *numai că, numai cât*;
— conclusive: *în concluzie, în consecință, prin urmare* etc.;
2) *subordonatoare*: *pentru că, în timp ce, fără să, chiar dacă* etc.

Există și locuțiuni conjuncționale care introduc numai anumite subordonate, de exemplu:
a) *până unde* introduce subordonata *de loc*;
c) *până ce, până să, în timp ce, (ori) de câte ori* introduc subordonate *temporale*;
c) *după cum (cât), ca și cum (când), fără (ca) să* introduc subordonate *de mod*;
d) *cu toate că, chiar dacă (de), chit că, măcar că, (să, de)* introduc subordonate *concesive*.

Ca și conjuncțiile, locuțiunile conjuncționale pot avea corelative adverbiale sau de altă natură: *cu cât ... cu atât, pe cât ... pe atât, de câte ori ... de atâtea ori, pentru că ... de aceea* etc.

ORTOGRAFIA CONJUNCȚIILOR ȘI A LOCUȚIUNILOR CONJUNCȚIONALE

a) Se scriu într-un cuvânt conjuncțiile compuse ale căror elemente s-au sudat și nu mai pot fi analizate independent: *deși, deoarece, fiindcă, întrucât, precum, vasăzică* („prin urmare", „deci") etc.

b) Se scriu separat conjuncţiile (locuţiunile conjuncţionale) ale căror elemente sunt nesudate: *ca să, ci şi, cum că, chit că, cu toate că, ca şi cum, ca şi când, de vreme ce, din moment ce, după ce, după ce că, măcar că, o dată ce, pentru ca să, pentru că* etc.

Notă. Cuvântul **şi** poate avea funcţii multiple:
— *conjuncţie coordonatoare*:
copulativă: Cărţile *şi* caietele sunt aici;
adversativă: I-am dat cartea, *şi* (= dar) nu mi-a restituit-o până azi;
conclusivă: Acestea sunt problemele pe care trebuie să le rezolve singur, *şi* (= deci) nu le poate lăsa pe seama altora;
— *adverb*: Cum l-a văzut, i-a *şi* (= imediat) spus.

EXERCIŢII

I. Identificaţi conjuncţiile coordonatoare şi spuneţi ce fel de părţi de propoziţie sau ce fel de propoziţii leagă:

1. Cămeşoiu-i de călţi fâlfâie în bătaia vântului, prea larg pentru trupu-i pitic şi slab.

(M. Sadoveanu, *Bordeienii*)

2. Fetiţa se apropie şi se uită.

(M. Preda, *Moromeţii*)

3. Nu-mi trebuie flamuri,
Nu voi sicriu bogat,
Ci-mi împletiţi un pat
Din tinere ramuri.

(M. Eminescu, *Mai am un singur dor*)

4. Întreabă ceva, însă nimeni nu-i răspunde.

II. Aflaţi conjuncţiile, locuţiunile conjuncţionale şi cuvintele cu valoare de conjuncţii şi arătaţi ce fel de propoziţii leagă sau introduc:

1. Îl priveam în tăcere pe când păşea lin pe potecă.

(M. Sadoveanu, *Într-o poiană*)

2. A încercat să se târască după ei, dar n-a putut, şi a rămas în loc, urmărindu-i cu ochii până au pierit în zarea despre miazăzi.

(I. Al. Brătescu-Voineşti, *Puiul*)

3. Ţin răboj în duh arhaic.
Număr cu ciobanul
câte-s albe, câte-s negre
zilele tot anul.

(L. Blaga, *Răboj*)

4. A plătit şi a rămas la masă, fără să spună vreun cuvânt, mâncând ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

(Al. Ivasiuc, *Păsările*)

III. Grupaţi propoziţiile subordonate după modelul:

Propoziţia determinată	Elementul introductiv	Propoziţia subordonată
	conjuncţie	
	locuţiune conjuncţională	
	pronume relativ	
	adverb relativ	

1. Ce-i în mână nu-i minciună.

(C. Negruzzi, *Păcală şi Tândală*)

2. A venit la Iaşi ca să se însoare sau să intre-n slujbă.

(C. Negruzzi, *Fiziologia provinţialului*)

3. Privea în zare cum pe mări
Răsare şi străluce.

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

4. În vreme ce-mi vorbea cum aşa nor veseli, sfârşise operaţia smulgerii mustăţilor...

(C. Negruzzi, *Un poet necunoscut*)

5. Astăzi chiar de m-aş întoarce
A-nţelege n-o mai pot...

(M. Eminescu, *O, rămâi*)

IV. Identificaţi locuţiunile conjuncţionale, spuneţi din ce sunt alcătuite şi ce fel de propoziţii introduc:

1. Se auziră paşii fugind, omului mereu satul, în timp ce dinspre partea cealaltă a porumburilor încetă deodată orice mişcare.

(M. Preda, *Soldatul cel mititel*)

3. El însuşi se mira de această gravă transformare şi, fără să-şi dea seama, tocmai pentru că era impresionat şi pentru că simţea din nou nu numai plăcere, dar şi semnele unui pericol, făcu un gest de care îşi dădu seama doar pe măsură ce-l făcea.

(Al. Ivasiuc, *Păsările*)

V. Înlocuiţi locuţiunile conjuncţionale subordonatoare cu conjuncţii subordonatoare:
A plecat din cauză că era târziu.
Cu toate că era vreme frumoasă, au rămas acasă.

VI. Numiţi subordonatele introduse prin conjuncţia *dacă*:
1. Nu ştie dacă vine.
2. Întrebarea este dacă vine.
3. Mi-am pus întrebarea dacă vine.
4. Nu ştiu dacă vine.
5. Nu sunt convins dacă vine.

6. Dacă a venit profesorul, toți elevii s-au liniștit.
7. Dacă mă vede așa slab, să-și bată joc de mine?
8. Numai dacă vii la mine îți dau caietul.
9. Dacă ai face 8 km pe oră, tot nu m-ai ajunge.

VII. Alcătuiți o frază cu adverbe relative și pronume relative cu valoare de conjuncție.

VIII. Alcătuiți propoziții în care să aveți cuvintele *sau* și *s-au*, *iar* și *i-ar*. Explicați ortografia lor.

XI. Identificați conjuncțiile și cuvintele care au funcție conjuncțională din textele de mai jos; despărțiți frazele în propoziții:

1. Și cum ajung într-un loc unde era judecătorie, se înfățișează înaintea judecătorului și încep a spune împrejurarea din capăt, pe rând, fiecare: cum a venit întâmplarea de au călătorit împreună, de au stat la masă împreună, câte pâni a avut fiecare, cum a mâncat drumețul cel străin la masa lor, deopotrivă cu dânșii, cum le-a dat cinci lei drept mulțămită și cum cel cu trei pâni a găsit cu cale să-i împartă.

(I. Creangă, *Cinci pâni*)

2. Atât îi părea dânsa de frumoasă și de admirenitoare, inimii lui atât de dorită, încât se-nțepenise-n mintea lui gândul că nu e pentru dânsul cu putință repaosul sufletesc decât în apropierea ei, și știind că nu poate să fie mereu aproape de dânsa, că trebuie să-și rupă gândul de la dânsa, s-a siluit pe sine și s-a dus departe, ca să n-o mai vadă, să se piardă prin lumea cea mare și s-o uite.

(I. Slavici, *Mara*)

3. Și deși în împrejurări grele filozofia nu m-a părăsit, cu alte cuvinte deși eram încredințat că și potecile, ca orice lucru în lumea asta, trebuiau să aibă mai la urmă un capăt și un sfârșit, totuși o nemărginită și neputincioasă ciudă mă cuprindea, când vreuna din ele, cu apucăturile ei de femeie vicleană, mă purta după voie și de nas până la hotarele murelor sau ale ciupercilor, și-apoi deodată, ca și cum cineva i-ar fi tăiat capul, se curma, își dădea sufletul și murea la marginea vreunui desiș încâlcit și întunecos al pădurilor [...].

(C. Hogaș, *Pe drumuri de munte*)

INTERJECȚIA

Spre deosebire de celelalte părți de vorbire, care denumesc obiecte, acțiuni, însușiri sau arată raporturi între noțiuni, interjecția exprimă, fără să le denumească, stări sufletești sau voliționale ori redă, aproximativ, zgomote și sunete din natură. Datorită caracterului ei exclamativ, ea se apropie de vocative sau de formele verbale de imperativ cu care apare uneori împreună: *Măi Ștefane*! *Hai, du-te*!

Interjecțiile sunt alcătuite dintr-un sunet ori din mai multe: *o*, *oh*, sau din două sau mai multe silabe: *aoleo*!, ori dintr-un cuvânt repetat: *mac-mac*!

Interjecții care exprimă stări sufletești:
— durere: *a*! *au*! *ah*! *oh*! *vai*!
— teamă, spaimă: *aoleo*! *hait*!

— nemulțumire: *dec*! *oh*!
— dispreț: *ptiu*! *halal*!
— deznădejde: *vai*!
— ciudă, necaz: *ptiu*! *uf*!
— îndoială, nesiguranță: *de*! *hm*!
— mirare, surpriză: *au*! *brec*! *măă*!
— admirație: *a*! *o*! *ehe*!
— entuziasm: *ura*!

Interjecții care redau manifestare a unei voințe, dorințe:
— îndemn, ordin: *hai*!
— chemarea, îndemnarea păsărilor și a animalelor: *pui-pui*! *cufu-cufu*!

Interjecții care imită aproximativ sunete și zgomote din natură

Aceste interjecții sunt cunoscute sub numele de *onomatopee*. Ele reproduc:
— unele zgomote din lumea înconjurătoare: *bang*! *dang*! *cioc*! *faș ap*! *oac*! *poc*! *scârț*! *teleap*! *trăp*! *trosc*! *pleosc*! *vârr*!
— sunete care însoțesc acte fiziologice ale omului: *gogâț*! *hapciu*! *hâc*! *sfor*!
— sunete emise de animale, păsări, insecte: *behehe*! *bâz*! *chiau*! *câr*! *cotcodac*! *cucu*! *cucurigu*! *gu*! *ham*! *miau*! *mor*! *pu-pu*!

Note. 1. Unele stări fiziologice, oboseală, frig etc., sunt și ele exprimate prin interjecții:
uf! (oboseală), *brec*! (frig)
2. Multe interjecții exprimă stări sufletești multiple: *ah*! *oh*! *vai*! *of*! Înțelesul lor reiese din context, în ce rimează:
Uf! cum n-a stat să-i scrie nu! (ciudă)
Uf! m-am săturat! (oboseală, plictiseală)
Uf! bine c-am terminat antrenamentul! (ușurare)
3. De la unele interjecții onomatopeice s-au format, cu ajutorul sufixelor, verbe: *a behăi*, *a cotcodăci*, *a guguli*, *a pișcăi*, *a orăcăi*, *a ciocăni*, *a mieuna*, *a ciripi* etc.

FUNCȚIA SINTACTICĂ A INTERJECȚIEI

Unele interjecții au funcții sintactice de:
a) — predicat: *Hai*! la culcat, băieți, că trece noaptea.
b) — nume predicativ: E *vai de el*!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Notă. Interjecțiile care au sens verbal pot avea determinări cu verbele: *Hai* **mai repede**! (circumstanțial de mod);
Pupăza *zbrr*! **pe-o dugheană**! (circumstanțial de loc)

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

E *vai de voi*! (complement indirect)

c) — circumstanțial de mod: A pornit-o atunci *șontâc, șontâc!*

d) — subiect (numai atunci când predicatul este exprimat prin verbul reflexiv impersonal *a se auzi*):

Atunci s-a auzit deodată *pleosc!*

e) — propoziție (înlocuită printr-o interjecție):

Ura! (adică *să trăiască!*)

TOPICA ȘI PUNCTUAȚIA

Interjecția poate sta la începutul, în interiorul sau la sfârșitul propoziției:

Iată școala.

El *fuști!* după noi.

Mergea *șontâc-șontâc.*

Interjecția se desparte prin virgulă de restul frazei:

Vai, aprinde-v-ar focul, să vă aprindă.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

După interjecție se poate pune semnul exclamării:

Oh! m-ați otrăvit, nelegiuiților.

(C. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

Când interjecția formează în rostire o unitate cu un vocativ pe lângă care stă, nu se pune, de obicei, nici un semn între ele:

Ei stăpâne, cum ți se pare?

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

Note. 1. Se scriu într-un cuvânt unele interjecții formate din mai mulți termeni simțiți ca o unitate: *heirup, iacătă, tralala.*

2. Se scriu cu cratimă interjecțiile compuse din termeni analizabili: *haida-de, haide-hai tic-tac, tura-vura.*

VALORI EXPRESIVE ALE INTERJECȚIILOR

Interjecțiile care pot avea valoare verbală: *hai, iată, zvârr* etc. sunt mai expresive decât verbele cu același înțeles. Acțiunea exprimată de ele este mai dinamică:

Ninsoarea mai încetase, și după multă trudă am găsit drumul; și *hai! hai! hai! hai!* către seară am ajuns la bunicul David în Pipirig.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Noi atunci am pârlit-o la fugă. Iar el *zvârr!* cu o scurtătură în urma noastră.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

Interjecțiile care exprimă stări sufletești marchează uneori oralitatea stilului:

Ei, ei! pe bădița Vasile l-am pierdut; s-a dus unde i-a fost scris!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

— Trebuie să doarmă nemuritul fără grijă ...

— *Aș!* fără grijă! nu l-ați văzut în ce hal era.

(I. L. Caragiale, *Inspecțiune*)

EXERCIȚII

I. Aflați interjecțiile și grupați-le după modelul:

Interjecții		
care exprimă stări sufletești	care exprimă manifestări de voință	care exprimă sunete și zgomote din natură

1. [...] haidem, amice, să căutăm împreună prin întregul domeniu al vânătoarei un câmp pe care ne vom petrece poate în genunchi.

(A. I. Odobescu, *Pseudo-kynegetikos*)

2. Și Búbico răspunde, gudurându-se la bretele mele:

— Ham!

(I. L. Caragiale, *Búbico*)

3. O, bunul meu domn, viteazul meu erou, dragul!

(M. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

4. Și pornind eu cu dumănezeu, numai ce aud popușa cântând:

— Pu-pu-pup! pu-pu-pup! pu-pu-pup!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

II. Spuneți ce sentimente exprimă interjecțiile:

1. — A! voi ocărâți pe domnul vostru! prindeți acestu la ei, flăcăi!

(M. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

2. Oh! vrea să-l omoare, căci dintr-o mână strângând cu furie copilul la sân.

(M. Negruzzi, *Alexandru Lăpușneanul*)

3. Ah! în curând satul în vale-adormit,
Ah! în curând pasu-mi spre tine grăbit.

(M. Eminescu, *Sara pe deal*)

4. O, te-admir, progenitură de calabalâc nemernic!

(M. Eminescu, *Scrisoarea III*)

5. Ei, ei! acu-i acu. Ce-i de făcut, gâdilă-l! [illegible] la nas.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

6. Ha, ha! bine v-au mai făcut, pughibale spurcate ce sunteți!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

7. Uff! mie-mi spui? așa e cu mutatul, soro!

(I. L. Caragiale, *De închiriat*)

III. Ce funcție sintactică au interjecțiile în textele care urmează? Dar cuvintele care le determină?

1. Vai de mine! țipă mama. E rău copilului!...

(I. L. Caragiale, *D-l Goe...*)

2. Și bădița Vasile n-are ce lucra?
— Hai și noi, măi băieți, să dăm ajutor la drum.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

3. Și odată pornesc ei, teleap, teleap, teleap!

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

4. Iată amurguri, iată stele,
Pe măsură ce le văd
Lucrurile-s ale mele.

(L. Blaga, *Cântec înainte de-a adormi*)

IV. Găsiți interjecțiile și comentați punctuația:

1. O, dulce-al nopții mele domn,
De ce nu vii tu? Vină!

(M. Eminescu, *Luceafărul*)

2. O! dezmiardă, pân' ce fruntea-mi este netedă și lină.

(M. Eminescu, *Noaptea ...*)

3. Mă, omule, zise dracul. Tu cu șmichiriile tale ai tulburat toată drăcimea.

(I. Creangă, *Dănilă Prepeleac*)

4. Măi!!! S-a trecut de șagă, zic eu în gândul meu.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

5. Hai, mă! hai, mă! dii! strigă tatăl înfuriat, învârtind biciul deasupra cailor.

(M. Preda, *Moromeții*)

V. Alcătuiți câte o propoziție în care interjecția *o!* să exprime sentimente diferite.

VI. Construiți propoziții cu interjecții, verbe la imperativ și substantive la vocativ.

VII. Dați câteva exemple de interjecții care redau zgomote din natură făcute de vânt, de zborul păsărilor, de picăturile de ploaie și de căderea unui obiect. Alcătuiți propoziții cu ele.

EXERCIȚII RECAPITULATIVE

Arătați mijloacele prin care autorii fragmentelor următoare realizează expresivitatea lingvistică:

1. Trei zile bătuseră vânturi sunătoare de la miazăzi, pământul se zbicise, și-n dumbrăvioara din marginea satului, la malul Siretului, începuseră să înflorească galben cornii. Băiatul cel mai mititel al lui Dumitru Onișor ieșise cu șase oi la mugurul proaspăt al primăverii.

(M. Sadoveanu, *Un om năcăjit*)

2. Durerea noastră surdă și amară — Pe care ascultând-o a jucat
O grămădii pe-o singură vioară, — Stăpânul, ca un țap înjunghiat.

(T. Arghezi, *Testament*)

II. Transformați vorbirea directă în vorbire indirectă:

1. Băiatul zise: — Aștept să vină primăvara, iar colegul lui îi răspunse așa, într-o doară: — Și eu o aștept.

2. Transformați vorbirea indirectă în vorbire directă:
Într-un târziu, el îi spuse că n-are rost să plece pe vremea asta, dar ea, fără să mai stea în cumpănă, îi răspunse că, orice s-ar întâmpla, trebuie să se ducă, fiindcă nu vrea să-și știe copiii în mâna străinilor.

III. Subliniați cuvintele și construcțiile incidente și explicați punctuația lor:

1. Madam Georgescu — Mița Georgescu — și d. Georgescu — Mihalache — pleacă la Sinaia cu trenul de plăcere.

(I. L. Caragiale, *Tren de plăcere*)

2. — Ție, omule, zise mama, așa îți e zisa, că nu ședi cu dânșii în casă toată ziulica.

(I. Creangă, *Amintiri din copilărie*)

IV. Comentați semnele de punctuație din textele:

1. Iar hanul, lung privindu-i, rostește cu durere:
„O! Dan viteaz, ferice cu tine care pere,
Având o viață verde în timpul tinereții
Și albă ca zăpada în iarna bătrâneții..."

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

2. Cucul cântă, mierle, presmi — Ciripesc pitite-n ramuri
Cine știe să le-asculte? — Și vorbesc cu-atât de multe
Ale păsărilor neamuri — Înțeleseuri.

(M. Eminescu, *Freamăt de codru*)

V. Discutați semnele ortografice din versurile:
Și astfel tot el pasă pe cale neîntreruptă
Până' ce sosește-n seară la casa lui Urcan.

(V. Alecsandri, *Dan, căpitan de plai*)

VI. Alcătuiți propoziții subordonate — diferite — care se despart prin virgulă de regentele lor.

VII. Dați exemple de propoziții în care nu se folosește virgula.

VIII. Arătați care cuvinte au sens propriu și care au sens figurat din textul:
De treci codri de aramă, de departe vezi albind
Și-auzi mândra glăsuire a pădurii de argint.

(M. Eminescu, *Călin, Fiie din poveste*)

IX. Identificați cuvintele care au sens figurat și explicați înțelesul lor:
Pe Vodă-l zărește călare trecând — Căci Vodă o-mparte, cărare făcând
Prin șiruri, cu fulgeru-n mână. — Și-n urmă-i se-ndeasă cu vuiet curgând
În lături s-azvârle mulțimea păgână; — Oștirea română.

(G. Coșbuc, *Pașa Hassan*)

X. Găsiți cuvintele monosemantice și explicați înțelesul lor; aflați cuvintele polisemantice și arătați câteva dintre sensurile lor:
Chiar și oamenii culți se lasă influențați de simțul lor etimologic în trebuința de a „explica" cuvintele: nici filologii nu scapă de false interpretări etimologice.

(Sextil Pușcariu, *Limba română*)

XI. Găsiți sinonimele cele mai potrivite pentru cuvintele tipărite cu litere cursive:
1. Ca să-și poată *fine* copiii la școală, Zinca Bălcescu a căutat o casă *încăpătoare* la București.

(Camil Petrescu, *Un om între oameni*)

2. Aici la han, în drum, la *răspântie*, trebuie un băiat *iute*, spirt. Să umble ca sfârleaza.

(I. Al. Brătescu-Voinești, *Călătorului îi șade bine cu drumul*)

XII. Discutați valoarea artistică a antonimelor:
Așa l-am cunoscut atuncea, așa a rămas până în cele din urmă momente ale sale: vesel și trist; comunicativ și ursuz; blând și aspru.

(I. L. Caragiale, *În Nirvana*)

XIII. Consultați *Dicționarul de sinonime al limbii române* (DSR) și găsiți sinonimele cuvintelor: *ceas, drum, frumos, a face.*

XIV. Subliniați sufixele cu o linie și prefixele cu două:
Și când pe aproape de miezul nopții, fața împăratului se preface într-o păsărică și zboară nevăzută prin cinci străji. Dar când ajunge la străjerul Ochilă, el sireicanul mi ți-o vede și dă de știre lui Păsărilă, zicând:
— Măi, fetișoara împăratului ne-a tras butucul. A draculni zgâtie de fată: s-a prefăcut în păsărică, a zburat ca săgeata pe lângă ceilalți și ei habar n-au despre asta.

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*)

XV. Alcătuiți noi cuvinte cu ajutorul prefixelor și sufixelor de la cuvintele: *bătrân, ființă, vreme, a exista.*

XVI. Analizați îmbinările de neologisme, arhaisme și cuvinte de largă circulație din textul următor și arătați expresivitatea lor:
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați
Ne succedem generații și ne credem minunați;
Mușt de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul,
În acea nemărginire ne-nvârtim, uităm cu totul
Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată,
Că-ndărătu-i și-naintea-i întuneric se arată.

(M. Eminescu, *Scrisoarea I*)

XVII. Subliniați substantivele și arătați felul lor, genul, numărul și funcția sintactică:
Când ajunseră la șes, auziră în înălțime zvonuri de zbor și chemări. Prin ceață, treceau

spre revărsările Moldovei stoluri de gâște și rațe sălbatice. Într-o singură noapte șuvoaiele munților umpluseră albia secătuită a râului.

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

XVIII. Spuneți în ce caz sunt substantivele din versurile următoare:
— Ce te legeni, codrule, — De ce nu m-aș legăna,
Fără ploaie, fără vânt, — Dacă trece vremea mea!
Cu crengile la pământ?

(M. Eminescu, *Ce te legeni...*

XIX. Analizați adjectivele și comentați rolul lor:
Pustie și albă e-ntinsa câmpie... — Sălbatică fiară, răstrișteа-o sfâșie,
Sub viscolu-albastru ca gene vunpiit... — Și luna-l privește cu ochi oțelit...

(A. Macedonski, *Noaptea de decembrie*)

XX. Aflați pronumele, spuneți ce fel de pronume sunt, în ce gen, număr și caz se află și ce funcție sintactică au:
Samson își îndestulase foamea și se desfăta privindu-i cu ochii luminați de amintiri, lingându-și botul; și prinse să-i lucească. Unul mai mărișor își luă curaj, veni până lângă ei, întinse mâna și-i mângâie întâi pe cap, apoi îndrăzni și pe spinare.

(V. Voiculescu, *Ciobănița*)

XXI. Scoateți verbele; arătați diateza, modul, timpul, persoana, numărul și funcția lor sintactică:
În podgorii, culesul se începătea și toată ziua fusese bogată — de aceea începuseră tabere de cară să se lase în jos cu poloboacele goale, după vin nou, trecând printre costișe pleșuve și imașuri aride.

(M. Sadoveanu, *Zodia Cancerului sau Vremea Ducăi-Vodă*)

XXII. Subliniați adjectivele cu o linie și adverbele cu două; analizați regentul lor:
Acum din nou îmi treci pe sub fereastră
Tu, toamnă, tu, frumoasă vrăjitoare,
În urma ta cântări tânguitoare
Lin flutură-n întinderea albastră.

(O. Goga, *Sonet*)

XXIII. Faceți o analiză completă a cuvintelor tipărite cu litere cursive:
Vremea *parcă* stătea pe loc, *pierdută* undeva și *doar* noaptea, oprindu-și respirația ca *să audă* mai bine orice mișcă în ograzi, într-o așteptare amorțită.

(L. Rebreanu, *Ion*)

XXIV. Analizați morfologic cuvintele tipărite cu litere cursive:
1. Tânărul *mergea* atent *de-a lungul* tăpșanului, *privind*, acolo unde lumina slabă *a felinarelor* îngăduia, numerele caselor.

(G. Călinescu, *Enigma Otiliei*)

2. *Asta* mi place *mie* mai mult decât orice, fii sigur, și aș fi în *stare* să omor *pe* cineva *care se* gândește *să treacă* sub aripa *Mării* tale, *pentru* că *ea* mi-a făcut și *altora*.

(M. Sadoveanu, *Frații Jderi*)

CUPRINS

Limbă şi stil 3
Punctuaţie şi ortografie 22
Vocabular 41
Fonetică şi fonologie 63
Gramatică 70
Părţile de vorbire flexibile 72
Substantivul 72
Articolul 89
Adjectivul 94
Pronumele 104
Numeralul 126
Verbul 132
Părţile de vorbire neflexibile 166
Adverbul 166
Prepoziţia 174
Conjuncţia 179
Interjecţia 184
Exerciţii recapitulative 189

Coli de tipar: 12. B.T.: 9 febr. 1994
Format: 16/70×100. Apărut: 1994
Nr. plan: 40207. Ediţia: 1994

Tiparul executat sub comanda 436
la Imprimeria „ARDEALUL" Cluj
B-dul 21 Decembrie nr. 146
România

AUT. 276
ANTIQUARIAT
Piatra Neamț
INV. 1324
10.000 lei